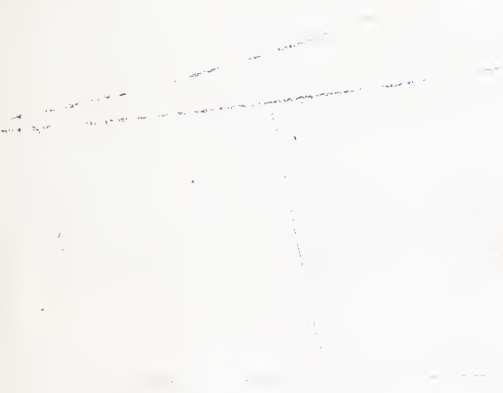

THE GETTY CENTER LIBRARY

*Why ask for the moon
when we have the stars?*

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Getty Research Institute

<https://archive.org/details/debeweging31unse>

DE BEWEGING

ALGEMEEN MAANDSCHRIFT
VOOR LETTEREN, KUNST, WETEN-
SCHAP EN STAATKUNDE * * *

DERDE JAARGANG

EERSTE DEEL

BESTUURDER:

ALBERT VERWEY

UITGEGEVEN DOOR MAAS & VAN SUCHTELEN
TE AMSTERDAM * * * * * MCMVII

INHOUD

(Januari 1907. Afl. 1.)

	Bladz.
De Zaaidhede	STIJN STREUVELS 1
Verzen	H. DES TOMBE-DRABBE 34
Pseudo-Marxisme	IS. P. DE VOOYS 37
Gedichten	ALEX. GUTTELING 57
Generale Biecht	MR. P. BROOSHOOFT 65
Boeken, Menschen en Stroomingen: Intreêrede van Prof. T. J. de Boer; Aug. Vermeyleylen (II).	ALBERT VERWEY 76
Boekbeoordeelingen:	
Nieuw Nederlands Proza:	
I. Santos en Lypra	MAURITS UYLDERT. 86
Twee Belangrijke Proefschriften	DR. C. G. N. DE VOOYS. 110

(Februari 1907. Afl. 2.)

De Wiedsters	STIJN STREUVELS 129
Bijdrage tot de Techniek van Potgieters Gedroomd Paardrijden	ALBERT VERWEY 167
Verzen	J. JAC. THOMSON. 173
Aernout Drost	J. KOOPMANS 183

I N H O U D

Bladz.

Boeken, Menschen en Stroomingen: Briefwisseling van Bakhuizen van den Brink . . .	ALBERT VERWEY . . . 211
Boekbeoordeelingen:	
Nieuw Nederlands Proza:	
II. H. van Oordt's Warhold.	MAURITS UYLDERT. . . 227
Th. van Ameide's Lof der Wijsheid	ALEX. GUTTELING . . . 239

(Maart 1907. Afl. 3.)

Vijf en twintig Jaar	ALBERT VERWEY . . . 247
Het Geloof van den Nieuwen Mensch (I—VI)	DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS 255
Liederen.	GIZA RITSCHL. 281
De Stormfee	NINE VAN DER SCHAAF . 290
Nietzsche en Diepenbrock . . .	PROF. DR. T. J. DE BOER. 308
Een Nachtmerrie in Arti. . . .	ALEX. GUTTELING . . . 322
De Nederlaag der Deutsche Sociaal-Demokratie	IS. P. DE VOOYS. 328
De Verkiezingen in Duitschland.	J. J. DE ROODE 342
Boekbeoordeelingen:	
Nieuw Nederlands Proza:	
III. N. van Suchtelens Quia Absurdum	MAURITS UYLDERT. . . . 353
Klein-Industrie of Huis-Industrie.	J. MOLEMAKER 358
Arbeiderspensioen	363
Carl Smulders: Les Feuilles d'Or.	ALBERT VERWEY 371

DE ZAAIDHEDE

DOOR

STIJN STREUVELS.

I

De zware, grijze lucht bleef wegen over de wereld; één-dikte lag de mist opgestapeld, alle luchtgaten vol, en drukte als een onverroerbare last van weemoed zonder einde of uitzicht. De wind was losgelaten en zweepte wolken van regenstof die rakelings langs den grond schoeren en de landen geeselden, de vlakke die onnuttig, zoppenat, eenzaam aan de onmeedogenheid der wreede elementen was overgelaten en daar lag als een woesteniĳ in den aanvang van den jongsten dag.

Alzoo sleepte de lange winter voort, zonder een krimmeltje klaarte, in blijvende eentonigheid. Het voorjaar was al ingezet aan den tijd, maar alles bleef gesloten, toegedekt met duisternis van lange nachten en dagen daartusschen die geen dagen waren. Hoe het te noemen het schemeren dat van al onder uit de wolken zimperde, de dofheid, doodgedaan door dikken mist, die zonder blos van morgen- of gloei van avondstond, een korte spanne tijds de nachten vaneen scheidde en de wereld van de eene duisternis in de andere dompelde.

De lucht was vol nattigheid; mist en waterstof zweefde in slusen en drendels vóór den wind weg en daarin draaiden en wentelwiekten de kraaien als doodzonden zoo zwart en ze schreewden de eenbaarlijke triestheid in wilde kreten over 't land.

Vermeulen stond dat te bezien door 't venster.

— Voorjaar! spotte de boer ingrimmig, 't gelijkt beter aan de donkere zes-weken! Eene onbenamelijke verveling teisterde hem. Hij draaide rond in doelloosheid, wrokkig tegen 't

almachtige element dat hij niet bemeesteren kon en dat hem opgesloten hield in die groote, dompige keuken waar hij omdoolde met de vuisten in de broekzakken, als een noodsche winterbeer, van het venster naar 't vuur en van 't vuur weer naar 't venster. Elke dag bracht hem een nieuwe ontgoocheling. 's Morgens kwam de boer met weezin uit den warmen polk, moe van 't liggen en kwaad omdat hij daar in de doezeling van den slaap, de komst van 't open weer niet kon afwachten.

Dat het 's winters wintert vier maanden lang, dat verdroeg Vermeulen best; dat waren zijn kweekmaanden om te belijven na de lastigheid van 't zomerwerk; maar dat er na die vier maanden nog geen opening of schof en kwam in de lucht en geen zierken troost of leven te speuren viel als de tijd er was, de zaaitijd en 't werk en de voorjaarsche dricht, als 't boerenjaar anders beginnen moest en 't altijd voort slegge en zeever bleef en altijd nieuwe vrachten nattigheid kwamen bijgemeerd... en dat er niets aan te beteren en alle vloeken machteloos bleef en de spijt moest verkropt worden:

— Zoo eens eigen herte te moeten opfretten! 't land ligt doorgrinseld als een zompe, 't wordt allangs om natter, — de grachten spoelen sleekvol en die smodderige misten... Verleden jaar was de dricht al vergeten en hadden we kweekende weer: het vlas stond al uit!

De vrouw die gewend was hem alzo te hooren ronsen, had er geduld in gekregen en ze luisterde niet meer. 't Was enkel uit gewoonlijke toegeevenheid dat ze er onverschillig en gelaten bijdeed:

— Wat kunnen w'er aan doen? 't Betert wel — 't en heeft nog nooit gefaald van zomeren! en de goedgeloovige boerin achtte het niet noodig of geradig een blik van haar werk te slaan om naar buiten te zien en ze liet haar man in zijn hopelooze verveling.

Ja, wat was eraan te doen en wat konden de arme boerkes tenzij wachten en berusten bij de gedachte: dat Maarte wel liegen kon maar April nog nooit gefaald en had? Berusten en geduldig zijn! 't Vrouwvolk had schoon kouten maar: — De tijd die voorbij is!

— G'en zijt nog nooit te late gekomen met den oogst! meende ze.

Vermeulen besloot den mond niet meer te openen en zijn korzelen moed in te houden.

Onwetelijk en zonder inzicht stond hij weer vóór 't venster en duwde de vuisten nog dieper in de broekzakken. De vensters, dat waren de valsche asemgaten, 't eenige wat de menschen in betrek bracht met de bestaande dingen buiten: het zicht enkel zonder den goeden blaas van den wind en den tocht der goede lucht. Men kon er tegen staan geleund en kijken totdat eens eigen adem 't gezicht verdoofde en alles duister en onduidelijk miek. Naar die kijkgaten werd hij getrokken en zijn gramstorig gemoed dwong hem de leelijkheid aan te zien.

Berusten deed hij genoeg. Mangelt het een oude boer aan berusting? Wie beter dan hijzelf wist er dat de zomer komen moest?! Dat 't oosten vol zat van schoone dagen? Maar waarom kwamen ze dan niet? Waarom scheurde die zware, verdoemelijke mist niet open en trok de grijsheid niet op? De achtkantige boer teisterde alzoo zijn eigen omdat hij daar machteloos stond en niets verpurren kon aan de dingen die in de lucht zitten. Van 't eenē eind van 't jaar tot 't andere, blijft het dezelfde koppige aanval en 't zelfde terugstooten; altijd moet hij vechten en volhouden en op 't einde blijven staan in gedweeë afwachting en de domme machten laten meesteren over zijn werk over zijn have en goed.

Maar 't belet niet dat een oude boer altijd weer opstormt en ingrimmig zijn verveling uitgromt wanneer hij op de vijfde maand onder de zwarte zoldering ronddraait tusschen de vier muren van een keuken, in de duffe heerdvlucht en hij 't beu wordt van door het loergat van een venster op de zelfde, lamme dingen te staan zien — op den buiten die in dezelfde spijtige duisternis gedompeld ligt. De vrije buitenlucht is hij gewend met volle teugen door de asemgaten te voelen gaan en zijn oogen zijn gewend heel de vallei te overgrijpen waar ze open en bloot ligt als voor een breed open raam, in de onmeetbaarheid van levende groen, te gloeien in zonnepraal. En nu, effen een boogscheute ver, draagt het zicht waar men een man uit een wijf niet herkent. Wegen en grachten zijn in stroomende beken herschapeu en waar er vijf boomen in een nest te gare staan, gelijken ze een muur, een wolke of

een vormelooze kuil blauwe rook of een andere ongedaante. Huizen en hoven liggen verzonken als smoorhoopen in de dompigheid zonder dat men venster of deur of dak of schouwe uitkennen kan. Vijf maanden lang weegt de lucht als een zware deken op het land zonder ademgat, zonder licht of helderheid, zonder zon of mane. Afgesloten van mensch en mage leeft men elk op zijn eenigheid, op het onlands en afgelegene hof ingesloten als op een eiland, met more, slijk en wazelanden rondom. En wanneer men nu vijf maanden de dagen heeft geteld en van den eenen stoel op den anderen gereden heeft met de schenen verbrand bij den heerd en de jicht in den rugge van de koude tochten, wanneer de tijd daar is van de verlossing en de lucht veranderen moet, maar niet verandert... wanneer men erop gesteld is om te beginnen en de handen voelt jeuken, de handen die verlangen om te grijpen, te heffen, te duwen, te steken om voortgang in 't werk te krijgen... en slegge en regen altijd eenbaarlijk aanhouden en de Maarte blijft liegen als ware ze een oude winterrutte... berusting is er wel altijd bij den boer maar de verdoemelijke verveling kan hij niet blijven verkroppen en misgunnig en wrokkig staan hem alle dingen in den weg zoodat 't heele leven hem geen schop van zijn zwaargeklompte voeten meer weerd schijnt. Zou men achterna niet gaan twijfelen of er iets uit den haak is met de zon? of er ergens een klinke uit de vange van het groote raderwerk gesprongen is en de dagen nu zot voortdraaien zonder de spullen te lichten die de zon op haar hoogte en in heur macht moet brengen?

Vermeulen wist het wel beter: 't was elk jaar hetzelfde en met verouderen wordt men niet redelijker, krijgt men grillen en nukken erger dan een ongetrouwd wijf. Zijn zin stond vandage op het werk; met al zijne macht en begeerte wilde de boer nu ineens den smoor open stampen, een gat hebben in de lucht en schof maken om blauwigheid te zien — o, 't effene blauw, de diepte van den hemel. 't Verveelde hem nu en hij verlangde als een kind om voort te doen op 't land — alsof het zijn eerste en zijn laatste boerejaar ware geweest. 't Speelde hem vóór den zin als een geluk in de verte: de beweging, het leven op het land, de dricht: zijn bevelen uitbrullen over de kouters, de peerden zien trekken; 't ploeg-

ijzer zien beeren door vasten grond, 't werkvolk aan de bezigheid, de kleur van hun kleeren, de beweging, 't geruchte van hun stem, de wemeling heinde en verre door heel de vallei; — de groeite te voelen in de lucht, de lauwe, vruchtbare lucht die uit 't zuiden gevaren komt en 't zonnelicht, de warmte, de schaaierende glans over de vlakke, 't groen van een nieuwe lente!

Hij zag het liggen en leven als eene herinnering, onwezenlijk, iets dat hij zelve opmiek vanachter in zijn hoofd — iets dat vooraltijd weg was: een schoone droom herdacht na het ontwaken. Want vóór hem, met nuchteren zin, zag hij het anders: de landen liggen toegedekt, doorweekt, onvast als eene doolage. En plots voelde hij het als eene angst: zijne menscheijkheid die daar klein en nietig verzopen stond voor een vrezelijke macht; 't scheen alsof de boeren voortaan alle heerschap over hunne kouters, voor altijd verloren hadden — of er geen levend betrek meer bestond tusschen de menscheijkheid en de natuur — zoo wreed verlaten, doodsch en vaal liggen de landen in hun kleurlooze evenheid alsof 't een gestold water ware of eene wedde, waar de huizen en haven als vormlooze schuiten gestrand lagen om te vergaan. Al het beulen en heel het nijverig verkeer van de najaarsche dricht scheen nu een bespottelijke poging, een nutteloos kinderspel ten ondomme gedaan, waar niets, geen speur en zou van overblijven, niet meer dan de zwarte kraaie een strepe nalaat in de lucht waar ze voorbij wiekte. Het zaad moest gerot liggen in de waze en van 't herhaalde ploegen en eggen en zaadvoren was er geen rimpeltje gebleven in 't land: de regens hadden alles gedempt en in pap verkeerd — nergens een speur van komende groenigheid was er over heel den omtrek — de meerschen stonden overwaterd en de zaaide roggepijltjes lagen verplakt in den modder over de kouters. Op de oude en op de nieuwe mane hadden de menschen beurtelings hun verwachting gesteld en hun hoop maar 't was al wijvenpraat gebleken . . .

Atkeurig wendde Vermeulen den kop weg om den buiten niet meer te zien en op zijn kloefen slofte hij naar een ander venster en keek over de werf. De meid mestte het zwijnshok. Twee zwijnen plodderden over den zoppegrond van 't mesingstroo en snuffelden in de vuiligheid. De koeier stond te

ploezeweefsel. En weer lichter, naar 't geluw wendend, de tarwevelden en wit geschroeid door de hitte als groote stukken, zuivere helderheid, staat de haver met de luttelende belletjes. Maar schitterend buiten al wat groen is, liggen de vlaschaards daar, als stukken van 't zuiverste goud zoo geluw en hevig als de zonneschijn zelf, blinken ze uit op de vlakte. Als meren van licht zoo helder, als waterbekkens volgezeeuwd tot den rand, zoo effen is het oppervlak en de vlasherels staan fijn en rilde, met gebogen top, dooreengewereld als een vacht van de fijnste wolle.

't Zonlicht kan eraan en dringt erdoor tot op den grond, zoo wazig en open staan de pijlde schachtjes dat 't een doorschijnende water schijnt of een maaschwerk waar 't geluwgoud van de zonne in nestelt.

Rakelings boven die lichtspiegels scheren de zwaluwen en schrijven er hun zwierige kringen. In hun vlucht pikken ze een kevertje alhier, een vliegje aldaar en dragen het in één haal door de blauwe lucht, over weiden en koornvelden weg; maar zoeven zijn ze daar weer te spelemeien over de vlakken der geluw groene vlaschaards.

De zonnigheid ligt als een zegen over de zomervruchten en de hitte heerscht alleen over alles wat in die breede vallei, in noensche rust, te groeien staat.

Onder de lommerkoepels en 't gebinte der moerbogen van de hooge boomen, liggen de groote hoeven als loome dingen dodsch en ingedud in dien langen noenestond. Als oasen in de groene woestijne, hoog uit, staan die boomtroppels waar, gedoken onder de groote kruinen, het menschenleven woekert en gescholen blijft.

In den openen buiten zijn alleen de groote en eeuwige dingen: 't blauw van de lucht waar de hitte in bakelt, en op het opene veld, buiten alle menschelijke bemoeiing, buiten alle ijverzucht en klein menschelijk gedoe, gaat de zomer zijn grootschen gang, heerscht de zonne almachtig over alles wat er groeit en naar den rijpdom keert. 't Zijn de vogels alleen die er 't genot van halen — de zwaluwen, de leeuwerikken, de vinken en de musschen heel het vogelvolk dat tiert en woekert in 't koorn en in de klaver, in de tronken en in de boomen en waar elk zijn wegen zoekt door 't spottelooze

blauwe ruim boven die heerlijke lustwarande van groen die voor geen ander doel aangelegd schijnt tenzij om de vogels er kermis te vieren en aanhoudend, elk in zijn tale, te zingen en te schuifelen.

De landen liggen verlaten in den praal van hun eigen rijkdom alsof de vruchten er zonder drichten of zaaien, van zelfs uit den grond waren opgeschoten om er in groei en bloei den zomer uit te vieren,

Maar op de loomliggende hoeven waar de zon op de daken dingelt, is de ruste maar een schijn. Tusschen den omhaal van huis en schuur en stalling woekerde 't klein menschelijk gedoen en tierde 't volk in nijverig bedrijf.

Als ridderheeren op hunne burcht zaten de boeren verschanst en veilig tegen 't zonnebakelen en van uit elke hoeve ging de levende bewustheid over 't onmliggende land dat voorgedeloos scheen te liggen in 't zonnebroeien.

Van uit de loergaten der hofsteden lagen de boeren te pieroogen; z'en merkten niet de schoonheid van 't kleurschaaieren; maar des te beter volgden zij den groei en kende elk de dracht van zijn eigendom en den stand van elke vrucht. Als op eene uurplaat waar de wijzers onmerkbaar voortschuiven, volgden zij op hunne velden, den voortgang van den zomer en 't beklijven van al wat buiten stond. In 't voorjaar hadden ze gewrocht van morgen ten avonde en alles gedaan wat ze konden om eere te halen van hun werk. Nu zaten ze erop te kijken hoe de zon het overige deed. In hun gesloten kop leefde 't genot niet van het zonnepralen want hun zinnen waren aan 't ravelen over 't bedrag en 't beschot dat de landen zou afwerpen met den oogst. Daarbij wroette de angst en de knaging hun gemoed en de onrust omdat zij méér wilden hebben dan hun evenmensch en voedden ze den nijd om eere te doen aan hun eigen en boven te zijn bij een ander.

Als een breedgevige weldoenster, schong de zon over àl de velden tegelijk en overal was de aanblik even prachtig, maar in hun wezen en bijzichtigheid, kenden de boeren niets dan hun eigen bezit. Ze aanzagen de zon als hun eigendom, net als de vruchten die er door beschongen waren en hadden elk den zonneshijn en de groeite voor hun eigen landen alleen, willen bemachtigen; want, nu wilden ze 't voor

Hij heerschte als een koning op zijn hof en over heel de streek stond hij gekend als de grondvaste boer, machtiger dan gelijk wie, in heel den wijden omtrek. Hij was het die stuur en barsch den raad gaf en 't woord voerde bij de andere boeren, hij die de oude gebruiken en 't leven in stand hield, die boerde volgens oude geplogenheden, naar wie de anderen wachtten om hunne dricht, hun oogst en andere werkzaamheden te beginnen en te regelen. Vermeulen doet het — Vermeulen doet het niet — gold in de streek als een ordewoord dat overal weerklank vond en indruk miek.

Vanwaar of hoe dat gezag hem toegekend werd of waarom en met wat recht hij het uitoefenen mocht, dat vroeg hij niet. Hij kende zich als de sterkste, de verstandigste en wist al de anderen onder zijn sterken wil. Het wàs zoo en nu moest het alzoo blijven.

En toch knaagde hem de onrust vanbinnen. Hij wilde niet denken, hij wilde het wegduwen, maar: 't *einde* van zijn doening en 't *begin* van een ander beheer stond als een noodlot vóór zijnen geest. De tijd had op zijn lijf geboet en gehamerd... zooveel zomers, zooveel winters — zooveel keeren had hij de dricht, den oogsttijd — 't wielen van de ronde jaren zien komen en gaan — zijn stap was zwaar geworden onder de zwaarte van zijn lijf, zijne haren waren grijs en de trekken van zijn wezen stonden nu als in steen met diepe groeven afgelijnd in 't gereuveld bruine vel als de schorse van een ouden boom. Door zijn ouderdom had zijn gezag erbij gewonnen; hij voelde zich vaster staan, zijn stemme had zwaarder klank en 't bevelen voelde hij beter afgaan nu hij was: de oude, zware boer die 't beter weet dan gelijk wie, alleen omdat hij ouder is en meer gezien heeft. Zijne uitspraken waren vaster en 't geen anderen als eene rieschelijkheid deed wankelen, besprak hij met eene overtuiging die hem en zijne lange ondervinding eigen scheen.

't Was telkens wanneer die jonge kerel van daareven, de jonge boer met de stevige, zwakke leden en zijn kloeke leerzen, de jonge kerel die overal door dik en dun over 't hof liep als op eigen goed, — telkens wanneer hij zijn zoon doende zag of aan hem dacht, dat wekte in zijn zin, het beeld van den bejaarden boom die zijn vollen wasdom heeft en alles overmeestert met zijn breede kroone, maar uit wiens wortels de spruite schiet die

opgroeit neffens den ouden stam en boom wordt mettertijd, een boom op zijn eigen die den ouden tronk overgroeit en de wijde kroone belemmert tot ze ondereen aan strijd vallen en den weister bevechten in de lucht. — Dan moet de oude begeven, meende Vermeulen, omdat hij al zijn levenssap in de jonge scheute geschoten heeft.

Vermeulen dacht aan zijn zoon. Er was geen wrok in zijn gedachte want de jongen boezemde hem geen vrees of onrust in; tot nu nog was hij zachtaardig en gewillig, een wildewagen maar zonder eigen inzicht of aanmatiging in 't bestuur — en later-van-tijd zou Vermeulen hem wel den weg toonen als 't noodig werd. 't Eenvoudige gedacht dat er een wil of een bewustzijn uit en nevens hem opgroeide, verontrustte Vermeulen als een verlies van eigen kracht; — de pezige kamper voelde dat als een macht die uit hem groeide en die hij weer intrekken moest en bijhouden voor zich zelf. Hij voelde het komen als eene noodzaak naarmate de jongens groot werden en dagelijks stond hij erop om die macht in te houden en 't leven dat hij zelf uitgeschoten had, te toomen onder zijn bedwang. Maar dat hij 't al wendde en keerde: de boom stond onder de wet van het algemeene verloop der dingen — hij voelde het glijden voor zijn greep als een water door zijn vingers — de noodzaak drukte hem. Barbele zelf, zijn vrouw waarmede hij zoo innig vergroeid was vroeger, was nu van hem afgescheiden, vervreemd: ze handelde buiten hem, ze had haar eigen wil en woord, zelfs in de dingen van het hof en achter zijn rug gaf ze hem ongelijk bij 't volk — hij wist het . . . en met de jongens deed ze 't geen haar liefste was.

De twee meisjes waren in de kostschool en 't verbitterde Vermeulen te zien hoe ze van hun vader en van de boerendoening vervreemdden om juffers te worden in plaats van boerinnen. Nu liet hij het maar gebeuren, eens dat ze er genoeg van zouden hebben en thuis blijven, zou hij de flauwigheden en aangeleerde aperijen wel afleggen; dan zou hij wel zorgen dat ze 't boerenwerk aanleerden. Maar den tijd van hunne terugkomst in huis voorzag hij nu reeds als een groote stoornis: die twee waren ook al buiten hem gegroeid en nooit zou hij ze meer krijgen onder de macht van zijne hand.

Hij zegde niets want met woorden was 't niet te doen en

middels waren niet te vinden. Vroeger, toen de jongens allemaal klein waren, dacht hij nooit dat het zóo komen zou en hij boerde zonder achterdocht, in volle heerschappij, over alles. Maar die schoone tijd was voorbij en aan veel dingen viel het te voorzien dat er verandering zou komen.

Vermeulen wilde zich zelf gerust stellen:

— 'K ben nog niet oud, meende hij en 't zullen harde pooten zijn die mij moeten neervellen! Maar de rust kreeg hij niet. — We zullen maar afwachten, besloot hij, en zien hoe ze 't aanleggen om mijn heerschap af te nemen. Wachten gelijk naar 't opengaan van 't weêr. Zonder hij 't gemerkt had, zat hij in 't donker en klaarde de heerdvlam door de keuken.

Alzoo verging de dag gelijk al de andere en de avond was er weeral veel te vroeg.

Na het eten, wanneer 't mannenvolk rond den heerd zat en 't vrouwvolk gedaan had met rotelen aan 't kateil, werd er wederom gekout over dezelfde dingen van gister: geklaagd over slecht weer en laten winter, verteld van den watersnood en ongelukken. . . .

Toen, midden in 't bedeesde geklaag en gesleur over 't ongewillig jaargetijde, als iemand die er niets af weet en in den waan verkeert dat morgen de zonne zal rijzen — viel Louis zijn opgeruimde stemme daarin, als een blij teeken, helder in de bedompte keuken waar 't nog rook naar den damp van natte kleeren.

— Vader, waar zaaien we 't vlas, dees jaar? riep hij luidop.

Vermeulen deed een afwerend gebaar met den schouder en hij antwoordde op die ongelegen vraag als aan een kleinen jongen:

— Het lijnzaad ligt wel waar het ligt en laat het liggen. Wat spreekt ge van zaaien?

Maar de vrouwe richtte 't hoofd:

— 't Dunkt me, zegde zij, als 't zooverre half-Maart is, dat 't waarachtig niet te vroeg en wel tijd wordt om van zaaien te spreken?

— Giet uw zaad in de beke, 't zal er zoo droog liggen als op 't land, zei Vermeulen kortaf.

— 't Weer is gauwe gekeerd en eer te zaaien, mogen we wel spreken waar 't gezaaid wordt, meende de boerin.

— 't Mag zes weken aan één stuk drogen en nog en kunt ge met geen peerd op den kouter.

— Zes weken is wat veel, beweerde een boever, als de wind opsteekt kan 't op een paar dagen, zeere drogen, en de zonne kan ook al wat helpen.

— De dagen langan alsaan... meende Louis.

— En Maartemaand moet heur twaalf zomersche dagen geven....

— April is er borge voor, spotte Vermeulen. Van dan voort bemoeide hij zich niet meer in het gesprek en hij bleef alleen in zijn onwillige norschheid, als de winter zelf waarvan de anderen niet meer weten wilden. Het jonger volk verlangde naar de lente, ze verwachtten de schoone dagen, ze voelden ze naderen en ze wisten dat de dricht nakende was en met de dricht, de groote beweging van het nieuwe boerenjaar zou inzetten. Ondereen gingen ze aan 't schikken en regelen, 't werkvolk met de boerin en den jongen boer, heel 't geboerte van Vermeulens tachtig hectaren bouwland, waar de oude boer bij zat, juist alsof 't hem niet meer aanging. En Vermeulen gebaarde niet dat hij 't hoorde.

Twee groote partijen waren er voor de vlasteelt beschikbaar. In twaalf jaren was er de vrucht niet meer op gekweekt en verleden jaar had de eene aardappels en de andere chicoreiën gedragen. Twee vruchten die 't land niet te zeer uitgezogen of verarmd hadden en den grond open gehouden hadden en vruchtbaar om er een schoonen vlaschaard op te winnen. De eene partij lag in de laagte van het dal aan den oostkant van Vermeulen's gebruik en de andere op de hoogte van de glooiing, al den noordkant beschut door een eiken boschje — een schoone rondbuikte kouter zware kleigrond.

Alle twee waren ze voor den winter gelabeurd geworden en bijzonder gemest, 't was maar de wete nu om een keus te doen tusschen 't hooge en 't lage land, de zware of de lichte grond.

— Als ge op voorhand kondet weten of 't een natte of een droge zomer zal zijn... meende Poortere, de oude werkman.

— Ik zou 't durven aangaan op de hoogte, zegde een zwingelaar — vlas dat goed gemest is kan beter droogte verdragen dan nattigheid. En 't is er een gewenschte grond

voor een vlaschaard: in de klei wint men gewoonlijk veischottige vrucht en fijne herels.

— Als 't weer een beetje mee wilt, meende de boerin.

— ^sIn den kleikouter?! dan moogt ge wachten van zaaien tot Meimaand! beweerde Louis en als 't droogt moogt ge den vlaschaard eer hier en zes weken, uitrijden!

— Wie zegt er dat 't zal drogen? riep Vermeulen ineens van uit zijnen hoek. Van heel den avond sprak hij verder geen woord meer in de reden en liet de anderen tateren en hun welweterijen uitkramen, maar dan reeds stond het vast in zijn kop: dat 't vlas op den hoogkouter zou gezaaid worden.

II

Het jong volk haalde gelijk op den duur: Maarte en bleef niet liegen!

Al op eenen uchtend, terwijl de menschen nog slapen, was de wind opgestaan; hij kwam al over den berg gereden uit het oostergat en tegen dat 't schoone dag werd, waren mist en vorte dampen al weggeroefeld en de zware wolken dreven voort vóór zijnen adem. 't Blauw van de lucht kwam bloot en dien uchtend toonde de zonne voor 't eerst haar blijde wezen.

— Een blek voor 'ne lek! riepen de gedaagde lieden, er komt nog wat achter! en ze wezen naar den noordkant waar 't kwadiet in de lucht vergaard zat als een zwarte berghoop en gereed om te derschen met hagel en sneeuw en gauwe dien valschen schijn van de zonne zou dooven.

— Een gril van April! en 't hagelde en sneeuwde inderdaad gelijk te kerstdage als 't begint te winteren! Maar 't kwaad was nu van korten tel: de lucht brak weer open, de helderheid won het en de misten waren voorgoed weggevaagd. Nu lag de vlakte weer bloot in haar doorscheede ligging en kennelijk van uitzicht in heel haren omtrek. De boomen waren er nog en de molens stonden pal op hun moten; de hoven en huizen en de kruisende deiningen van het dal teekenden weer de lijnen van hun schuinte. Dat was de eerste schoone dag van 't jaar en hij bracht zoogauw de ver-

hemming en nieuwen levenslust bij de menschen. Maar 's anderdaags al, ging het kwaad weer aan 't moeren, heel 't noord-einde van den hemel zat er zwart van en in een ommekeer vlogen de dikke sneeuwbrokken overal rond. Maar ze vielen als op een heeten steen — effenaar ze grond genaakten, waren ze vergaan en zoogauw de wolke leeggeschud was, vocht de zon er weer door en een windzwepe joeg het overschot van de vuiligheid naar verdere oorden.

Den dag door en dagen naareen herging de strijd tusschen de vijandige elementen: den eenen stond hagelde en buischte het op zijn wintersch, maar seffens was de wind daar, en tusschen twee vlagen stak de zon haar lanssen door de wolken. Er was beweging en leven in de lucht en dat beurde 't gemoed van de menschen weer op: de winter was verwonnen, de lente is in aantocht, het droogt!

Alhier, aldaar een haastige boer was er die de peerden aan den ploeg spande en naar den kouter reed.

— Ze kunnen verzinken! meende Vermeulen. Hij was op zijn kloefen op ronde en waadde door moze en waterplasschen om den stand van den grond te verkennen. Hij hield de wegels zooverre zij begaanbaar waren en verder gebruikte hij de nieuwe wegen die de menschen gemaakt hadden op de hoogten der velden waar ze heele bendschrooden in strate veranderd hadden met erop te loopen waar de straten zelf vol waterpoelen en diepe wagenslagen verreden en onbruikbaar lagen. De zwimmen konden 't niet slikken, zoo vol voerden grachten en beken het water bij. Met zijn spade wrocht de boer hier en daar om greppels te maken en 't water naar de grachten te leiden. Op elke partij van zijn landen zette hij eenige stappen om de vastheid te voelen van zijn eerde. Zijn hoogkouter lag in winterlabour, van ends ont ends in wreede geulvoren geploegd; met schonke brokken en knuisten tot schellen in rechte lijnen overgekeerd. Maar nu hadden de vele regens en 't winterweer de noeste uitwendigheden afgespoeld en gerond zoodat het heele veld in botsbollige bonken gewerveld lag als 't aanspoelend gegolf van een zee die plots in heur kapping gesteven is en blijft liggen. Vermeulen doog erop met de twee voeten tegelijk, maar de natte klei plakte als een detse deeg die aan 't gisten is. Het sjepte onder de drukking en de zwaarte van zijn

stappen en hij had moeite om zijn kloefen eruit te krijgen.

Verder ging hij zijn koornvruchten bezien die in 't najaar gezaaid waren en de meerschen en dan ging hij naar huis, maar zegde niets van 't geen hij gezien had.

Intusschen had Louis ook al op zijn eigen de ronde gedaan van de velden en hij ook bracht zijn meening naar huis. Maar de jonge kerel vertelde zoo aanstonds wat er hier en ginder gelegen was en naar zijn ondervinden moest men maar aanstonds aan 't werk. Hij meende nu ook al zijn woord te mogen spreken en zonder zijn vader te zwichten, uitte hij zijn gedacht.

— De grond is vast, zegde hij en 't is over tijd. De benedenste partij is gereed, gelukkiglijk dat ze verleden jaar gedraïneerd is — 't heeft wel wat veel kosten bijgebracht maar we hebben nu toch heefdedroog zaailand en 't zal een uitstekende vlaschaard zijn . . . 't is twaalf jaar dat hij verland is. De boeren van heel de streek zullen er mogen op staan zien. — We gaan hem opentrekken, vader? vroeg hij welgemoed en opgeruimd.

Vermeulen bezag zijn zoon met opgetrokken wenkbauwen en

— Haal een karre beeten in den stierstal, zegde hij zonder meer en draaide den rug. Al over zijn schouder riep hij nog:

— Jan kan nu beginnen mest strooien op de weide met Poortere; — Hei, ho! riep hij naar den anderen boever: met 't koppel zwarte naar 't zaveleinde met den beerploeg.

Aan elk gaf hij zijn bevelen en wanneer elk aan zijn werk was ging hij zelve waar hij meende noodig te zijn.

Louis bezag zijn vader voor den eersten keer van zijn leven met nijdigen blik en voor den eersten keer voelde hij spijt omdat hij zichzelfs meester niet was en zijn zin niet mocht uitwerken. Hij merkte nu ook dat zijn vaders kop zoo dik was, en zijn lijf zoo zwaar en breed en dat zijn beenen lijk stampers vast op den grond stonden. Hij zag dat zijn vader leelijk was en hij verschoot eraf omdat hij hem voor den eersten keer zag in zijn leelijkheid en omdat 't hem opviel dat hij zijn vader altijd anders gezien had: nu zag hij hem als een vreemden boer, niet als zijn vader. 't Was niet alleen de leelijkheid die op zijn wezen kwam toen hij die woorden uitsprak, maar de einschheid en de koppige norscheid was 't als van een vijand en dat miek hem ineens heel

den persoon van zijn vader tot eene afstootelijke leelijkheid en op dien stond zag hij niets dan den opgepoeft belijfd boer met iets van de doening van een ouden stier in zijne stoere norschheid. Dien boer, die zijn vader was, zag Louis daar onverschillig, onraakbaar in zijn dikke huid als de heerscher die jaloersch is van zijn macht en 't beleg en de achterdracht van het hof in zijn dikken kop gesloten houdt voor zich alleen.

Als jongen was Louis opgegroeid met een opperste bewondering voor zijn vader. In zijn meening was zijn vader de eenige boer van de heele wereld met een absolute kennis van alles. Als vader het gezegd had, was het waarheid en 't geen vader gedaan had was goed. Een woord uit vaders mond was altijd de laatste doorslaande uitspraak gelijk over welke zaak waarover getwist werd. De boeren van de heele streek volgden Vermeulens raad en hij had zooveel invloed op 't dorp alsdat hij meesterschap uitoefende op zijn eigen hof. Veel keeren, toen Vermeulen met boeren over kweek van beesten of vruchten doende was, had Louis zijn vader in 't wezen gekeken en de vastberaden uitspraak bewonderd en gezien hoe de tegensprekers altijd moesten toegeven en onderdoen voor die opperste alwetenschap van zijn vader. Die zelfde, stoute vastberadenheid op zijn vaders wezen miek hem dit wezen nu afkeerig en weer dacht hij aan een stier die gereed staat om met de horens te vechten.

Maar nu was Louis geen jongen meer: sedert hij zelf het boerenbedrijf meêleefde, was zijn argelooze zin verstevigd: hij zag de dingen door zijn eigen oogen en links en rechts had hij menschen hooren kouten die naar 't hem scheen, ook verstandig waren en toch anders dachten dan zijn vader. Van de dingen die hij gebeuren zag, deed hij altijd nieuwe ontdekking op; hij knoopte de gebeurtenissen aaneen en spon er eigene besluiten uit die hij bijhield als eigen gevonden goed. Met er heele dagen in te zijn, leerde hij de bestanddeelen van lucht en land, de leefte van vruchten en dieren kennen en zocht wat er voordeelig of nadeelig kon zijn aan den „kweek”. In boeken vond hij verder, dat heel die bewetenheid van al die dingen met een opperste nauwkeurigheid nagespeurd en opgeteekend stond en met wat begrip, er uit te halen en toe te passen is in 't bedrijf. Alzoo deed hij bij zichzelf de ontdek-

king — die hem aandeed als eene teleurstelling —: dat hij, als jongen zoolang in een waangedachte verkeerd had; want nu wist de jonge boer dat zijn vader, — al was hij boer Vermeulen — die wetenschap in haar oppersten vorm voor zichzelf niet in zijn kop kon gesloten houden, gelijk hij 't be- weerde en 't altijd deed gelooven — erger: dat er hogere weten- schap was van 't bedrijf, waar Vader niet aan kon met zijn onge- schoold en ouderwetsch begrip. De jongen ondervond: dat elk zijn eigen inzicht heeft over de dingen en dat koppigheid en welweterij veelal voortkomt uit verwaandheid in plaats van grondige ondervonden en eigen opgedane wetenschap. Maar die ontdekking en die teleurstelling ging niet diep bij den jongen boerenzoon. Hij voelde zich te jong, te weeldig in zijn twintigste jaar om nu reeds over die dingen te pikkelen en rekening te maken en 't nauwste te zoeken in opbrengst en verteer! Hij veegde 't aan zijn botten en zou zijn Vader maar laten boeren — hij wilde leven van enden in, los en vrij en liet de zaken draaien: Vader was en bleef de boer en moeder deelde mild het drinkgeld — alles ging best alzo. 't Was maar bij stonden dat het opkwam en zonder inzicht, dat zijn jonge overmoed soms botste tegen zijn vaders eigenzinnigheid. Wanneer hij zich ook iets wilde toekennen; wanneer hij voelde dat hij iets wist zoo goed als een ander en noode en weer- zinnig uitrichtte 't geén hij in gemoed anders had willen doen. Dan vielen er twee drie botte woorden; de zoon gaf toe maar verschillende dagen werd er geblekt en hield men koppig stilzwijgen. Dat gebeurde meest bij gewichtige werkregeling of bij inkoop of verkoop van peerden.

't Was of deed de oude het met een inzicht om zijn zoon te tergen, hem te dwingen en te beproeven tot onderwerping. Dan voelde Louis een geweld, eene strooming die naar buiten wilde — hij onderdrukte en toomde het, maar de wrok vunsde voort, groeide tot een gedurigen afkeer tegen de grove zware gestalte van zijn vader. In hem kwam een drang om op eigen voeten, onafhankelijk te handelen, een drang om ook zijn zin te hebben, een spijt en een tegenzin in 't werk dat hij tegen zijn gemoed zóó en niet anders mocht uitvoeren. Het hof scheen te klein geworden voor hun's getweeën en ze ontweken malkaar — ook als er uitwendig vrede was —

en keken elkaar niet meer in de oogen. Maar Vermeulens gezag stond zoo vast en van oudsher ingeworteld, dat er met woord of teeken nooit iets van dien groeienden opstand naar buiten was gekomen. Het smeulde in den jongen zijn gemoed maar hij durfde er niet aan denken zijn wrok een gestalte of een vorm te geven of tegenover zijn vader te staan met een eigen meening. De kerel gaf zich dan ook veelal meêzaam en deed 't geen hem geheeten werd en trachtte er onverschillig aan te zijn en nam de zaak al een lustigen kant. Vermeulen had aldus nog niets van een tegenstand kunnen merken en de eenige reden voor zijne onrust was enkel: de krachtige jonge gestalte van zijn zoon te zien en de zekerheid: dat die kerel hem boven den kop zou groeien en niet goedzakkig zou blijven — hij voorzag dat er een wil en een gedacht tegen zijn wil en gedacht zou botsen. Vermeulen voelde dat hij eerlang niet meer alleen zou zijn om te heeren — hij voorzag den vijand en den onvermijdelijken strijd.

Het weder bleef nu op den goeden kant en bij elk getijde kwam het werk en het zaaien te berde. Louis had zijn gedacht en meening aan zijn moeder opgedrongen en zij durfde er wel mede vooruitkomen want 't was ook hare overtuiging dat het vlas op den nieuw ontgonnen en drooggemaakten kouter moest gezaaid worden.

— Waarom moesten we dan al die kosten doen en de moeite om die kannebuizen te leggen? vroeg ze.

Vermeulen keek op, trok de wenkbrauwen omhoog en bezag zijn vrouw met gemaakte verwondering. Doodbedaard lapte hij het in haar wezen:

— Dáár zaaien we de haver, vrouwe, dat is zoo geschikt. En die uitsprake viel als eene noodlottigheid zonder meer. 't Voorstel van de ligging, 't voordeel van den grond werd hem voorgelegd en bewezen; ze overvoerden hem met woorden en redens, maar de boer achtte 't nu onnoodig daar nog een woord aan te verkletsen. Het stond vast in zijn diepste eigen wezen dat 't vlas op den hoogkouter zou staan. Hij handelde uit onbewuste ingeving: hij zag de vrucht groeien als in werkelijkheid en de bedenkingen over de gevolgen van de daad kwamen maar nadat het reeds vast stond in zijn wil. Hij voorzag dat er geen droogte zou te vreezen

zijn, dat de klei eene veischottige en fijne vrucht zou geven en de leege landen niet. Waaron of waardoor die overtuiging in hem was gekomen, onderzocht hij niet. Een boer die begint te eerselen en te wankelen is een boer die achteruit gaat en ten onder moet, meende Vermeulen —: Niemand in de bereddering of in 't aanbehoor van 't hof inzicht of bemoeiing laten — alleen meester blijven — vast op de beenen staan en . . . nooit twijfelen! dwingen waar 't niet meê en wil, dat moet men doen en dan is er nog het hemelsch geweld die 't u uit de pooten kan slaan, maar anders niets of niemand.

De uitkom nam voorgoed zijn schoonen gang; de vlagen van hagel en sneeuw waren maar enkele grilligheden meer tusschen de schoone April-dagen. 't Groen sprong overal uit; de grond droogde gesporrig onder den wind van de rosse mane en alhier, aldaar, als afgesproken, gingen de boeren de velden te keere met ploeg en beer en zeven-scharre. De menschen hadden hun verdrietigheid en verveling vergeten want de lucht zat blauw, de gezichteinder was verruimd en overal was er nieuwe en luide levensblijheid op en rond de hoven. De koeien neunden om uitgelaten te worden, de hoenders kakelden en mieken taterend geruchte en de hanen stonden vol vuur. De tijd was gekomen en daar herbegonnen de werkingen gelijk verleden jaar zonder dat het den schijn had van herbeginnen. Kloeke gespannen trokken op en neer, elke boer was op zijn eigen land, over de twee hellingen van bovên tot beneden het dal en in weinige dagen was het uitzicht van heel de streek veranderd.

Van verlaten en woest als eene eenoode, was het land nu bevolkt en in werking en de velden kregen een ander vertoog. De mest was ingedekt en het diepvoren was reeds begonnen. Laat de wind nu maar verleggen en verzoeten en de lente is er heelegansch.

Een uchtend, dat de belofte van een heerlijken dag in de lucht zat, zond Vermeulen zijn twee boevers met hun gespan naar de leegte en Louis die allang zijn gewilligheid weer getoond had, voerde er zelve de kar naartoe en zaaide de haver waar hij 't vlas had willen zaaien.

Twee lange getijden ging de jonge kerel op en neer op het schuinsliggend landstuk. Met kloeken stap en ronden

zwaai, met vollen greep zaaide hij de haver in gangen zoo breed hij maar smijten kon. Dit nu was eene belanglooze, gemakkelijke bezigheid waarmede hij zijn proeftijd begonnen had. Hij keek waar de peerdenspannen voorbij hem gingen en hij luisterde naar 't kouten van de boevers. Met volle longen snoof hij de lauwe lucht en voelde de jonge wind langs zijn hoofd spelen. De lente deed hem deugd en werkende, gevoelde hij eene nieuwe kracht ontwaken in zijn jong gemoed: daar welde 't geluk en de levenslust en de onbedachte overmoed naar boven, lijk het leven in 't nieuwe jaargetijde rondom hem. Zijn arm zwaaide en de haver stroelde als reuzelende goudgruis open vóór zijn voeten. Hij liet zijn blikken verder gaan over de breede landen, hooger de helling op en daar zag hij andere boeren die hij kende, aan de bezigheid gelijk hij: den arm zwaaien en stapans gaan met fieren, rechten hals.

— 't Is vlas dat ze zaaien, raadde hij en dat wekte zijne afgunst omdat zij hem voor waren in de schoonë bezigheid terwijl hij hier nog met de zaaischorte vol haver liep.

Als Ivo of Jan hem vroegen in 't voorbijgaan:

— Wanneer zaait de boer zijn lijnzaad? moest hij de schouder optrekken en glimlachend riep hij zonder den stap te breken: — te Meie, jongens, te Meie als de kriekelaars bloeien!

— Eertijds was Vermeulen altijd de eerste, merkte een boever.

— Als ze achter hem moesten wachten! lachte de andere boever binnensmonds.

De boer werd nukkig, dat wisten de boevers en al het werkvolk van de hoeve, maar ze gebaarden het niet te weten tegenover zijn zoon. Louis voelde zich ongemakkelijk en beschaamd voor de menschen en hij wist geen reden te geven voor die koppige treuzeling. Hij zelf wachtte en verlangde naar de dricht als naar een plechtige gebeurtenis. 't Vlas zaaien was de gewichtigste daad van een heel jaar. De tweede keer van zijn leven was 't hem toevertrouwd het lijnzaad te zaaien en daar was hij eerspijtig en fier op omdat 't verleden jaar zoo goed uit viel. De vlasteelt staat in hoogste aanzien als de schoonste en fijnste vrucht die een boer kan opdoen. Het gelukken van 't vlas maakt het boerenjaar voordeelg en binst

de vrucht te velde staat tot lang nadat ze geborgen of geleverd is, maakt ze de vermaardheid uit van elken boer. Want 't is naar zijn vlaskweek dat de boer vernoemd wordt en in eere komt in de streek. Voor Louis was die vrucht de lente en de zomer zelf en de eenige reden waarom de peerden op 't land kwamen en er geboerd werd.

— Waarom was zijn vader nu niet, lijk vroeger, de eerste en de opperste boer die teeken gaf voor den aanvang van 't bedrijf over heel de streek?

Tegen avond, als het zaaikleed leeg geschud was en de rolle voor den laatsten keer over den akker liep, kwam Vermeulen aangaans om te kijken of er niet avig gewerkt was. Hij heette den boever een vore hertrekken en een zoomkant opkuischen. De jonge zaaier was moe maar niet getemd, hij stond tevreden te kijken over de afgedane bezigheid en als de nalatigheden van den boever hersteld waren, stapte hij met zijn vader nevens de ledige kar, door den schoonen lente-avond naar huis.

Ze spraken enkele woorden over 't werk van den dag, gemoedelijk en stil, overdaan door de kalme omgeving van het rustige dageinden.

— Sobrie heeft vandage zijn lijnzaad gezaaid en . . . Duitshave heeft ook al beginnen opentrekken, merkte de zoon — als 't zulk weere blijft, zijn ze dees week al gezaaid, . . .

— Laat ze maar zaaien, zei Vermeulen bedaard, er zit nog kwaad in de lucht en we hebben den tijd . . .

Verder en spraken zij geen woord meer en bleven elk bij hun gedachten. De jonge boer zocht in de lucht waar het kwaad wel zitten mocht en hoe 't zijn vader mocht weten dat 't er zat.

De betrokkene lucht was opengescheierd door den wind en bedeisterd met vlokke wolkjes, geappeld als melkblome en nergens was er speur van moerende weer. Nog nooit en was het blauw zoo zacht en 't gewolkte zoo stil en hoe gloeide de westermoud waar de zonne deure viel als een ooge zoo zuiver.

Bij de dreve gekomen, week Vermeulen van de bane af om den grond van den meersch en de jonge veerzen en poetjes te bezien die sedert gister op de weide gesteken waren.

Louis bracht zijn peerd op stal. Weerzinnig beet hij de

lippen en kwam zonder spreken in huis aan tafel zitten.

Dien zelfden avond trachtte de vrouw het den boer nog aan te klappen dat hij zou voortdoen met den vlaschaard maar Vermeulen zei kortaf: dat ze niet bevattig was voor de bereddering van 't land en dat het zijn eigen zake was. — Ben ik de boer of wie is het? zegde hij ineens heel stuur en hij bleef zitten in zijnen hoek zonder nog iets te zeggen en strekte de beenen tot tegen 't vuur als iemand die gerust en vast is in zijn voornemen en weet dat hij de oppermeester is en het ook toonen wil. 't Geen alleman aanzag en uitlegde als de koppigheid van een ouden boer, was Vermeulens zorge en voorzienigheid om zeker te zijn van goede vrucht op te doen. Bij zijn eigen en zonder sprake te geven over zijne inzichten tegen zijne huisgenoten, had hij onderzocht en nagevraagd om beste lijnzaad te krijgen. Waar andere boeren zich tevreden stellen met iets van effenop zooals: Roozezaad of tweede smete, wilde hij puike Riga, eerste smete tonnezaad hebben. Heel dien tijd en van lange her, had hij uitgezet en geschreven en nu eerlang had hij zijn noodigheid gevonden en nieuws gekregen uit Rusland. — 't Zaad was verzonden. Hij wachtte het, maar 't kwam niet. Hij wachtte en zweeg en verdook zijn ongeduld. Zijn stoere kracht moest hij inspannen om gesloten te blijven en niet los te barsten want hij, meer dan iemand, leed door die treuzeling en voelde zich gekrenkt omdat hij de eerste niet was, voor de andere boeren. De vrouwe verweet hem zijn koppigheid; zijn zoon bezag hem mistrouwig gelijk men een ouden man beziet die begint te suffen. En 't zaad kwam niet. — 't Zal komen, zegde hij in zijn eigen en hij bleef uitwendig als iemand die redens heeft en weet waarom hij wacht. — En als 't niet komt, zaaien we geen vlas, meende hij, of is 't die hoogkouter die verwenscht is?

Maar 't lijnzaad kwam. Een uchtend bracht de briefdrager het gele briefje dat de aankomst van de koopwaar aankondigde. Vermeulen had al weken lang den briefdrager met kwade oogen gezien en zekerer dag, in een vlaag van ongeduld, verdacht hij den man van schuld in de vertraging en kreeg hij lust om hem zijne tesch af te snakken en ze op zijn kop te derschen... maar nu had hij het eindelijk mede. 't Was daarom dat Ver-

meulen de dagteekening onderzocht eer zijn naam neer te schrijven. Dan zond hij een koeier met kar en peerd om de koopwaar te lossen.

— Ge zult morgen beginnen op den hoogkouter, zei hij aan Louis in 't voorbijgaan.

III

't Blijmoedig teeken was gegeven! Als een slag in zijn ooren had Louis het opgenomen. Waarom 't nu juist gegeven was, vroeg hij niet. Nu maar aan den gang!

— Jan, Ivo! de peerden. Gij vooren met den breker, Ivo kan achter komen met de rol; ik zal de egge voeren. 't Bevel van den jongen boer galmde luide en opgewekt als een zegekreet. De hoogkouter moest opengetrokken en omgekeerd worden.

— 't Zal geen lachedingen zijn in die klei, meende Jan en aanstaans leiselde hij de drie felste peerden aaneen. Hij legde de haamschieren aan 't harnas en hief den schakel van 't groot zwenkel in den haak van de zware zevenscharre.

— Ju-ou! en drie kranzen bellen rinkelden aan den peerden hun hals en de rōnde lijven gingen op dansenden tred het hof af, naar den kouter.

Jan was de gedaagde, goedmoedige boever die maar lust had in zijn werk en bij zijn peerden. Preusch was hij er mede als met eigen goed. Hij bezorgde ze als kinders en iedereen mocht ze zien, gelijk wanneer, de drie grijze, brabantse merries, — kortgeblokte, dikheupige trekpeerden met kloeke pooten en eene huid als een zijde zoo lijvende en zuiver. Hij stelde er zijn eerspijt in en zijn fierheid want dat was zijn leven. Ander gedachten of begeerten en kwamen nooit zijn gemoed veronrusten. Zijn peerden en zijn werk daar had hij genoeg aan. Waar hij gewrocht had mochten de liefhebbers komen zien en geen boever uit de streek die de voren zoo rechte trok en 't land zoo effen wrocht. Dat wist hij.

Het peerdenspan klom den barm op al over 't mennegaten aan 't hoofdeinde hield Jan in om den akker te overkijken al eer 't werk in te zetten.

— Hier zal eenige dagen werk zijn om dat kleiland fijn te krijgen, dacht hij en zijn voet stampte een bonkturf open.

— We zullen zien.

En met de daad bij het woord, duwde hij den steert van den breker neer en de zeven scherpe scharren genaakten grond. Op een teeken zetten de drie peerden aan: hun zware lijven schoorden medeen vooruit en spanden de strengen. 't Gevaarte rolde vooruit en de eerde scheurde open onder de scherpe stalen neuze van elken beer. Zeven voren lagen open-gewroet in 't speur bachten de wielen.

Heel den langen winter had de akker open gelegen met diepe slagen doorploegd. De zware regens, de wind, de vorst hadden er beurtelings op getimmerd en de klei muruw en vort gemaakt tot onder het spit. Te morgen nog was de opperste lage lichtjes doorvrozen en nu kantelden en rolden de hobbelige knuisten open onder 't geweld van de heffende scharren. 't Gespan ging gezapig van oppe te neer, langs den zoom eerst van het hoogbuikte stuk en keerom een tweeden gang nevens den eersten; en alzoo, streep voor streep, zou, met geduld en volharding, heel de oppervlakte omwoeld en verscheurd worden. Jan zijn linkere hand dreef den steert van den ploeg en zijn rechtere mende het roedepoord waar hij 't hebben wilde. Heel het lijf van den landman lag voorover gebogen over zijn werk en zijn hals uitgerokken met de drift van den gang. Zijn voeten stampten vast op de botsbolligheid en van heel den tijd keek hij van zijn werk noch wijds noch zijds. Aan elk vooreinde, lichtte hij met den hefboom de messen uit den grond en dan wist de boever in vaste peerdentaal, zonder nutteloos geroep, zijn drie peerden te doen keeren om een nieuwen gang in te zetten.

Na den noen kwam Ivo, de tweede boever met een ander koppel peerden en de zwaarste landrol en Louis volgde hem met zijn halfbloed hollander die de egge sleepte.

Als ze gezamenlijk aan 't werk vielen geleet het waarachtig eene bestorming. De gespannen schrankten weg en weer elk in zijnen gang. Jan's breker purde de tuiten op en de wreede zevenscharre reet het land open in diepe geulen. En daarover rolde Ivo's zwaar ijzeren rol en pletterde de opgehaalde bonken onder 't gewichte. Louis voerde dan zijn fikschen lichten

stapper in de gangen en stond zelve met de zwaarte en de lenigheid van zijn lijf op 't achterende van de egge om met de scherpe houten tanden dieper den toegepletterden grond weer open te harken. In zig-zag-kronkels werd hij alzoo voortgesleept en viel de eerde multerig open bachten hem.

Elk gespan volgde zijn gang, nijverig stapten de peerden en keerden kort aan de vooreinden onder bevel der boevers. 't Was een gedurig gaan en hergaan: breken, pletteren, fijnen. En wanneer in de lengte, de heele oppervlakte van den akker van boven tot beneden alzoo geambacht was, moest hetzelfde hernomen worden van links naar rechts in de breedte, zoodat scharregroeven en rolgangen en harkkronkels kruisten.

Heel den godganschen dag overgingen de boevers bachten hun peerden en hergingen zij denzelfden weg. De frisscheit en de luwte van den lentewind aaide hun wezens en daar op het hoogland, in hun eensche afzondering, liepen zij op het verheven tafelvlak en beheerschten zij heel de vallei die vóór hen open lag en stonden zij zelve met hun peerden en alm als reuzen groot tegen den bleekgrijzen hemel gestompt in hun groot verrichten, ten tooge voor heel de wereld.

De lente hing in de lucht, de vogels verkondden het allentienen en over het eiken boschje, over de breedgeschaarde boomen die den akker afzoomden, lag het eerste groen op de kruinen gestoven, als levende poeier in een zwaai over heel de ruimte gestrooid. De grond rook goed en de eerde lijfde onder den voet van veie vettigheid.

Heerlijk om begaan voelden de landwerkers den inzet van het jonge jaar. Niemand dacht eraan dat 't herbeginnen en herdoen was van 't geen ze zooveel jaren reeds begingen — een werk dat in gedurigen draai weerkeert. De lucht was frisch, de kracht in hun lijf was nieuw en de levenslust met de groenigheid die overal uitsloeg rondom hen, alles was nieuwgeboren en versch geschapen. De grond onder hunne voeten trilde van ingehouden leven; de gisting voelden ze bovenslaan en 't sap die 't zaad moest doen kiemen, lag in purperen blank te glimmen op de omgekeerde schellen. De lucht was rein en de wind die voorbij voer kwam uit een streke gewaaid waar nooit iemand hem geademd of beroerd had. De lente was als een groot geluk dat den eersten keer de wereld verblijden

komt. Hoe wel en hoe deugddoende voelden de menschen het langen en bedijgen der schoone dagen? — in een traps-gewijzen, tragen statigen gang klommen zij naar de heerlijkheid van den koninglijken zomer. Hij naderde en één dag teene-gader zouden zij hem inhalen. Nu moesten de landlieden zorgen gereed te zijn met hun werk tegen dat hij komen zou.

Tot late in den avond waren de boevers aan den arbeid en waar ze geweest waren kon men 't wel merken dat er verandering was. De knuisten lagen gesmaldeeld en gefijnd; effen, en rusch en mulzig hebben ze de zware klei gemaakt zoodat de oppervlakte overstrooid ligt en opengestrieweld met de kronkelvoortjes erin van de eggetanden. Morgen zouden ze voortdoen om het land nog fijner te krijgen. Dien eersten, zwaren dag waren de boevers en de peerden afgeakkerd en moe; het werk woog in hun matte leden als lood maar hun geest was opgeruimd en bij tafel vertelden en lachten zij met de knapen en meiden ondereen. De boevers brachten wat van de buitenlucht mede in hun kleeren en de meiden die 't geroken hadden, kregen nu ook den lust in 't bloed om buiten in de vrije lucht haar werk te beginnen. Ze dachten aan de bezigheid die haar te wachten stond en haar oogen blonken bij 't voorgevoel van de lente en ze luisterden lijk vinken om maar iets te vernemen hoe 't op den kouter gesteld was, Want 't nicuwe getijde bracht de jacht in haar gemoed en 't kittelde haar begeerte om vrij en los de leute uit te giechelen. Zij hadden 't beurelen en 't heien gehoord van 't losgelaten vee en de zottesprongen van veulens en veerzen wilden zij achter doen op hare beurt. Maar de boevers die al van de buitenlucht geproefd hadden, werden bevangen en overdaan door de hitte in de keuken en ze vielen in slaap op hunnen stoel. Louis schudde eerst de schoenen uit en wenschte 't gezelschap goeden avond. De anderen ook, gingen elk in zijnen polk de goede, welverdiende ruste zoeken.

't Nieuwe jaar was ingezet en zes maanden lang, dag aan dag, zonder genade of verpoozen zou het zware werk aanhouden. Al vroeg in den morgen, van eer het klaar was, hadden de peerden den kost binnen en stonden ze gekuist en gereed om uit te zetten. Jan spande de egge aan en Ivo voerde de rolle naar 't hoogland. Louis kwam achter met 't kostelijke

zaad op de kar. 't Was of reden zij naar eene kermis of gingen ze ergens eene verheugende gebeurtenis vieren. De overmoed en de tevredenheid lag op de boevers hun wezen en Louis stond wijdbeende, boven op de kar, als een held die zijn wonderkracht moet uitwerken.

Daar rolden ze eerst en eggen deden ze ook, zoolang en zooveel tot ze de weerbarstige klei zoo tam kregen en zoo fijn, dat heel de vlakte als een rolbaantje zoo effen en verpulverd lag en licht was als een kussen onder den voet. Eer ze nog gedaan hadden, daagde Vermeulen ineens in 't gezicht en stond hij aan 't hoofdeinde op zijn spade geleund en overzag zijn veld. 't Was hij die 't laatste woord uitsprak en zei: dat 't genoeg was.

Dan deed Louis als een priester die de misse gaat lezen: hij stropte zijn lang witlinnen zaakleed aan en sloeg een kruis over zijne borst. De bindsels miek hij vast boven de schouders en hij vulde zijn schoot met lijnzaad. Hij woelde met de hand in het vettig, glimmende pulver en liet het als een watertje door de vingers stroelen om den lust van 't mollige aaien. De boevers en de oude boer stonden stil, in verwachting om den eersten stap te zien van 't inzetten. Louis miek in allen ernst en eenvoud een tweede kruis en zonder haperen of ander vertoog, met den monkel op het wezen maar de ontroering in 't herte, zette hij zijn eersten stap. Tezelfder stond, op mate, grepen de vingers in den hoop en met schoonen hoofschen zwaai, deed hij zijn eersten worp, zoodat 't zaad als onzichtbaar bloemenstof zoo fijn, in vollen kring rond den zaaier heen vloog. Niet met volle grepen lijk rogge, tarwe of haver, -- die grove ware is en mindere bezigheid vergt -- maar lichtjes, teeder, met de toppen van de vingers: een grepe als een snuijfe amper, vloog het poerfijne lijnzaad in de aamlooze lucht. Als bij den aanzet van een verre reize, stapte de zaaier met heftige passen, den hals rechtop en de ferme beweging van den arm die bij elken stap en na elken zwaai, toehaalde om in den schoot te scheppen en weer open zwaaide naar buiten.

Vermeulen stond van op 't hoofdeinde uit te zien. De ruimte van heel de streek lag open vóór hem, het vulde zijn oogen, maar anders niets en zag hij dan den hebbelijken zaaïman die

groot en alleene verheven stond op 't vlakke land. Hij zag den kloeken stap, de hoogheffende beenen en het lijf zwak lijk een wisse en den arm die lijvelijk zwaaide aan de breede, hoekige schouders van dat jonge volgroeide lijf. Een glimlach ontplooidde zijn gesloten lippen want in den jongen zaaiman verkende hij niemand anders dan zijn eigen zelf: zijn jongheid, de opgewekte levensvroede kerel van weleer, — die onversaagd en vast door 't leven gaat en over den akker, kop in de lucht, de oogen stout en . . . zaait. Vermeulen was ook eens zoo'n kerel, eer de zwaarlijvigheid hem verouderde en de jaren hem norsch en nukkig gemaakt hadden. Als een plotse veropenbaring was die dubbelganger daar vóór hem, zoo wezenlijk afgebeeld in dien kerel die daar zaaiede was. Voor 't eerst voelde hij hoe eigen een vader is aan zijn kind; en wist hij dat een zoon niets anders is dan 't voortzetsel en 't hernemen van 't vergane leven van den vader . . . de spruite en den ouden boom. Die gedachte deed hem grinniken en krijzeltanden. De oude, pezige kamper stond daar op zijn eigen kouter met de lucht hooge boven zijn hoofd en de ruimte wijd rondom hem; hij voelde de groote dingen die draaiden en hem meéslepten als een stommen tronk die armen of beenen heeft en machteloos meê moet in den grooten draai die uitkomt bachten den hoek. Het deerde hem nu dat zijn jeugd vergaan was en dat die kerel aan 't begin stond waar hij nu, afgeleefd moest einden: dat die zoon alles zou overerven, waaraan de oude boer een leven lang bemeesterd en beweldigd had. Nog nooit had hij het zoo tastelijk vóór zijn oogen zien staan in zijn harde, onafwendbare noodlottigheid: de oude die aan 't afzakken, aan 't begeven is en de andere die al over zijnen rug oprijdt om 't leven te bemachtigen. Vermeulen had gemeend dat zijn zoon altijd kind zou blijven — een doenderik die zonder ernst in den kop aan 't spel vast was voor altijd. Maar zie hem daar nu gaan, zoo zwak en vaste van leden, opgeschoten van lijf! 't Was zijn eigen leven, zijn eigen macht en trots die hij buiten zich voelde en hem ontvreemd werd — door zijn eigen schuld. Nu was er geen terugtrekken meer aan: die tweede Vermeulen, de jonge had levenskracht genoeg om zonder hulpe van den oude, op te groeien en 't leven te handhaven.

Als een gierige vrek die zijn schatten wil opslokken om er niemand anders de gunst van te laten, voelde hij die wroeging en voorzag hoe zijn eigen macht moest inkrimpen voor die andere macht die uit hem gegroeid was. Maar het stond vast in zijn kop dat hij geen duimbreed begeven zou, zoolang de beenen hem dragen wilden en al moest hij lam geslagen, in den hoek bij den heerd blijven zitten, dan bleef hem nog zijn stem om bevelen uit te bulderen . . . en wie van zijn broodaten die niet gehoorzamen wilde naar zijn zin, zou hij doen ranselen en wegschoppen. Hij knarzetandde van spijt omdat zijn schoonste tijd voorbij was. Verleden jaar was 't de eerste maal dat die vreemde zaaiman hem de bezigheid had afgenomen; — amper twee jaar geleden en hij zelf ging nog dien zelfden stap. En nu was het onherroepelijk voorbij. Zijn pooten wilden niet meer meê — hij stond zoo vast niet meer op de eerdeknuisten die hij heel zijn leven onder den zwaren hiel gepletterd had. Nu was hij de toezichter, de heereboer die rond gaat en zijn bevelen geeft en niet meer meêwerkt omdat hij te zwaarlijvig is en versleten gerocht, — omdat hij niet meer kan 't geen 't jonge volk spelend uitricht — omdat hij de oude man is die allicht zal blijven zitten en 't leven boven zijn hoofd zal laten draaien zonder er nog aan meê te doen — die als een vreemde in eigen huis zal kijken op 't geen gebeurt en te suffen zit en te wachten naar de dood.

En stapaan ging de zaaiman zijn gangen, vastberaden en bewust van zijn jonge dadenkracht, bezig met de daad die hij doende was en met niets anders. Zaaïen deed hij zonder inzicht of bedoeling, met vrijen zin. Gelijk de zonne komt op haren tijd, zoo kwam de zaaier omdat de lente naakte, omdat de lucht, het land milde en gereed waren om het zaad groeiveerdig te ontvangen. Dat stelde zijn gemoed gerust en hij zaaïde met eerspijt om zijn werk wel te doen zonder dieperen zin wat er later met de vrucht gebeuren moest.

Zonder verbei of verpoozen, ging hij op en neêr om geen tijd te verliezen, met angst dat de awindsche lucht aan 't roeren zou gaan en de bezigheid storen.

Bezïds waar hij ging, zonder 'hoorbaren hoefslag, als op een kussen zacht, wijfelden de twee peerdenspannen mangelbeenend voorbij, op en af gelijk hij, en dekten 't zaad

effenaar in waar hij voorbij was. Die volle beweging op denzelfden akker, het meêwerken in ééne en zelfde schoone bezigheid, dat verheugde den jongen boer en hij voelde zich op het hoogland de belangrijke uitvoerder van een groote daad: — de levenwekker op het doode land! Hij voorzag de schoone vrucht in haren groei en bloei met de hitte en 't licht van den zomer erboven: de vlaschaard die heel het jaargetijde lang te praal zou staan voor heel de streek. Heel die streek lag vóór zijn blik open; als hij neerwaards stapte lagen de landen als tafelbenden uitgespreid in doorscheede hellingen die kruisten in neerschietende glooiing met dorpjes en hoven volzet; een breede barm die opwaards schoot in heel de lengte van 't gezicht, afgezoomd al boven op de neggen door 't blauw van de sperrebosschen en doorsneden in de leegte door den stillen stroom die er in zijn bedde zachtjes voortkronkelde.

En keerde de zaaier oppewaards, daar lijnde de negge van zijn eigen zaailand zwart tegen den hemel en aan 't hoofdeinde tegen de lucht, zag hij zijn vader die daar stond als een eikene vent, met één schouder opgesteken, op zijn spade geleund.

De jongen was trots op zijn vader, trots dat hij de zoon, de prinse was van het groote hof en de sterkste boerderij van 't land hielp beboeren.

Hij ging en keek neerwaards over de vallei en ging opwaards en zag den grooten vent tegen de lucht met den hoed op den kop gedeukt en de schaduw in het wezen en hij voelde geen moeheid in de beenen of dat zijn arm lam werd van 't lijvelijk zwaaien.

De zon ging al onder en de ritseling van de slapengaande vogels ving aan in het eikenboschje. In de leegte begon het moerdauwen en verduisterden de verten. En nog moesten de vooreinden en zoomen afzonderlijk begaan worden. Daarna kwam de jongen bij zijn vader staan met opene, neerhangende handen, in zijn lange zaaikleed, 't wezen in gloei van de inspanning en de oogen die blonken van geluk.

— 't Ligt erin, zei hij en de fierheid van zijn gemoed doorstraalde heel zijn opgeschoten lijf.

Vermeulen stond in zelfgenoegelijkheid en knikte bevestigend maar in plaats van naar zijn jongen, zagen de strenge

oogen van den stoeren boer over den vlaschaard om te zoeken waar er nog iets kon te doen zijn eer te vertrekken. Hij bleef staren op de twee boevers die met egge en rol hun laatsten gang overliepen.

— In mijn tijd deden we dat al te lijve en mocht er geen peerd een poot op den vlaschaard zetten. . . . nu is dat al veranderd, zegde hij zonder iemand aan te zien. Dan nam hij zijn spade en stak hier en daar wat eerde uit een scheidvoor en zeeuwde ze open op de zaaite. De zon die rakelings tegen den einder hing, bestraalde de mulzige korreling van den buikboogden hoogkouter met een glets gloeiende rood, — dan stak zij heur gouden vimmen hooge door de wolken en ging onder. Wanneer de roode glets van 't land verdwenen was, bleef hetzelfde rood bloeien in de wolkbrobbeling heel het westen vol. Dat ook verging en over het einde van den schoonen, lauwen zaaidag beefde nu de parelgrijze lucht in effene windstilte als een zegen en een voortteeken van schoone groeite.

Ja, 't zaad lag erin en van nu voort hing er een vreemde macht over dat schoone stuk land; de boer had er niets meer aan te doen: het vriendelijke of 't vijandige element zou er over meesteren en naarmate het meêviel zou er hier eer zes weken ver, een schoone vrucht bedijgen, een zee van 't fijnste groen met rijk beschot voor den boer. Ten ware 't kwaad of de plaag erop viel en de verwoesting kwam uitmeesteren.

Vermeulen wilde nu zijne onmacht bekennen en aan wederenden van den vlaschaard sloeg hij met den rug van zijn spade, een kruis in de rullige eerde om door dat teeken er het kwaad, het wanweer en de vogels af te manen. En dan, alsof 't hem ineens heel onverschillig was en afgedaan, keerde hij er den rug naartoe en gaf hij onderweg zijne bevelen aan Jan en aan Ivo voor den volgenden dag.

— Morgen kunt gij beginnen diepvoren op de tienhonderd. En gij beginnen op het beetenveld. 't Werk was hier afgespeeld — de vlaschaard kon nu groeien — maar daarom viel er niet te treuzelen. Op eene hoeve met zulk een gebruik en zulk een gespan volks, moest er iets geordend worden en Vermeulen droeg heel die bereddering van het hof met heel zijn aanbe-

hooren en schikkingen van werk alleen in zijn grooten kop. Hij was de heerder en de voorzienigheid en de menigvuldige verscheidenheid van opbrengst en verteer beging hij naar de wetten die hij zelve kende en waar niemand bevassing of begrip in had. 't Volk wachtte zijne bevelen als een opperste uitspraak en met gedwee te doen 't geen hun eenstondig bevolen werd, wisten ze dat het ingewikkelde leven zijn schoonen loop bleef houden en alles ordelijk in elkaar paste.

Zonder rusten of verpoozen werden de dagen alzoo voldaan en stond elk uur met werk bezet en eigen bezigheid geschikt.

Louis reed op de ledige kar naar 't hof en stond er wijdbeende te schuifelen gelijk hij er te morgen gekomen was. Ivo en Jan met de vijf peerden nevensen, de strate vol, gingen ze samen afgeakkerd en moe door den avond. Van ver uit eene andere richting, zagen zij den koeiboever die met een volle karre schietloof over 't land naar huis reed, Het bloeiende geel in zijn gehavige verschheid, die ophoepende karre vol, vlekte als een bundel feestelijkheid over het derve avondland. Het blonk als een vlamme en 't was of sleepte er een klaarte door de lucht in 't speur van de karre waar die groote bussel heetgele bloemen voorbij was. De peerden heiden naar malkaar en hun stemme klonk als een scherpe lach over het veld. Louis zag die dingen en voelde er dien avond de vreugde van en de genoegelijkheid vulde heel zijn wezen in het einde van dien glorieijken dag.

Bachten hem hoorde hij de boevers die uitrekenden hoe lange de dricht nog duren zou en hoe de eene zegde:

— Als we gedaan hebben, zetten we er een ferme pijp op!

Die pijp beteekende de rustpoos, de belooning die ze hun eigen toezegden in 't vooruitzicht en na elk afgedaan werk. — Verlangen naar 't werk en verlangen naar de rust, dat was hun leven, dacht de jonge boer, en hij voelde 't aan zijn eigen: hoe hij te morgen nog, vol verlangen en blijheid was om de zaaite te beginnen en hoe hij nu de volle blijheid voelde omdat 't afgedaan was... en hoe 't werk van morgen hem ook al bekoorde en hoe de doende bezigheid het heele leven vulde van het volk te lande... Dan vermoedde de jonge boer nog niet dat andere zwarigheden die binnenwaardsche ruste bij den mensch konden storen.

's Anderdaags, even neerstig en met even veel moed wrocht Jan op de tienhonderd. 't Was al jaren naareen dat de oude vent die zelfde ommegang van weerkeerende werk verrichtte op Vermeulens land. Hij was er versleten en strem geworden door koude, regen en felle hitte. Ivo, die een stuk lands verder werkte, was nog maar een nieuweling die alles vóór zich en niet veel bachten den rug had. De twee boevers wrochten gestadig elk bij zijne bezigheid, slechts gescheiden nu door een groote ruimte glasheldere lucht. Hun werk vervulde al hun gedachten en begeerten; in aanhoudend verlangen naar iets anders dat altijd hetzelfde bleek, verleeften zij hun gelijktonig bestaan. De boer was hun gerustheid, die schikte hun leven en was hunne verantwoordelijkheid en hun broodheer. Hier in de groote beweging op de hoeve, liepen ze onbekommerd; ze leefden meê met hun peerden, met hun alm en terwijl ze op het land doende waren en 't weer en de jaargetijden over hun rugge wentelden, was hun eigen geluk en de rampen en lasten van hun eigen huishoud vergeten. Hier hadden zij uit der eerste hand den geur van de heefde eerde en snoffelden zij de goede rotheid van den geteerden mest en de vochtigheid van den veischottigen grond. Van 't eene stuk land gingen ze naar 't andere met de gerustheid en 't genoeg dat hun werk in geweten goed was en het aanschijn van den dag mocht zien. In de diepere inwendigheid der levensdingen ging hun gedacht niet en in de geheimen of verhouding tusschen de verschillende toestanden hadden zij geen inzicht. De eenvoudige vreugden of ongelukken die op henzelf of op de hunnen neêrkwamen waren de eenige roerselen die hun gemoed onderging. Het leven zelf aanveerdden zij zonder denken wat er voor of na hen in die gestadige wieling bestond of bestaan zou, met den waan alleen: dat ze de dingen beheerden waarin ze zelf meegesleept werden en als nietelingen vergaan zouden.

Eens dat de groote peerden, de boevers en de zaaiman weg waren, lag de akker weer verlaten in groote eenzaamheid evenals de andere velden waar nog geen voet op gezet werd.

Maar met 't kricken van den anderen dag viel er een bende

spreeuwen op en liepen er verlaan en neerstig, knikten met den kop en pekten met den bek om er hun gerief uit te halen. En amper had de zon heur wezen getoond, daar waren de duiven, de musschen, de leeuwerikken, de meesjes en 't ander vogelvolk — al wat voorbij vaarde door de lucht, staakte zijne drift. Klapwiekend in wervels draaiden de duiven en suizewiekend beetten ze op den ruiden grond. De musschen in heele kudden schooten toe en de stoute spreeuwen als donkere sneeuwbrokken; en elk aan een einde moddelden de vogels met den bek in de eerde en haalden zij er 't zaad, 't zij wormpjes, kevertjes, teerikken naar boven en sloegen het naar binnen elk volgens lust en smaak. Met rappe beweging oversnuffelden zij heel de oppervlakte van den verschen vlaschaard. Zou dat vuil gebroed nog een enkel zaadje te kenen overlaten? En was het kruis op den hoek, zonder kracht tegen de verdemelering van die bende gieren? Was er niemand om ze te verjagen?

Geen mensch kwam er omtrent. De stilte, de eenzaamheid lag erover als een schoone kalme berusting, een stille afwachting naar 't leven dat haast ontwaken zou maar nu nog in diepen slaap lag. De reine lucht hing erover, de dauw en de luwheid van het kweekende weer en de zon stooft den akker tot onder de koorneerde.

De groote elementen mogen nu vast hun werk doen daarbinst de boevers en werklieden elders bezig zijn en de boer leeft van nu voort in volle rust want zijn vlaschaard heeft hij toe- vertrouwd aan de zorg van den grooten Baas die daar hooge, den eeuwigen gang der dingen beheerscht en beheert.

VERZEN

DOOR

HENR. DES TOMBE-DRABBE.

I

Mijn mond is droog en van mijn lippen komen
De woorden strak en vreemd, ik ben een kind
Dat middernachts ontwaakt uit grillig droomen
Starend zich opricht, maar zijn troost niet vindt

Bij moeder, daar 't alleen ligt — telkens komen
De beelden weer — dan langzaam-aan begint
Een traan langs 't hulploos klein gezicht te stroomen,
Als 't zich zoo droeviglijk alleen bevindt.

Zoo sta 'k in 't leven en mijn brandende oogen
Zien het bij nacht en dag verglijden gaan,
Vragend en stil, in spraakloos onmeedoogen.

O leven zie mij niet zoo zwijgend aan,
Laat toch die tranen in mijn oogen drogen;
Ben ik dan machtig om mij zelf te staan?

II

In oorsprongdiepe vaart of ongebeelde velden
Ontspringt mijn oerzang aan 't ontwilde bloed;
De droomen drijven over 't bleeke, als helden
In ongemete' en voorbeeldloozen moed.

Ze staan in 't ondoorziene duister, welden
Al tranen in 't verhulde door dien gloed,
Zoo zal een beeld mij de' overmoed vergelden
Waarvan 'k mezelf doordring als hoogste goed.

Er was in mij niets dan het twijfelduister
Der kindren dezes tijds van bleeken val.

Nu weet ik dat in daadloos schoonen luister,
De grootheid over 't lichaam komen zal,
Ontsprongen aan haar doodverdragen kluister,

Waarnaar 'k als zelf de godheid stilstaand luister.

21 Nov. '06.

III

Uw plichtomsloten leven was niet groot,
Klein ook niet, maar zooals met fijnen regen
De dag ten einde loopt, als blad ontsproot
Uit dik kastanjeknopje, tooiend wegen

Of bosschen na des winters stillen dood,
Zoo droeg uw daad nu hier dan daar wat zegen
En wierp wat kleins en liefs in andrer schoot,
Waarin voor velen heel veel was gelegen.

Maar zooals in den zondoortrilden zomer
Geen schoonheid of geen kracht verloren gaat,

Zoo zal de aan 's levens kern ontploken droomer
Hoog opstaan in zijn lichtomzweefd gewaad :

De wereld dreunt bij dezen nieuwen komer
Van wien de weldaad slechts in 't zijn bestaat.

PSEUDO-MARXISME

DOOR

Is. P. DE VOOYS.

De strijd tusschen de leiders der Nederlandsche sociaal-demokratie is meer dan een personenkwestie. Dat kan niet ontkend worden. Maar er is tevens geen twijfel mogelijk aan het feit dat die strijd buiten de arbeiders omgaat en door hen gevoeld wordt als belemmering voor de beweging. Talrijk en bijna dreigend waren de stemmen die om beëindiging van 't verwoede twistgeschrijf riepen. Doch al bereikten die hun doel, het geschil is daarmee niet uit, maar zet zich voort in gesprekken en debatvergaderingen tot aan het jaarcongres, en — niet zonder dat de aard van het geschil meer en meer aan den dag komt. Wat is die aard? Is het een zuivere strijd van beginselen? Zou dan de arbeidersbeweging alle besef van 't belang eener scherpe aanduiding en uiteenzetting harer beginselen verloren hebben? Zoo wordt werkelijk gemeend door hen die in het geding de Marxisten heeten. Zij denken dat de groote meerderheid, door momentane politieke hartstochten verleid, uit het socialistische spoor geloopt is. Wanneer dit haar maar helder en scherp genoeg aan het verstand wordt gebracht, zeggen zij, komt vanzelf de terugkeer. Was dit wezenlijk het geval, dan zou inderdaad de houding der arbeiderspartij onverantwoordelijk zijn, die een dergelijk pogen niet waardeerde, maar integendeel onderdrukte en zelfs het „vrije woord” het zwijgen oplegde. Maar is de zaak wel zoo, als zich de Marxisten die voorstellen? Marxisme tegenover revisionisme is hun leus. Is die juist? Zijn zij in hun houding wel waarlijk volgelingen van Marx, en is de karakteriseering

hunner tegenstanders als revisionisten treffend? De groote meerderheid der arbeiderspartij, die zich door de „ruzie der theoretici” niet in twee kampen liet splitsen, heeft daarnaar niet gevraagd. Maar het feit harer onverschilligheid dringt de vraag op, of het hier wel om beginselen gaat? Want een van twee; of de sociaal-demokratische partij is zoo weinig jong en levend dat de ernstige beschuldiging van beginselverloochening, en nog wel door haar theoretici, haar koud laat, en zij zonder beginselen opportunistische avonturen zoekt, dan wèl de beschuldigers hebben het over zaken, die zij beginselen noemen, zonder dat deze het zijn, daar het leven der partij en niet mee gemoeid is.

Inderdaad is dit laatste het geval. Er is een pseudo-Marxisme, dat zich, in 't bijzonder onder de sociaal-demokratische politici, revisionistische tegenstanders zocht en bij dat zoeken, gevolgd door bestrijden, een ruzie verwekte, waarvan die Marxisten zelf slachtoffers werden. Maar de aldus begonnen strijd was tegelijkertijd zoo verward en zoo onwezenlijk, dat bij het hooren der verbitterde heftigheid van toon, de groote meerderheid er niets anders dan een personenkwestie in kon zien. Toch was hij meer. Hoeveel meer, kan pas blijken uit het pseudo-karakter van het Nederlandsch Marxisme, waarover de volgende beschouwing van een belangstellend buitenstaander gaat.

* * *

De tegenstelling Marxisme-revisionisme is, naar de woordelijke beteekenis dier termen, eenvoudig. Ze is een zuiver theoretische. Het Marxisme neemt aan dat de ontwikkeling van het kapitalisme zich voltrekt naar de groote lijnen, die in „Das Kapital” zijn aangegeven, en dat geen enkele theorie en geen nieuwe feitenkennis revisie daarvan noodig maakt. Aan hen, die meenden dat wel degelijk de theorie van Marx gewijzigd moet worden om voor de tegenwoordige maatschappelijke verschijnselen nog een bevredigende verklaring te geven, viel daarom de naam revisionisten te beurt. Tot zoover is de zaak eenvoudig. Wetenschappelijk meningsverschil is voor geleerden en onderzoekers een prikkel te meer tot werken. De kennis van het kapitalisme zal daarmee dus zeker gebaat zijn, terwijl beslechting van het geschil gansch en al overbodig

is. Want de feiten zijn hier de rechters, die soms de meest onverwachte beslissingen brengen.

De feitelijke en praktische tegenstelling is echter tusschen *Marxisten* en *revisionisten* en is heel wat verwarder. Geen geleerden, die de feiten onderzoeken, maar partijleiders stellen hunne conclusie's tegenover elkaar en maken een keuze daar-tusschen noodzakelijk. De Marxisten in 't bijzonder zijn meer propagandisten dan onderzoekers, en daarom willen zij den grondslag van hun leer niet laten ondermijnen. Daartegen stellen zij zich te weer.

Vandaar dat Bernstein's boek zoo'n onwaardig heftig geschrift van Kautsky als antwoord kreeg en ook zijn zuiver wetenschappelijk streven door de partij voor den congresrechter werd gebracht. Zoo iets maakt het verder onderzoek niet gemakkelijker. Het kost toch al inspanning genoeg om de ingewikkelde maatschappelijke verhoudingen objectief aante-zien en te ontleden, zoodat vertroebelende tendenz en verwarrende hartstocht uitermate belemmerend werken. Toch is dit op zichzelf niet het grootste bezwaar. De wetenschap is niet aan een partij of partijzucht gebonden. En er zijn steeds onbe-vangenen van geest, die zich door het warmlopen van strij-ders nog niet tot meedoen aan al hun gevechtsmanieren laten verleiden.

Heftig en belangzuchtig meeningsverschil is, speciaal in de economie, meer vertoond, zonder dat daarmee het juister inzicht op den duur is tegengehouden. Achter die al te harts-tochtelijke belangstelling voor een sociologisch probleem, staat echter iets anders, dat de scherpe gevechtshouding verklaart. En dit is niet, — zooals oppervlakkig waarschijnlijk lijkt — dat sociaal-democratische tegenstanders de z. g. „débacle” van Marx' leer op groote schaal exploiteeren. Zoo iets is te boven te komen, en wekt bovendien belangstelling, waar die vroeger afwezig was. Achter de discussie staat steeds een andere tegenstelling van diepergaande beteekenis, n.l. die tusschen revolutie en reform. Dit gaat niet enkel geleerden of kennis-zoekenden aan, maar elken arbeider, elken soldaat van de beweging. Want waarom gaat het? Revolutie beteekent dat geen menschwaardig bestaan voor de arbeiders mogelijk zal zijn dan na een scherp en machtstrijd van geweld tegen geweld.

Voor wie dat als stellig aannemen wordt de geheele beweging op dien eindstrijd ingericht, elke daad daarnaar beoordeeld. De arbeiders moeten daarop voorbereid en geoefend worden, de gedachte daaraan hen bezielen en in elk optreden leiden. Kleine lotsverbeteringen van meer loon, korter arbeidstijd, gezonder werk, ruimer huisvesting, goedkooper voedsel, hooger ontwikkeling, vrij kunstgenot, zijn alle nietig in vergelijking met de economische vrijheid die door de revolutie zal verkregen worden.

Reform beteekent dat in al die kleine winsten de geleidelijke ontwikkeling gezien wordt om langzaam, maar dan ook zonder „de wapenen der barbaren,” de economische vrijheid van den arbeid te veroveren. Dit inzicht maakt de organisatie der arbeiders tot iets anders en meer dan tot een voorbereidings-school voor den toekomstigen strijd. Elke lotsverbetering der arbeiders, elke democratische hervorming, is een vergroeiing van den klassenstaat tot de socialistische gemeenschap, en dus het nastreven waard, ja zelfs het zóo krachtig nastreven, dat daarop de organisatie der arbeiders in de eerste plaats wordt ingericht.

In elken strijd tusschen Marxisten en revisionisten wordt *die* tegenstelling: revolutie-reform, als het wezenlijk geschilpunt gevoeld, zonder echter steeds scherp naar voren te komen. De verklaring hiervan wordt gewoonlijk aldus gegeven, dat het Marxisme de zekerheid van de revolutie bewijst, en dat daarentegen uit de Marx-revisie het aanvaarden van de reform voortvloeit. Is dat juist, zoo beslist de tegenstelling Marxisme-revisionisme natuurlijk over al het andere en blijft voorop staan. Dit is echter een misleidende aanname, die het eerste kenmerk is voor het pseudo-Marxisme.

* * *

De tegenstelling revolutie-reform is wel het kerngeschilpunt tusschen Marxisten en revisionisten, maar kan onmogelijk het gevolg zijn van hun economisch geding. Het theoretisch meningsverschil is uiteraard zakelijk en duidelijk. Maar de beslissing daarover is geen zaak van eenige partij of eenige meerderheid. Slechts geleerden en geoefende onderzoekers zijn

bevoegd tot oordeelen, en de menselijke rede in elk afzonderlijk individu, geen stemmenaantal, kan en zal uitspraak doen.

Anders staat het met de keuze tusschen revolutie en reform. Die beslist over leven en daden der arbeidersbeweging. Elk deelgenoot aan die beweging, elk strijder mag en moet naar zijn belang, zijn gevoelen en zijn inzicht uitspraak doen, en de meerderheid beslissen. Wetenschappelijke voorstellingen van de maatschappelijke ontwikkeling, meestal in populaireren vorm, kunnen en zullen op die uitspraak invloed uitoefenen, misschien zelfs den doorslag geven, maar niet uitsluitend, dikwijls zelfs in zeer beperkte mate. De daden van den mensch worden niet geheel door zijn kennis systematisch geleid en beheerscht, maar ook door de gevoelens, die het leven in de maatschappij bij hem wekt, en — Marxistische stelling, die ook voor het Marxisme eenige waarheid bevat — vooral door zijn belangen. Daarom kan de tegenstelling revolutie-reform voorzoover zij, niet als een theoretische mogelijkheid, maar als een *feitelijk* verschil van richting, in de sociaal-democratie zich voordoet, geen gevolg zijn van een verschil in verklaring van het tegenwoordig kapitalisme. En dit staat vast, de kwestie revolutie of reform *is* aan de orde en wordt steeds meer actueel. Waarom komt dat echter bij den strijd zoo weinig aan het licht? en waarom heeft toch naar het uiterlijk te oordeelen het Marxisme de leiding? Dit geldt hoogstens voor Duitschland, zeker niet voor Frankrijk, om van ons land nog niet te spreken. Bovendien is de verklaring daarvan gemakkelijk te geven. Het geschil Marxisme-revisionisme is, zooals gezegd, duidelijk en eenvoudig. Anders echter met revolutie of reform. Want zij die de revolutie als een toekomstige zekerheid aanvaarden, verwerpen de reform niet, al blijven zij daarbij in achterdochtige en misprijzende gemoedsstemming. En de reformisten, hoezeer zij ook in de hervormingen den groei van 't socialisme zien, achten de revolutie, zij het ook plaatselijk of gedeeltelijk, niet alleen mogelijk maar ook voor sommige gevallen noodig, en willen dus wel degelijk er bij hunne overwegingen rekening mee houden. De tegenstelling is derhalve niet scherp, bijna meer gradueel dan principieel. Zij was dan ook voor de sociaal-democratie van geen beteekenis, zoolang hervormingen en lotsverbeteringen wel geëischt werden, maar toch niet tot

stand kwamen. Of zoolang sommigen daarin slechts een middel zagen om te bewijzen dat de kapitalistische maatschappij onmachtig was om den arbeider een redelijk bestaan te geven, terwijl anderen dat redelijk bestaan door die eischen tot een practisch uitvoerbare uitdrukking zochten te brengen.

Voor beide was het resultaat hetzelfde n.l. de revolutie. Zoodra echter hervormingen voorbereid werden en tot stand kwamen, waaruit bleek dat er een directe verbetering ook zonder de revolutie mogelijk was, *en dat de grootte dier verbetering niet onbelangrijk afhing van de houding der arbeiders*, moest het onderscheid van inzicht, — zij het ook als gradueel verschillende waarleering voor revolutie of reform — zich in daden doen kennen. Eenerzijds door het hervormen overtelaten aan de politieke tegenstanders, wier werk met scherpe kritiek werd ontleed, om door het onvoldoende van den inhoud en de practische gebreken de onmacht der makers te bewijzen. Anderzijds door ijverige medewerking en door de arbeiders op te wekken om zich alle verbeteringen zooveel als maar mogelijk is, ten nutte te maken. Komt het eenmaal zoover, dan is in die daden de tegenstelling aan 't licht gebracht. Met redeneeren en protesteeren kan men wel voorstander van uiteenloopende dingen zijn. Maar voor practisch en degelijk werk is het noodig te weten wat men wil. De arbeiders opwekken en voorgaan tot uiterste inspanning en toewijding aan eenige taak kan niet samengaan met een uiteenzetting, dat hun werk eigenlijk onbeteekenend en nutteloos is. Tenzij die arbeiders dat werk uit zichzelf en spelenderwijze toch doen zouden. Maar eenige ervaring van zulk werk hetzij in vakbeweging, coöperatie of voor betere wetgeving leert dat dit niet zoo is, en dat integendeel met minder dan geheele toewijding niets verkregen wordt.

De latere ontwikkeling der arbeidersbeweging, in de Duitsche vakvereenigingen, de Belgische coöperaties, de Engelsche afvaardiging van arbeiders in 't parlement, in de deelname aan de Fransche democratische en vredelievende politiek heeft dan ook steeds meer de keuze revolutie of reform naar voren gebracht, zij het ook niet steeds in dezen vorm. Gewoonlijk waren het andere actueele onderwerpen, zooals de onafhankelijkheid der vakactie van de politieke partij, samenwerking

met vrijzinnigen, deelname aan de regeering, waarin het geschil tot uiting kwam. Maar de grondslag was steeds dezelfde. Het kan intusschen duidelijk zijn dat waar practisch werk het onderscheid van tactiek tegelijk met strijd over 't Marxisme naar voren bracht, daartusschen verband ontstond, zij het ook niet zoo als de Marxisten dat verband legden. Hoewel het onjuist was aan te nemen, dat de practische vraag revolutie of reform voortvloeide uit het verschil Marxisme-Revisionisme, toch is een verband tusschen beiden niet te ontkennen. Maar de wijze waarop dat verband als dwingend wordt voorgesteld, is een tweede kenmerk voor het pseudo-Marxisme.

* * *

Het beeld der kapitalistische productiewijze en de voorstelling van hare ontwikkeling tot aan den overgang of omslag naar het socialisme, door Marx in „Das Kapital” gegeven, waren bedoeld als zuivere wetenschap. Tendenz om te pleiten voor de arbeidersbeweging en hare socialistische eischen, werd door hem niet gewild. Wel steun aan die arbeidersbeweging, maar steun door kennis. Haar kracht mocht niet verspild worden aan het nastreven van utopiën, maar moest door juist inzicht in de maatschappelijke evolutie den kortsten en zekeren weg nemen naar haar doel. Daar de economische uitspraken van zijn tijd dat doel als onbereikbaar voorstelden en trachten te bewijzen dat de beweging der arbeiders op vernietiging der gemeenschap uitliep, zocht Marx die stellingen in hun tegendeel te verkeeren. De arbeiders deden wat noodzakelijk was en de maatschappij, die zij wilden verwezenlijken, *moest* komen. Dat wilde hij bewijzen en wel wetenschappelijk, dat is uit de feiten. Waarop steunde nu zijn betoog dat de revolutie die de socialisten in zijn tijd als eenig middel ter verbetering zagen, onvermijdelijk was? In hoofdzaak op drie stellingen. Allereerst dat de kapitalistische productiewijze voeren moest tot regelmatig terugkomende crisissen, van steeds grooter verwoesting en onheil voor de geheele gemeenschap. Daarnaast dat het aantal der bezitlooze proletariërs voortdurend zou toenemen, terwijl de kring der over de productiemiddelen beschikkende kapitalisten zou slinken tot een zeer klein getal.

Ten slotte dat de materiele toestand der proletariërs steeds slechter zou worden. Was dit waar, zoo kon verzet niet uitblijven en moest dat verzet de onteigening der bezitters en het gemeenschappelijk maken van alle productiemiddelen teweeg brengen.

Deze conclusie's wier verwerkelijking geenszins in onafzienbaren tijd, maar binnen eenige tientallen jaren werd verwacht, vormden de sterke schakels tusschen het Marxisme en de sociaal-demokratie, schakels wier kracht in 't bijzonder voor Duitschland historisch is bewezen. Wat is echter het wezen dier kracht? Het is duidelijk dat voor haar optreden twee voorwaarden verwezenlijkt moesten zijn. Allereerst dat op de absolute juistheid dier conclusie's werd vertrouwd, dus dat hun waarheid elke aanvechting kon weerstaan. Maar dit is nog niet voldoende. Want om op die waarheid te vertrouwen moet de groote menigte ook gezind zijn haar te aanvaarden, of b.v. Marxistisch uitgedrukt: voor die aanvaarding moeten economische voorwaarden zijn vervuld. De economische toestand der arbeiders moet dus zóo zijn dat zij geen verbetering van hun lot zagen dan door de revolutie. De juistheid hiervan wordt verduidelijkt door het verband tusschen Marxisme en socialistische arbeiders-beweging voor verschillende landen nategaan. Eerst Duitschland. Het vertrouwen op de wetenschap, dat is op de leiding van het denkend, ontleidend en vooroordeelsvrije verstand, had daar in staatsorganisatie, in 't leger, op de school en niet het minst in de industrie meer dan ergens ter wereld triomfen gevierd. En juist die industrie gaf van Marx' uitbeelding van het kapitalisme een treffende verwezenlijking. Daar tegelijkertijd de arbeiders, die om de mijnen, fabrieken, en in de groote steden in menigten waren samengevloeid geen kans zagen om aan den druk van staat en industrieel te ontkomen, en bovendien de revolutie van 1848 nog scherp in het geheugen lag, waren zij omwentelingsgezind. Voor hen moest het Marxisme een evangelie zijn.

In Frankrijk was de neiging tot revolutie nog sterker maar toch kon Marx' leer er geen vat krijgen. Zijn industrieel kapitalistisch beeld verbleekte bij dat van 't handelskapitaal. En 't overheerschend klein bedrijf in landbouw en ambacht moest een rationeel agrarisch communisme of coöperatief

socialisme aannemelijker maken. En daarvoor was kennis van den ekonomischen ondergrond van minder waarde dan het krachtig persoonlijk initiatief. Daarop vertrouwden de Franschen, Engeland en Amerika stelden boven wetenschappelijke kennis de practisch technische vindingrijkheid. De zuiver rationalistische wetenschap bleef voor hen altijd nog speculatief, vandaar dat van algeheel vertrouwen weinig sprake was. Maar de werkelijkheid in die landen, en speciaal in Amerika, gaf de zuiverste verwezenlijking van Marx' kapitalisme te zien.

Toch konden zijn conclusie's niet inslaan omdat er geen revolutiegezindheid aanwezig was. In Engeland niet doordat daar de reform in vakactie, coöperatie en wetgeving reeds jaren lang werkte. In Amerika niet omdat de mogelijkheid eener individueele lotsverbetering zelfs de solidariteit der arbeiders en dus natuurlijk ook elke omwentelingsneiging voorkwam. De democratische staatsinrichting maakte bovendien in beide landen dat druk van den Staat nergens gevoeld werd.

De band tusschen Marxisme en sociaal-demokratische arbeidersbeweging blijkt niet noodzakelijk en hecht te zijn. Zoowel de aanwezigheid als de sterkte hangen af van de omstandigheden. Dit wil dus zeggen dat door de feiten uit te maken zou zijn of het verspreiden van de Marxistische kennis onder de arbeiders al dan niet in staat is om hun beweging te versterken. Het behoeft niet gezegd dat de Marxisten dit niet aannemen. Zij zien dat verband in een vrij wat inniger vorm. Voor hen is de wetenschap niet meer alleen een zoeken en een voorlichten, maar een zekerheid. En die zekerheid willen zij aan de arbeiders mededeelen. Daardoor wordt voor hen het Marxisme een geheimzinnig geestelijk voedsel, dat den zwakken dwalenden arbeider maakt tot een reus van kracht en inzicht. Is het wonder dat daarbij dikwijls gesproken wordt van geloof, leer en dogma. Want daaraan is, als van ouds bekend, een groote kracht toetschrijven. Een geloof kan de menschen bezielen, en brengen tot opoffering van hun geheele leven aan de heilige zaak. Maar deze karakteriseering wordt door de Marxisten afgewezen, en te recht. Hoe zou Marx bij het denkbeeld gelachen hebben. Staat dit echter vast, dat Marx' leer geen dogma is en geen geloof eischt; dat aan-

vechting geen heiligschennis, en aanvullende verbetering een goed werk is, dan moet ook mogen onderzocht worden wat de juiste beteekenis van dat Marxisme is; allereerst voor de economische wetenschap, maar vooral voor de arbeidersbeweging.

Marx beteekenis nu voor de economie kan niet gauw te hoog geschat worden. 1) Daarover te spreken valt echter buiten deze beschouwing. Maar zijn beteekenis voor de arbeidersbeweging is ongelijk veel grooter. Dat hij echter nu nog door zijn woord die beweging kan beheerschen is zoo iets onaannemelijks dat nader bewijs verre van overbodig is. Toch kon, wat eens zijn groote beteekenis was, nog steeds die zijner volgelingen zijn, maar is het niet meer. Het onvoltooide hoofdwerk is wel door Engels zorgvuldig uitgegeven, maar nooit voortgezet. Geen zijner volgelingen zou het trouwens gekund hebben. De geest van een Kautsky is te eenzijdig, die van een Mehring te beperkt voor zoo'n werk. En zij die, wat wetenschappelijken zin en aanleg betreft, het dichtst erbij stonden, Bernstein, David, Woltman twijfelden of het bij de aanwas van nieuwere feiten wel mogelijk was. De Marxisten hebben zich geschikt naar de Duitsche omstandigheden, en uit Marx' werken een populaire leer gemaakt, even compleet, maar even laag bij den grond als bv. Haeckel's monisme. Dat was wat het Duitsche arbeiderspubliek wenschte. Een wetenschappelijke kant-en-klare uiteenzetting van heelal en cosmos en daarbij een verklaring van de kapitalistische maatschappij die op de revolutie uitliep. Uit die sfeer moest de bijna pedante zekerheid van eigen overtuiging voortkomen, die wel in staat is bij de groote menigte kennis te verspreiden, maar op den duur vooruitgang en inzicht moet tegenhouden. Die sfeer blijft echter steeds beneden den vrijen geest hangen. Zoo'n vrije geest was Marx geweest, en doordat hij het was heeft de arbeidersbeweging vertrouwen op haar strijd kunnen krijgen. Met arendsbliek overzag hij de maatschappelijke verschijnselen. Nooit had hij genoeg gegevens en feiten verzameld. En ware hij zoo'n gemakkelijk redeneerder en stelselbouwer als de

1) Over 't oordeel van schrijver, zie de Beteekenis van Marx' Waarde-theorie in de 1e Jrg. Beweging.

tegenwoordige Marxisten geweest, wat zou hij minder getobt hebben, wat zou hij zijn boek vlug de wereld in gestuurd hebben, inplaats van aldoor weer aantevullen, aftekeuren, en omtewerken. Marx wenschte een stelsel, maar niet van losse, beteekenislooze gedachten, dichtgestopt met woorden, die al naar het valt deze of gene beteekenis dragen. Zijn stelsel werd opgebouwd uit feiten en niet uit enkele losse statistiekjes, maar uit *alle* feiten die hij maar machtig kon worden. Geen mocht achterwege blijven. En daarmee poogde hij de lijnen door te trekken, die hij meende dat het ware verband tusschen de verschijnselen aan 't licht zouden brengen. Zoo werkte hij. En waarom? Allereerst omdat zijn geest weten wou of het waar was wat hij zich voorstelde van de eindelijke verlossing der arbeiders door hun eigen macht; omdat hij weten wou hoe dat vijandelijk kapitalisme in elkaar zat. Maar dan ook om de arbeidersbeweging, opgeroepen op de leus van het „proletariërs aller landen, vereenigt u” een richting te wijzen, die be- gaanbaar was en niet dood liep. Dat is en blijft de taak voor hen die volgelingen van Marx zijn. Aan de arbeidersbeweging te wijzen den besten en kortsten weg, waarop hun kracht niet verspild wordt, maar hen en met hen de geheele menschelijke beschaving ten nutte komt. Want ook dat laatste vooruitzicht moest Marx zichzelf en anderen stellen. De arbeiders verlossen van den druk moest zijn de menschheid verlossen van vernedering. En zoo'n voorlichting is niet en is nooit uit bekrompen eigenwijsheid en zelfoverschatting te geven. Daarvoor is allereerst noodig de groote maatschappelijke werkelijkheid zoo breed mogelijk te overzien. Pas dan, wanneer dat gebeurd is en geen enkel verschijnsel, omdat het misschien niet past in het stelsel, verwaarloosd is, pas dan kan gezien worden waarheen de toekomst het arbeidersleger roept.

De Marxisten hebben gedaan wat steeds volgers van een groot stelselbouwer deden n.l. niet de methode, maar het stelsel aanvaarden. Een stelsel hebben sluit steeds vrij onderzoek uit, omdat dit dan van geen belang meer is. Het stelsel populariseeren, propagandeeren, toepassingen daarvan geven op bekende onderwerpen. Ziet daar hun werk. Zoo deden de Darwinisten, zoo ook de Marxisten. Maar de methode dier beide voorgangers raakte bijna verloren onder den roem

hunner namen. Nergens blijkt dat beter dan door de houding der Marxisten tegenover den grooten overgang der gedachte van de revolutie naar de reform. Zij bekijken die gedachte in 't verband van hun stelsel, hoe zij past in 't historisch materialisme, of zij rijmt met den klassenstrijd, met concentratie en verelendungstheorie, en omdat dit niet gaat, gooien ze haar opzij.

Maar zij bekijken niet hoe die gedachte leeft in de werkelijkheid der verschillende natiën, en der kringen in die natiën. Hoe de Deutsche vakvereeningen er toe komen een houding aantenemen als zij doen. Het klopt niet met het stelsel, dus oorzaak: bangheid en karakterloosheid der leiders. Hoe de Fransche socialisten en in 't bijzonder Jaurès als zeelieden op een schip waren dat stuur kwijt raakte en om hun leven de juiste koers zochten. Oorzaak der zwenkingen: beginselloosheid, regeerzucht. Hoe de stoere Engelsche vakvereenigingsleiders werken en ploeteren om groote dingen voor de arbeiders tot stand te brengen. Geen Marxistisch uiterlijk: oorzaak domheid en conservatisme. Verdere opheldering is er dan ook door het stelsel niet te vinden. Maar een betere verklaring is hoog noodig. Want bij de tegenstelling van revolutie en reform — noem het de wisselwerking daartusschen — gaat het om groote belangen. Daargelaten of Marx' conclusie's wetenschappelijk houdbaar zijn, is er behalve in de wereld van het kapitalisme, ook veel in de wereld der arbeidersbeweging veranderd. Marx kennen wil zeggen weten dat hij stellig die veranderingen en schakeeringen zoowel in 't kapitaal als in de arbeidersorganisaties nauwkeurig en onbevooroordeeld zou hebben gevolgd. Zijn blik op dit alles zou niet dezelfde kunnen zijn nu, als toen hij de resultaten zijner studie in beeld bracht. En de voorbeeldige wijze waarop hij de Engelsche arbeidswetgeving en hare gevolgen heeft waargenomen is een waarborg dat hij de reform-tendenz niet voor de revolutie-tendenz verwaarloosd zou hebben. Het is echter een feit dat in zijn tijd de verhouding tusschen die beiden geheel anders was, en de laatste als overwegend moest worden gezien. Niet dat de Marxisten meenen dat ook nu nog hetzelfde geldt, is hun fout, maar dat zij niet dit allerbelangrijkst onderwerp tot hun studie toelaten, en alle pogingen daartoe trachten aftebreken. Dat

is een fout van groote beteekenis. Want daarmede verwaarloozen zij de eerste plichten van het wetenschappelijk leiderschap, de erfenis van Marx. Daarom zijn zij pseudo-Marxisten.

* * *

De Marxisten vormden een Deutsche school. Vooral in Deutschland was hun opvoedend werk dankbaar. Nieuwe stelsels hebben altijd en voor ieder denkend mensch een bekoering. Onbekende gezichten worden geopend, en onverklaarde verschijnselen worden aannemelijk toegelicht. Daardoor wordt het gedachtenleven verfrist. Zoo'n nieuw stelsel is inderdaad als een school en het is goed die doorloopen te hebben.

Op den duur zal het leven zich weten te ontdoen van de schoolmeesterij, die er het gevolg van is. Ook in ons land is die school ingevoerd, en ook hier is haar opvoedende kracht gebleken. Maar meer nog dan in Deutschland is het gevaar voor den dag gekomen, dat ontstaat wanneer de Marxisten hun eigen beteekenis overschatten en een plaats willen innemen die hun niet kan toekomen. De Duitschers hadden wel Marx' werken kant en klaar aanvaard zonder zijn denken en dus zijn methode meegemaakt te hebben, maar de Hollanders hadden zelfs het doen sluiten van het stelsel tot een bruikbaar opvoedingsmiddel niet meegemaakt. Alle zwakheden die bij het in elkaar passen der leerstellingen ontrefbaar gemaakt waren, door ze naar binnen op te bergen, waren voor hen zóó geheim, dat zij ze te goeder trouw konden verloochenen. Hun genoegen werd juist de scherpe aanvalskanten nog meer toetespitsen en scherp te slijpen op gevaar af zich eraan te verwonden. Filosofisch stelsel zou het heeten, *de* nieuwe wereldbeschouwing, de oplossing van alle filosofie tot de eindelijke stellige waarheid. Alsof Marx daaraan ooit gedacht had. Het maaksel der Duitse popularisten, en dan nog in den beginne meer bedoeld als methodiek dan als stelsel, werd in Holland begroet als het nieuw Evangelie. Maar door wie? Door de arbeidersbeweging? Het tegendeel is waar. Wel was het Nederlandsche socialisme van den beginne af zeer revolutionnair, omdat de kansen ter geleidelijke verbetering van den allertreurigsten levensstandaard der arbeiders zoo goed als nul schenen. Maar gezindheid om

daarbij de conclusie's van Marx' leer te aanvaarden was er al heel weinig. En hoe zou 't ook gekund hebben. Eigenlijk industrieel kapitalisme kent ons land nu nog slechts op enkele plaatsen. En een 30, 40 jaar geleden begon pas zijn ontwikkeling.

De meer ontwikkelde arbeiders, de ontevreden, de strijd-lustigen, waren niet door de industrie samengeroepen. Zij kwamen uit de ambachten, het kleinbedrijf, den landbouw zelfs, en voor een groot deel uit handelsdienst. Zouden zij moeten wachten op lotsverbetering tot het kapitalisme zijn intocht deed, zich concentreerde enz. Neen, zij hadden noodig een profeet, een nieuw evangelie, en de spoedige revolutie. Zij hebben iets dergelijks gehad in miniatuur, bijna in caricatuur.

Tegenover dat vervallend, maar toch aldoor in jongere individuen weer oplevend socialisme, dat eigenlijk niets anders is dan een diepe ontevredenheid met verlangen naar een*zeer individueele toestandsverbetering, werd door de baanbrekers der S. D. A. P. het voorbeeld der Duitsche sociaal-demokratie gesteld. En zooals gebleken is met succes. Was dit nu de aanvaarding van het Marxisme? Met een schijn van waarheid zou het beweerd kunnen worden, doch ook met niet meer dan een schijn. Want aan het Duitsche voorbeeld werden voornamelijk deze twee dingen geprezen: discipline, dat is organisatie, en parlementaire actie, dat is de wetgeving ten bate der arbeiders. Deze twee eigenschappen waren zuivere levensvoorwaarden der Duitsche beweging en hadden met het Marxisme niets anders te maken, dan dat daaraan misschien enkele uitdrukkingen ontleend waren. In wezen zijn zij de wortels waaruit langzamerhand de reformgedachte opgroeide en dan ook moest opgroeien. Want uit de organisatie komt vakbeweging en coöperatie voort, uit parlementaire actie de strijd voor de democratie en voor arbeidswetgeving. En zoodra dat alles van de agitatie en de voorbereiding in de daden overgaat is de reform aanwezig.

Inderdaad heeft dan ook nooit de Nederlandsche sociaal-demokratie het Marxisme binnengehaald. Het zou hier ook een slechte ontvangst moeten vinden, om dezelfde redenen als in Frankrijk. Agrarisch communisme, productieve coöperatie leven dan ook veel méér in de hoofden, omdat deze zich meer

aanpassen bij de economische werkelijkheid, die de arbeiders omgeeft. Wat de arbeidersbeweging deed groeien en moest doen groeien was het duidelijk uitspreken dat niet alleen de Nederlandsche arbeiders, maar ons geheele land leed onder de achterlijkheid van haar werkende bevolking en dat optreden zuiver voor het arbeidersbelang beteekent te strijden voor welvaart, waarheid en recht.

Het vormen van een principieele oppositie, die overal met ijver en kennis van zaken de arbeidersbelangen aan de orde stelde en als stevige nieuwe bezem veel oud vuil opjoeg, — dat was het succes der sociaal-demokratie. Al was dit zonder Marxisme, buiten Marx ging het niet om. Juist het opkomend kapitalisme kon aangewezen worden, door te vertellen hoe dat in elkaar zat. En tegenover de ekonomen die op de jonge arbeidersbeweging afstoven, was het natuurlijk Marx, die schild en zwaard gaf. Dat is wel Marx zooals hij het moet bedoeld en gewild hebben. Maar het Marxisme richtte zich niet alleen tegen de vijanden, maar bij voorkeur naar de arbeiders. Wie brachten het hier in den stijven stelselvorm? Niet Van der Goes, die de eerste en ijverigste propagandist was voor de Duitsche tactiek. Wel was hij een Marxist, in dien zin dat hij in dezelfde richting als de Duitschers werkte n.l. in het toepassen van Marxistische principes, maar hij kwam daarmee waar ze thuis hoorden, n.l. niet onder de arbeiders, maar op de markt van het geestelijk leven, in 't bijzonder op historisch gebied. Tot de arbeiders sprak hij over hun belangen, hun vijanden en hun beweging. De eigenlijke Nederlandsche Marxisten waren een club „overloopers der bourgeoisie” die niet zoozeer tot de arbeidersbeweging kwamen, maar het Marxisme hadden aanvaard, omdat zij daarin een geestelijke bevrediging vonden. Slechts omdat dit Marxisme leert dat de arbeiders georganiseerd moeten worden voor den strijd naar de nieuwe maatschappij, slechts daarom wenden zij zich, en dus als een gevolg hunner overtuiging, tot de arbeidersbeweging. Zoo is tenminste de theoretische logica. Practisch zal er ook wel op den duur sympathie zijn gekomen voor de medestrijders, voor de beweging op zich zelf.

In elk geval aan hun goede en eerlijke bedoeling kan en kon nooit twijfel bestaan. En met die brachten zij buitenge-

wone talenten van gevoel, en kennis, en kunst over naar het arbeidersleger. Hun ijver en toewijding was onuitputtelijk. Was het wonder dat zij èn als personen, èn als leiders werden gewaardeerd? En die waardeering was in staat om zeer lang te verbergen hoezeer zij groote fouten begingen en de zaak waarvoor zij streden in gevaar brachten.

Het kan niet scherp en niet duidelijk genoeg gezegd worden. Wat wilden zij, als Marxisten, zijn? De geestelijke en wetenschappelijke helpers der sociaal-demokratie? Vroegen zij zich nu af, wat die voor hulp noodig had, en hoe zij die hulp konden verstrekken? Er was een enorme hoeveelheid werk te doen. De economische ondergrond der beweging lag als studieveld braak. Dan het onderzoek van de elementen onder het volk, waarop de sociaal-demokratie vat kreeg, en het opsporen der oorzaken waarom dat elders achterwege bleef. De geschiedenis van land en steden leverde een terrein voor economisch onderzoek op, waar Marx schatten van feiten zou verzameld hebben. En dan de sociaal-politiek, de Engelsche vakvereenigingen, coöperatie en wetgeving, de Duitsche verzekeringsorganisatie's, de Australische wetgeving. Onderwerpen die zich voor meer leenden dan voor exerpeering van anderer artikelen en journalistieke oppervlakkigheid. Te veel om te noemen. In elk geval, het Nederlandsche Marxisme heeft er zich niet dan voorbijgaand mee bemoeid. 1) Op hun vruchteloos pogen om hun stelsel tot beteekenis te brengen in het geestelijk leven van ons land, in kunst, filosofie en wetenschap behoeft hier niet gewezen, dan voorzoover daarmee kostbare tijd en arbeid werd verspild. Hoe zou het ook anders kunnen met een stelsel dat door zijn verscherping zoo weinig wetenschappelijks, zoo weinig economie en zoo weinig geschiedenis meer overhield dat het geen Marxisme, zelfs geen Engelsisme, maar een Dietzisme werd, en zich vastklemde aan een soort voorarbeid 2) van dien vlijtigen leerlooier-autodidact, wiens verdienste naast nauwkeurigheid en helderheid daarin

1) B.v. in enkele studie's van v. d. Goes, en in H. Roland Holst' *Kapitaal en Arbeid*.

2) Het wezen van den menschelijken hoofdarbeid, waarvan later b.v. in „Das Acquisit der filosofie” het oppervlakkige door den schrijver werd ingezien.

bestaat, dat hij ons een beeld gaf van de religieuze leegheid in de Duitse volksziel, die hongerde naar materialistisch, monistisch, of welk ander istisch geloof ook, nadat zij het verleerd had met haar groote filosofen in de diepten van de menschelijke rede af te dalen.

Na eenig zoeken en tasten zijn de Nederlandsche Marxisten daartoe gekomen. Maar in 't geestelijk leven drongen zij er niet mee door. En nu begingen zij hun groote fout. Zij gingen er mee tot de arbeiders. Op zich zelf is dat geen kwaad. 't Is hun recht. De arbeiders moeten zelf maar weten of dat Dietzisme hun aanstaat. Maar zij deden het in den vorm van sociaaldemokratische propaganda. Dat uiteenzetting van practische arbeiderseischen daarvoor achterwege bleef was reeds een nadeel. Maar erger was dat de verkondiging der leer voorgesteld werd als de wezenlijke, eigenlijke propaganda.

Een arbeider die Marxistisch was ingelicht, werd „bewust” geoordeeld en daardoor vanzelfsprekend een ijverig strijder. Zoo zei het de leer. Maar de practijk? Al wou de arbeider ook vechten, hoe zou hij het doen? waarvoor? Voor de verre revolutie? De kern en kracht der sociaal-demokratie kan nooit in het weten maar in het doen zitten. En om iets te doen, moet aangewezen worden wat? Geen wonder dat het succes der Marxisten daarbij al even gering was 1) als bij hun poging om maar op eens de kunst en wetenschap socialistisch te verklaren, en alle geestelijk levenden voor hunne blijkbaar zoo onvruchtbare theoriën te winnen. Slechts in verkiezings-tijden, als practische eischen en duidelijke kritiek op bestaande toestanden werden uitgesproken kwam de ingedoezelde arbeidersbelangstelling weer tot leven.

Ten slotte bleef er met het Marxistisch stelsel niets anders te doen over dan het op actueele gebeurtenissen in de arbeidersbeweging te gaan toepassen. Zou het daardoor niet tot de beteekenis komen, die het toch toekwam? En nu gingen de Marxisten aan het gevaarlijkste wat zij doen konden. Want voor die actueele gebeurtenissen had de arbeidersbeweging haar voormannen, die door ervaring en het vertrouwen der

1) Hoe bleek het uit de vreugde, waarmee een priester v. d. Brink werd ingehaald, en uit den aanhang der Friesche christen-socialisten.

leden de leiding konden aangeven. Deze zagen de Marxisten naast zich plaats nemen en hen gelegen of ongelegen ter verantwoording roepen. Geen diepere studie van de onderwerpen, waarover het ging, geen ervaring als waarover die leiders beschikten, geen bijzonder diep inzicht in de algemeene wereldgebeurtenissen konden zij daarbij als brevet van geschiktheid doen gelden. Slechts één ding: hun Marxisme, waarvan zij zich nooit afvroegen of het ook op het juiste oogenblik te pas werd gebracht en of het voor de kracht der feitelijke beweging dienstbaar kon zijn. Het moest steeds dienstbaar zijn. Al had het op zijn eigenlijk opvoedend terrein maar een zeer matig succes gehad, doordat het al te filosofisch mager was voorgezet, toch zou de waarheid ervan zijn kracht steeds en altijd doen gelden.

Ook daarbij zijn zij tenslotte op zij gezet. Dat is voor hen de aanleiding geweest om eerst langzaam doch steeds sterker hun spiksplinter nieuwe antithese te gaan bepleiten. De praktische leiders in politiek en vakbeweging, die zich door hen niet wilden laten ringelooen noemden zij de Revisionisten. Deze waren het die hun geestesrichting, die van het Marxisme, verketterden.

Dit nu is een al te groote dwaasheid. Een revisionist is er tenminste onder sociaaldemokraten in ons land nog niet geweest. De kwestie of Marx nog steeds gelijk heeft, vond hier nooit volle belangstelling. Bernstein's boek is er nimmer ernstig besproken, wel in navolging van Kautsky beschimpt. En R. Kuijper's afbreken van Marx' waardeleer vond onder zijn partijgenooten geen aandacht, omdat het onder Marxistischen naam ging. Slechts Vliegen heeft af en toe statistische studie's gemaakt die een enkel revisionnistisch tintje vertoonden, scherper genuanceerd nu het in debatten wordt uitgelokt.

Het sterkste voorbeeld dat zelfs de Marxisten meer om hun stelsel dan om Marx gaven is wel het feit dat een Nederlandsche uitgave van *Das Kapital* het tot twee keer toe niet verder dan het eerste deel bracht. En juist de andere deelen zijn voor den wezenlijken Marx-student, die wil voortwerken bij zijn onderzoek, van de allervoornaamste beteekenis. Neen, revisionisten zijn er in Nederland niet. Maar de tegenstanders der Marxisten waren eenvoudig praktische leiders, die niet

verkozen telkens voor hun voeten een theoretisch blok te vinden. Zij hadden andere dingen te doen dan optepassen niet te struikelen over de belangstelling hunner theoretische helpers. Tegenstanders der Marxisten zijn zij in hun verwijt dat die theorie met alle mogelijke aanmatiging en kritiek hen wel achteraf kon kapittelen, maar vooraf nooit hielp en hen met alle wezenlijke theoretische voorbereiding van hun veelzijdig werk alleen liet zitten. Nooit blijkt dit beter als nu de Marxisten na hun nederlaag overal hun Revisie-antithese gaan opstellen. Want wat verwijten zij aan hun tegenpartij? Geen onjuistheid in de verklaring van het kapitalisme, dus geen Marx-revisie, maar wel de reform-tendenz. Daarom gaat het dan ook.

Niet in die leiders, maar onder de arbeiders en historisch in alle moderne staten komt de groote reformstrooming op. En vooral ook in ons land.

Duidelijk wordt gevoeld hoe door den stoffelijken en geestelijken vooruitgang ons volksleven zich wringt in al te nauwe banden. Demokratische en sociale hervormingen moeten gepaard gaan met een verheffing van den levensstandaard der arbeiders. Wie zou het willen tegenhouden? het algemeen kiesrecht, arbeidswetgeving, verzekeringswezen, loonsverhooging? De Marxisten zeker niet. Maar het is even duidelijk dat dit alles slechts tot stand komt als de arbeiders zelve de handen aan 't werk slaan. Revolutie-roepen is daarvoor niet genoeg, is zelfs storend. Overlaten van 't werk en toekijken zou even schandelijk zijn als een bewijs van onkunde en onmacht. Kunnen de arbeiders het dan? Stellig nog niet, maar ze kunnen het leeren, als zij maar èn hun wil èn hun kracht èn hun ervaring èn al hun toewijding eraan geven. Minder niet. Dat is wat ook in 't besef der arbeiders leeft. Dat is de reformtendenz, die ook de sociaal-demokratische leiders niet oproepen, maar tegemoet gaan. Aan dien stroom kunnen zelfs de anarchistische arbeidersleiders, zoomin in Frankrijk als hier weerstand bieden. In Engeland is reeds de aanzwelling krachtig geleid, in Amerika aan 't opkomen. Slechts Duitschland geeft ondanks de macht der sociaal-demokratie een stilstand te zien, waardoor vergelijking met ons land is uitgesloten. Die stroom in ons land optevangen en te leiden en

daarmee theologische antithese's wegtespoelen zal een groote inspanning, zal vooral veel inzicht en veel zwaren en langen arbeid eischen. Dat in zoo'n stroom een clubje goedmeenende menschen denken een nieuwe antithesedam te kunnen opwerpen en in verblindheid niet zien hoe groote schade zij doen aan zichzelf en aan de zaak die zij voorstaan, is wel een sprekend bewijs van hun pseudo-Marxisme.

GEDICHTEN

DOOR

ALEX. GUTTELING.

AAN EEN VRIEND

Het land ligt blank in damp, in glans.
Een jaar is 't thans
Sinds gij dees kusten
Snel zaagt verscheemren — zilver sloot
Onpeilbre nevel rond uw boot
Die vocht en koel uw voorhoofd kuste.

Toch drong door mist uw sein tot mij
Aan de overzij
In grijze duinen
Bij vrienden weer, hoopvol verblijd:
Als doode tijd was deinend wijd
Damp, waaruit doemden dorre kruinen.

Een jaar van vree, van zaligheid,
Was mij bereid,
Vriend, en uw rozen
Verrasten als een toovergroet
Ons rustig, diep ontroerd gemoed,
Toen ze aan den ochtend van ons Nieuw Heil kwamen blozen.

En gij, wat vindt ge? Ik weet het niet:
Geen beeldend lied
Zong van uw droomen,
Herschiep 't nieuw land, zoo ver, zoo vreemd,
Niet frisch en lief als weide en beemd
Wier schoon uw ziel had ingenomen.

Uw zee zelfs draagt er andre pracht:
Geen wilde kracht
Dreunt in haar klaatren.
Stormen haar golven uit den damp
Zoo schuimend? Zeeft de zonnelamp
Zoo blond door neevlen op haar waatren?

Wat was er schoon? Eén toovrig beeld
Uw droom doorspeeld',
Een sprookjeswonder:
Paleiz'ge tempels, welven zwaar,
Scheemrig, doorgloeid van sieraad klaar,
Met kleurig eelgesteente eronder.

Lokte u dat Oostersch vizioen
Tot meegaan, toen
De strijd ontbrandde?
Gij gingt, en met geestdriftgen klem
Klonk schallend uw commandostem,
Toen uw matrozen zwijgend landden.

't Kanon klonk dof en dreunend ver.
Wijl ster bij ster
Door palmenkronen
Kwam pinklen boven 't stil bivak,

Gij waakte, en zaagt, hoe gloedend brak
De duistre lucht, dáar waar de menschen wonen.

Den andren morgen stond de brand
Rood boven 't land,
Zonsopgang duistrend,
Er dreef een smook door bosch, langs veld,
Waardoor de troep kwam aangesneld
Elk ritselruchten in 't geblaart beluistrend.

Daar lag de sterkte — stil stondt gij.
En rij aan rij
Hief 't flitsend wapen,
Want uit de vlammen daagde een schaar
In lange kleeren zilverklaar,
Grijsaards en vrouwen, meisjes, knapen.

De doodsang galmde, en lans bij lans
Ving purperglans
Van 't vuur der veste . . .
Vuur vóor, vuur achter, overal
De dood voor hun ontzind getal
Zichzelf vermoordende ten leste.

Maar gij — verstarde niet uw blik
Van afschuw, schrik
En mededoogen?
Wijl vorst en vrouw in bloedgen klomp
Stuiptrekkend rolden romp bij romp,
Wenddet gij niet, doodsbleek, uwe oogen?

Ik ken uw zachte en eedle ziel.
Een duister viel
Zwaar in uw droomen
Die schoonheid zochten, tooverglans,
En moest het strijd zijn, dan althans
Een strijd waarin 't op moed en geestkracht aan zou komen.

Maar vindt ge ook schoonheid, na dees dag
Uw oog niets zag
Dan bloed en donker:
Bloedge robijnen druppelen hel
Aan elk sieraad, weerlichtend fel
Met trotsch en smadelijk geflonker.

Is in ons land één kunstnaar die
Zich de evenknie
Van hen kan roemen? —
Rees in uw geest een wreed vizioen:
Hoe de geslachten eindloos woên
En ruw elkanders schoon verdoemen?

Een troost misschien was 't toen gij zaagt —
Weerom het daagd'
Aan héldre luchten —
Een stoet die smeekte om vrede, blij
Bevrijd te zijn van dwinglandij . . .
Was 't wel zoo zeker dat zij niets meer hoeven duchten?

Wees stil, mijn hart; wees stil, mijn vriend.
Want helderziend
Is geen in 't vreemde,

In 't eeuwge Raadsel — tijd na tijd
 Wentelt en worstelt — de Eeuwigheid
 Blijft ver van ons bij 't staag bevreemden.

Maar de Eeuwigheid is in uw geest,
 Wen ge onbevreesd
 Uitzingt in beelden
 Al strijd en smart en somberheid,
 Wen veilig in uw droom gij zijt
 Die 't leed vertroost, verzoent met bovenaardsche weelden.

24 Nov. 1906.

DRIE SCHILDERIJEN

I

JAN VAN SCOREL. „MAGDALENA”.

Wat zwoel geheim besluit uw urn met bronsfiguren
 Die gij steil zittend heft, steunt met uw blanke hand.
 Wijl de andere uitgespreid het deksel stijf bespant
 Dat geur noch kracht vervliet': werk van veel zorgvolle uren?

Is 't liefdedrank die uw versmader doe bezuren
 Zijn koelte in kwellend en bedwelmend heeten brand?
 Lacht daarom zoo verliefd uw hoofd gouddraad-omrand,
 Wijl de oogen schuins en stil, in fiere zelfzucht turen?

Zeg me uw geheim, o schoone vrouw: uw vreemdheid pijnt.
 Uw blanke schouder door uw stralend haar belijnd,
 't Olijfgroen kleed, paarlen-versierd, en 't schrale loover,

't Is alles lieflijk, maar de rotsge verte blauwt:
 Grill'ge paleizen voor een wreedten Geest gebouwd —
 Daarvóór glanst uw gelaat in hellen raadseltoover.

II

RUBENS. „CIMON EN PERA”.

„Vader wat wordt gij oud: uw huid als gelig leder
 Hangt om uw lijf als 't vel van een verschrompte vrucht.”
 „„Wat wilt gij kind, geen blos gloeit in gevangnislucht.
 Van honger sterf ik. Voor het laatst ziet gij mij weder.””

„Hoe graag bracht ik u spijs! Nooit waren wachters wreeder:
 Zij loeren scherp. Hen roert geen vrouweklacht of zucht.”
 „„Maar gij zijt moeder — draagt uw lijf geen laafgenucht?
 Buig tot mijn grijsaardsmond uw volle borsten neder!””

„Vader!” — Maar weenend en het oog omhoog geslagen
 Reikt zij haar blanken boezem aan zijn lippen ruige:
 Mond als een kindermund tandeloos reê tot zuigen —

En door een tralieraam de ijzeren krijgers gluren —
 Stomme verbazing stijft hun hand die haar verjagen,
 Hun stem die schreeuwen wil — deernis verzacht hun turen.

III

VERMEER. „DE BRIEF”.

Een warme stilte is om u heen. Ivorange wanden
 Zijn in een schijnsel van getemperd wit bezond.

Uw lief en licht gelaat, teer voor den achtergrond
Van kaart olijfgroen met gelijn van zee en landen,

Staart droomerig aandachtig: in uw fijne handen
Glanst een papier... fluistert verrukt uw zoete mond?
Zijn 't dierbre woorden, die uw man, de zeeman, zond
Naar 't Hollandsch huis in kalme straat, van palmenstranden?

Sinds hij 't laatst kwam is uw zoo slanke lijf verbreed,
Liefelijk zwol 't onder uw stralend blauwe kleeren:
Een kind zal uw geluk, zoo innig reeds, vermeereren —

Droomerig staart ge, en stil tevreë... is 't dat hij 't weet,
Erover schrijft misschien... voelt gij diep in u beven
De vrucht uit zoeten gloed gegroeid: uw beider leven?

LEVEN IN DROOM

Wat was het landschap teer en fijn
Vannacht in droom bij zilvren schijn:
Een sierlijk brugje, een stralenbeek,
De berkentwijgen rank en bleek,
Huivrend, maar zonder ritseling.
En wjl ik peinzend glijdend ging
Over de lage heuveln, grijs
Bemost, als licht behageld ijs,
Zag 'k eensklaps, als een avondgloed
's Winters door neevlen rozig-zoet
Achter de speelsche kruinen poost
(Gelijk een bleeke bruid soms bloost

Door van haar lokken 't weefsel blond),
Ons huisje, in vreemden droomenstond
Wonder herschapeu: dak en muur
Was warm en lieflijk gloeiend vuur,
En schemervormen, toch herkend,
Hadden iets toovrigs, als een tent
In Oostersch Nachtverhaal gebouwd
Door geesten als uit zonnegoud. —
Nu is het dag, wij droomen niet,
En toch . . . datzelfde woudgebied:
Een sierlijk brugje, een stralenbeek,
De berkentwijgen rank en bleek,
En ginds . . . wat gloeit daar onverwacht
De kruinen door met wondre pracht?
Ons huisje! Maar wij zagen 't nooit
In zulk een sprookjes-glans getooid,
Een wonder op den heldren dag.
Nimmer ons oog die kleuren zag
Zoo warm, zoo teer, door 't stille woud
Scheemrend, als stond het niet gebouwd
Op wijde hei . . . O zaligheid,
Als ons ontzinkt de werkelijkheid,
Als altijd nieuw, hetzelfde ding
Doet siddren van verwondering,
Als men zijn nuchtre leven leeft
In schijnselen als de Droom ons geeft!

GENERALE BIECHT

DOOR

MR. P. BROOSHOOFT.

In Eykmanstad, bij Scheveningen, heeft aan het eind dezes jaars een internationaal-koloniaal congres plaats gehad, dat in de wereldgeschiedenis vermaard zal blijven.

Het was op touw gezet door de elfde Academie van het Wereld-Centrum (*Internationale Koloniale Politiek*) welke, prachtig door kunstmatige tropische cultuur omgeven, vergaderingsgebouw is gelegen in den 73sten der honderd sectoren waarin de reuzen-cirkel, die het Vredespaleis op den Musschenberg tot middelpunt heeft, is verdeeld.

Het permanente voorbereidende Comité had den heer Mr. N. G. Pierson uitgenoodigd het praesidium te aanvaarden. In overleg met dezen voorzitter was als punt van behandeling voor den eersten congresdag vastgesteld:

Wat moet het doel zijn van koloniaal bezit?

Tal van regeeringen en corporaties uit verschillende deelen der aarde hadden hunne afgevaardigden gezonden. Aan Koning Leopold II, het eenige gekroonde hoofd dat zich had gemeld, was het eerevoorzitterschap aangeboden, dat door Z. M. genadig was aanvaard. Journalisten van de geheele wereld bezetten het groote vierkant in het midden der zaal, met tallooze schrijftafels en inktkokers, geheele riemen papier, grossen pennen en pakjes potlooden.

Ook schrijver dezes was eene plaats in het modern-volmaakte

pers-parterre gegeven, zoodat hij deze merkwaardige zitting in kleuren en geuren voor *De Beweging* kan te boek stellen.

Om echter den lezer niet reeds bij de eerste regels zijn verslag met ongeloovige verbazing te doen uit de hand leggen, moet hij hun vooraf een wonderlijke geschiedenis vertellen.

Een paar dagen vóór het Congres was het Tweede Kamerlid Jhr. Victor de Stuers, na tot ongeveer middernacht met welgevallen te hebben rondgesnuffeld in zijne verzameling curiosa en antiquiteiten, kalm ingeslapen, toen hem in den droom verscheen een vrouwengestalte, met lang afhangend wit kleed, een helm op het hoofd, een kuras voor de borst, een speer in de rechter- en een schild in de linkerhand.

„Victor de Stuers herkent ge mij?” vroeg de reeds bejaarde dame met vriendelijke majesteit.

„Zou ik U niet herkennen, Mevrouw?” — antwoordde de Stuers eerbiedig — ik die reeds veertig jaar geleden met zooveel piëteit uw beeld heb geteekend op de kale witte muren van het Leidsche academie-gebouw?”

„Ik weet het, Victor, en niet minder hebt ge mij geëerd door uwe ijverige studiën. Tot belooning verleende ik u de gave der welsprekendheid, waardoor gij reeds in de vergaderingen van het Leidsche studentencorps geheele drommen éénjarigen met een enkel gebaar wist meeteslepen tot uwe zienswijze, en waardoor gij thans weer van Heutz de mishandeling van den medemensch en Viehof die van het stenografisch verslag zoo krachtig wist in het aangezicht te slingeren. Vooral die ban-bliksem tegen de indische menschenmoorden heeft mijn hart weer voor U warm gemaakt, en nu kom ik U beloonen. Ik wil U het middel aan de hand doen om al die mannen, die beweren den grond, den arbeid, de vrouwen en dochteren van den gekleurden broeder slechts daarom tot zich te trekken wijl zij hem willen opheffen tot hoogere beschaving, het masker van het gelaat te rukken.

Godin, dat zou heerlijk zijn! Dan had ik niet te vergeefs geleefd.

Juist. Ik wist wel dat dit een kolfje naar je hand zou zijn. Je weet dat overmorgen in het intellectueele Wereld-Centrum een internationaal koloniaal congres zal worden gehouden?

Ik weet het, Hooge Vrouw, en mijn koffertje staat reeds gepakt om buitenslands de ergernis te gaan ontloopen.

Integendeel, je zorgt dat je een half uur vóór den aanvang op de voorste bank van de front-galerij zit. Hier heb ik een lampje, waarin een korreltje radium, binnen een glazen bolletje liggende temidden van een paar gram pulvis veritatis, of, zooals uwe ongeletterde landgenooten zouden zeggen, waarheidspoeder. In dezen kleinen koker aan de voorzijde is een sterke lens. Zoodra gij die richt op een der redenaars, is hij buiten staat iets anders te zeggen dan wat hij wezenlijk denkt. Daardoor hebt gij 't in uw macht, op de vraag: „wat moet het doel zijn van koloniaal bezit”, alle koloniale specialiteiten, in plaats van hunne gewone frasen, voor de geheele wereld hunne intieme gedachten te doen uitspreken over het oogmerk, waarmeê enkele duizenden Westerlingen evenzoo vele millioenen medemenschen aan hun wil onderwerpen. Ik zet het lampje hier op uw antiek beddetafeltje, en groet u, want ik word op den Olympus gewacht tot verdediging mijner nieuwe wet op het lagere goden-onderwijs.

Mèt voelt de heer de Stuers een lichten oude-dames-ademtocht op zijn neus — en weg was de godin.

Zijne verbazing toen hij 's morgens op het intieme meubel inderdaad het waarheids-lampje vond staan, zal ik met stilzwijgen voorbij gaan. Ik voeg aan dit voorwoord nog slechts toe, dat hij een getuige wenschte te hebben van de juiste toedracht der zaak, voor geval uit het rumoer, dat deze vergadering zou veroorzaken, politieke of diplomatieke moeilijkheden mochten voortvloeien. Een journalist, met een publiek orgaan tot zijne beschikking, achtte hij hiervoor den aangeezenen persoon, en als oud zoogbroer aan de borsten der Leidsche Alma Mater koos hij mij. Hij ontbood mij bij zich en vertelde mij alles, behalve — wellicht uit piëteit — zijne gewaarwordingen bij den „Anhauch” der oude godin. Toen ik hem dus een kwartier vóór den aanvang van het congres, met het lorgnet op de schrandere oogen, zijn leunstoek naast zich en het lampje in zijn mouw vóór op de galerij zag zitten, was ik de eenige in de zaal, die wist welke leuke dingen heden in de elfde Academie van het Intellectueele Wereldcentrum stonden te gebeuren.

De heer Mr. N. G. Pierson, oud hoogleeraar, oud president der Ned. Bank, oud minister van financiën, schrijver van vele koloniale en staathuishoudkundige boeken, liberaal lid der Nederlandsche Tweede Kamer, opende de vergadering. Terecht maakte hij 't kort. Hij sprak enkele zeer schoone woorden over de heerlijkheid van kloppende begrootingen, en peroreerde met het nut van internationale congressen om zulke weldaden te brengen aan alle hongerige kleurlingen der aarde. „Zoo ben ik dan overtuigd” — besloot hij zijn openingswoord — „dat ook na deze heugelijke wereldconferentie de toestand der indische volkeren ik zeg dat de economische verhoudingen (Victor's lampje wierp nu zijn volle stralen op spreker) wel, Mijne Heeren, mij valt daar juist een oud-hollansch rijmpje te binnen, dat het best van alles mijne verwachtingen omtrent de uitkomsten van dit Congres zal weergeven:

zij dronken een glas,
zij p . . . ten een plas
en lieten de zaak zooals zij was.

Het rumoer onder de Hollanders in de zaal was onbeschrijfelijk. De vreemdelingen hadden het nog niet gesnapt, want de rede moest nog door tien gereed staande translateurs (het *Esperanto* was men nog niet genoeg machtig voor gebruik op congressen) in even zoovele talen worden overgezet. Het werd mij terstond duidelijk, dat het fluïdum van de Stuers' lampje de bestraalden sterk aanpakte, want de voorzitter was doodsbleek naar zijn zetel terug gewankeld, en Dr. Blocker — op het congres tegenwoordig om te controleeren of de heer Boogaardt ook plagiaat pleegde — ging hem terstond den pols voelen. Minister Fock fluisterde zacht met de tolken, dat het beter was deze rede onvertaald te laten. Dr. Blocker stelde de gemoederen gerust door de, als een loopend kruivuurkje voortvliegende, mededeeling, dat de president aan het slot zijner rede door een lichte ongesteldheid was overvallen — en „l'incident était clos.”

De eerevoorzitter, Koning Leopold II van België, rees — volgens het van te voren opgemaakte plan — van den zwaar vergulden zetel in de voor hem met fluweel bekleede afzon-

derlijke loge, en nam na eenige hamerslagen van den bijgekomen voorzitter het woord. Met Zijner Majesteit's banale fransche volzinnen zal ik den lezer niet lastig vallen; ook voor volgende sprekers zal ik in dit verslag slechts het „moment psychologique” weergeven, waarin Victor's waarheids-lampje hen dwong hun innig ik uittespreken. „Welk een voorrecht, Mijne Heeren — zoo sprak de Koning — „voor een godsdienstig en menschlievend hart, ook aan de zwarte zonen en dochteren van Afrika de weldaden van het christendom en der westersche beschaving te brengen. Wanneer dan ook het zeer waardige Voorbereidende Comité van dit Congres vraagt naar het doel van koloniaal bezit, dan antwoord ik met volle overtuiging: dat doel is eenig en alleen ook aan kleine Europeesche vorsten de middelen te verschaffen voor een weelderig leven.

Ditmaal was de geheele zaal in rep en roer. Ieder — behalve een britsche lord, die reeds als jongen geen andere taal had willen leeren dan de engelsche — had de in 't fransch gesprokene ijselijkheid begrepen. Ook deze spreker was geheel ontdaan in zijn zetel teruggevallen. Geneesheeren, adjudanten, diplomaten, bedienden met glazen water omringden den vorst. In de zaal dof gegons en gestrekte halzen. Het rijtuig van Z. M. werd voorgeroepen, men zag een stommelende groep op weg naar de deur — en de koningszetel in de vergaderzaal der elfde Akademie was ledig. De voorzitter klopte met zijn hamer — Kapitein Colijn, als vertegenwoordiger van Z. E. den Gouv. Generaal van Heutz, had het woord.

Zooals gezegd, zal ik nu zonder verdere uitweidingen de redenaars laten spreken op het kritieke moment dat het waarheids-lampje hen bestraalde. Onveranderlijk begonnen zij daarna op hunne beenen te trillen en wankelden, door vrienden of geestverwanten ondersteund, naar hunne zetels terug. Het radium, omhuld door waarheidspoeder en geprojecteerd door een sterke lens, sloeg hen blijkbaar, na de fatale biecht, voor eenige minuten met onmacht. Men zal zich wellicht verwonderen dat onder zulke, door niemand begrepen maar blijkbaar abnormale, verschijnselen de zitting nog voortgang had. Inderdaad riepen, na nog eenige compromitteerende bekentenissen, enkele stemmen: „la cloture!” Maar daartegen kwam algemeen

verzet. De vergadering, schoon de oorzaak der wonderbaarlijke uitingen niet vermoedend, begon er blijkbaar plezier in te krijgen. Hoe dan ook, men had hier eens „nouveau jeu,” kreeg een blik op de geheime roerselen van den evenmenschen, wat men aller-pikantst vond. En iedere volgende spreker, bij zijn gang naar het podium nog meesmuilend over de domheid van zijn voorganger, hield zich wel verzekerd zelf niet zulk een idioot te zullen zijn. Victor's lampje leerde hem echter anders.

Kabitein Colijn, vertegenwoordiger van Zijne Excellentie den Gouv. Generaal van Ned. Indië. Na te hebben uiteengezet de fiscaal-oeconomische hervormingen, door hem in dienst van den Gouv.-Generaal op de buitenbezittingen voorbereid, besloot spreker aldus: „Zoo zal dan Mijneheeren, vooral onder dezen Landvoogd, Nederlandsch Oost-Indië beantwoorden aan het schoone doel van alle koloniaal bezit: een vruchtbaar arbeidsveld te openen . . . voor den eierzuchtigen militair, die anders zou rondslungelen op het exercitieveld of de pantoffelparade van een provincie-stadje, hem door militairen roem te doen opklimmen tot den hoogsten rang, in deze machtspositie met alle middelen het *Gezag* te doen handhaven, en subalterne officieren die zich daarbij bijzonder verdienstelijk maakten doen bevorderen bij keuze.”

J. T. Cremer, Oud-minister, Commissaris van de Deli-Maatschappij: „Dit alles heeft Nienhuys, heeft van den Honert, heeft Jansen, heeft de tabaks-cultuur op Sumatra's Oostkust tot stand gebracht. Behoef ik de geachte vergadering dan nog te zeggen dat het doel, waarmede een natie zich bezittingen veroverd in Oostersche landen, geen ander kan zijn dan . . . energieke westersche pioniers tot millionairs te maken?

Bebel, Soc. Demokratsch lid van den Duitschen Rijksdag: „Geen ander nut, geen ander doel van koloniale veroveringen stel ik mij voor, dan . . . mij in staat te stellen om los te donderen op de Putkamers, de Arendts, de Joachims, de Arenbergs, de Peters, de geheele koloniale vuilnishoop, en daardoor het aanzien van mijne partij in den lande te verhoogen.”

Luitenant D. van het Deutsche koloniale leger: „Wijl nu in de bekrompene Westersche samenleving alle toepassing der verhevene filosofie van den charmanten markies de Sade streng

wordt gestraft, zouden koloniën reeds alleen noodig zijn om den hedendaagschen Uebermensch gelegenheid te geven tot het vermoorden en verkrachten van vrouwen, het verdrinken van in manden gesloten kinderen en het afhouden van menschenhanden."

Mr. D. Fock, Nederlandsch Minister van koloniën: „Zoo heb ik dan, Mijnheer de voorzitter, op het patroon van Nederlandsch-Indië, mijne meening geschetst over de wijze waarop eene kolonie kan worden opgevoerd tot oeconomische ontwikkeling. Om het eenige maar hoogst belangrijke punt der agenda van het Congres te beantwoorden, kom ik dus tot de conclusie, dat voor mij het schoonste doel van koloniaal bezit is . . . Minister te worden en zoo lang mogelijk te blijven."

De heer D. Riechelmann, Directeur der Nederlandsche Handelsmaatschappij te Amsterdam: „Het *doel*, Mijneheeren! Na al wat ik opmerkte over de weldaden van bloeienden handel en industrie, kan het antwoord geen ander zijn dan: tin- en koffieveilingen, met zoo hoog en onsplitsbaar mogelijke commissie voor het eerwaardige handelslichaam, waarvan ik de eer heb directeur te zijn."

Presidente der Engelsche Aboriginal Society. Alzoo, ik geef het volmondig toe: de mishandeling van negers en kaffers door Belgen en Boeren is schandaleus en shocking . . . maar God gaf die met het doel om ook de ladies van hoogere standen eenig tijdverdrijf te bezorgen, door er tegen te kunnen agiteeren.

Een Bataviaansch advokaat: „Chinezen plukken, mijne heeren, zietdaar ons doel!"

Amsterdamsche tabaks-makelaar: Ten slotte roep ik: „leve de Nes, en mijn halve ton per jaar!"

Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort, lid der Nederlandsche Eerste Kamer: „Alzoo, mijnheer de Voorzitter, batige sloten voor het Moederland behouden of, zoo ze reeds verloren zijn, terug te krijgen — ziedaar het groote en schoone doel van alle koloniale politiek."

Vertegenwoordiger der firma Tippelskirch te Berlijn: „Contracten met douceurs voor Pod! Onbruikbare jassen en laarzen voor de soldaten, prachtige balenzen voor ons! Leve het koloniaal bezit!"

C. Woeste, Belgisch minister van Staat: „Zoo zullen dan, Mijnheeren, de nu aanhangige plannen tot overname van den onafhankelijken Congo-Staat door het Belgische volk beantwoorden aan het schoone doel van alle koloniale politiek . . . een katholieken monarch af te helpen van een bezit, dat lastig wordt door inbreuk op internationale overeenkomsten.

Lord Curzon, gewezen onderkoning van Britsch Indië: „Zoo lang derhalve daar ginds is gelegen een land met 235 miljoen bruine Britsche onderdanen, zoo lang zal het doel onzer koloniale heerschappij worden bereikt, adellijke jonge Engelschen te helpen aan rijk bezoldigde baantjes, engelsche Bureaucratie oppermachtig te maken over morrende Hindoe's, ook al moet het westersch Imperialisme den voet zetten op karkassen van uitgemergelde hongerslijders!”

Herr Doctor Roeren, rechter in het Oberlandsgericht te Keulen: Ik vat het doel van koloniaal bezit tezamen in dit ééne woord: zegepraal voor de Roomsche zendelingen en voor het Moederhuis in Keulen.

Dernburg, nieuw directeur van de Koloniale Afdeeling te Berlijn: „zoodat ik reeds daarom, althans voor Duitschland, koloniaal bezit gerechtvaardigd acht, dat wij kunnen toonen het Centrum nog aantedurven en etterbuilen te durven doorprikken.”

Pichon, fransch minister van buitenlandsche zaken: „Ook in Marokko, Mijneheeren, zullen wij nastreven het groote doel van alle Fransche koloniale politiek: der bevolking vrede en welvaart te brengen ik bedoel door een krachtige houding tegenover Raisoli de fransche liefde voor sabelgerammel in 't gevele te komen en Duitschland te toonen dat Algeciras voor ons een werkelijke overwinning is geweest.

Grosdidier, lid der fransché Kamer van afgevaardigden, wien in 't voorbijgaan de straal uit het lantaarntje even raakt interrumpeert: „en in Marokko afzet te vinden voor Fransche produkten!”

Faurès, Soc. Dem. lid der Fransche Kamer: „Koloniaal bezit, Mijneheeren, moet voor ons een drijfveer zijn om oosterse volken door évolutie te brengen tot het begrip der gemeenschap van arbeid, van belangen van

Bebel interrumpeert: „Freunde, Wolthäter, Erzieher!

Faurès. „Juist, een middel dus om steeds, tot propaganda voor onze partij, een agitatorisch wapen bij de hand te hebben tegen de schanddaden van het kapitalisme!

Overste Deinling: „Het doel? Met den sabel inhakken, niet op de Hottentotten, maar op de sociaal-demokraten, volkspartijen en ander oppositie-gespuis in den Rijksdag!”

De Heer Deterding, Directeur der Kon. Mij. tot ontginning van petroleumbronnen te Amsterdam: „Zoo kan dan, Mijneheeren, een welbegrepen koloniaal bestuur krachtig medewerken om een artikel van dagelijksch gebruik zoo duur mogelijk te maken voor het volk dat het voortbrengt.”

Gebroeders Deen van de Perlak, in de zaal interrumpeerende: Royalties!

Aan een zekere roerigheid onder de congresleden begon ik nu te bemerken dat Victor in zijn spel afwisseling bracht. Ik keek naar de galerij, en zag inderdaad dat hij de stralen van zijn lampje liet spelen door de zaal, nu dezen dan genen congresbezoeker kittelend. Met alle ordelijke beraadslaging was het toen gedaan. Vermakelijke oprechtheid klonk in allerlei kreten door de lucht:

„Monopolies!” „Concessies!” „Pots de vin!” hoorde men telkens, nu eens in het fransch, dan weer in het engelsch, duitsch, hollandsch of Japansch.

Een mooie, smaakvol gekleede Française:

„Vogeltjes uit Nieuw Guinea voor mijn hoed!” 1)

Een lange, magere Engelsche: Thee, thee, thee, Ceylon, China, Assam, Java!

Een Yankee in geruit pak en boorden als ezelsooren: Ook de Ster en de Strepen moeten uitwaaien!

Mr. C. Th. van Deventer riep, telkens als hij door de straal werd geraakt: „Onderwijs, onderwijs!” en de heer Kielstra: „Ordelijke toestanden! Gezag in eigen huis! „Leve Coen II!”

Vlak naast mij schreeuwt de verslaggever van de *Standaard*: „Calvinistisch-pacifieke penetratie!”

1) Daar niet alle lezers polyglotten zijn, zal ik de kreten weergeven in het hollandsch.

Een dikke Belgische gastronoom: „Negerkoppen, kinderbillen! Wij moeten nieuwe *soepen* hebben!”

Een fabrikant uit Manchester roept, tezamen met een uit Twente: „afzet voor onze katoentjes!”

Een deftige Engelschman, die mij reeds was voorgesteld als een lid van den Britsch Indischen Wetgevenden Raad, sprak in een oogenblik van stilte, kalm maar luid: „Ik zal voor mijn hoog salaris steeds mijnen Onderkoning naar den mond praten, en in de lunchroom over *bridge* en mooie meiden!

„Caoutchouc ranselen uit negers!” schreeuwde een lange Amerikaan, zooals ik later vernam een gedelegeerde van de Amerikaanse caoutchouctrust en concessionaris van Koning Leopold II voor een terrein van een millioen hektaren in den Congo.

Mijn oude vriend van Epscheuten, directeur tot exploitatie van de suikerfabriek *Oentoeng Enak* op Java, zei met kalme zekerheid: door den loerah tot den grond.

Een landheer van bewesten de Tji-manok, die hier hypotheek kwam zoeken voor zijn land, riep: „ook een parteklier sadja wil wel eens den souverain uithangen!”

Renkin, de Belgische christen-demokraat, riep naar de ledige loge van Koning Leopold: „maak mij hoofdadministrateur der spoorwegen in Congo, en ik ben je man!”

„Verlakte laarzen, Pilsener, vrouwen, betaald uit de „*Schwarze Konten!*” klonk het daartusschendoor van een Duitschen luitenant uit Togo, waarop de President der „Deutsche Kolonialgesellschaft für Sud-West-Afrika” onmiddelijk riep: „Oorlog met de Zwarten, twintig procent dividend!” en de vertegenwoordiger der reederij Woermann, tezamen met den directeur der Oranje-apotheek te Berlijn: „Ja, ja, oorlog, expedities, monster-vrachten, pillen, hoefijzers, laudanum, paardendekens!”

Het werd allengs een rumoer, dat hooren en zien verging. Mr. N. G. Pierson lawaaide met de bel en klopte met den hamer als een politie-inspecteur op de deur van een speelhol, waarbij dan de schalksche Victor hem telkens, door korte kitteling met het waarheids-straal-tje, als accompagnement deed roepen: „Kloppen *sal*-die, kloppen *sal*-die! waarbij hij blijkbaar dacht aan de Indische begrooting.

Hoe het zou zijn afgeloopen, kan ik zelfs niet gissen, indien

niet een plotseling incident aan het geheele congres een einde was komen maken.

Een jonge man, met zwart piekhaar en wilde oogen, drong de zaal binnen, vloog op het podium, en riep „*Stilte!*” met zulk een akelig-schelle stem, dat men opeens in de zaal een sneeuwvlok zou hebben kunnen hooren vallen.

„Het doel van koloniaal bezit!” — gilde hij snerpnd -- het doel? het doel?”

Ik zag de Stuers den vollen stralenbundel van zijn lampje op spreker concentreeren. Hoe groot was dus niet mijne, en zeker ook Victor's verbazing, toen niettemin de jongeling zijn roerloos gehoor toekrijgde:

„Ik zeg u: het eenige doel van koloniaal bezit is, de onderworpen volken gelukkig te maken!”

Hoe men, onder den invloed van de weer lustig spelende waarheids-stralen, den roekeloozen jongeling zou hebben behandeld, is niet twijfelachtig, indien niet plotseling een tweede personage de zaal binnen en op het podium was gevlogen, een forsche, sterke kerel, met groote handen en hard gezicht.

„Eindelijk heb ik je!” riep hij, den jongen man bij den kraag pakkende en heftig heen en weer schuddende. De aangepakte verdedigde zich, hevige worsteling volgde, een deel der toeschouwers koos partij voor den ruwen, een ander voor den jongen man, politie stoof de zaal binnen, drong ieder naar buiten . . . en het Congres was geëindigd vi coactus.

„Wie was die jongen man?” vroeg ik een met mij bevrienden inspecteur van politie.

Het antwoord luidde: „een sinds gisteren uit Oud-Roscnburg ontsnapte ongeneeslijke krankzinnige.”

's-Gravenhage, 31 Dec. 1906.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

INTREEË-REDE VAN PROF. T. J. DE BOER 1)

De stem van den nieuwen professor had een trilling die verried dat aan het bearbeiten van de voorgedragen rede het hart minstens evenveel aandeel als het hoofd moest gehad hebben. Alsof door de fijnvertakte kanalen van zijn denken een gevoelsstroom de wanden schuurde, feller naarmate hij veelvuldiger werd gesplitst.

Ik heb aldoor een eerbiedig denkbeeld van aula's, vooral zooals ze zich vertoonen bij de plechtigheden waarvoor ze gemaakt zijn. De middeleeuwsche kleedij van onze hooggeleerden is oneindig veel indrukwekkender als hun hedendaagsche. Bovendien verschijnen zij niet één na één, en met tusschenpoozen, maar allen tezamen, als één lichaam, en met een ceremonieel dat u vooruit al gelijk geeft in uw meest verheven waardeeringen. Als er zijn, bij de hoogleeraren, die in den optocht meegaan zonder het minste besef van gewichtigheid, dan verhoogt dat alleen uw respekt voor lieden wien klaarblijkelijk deze hoogste vorm van het plechtige tot een tweede natuur geworden is. Dat de studenten niet onder den indruk zijn, dat is hun zaak: *ils appartiennent à la maison* en stellen er een eer in *à épater le bourgeois*. Bij plechtigheden als deze is de toegang — gelukkig — vrij, en wij, ongeleerde leeken, vinden er genoeg die onze gevoelens deelen en eerbiedigen.

Ik wil zeggen dat de stem van den nieuwen professor in de aula détonneerde. Ze was te hartstochtelijk, te oprecht, te

1) In druk bij Scheltema en Holkema's Boekh.

persoonlijk. Het was alleen door beminnelijkheid en takt dat ze zich haar prikkeling vergeven deed.

Zóó is het: ze was prikkelend zonder ergerend te zijn.

Prikkelend was ook het onderwerp. Nietzsche, de man die de wereld heeft willen hervormen naar zijn droom van boven-menschelijkheid. Kom daar eens mee aan temidden van een geleerdheid, die — zooals prof. Land zich uitdrukte — „nooit tot roeping gehad heeft om datgene te vertegenwoordigen wat nog niet als de overheerschende meening is aangenomen.” En van dezen Nietzsche zijn verhouding tot „de Wetenschap”.

De Boer hoort tot hen die niet alleen den twijfel aan het oude Geloof, maar ook dien aan het nieuwe Weten hebben doorgemaakt. Hij spreekt van de „*relatieve* positieve wetenschap”, en dat is een verklaring waarbij hij blijft. In overeenstemming daarmee deze andere dat „de mystieke Zarathustra-gedachte, doorgedacht, ons (d. w. z. de beoefenaars van wetenschap) tot een zeer te waardeeren werk-hypothese leiden (kan).”

Dat er in den stroom van de wording een moment is van gedurigen weerkeer, een periodiciteit, een ritme, — dat is volgens De Boer het besef van Zarathustra. Deze wet van het leven, dit ritme, zegt hij, erkennen thans ook geleerden. „De onderstelling van ritme in alle natuur- en levensverschijnselen wordt in den laatsten tijd in verschillende wetenschappen met een naar het schijnt gelukkig gevolg toegepast.”

Beminnelijkheid en takt, zei ik, waren in de stem van den nieuwen hoogleeraar. Maar er was nog iets meer. Er was een werkelijke afwijking van Nietzsche, waardoor hij de ernstigwillenden onder zijn collegaas naderkwam. „Wij hebben andere idealen (dan Nietzsche), al ware het alleen maar een weinig menschelijk benaderende waarheid zonder alle boven-menschelijkheid.”

Inderdaad is de gedachte van het ritme als levenswet niet noodzakelijk het geloof van den Uebermensch. Integendeel — zeg ik haast — zij is juist dat eenige en eeuwig menschelijke, dat alleen onder de pijnlijke afstooting door het ón-menschelijk vormlooze en vale, er toe komen kon zich als bóven-menschelijk te verstaan. Als allerhoogst-menschelijk stelt die gedachte zich óók in de Wetenschap, en wie zal zeggen of daardoor niet een

van de grootste verzoeningen van onzen tijd wordt voorbereid.

Het ritme, dat is de schepping begrepen als eeuwig, als de onbegonnen en nooit eindigende daad van het leven, — dit ritme als kern van natuur en geest, als spil van poëzie en ook van wetenschap, is dit niet de heilige cirkel, het symbool dat ons verzoenen kan?

Prikkelend, maar niet ergerend. Want nog op een andere wijs dan door sommige uitspraken, wordt in de Rede de verzoening van Poëzie en Wetenschap voorgesteld. De Boer zelf heeft den strijd tusschen die beide meegemaakt, en niet enkel door zijn onderwerp, maar ook door zijn behandeling van dat onderwerp spreekt hij het uit.

Die behandeling is eensdeels ontledend, anderdeels beeldend. Ontledend: het blijkt uit iedere opeenvolging en tegenstelling van volzinnen. Maar beeldend: het blijkt eerst wanneer de indrukken van het gehoorde bezonken zijn; wanneer geen afgetrokken beschouwing achterblijft waarin de besprokene nu zou zijn saamgevat; wanneer de volte van het ontlede levenslot een aandoening in ons nalaat, een aandoening die door den spreker-zelf werd uitgedrukt in een dichterlijk beeld.

Deze werkmanier, van namelijk resultaten van ontleding te doen dienen als materiaal voor beelding, is die van den wetenschappelijken kunstenaar. Kunstenaar is De Boer door die beelding, en door zijn stijl die berust op snelle en treffende uitdrukking. Wetenschappelijk is hij in de hoogste mate door de scherpte van zijn ontleding en de veelzijdigheid van zijn onderscheiding. Vooral deze veelzijdigheid doet vertrouwen stellen in de waarde van zijn uitbeelding. Men voelt dat geen schakeeringen vergeten zijn. Men beseft dat indien deze geleerde er zijn lust in had een Euphorion-Ikaros — het beeld waarmee hij Nietzsche's levenslot benoemde — natebootsen, hij dit gedaan heeft met een geest die — zijn motto's getuigen het — niet enkel aan den edelwagenden Byron, maar ook aan den klaaromvattenden Goethe is verwant.

ALBERT VERWEY.

AUG. VERMEYLEN

(Vervolg en Slot van het Maart-nummer.)

Verzamelde Opstellen 1 & 2.
De Wandelende Jood. 1906.

In het opstel „Constantin Meunier” schrijft Vermeylen zijn indrukken van teekeningen en beelden. Tegelijk noemt hij de algemeene gedachte waardoor al die indrukken zijn saamgevat.

„Het werk van Meunier, zoo (n.l. ter bezichtiging in den Brusselschen Kunstkring) bijeengesteld, verschijnt als één hymne aan den Arbeid.

„De schilderijen, teekeningen, pastels en aquarellen geven ons vooral het dekor waaruit hem eens de openbaring van zijn kunst te gemoet kwam: het zwarte land, melaatsch en bar onder zijn laag van verdoofde lava, geschramd en geschorst door het vuur en het wroeten der menschen, met zijn duizenden schouwen, die rooken naar den naren hemel, waar de zon zelve versmeult als achter een morsig floers; en daarin de gedrochtelijke fabrieken en mijnloodsen, als geniepige beesten nijdig neergehurkt, boven de dorpjes met hun lage, geelachtig gekalkte kotten, riekende naar goren kost en smook en armoede.

„Een hymne aan den Arbeid; maar met meer lyrische kracht nog zingt die uit zijn bronzen beelden. Daar zijn ze: de zwarte zwoeger die kolen loshakt, in de klamme lucht van lampenrook; — de halfnaakte puddeler, wroetend met langen rakel in de opbrieschende fornuizen, of uitrustend, met zwaar hijgende borst, en de plebejische lip die afhangt van vermoeienis; — zij zijn er allen, de scheppers van kracht en rijkdom, harde muilen, waar zweet en kolenpulver op plakt, de oogholten als ingevreten door vlam en duisternis, — de smid, de glasblazer, de scheepslosser, die staal en graan in de havens versjouwwt, dat de wereld het hebben zou, — en de weerharde visscher, en de zwijgende landman, die van de vroegste tijden af met hetzelfde gebaar over de voren stapt en 't brood voor allen zaait, kijkend met scherpen blik over de eindeloze vlakten.”

Deze gaaf, niet enkel gedachten met verduidelijking door middel van beelden, te kunnen uitdrukken, maar beelden te bootsen die vertegenwoordigers van gedachten zijn, heeft Vermeulen tot anderen en belangrijker arbeid aangelokt.

De Wandelende Food is zulk een gedachte-vertegenwoordigende beeldenreeks.

De opstandige mensch (Ahasverus) minacht den vrijwilligen lijder (Christus), zoekt tevergeefs zich te vereenigen met de stof, zich te verliezen in het bovennatuurlijke, vindt eerst vrede als hij samen met anderen vrijwillig het leven lijdt.

Ziehier de gedachte, en — in de tegenstelling Ahasverus-Christus — meteen haar beeldwording.

Vier groepen van beelding dus. Eerst hoe Ahasverus, het schoenlappertje te Jeruzalem, die alles verwachtte van Jezus, ertoe komt, gedurende het verhoor voor Caïphas en Pilatus, den lijder te minachten, „die een droom had, en geen zwaard om er een waarheid van te maken.” Maar de blik waarmee, gestort onder den last van het kruis, Jezus hem aanziet, zal hem bijblijven, ook als hij na de kruisiging vlucht met de zekerheid dat hij nooit weer rusten zal. — Daarna Ahasverus' tocht over de aarde, de onmogelijkheid voor zijn onsterfelijken geest om zich met dat aarde-leven te vereenigen, erin weg te groeien. — Dan zijn verblijf bij een kluizenaar en hoe het verloren gaan in de hemelsche extaze hem belet wordt door de herinnering aan het aardsche lijden. — Eindelijk zijn leven onder de menschen en zijn ontmoeten van een vrouw met wie tezamen hij het leven dragen wil.

In de eerste groep was het volledige beeld vanzelf gegeven: het bekende verhaal van Ahasverus, ingelascht in het nog bekendere kruisverhaal. Het karakter van den jood die geweigerd had Jezus op te helpen, moest vervormd worden naar den geest die in nieuwere tijden aldoor de oude overleveringen omschiep: den geest van opstand en hooghartigheid. Tegenover Jezus kreeg zoo de boosdoener van vroegere eeuwen een eigen waardigheid.

Maar in overeenstemming met die waardigheid kon hem niet, als de straf voor een vergrijp, het eeuwige loopen worden opgelegd. Uit hem-zelf, onder den invloed van den blik van Jezus, moest dat rusteloos zwerven opkomen. Zoo gebeurt het

dan. Doch nu is Ahasverus ook tevens zijn *oorspronkelijke* karakter kwijtgegaan. Het karakter, bedoel ik, dat in zijn eeuwigheid gelegen was. Waaraan zou hij dat ontleenen, anders dan aan het bevel van Jezus? Vermeulen geloofst toch niet dat de enkele mededeeling: Ahasverus wist dat hij nooit meer zou rusten, — zijn wezen voor ons dermate verandert dat wij voortaan den eeuwigen wandelaar in hem zien?

Het komt mij voor dat wij hier een grove fout in de samenstelling van het boek grijpen. Van een tijdelijk wezen moest Ahasverus een eeuwig worden. Indien niet door het bevel van Jezus, dan door omkeering van zijn innerlijk. Maar hoe ook gemotiveerd of hoe ook ontstaande, deze ontzettende en verbazingwekkende omwaarding van zijn wezen moest als het feit van zijn leven en als het keerpunt in zijn geschiedenis ons onuitwischaar zijn ingedrukt.

Vermeulen doet niets daarvan. Het is als zou hij gedacht hebben: ieder weet voldoende wie de wandelende Jood is. Maar dergelijke veronderstellingen baten geen kunstwerk. Daarin moet alles aanwezig zijn, en vóór alles het belangrijke. Niets nu — herhaal ik — is in het leven van den wandelenden Jood belangrijker dan het oogenblik waarop hij van tijdelijk eeuwig wordt. De afwezigheid van dit moment in het boek is een fout zoo groot als er ééne te maken viel.

Als dan ook in de tweede groep Ahasverus' aardsche reizen ons worden voorgevoerd, dringt niet tot ons door wat daarin het angstwekkende is, dat hij namelijk al dit tijdelijk bestaan ziet van uit de eeuwigheid.

Vermeulen zegt het: „hij stond buiten den tijd der menschen”, — maar waar wij niet begonnen zijn hem als voortaan-eeuwig te voelen, blijft deze mededeeling ons duister. Ze verwacht zelfs voor ons het verhaal van avonturen dat overigens met een dergelijke ontijdelijkheid niets te maken heeft.

Er komt nog iets bij: het besef van in aanraking te zijn met een eindeloos leven kon ons door de opeenvolging van zeer veel verschillende tijden zijn bijgebracht. Als de eene voor, de andere na, een reeks van beschavingen ons getoond waren en Ahasverus, honderd levens bij honderd verschillende volken levend, — ook dan zou onze indruk van zijn wezensverandering niet gering zijn toegenomen. Maar ook dit gebeurt

ons niet. Ahasverus reist, maar toch niet meer dan men in een zeker aantal jaren doen kan. Dat hij het langer deed — de schrijver toont het ons niet, maar spreekt ervan. „Hij zag nieuwe volkeren opdoemen en verzinken” — zegt hij. Alsof ook hier weer, tegenover de afwezigheid van het zichtbare, het enkel gehoorde niet eerder verwarrend werkt! —

De eenige wijze waarop Vermeylen ons het tijdelooze tracht bij te brengen, is door verbeelde landen en verschijnselen in één adem met werkelijke te noemen. Maar ten onrechte. Wat wij willen is blijven in den tijd, om daaraan te weten het ontzettende van Ahasverus' eeuwigheid.

Door de derde groep: Ahasverus bij den kluisenaar, wordt het hoe langer hoe duidelijker dat er van een tot eeuwigheid verdoemden Ahasverus geen sprake is. De strijd tusschen geestelijke extaze en menscheled die dezen zwerveling vult heeft met dit vonnis niets meer uittestaan.

En zoo is het ook in de vierde. Als die zwerfer onder arbeiders geleefd heeft en geeindigd is zich een vrouw te vinden, dan heeft hij aan een kleine schets van hedendaagsch werkelijk leven deelgenomen; maar dat hij nu, met zijn vrouw, voort zal gaan te wandelen, wordt door niemand meer als ernst beschouwd.

De jeruzalemsche schoenlapper Ahasverus, denkt men, die zich door zijn opstandigheid den doem van een aardsche onsterfelijkheid veroverde. — deze ontembare werd in het vlaamsche land een braaf echtgenoot die nu nog eenigszins het leven van een vagebond mag voortzetten, maar zonder twijfel, als er kinderen komen, zich ook als burger vestigen, zijn beroep uitoefenen en te rechter tijd sterven zal.

Ik geloof dat het van Vermeylen een misgreep geweest is zijn idee en ervaring van een opstandige jeugd die na vergeefs her en der dwalen huiselijken vrede gevonden heeft, in de Ahasverus-mythe te willen afbeelden. Die mythe leende er zich niet toe. En met al zijn schrijftalent is hij niet in staat geweest dat gebrek te bemantelen.

Want tot nu toe sprak ik van de samenstelling van het boek en niet van zijn uitvoering.

Vermeylen heeft zich niet alleen het innerlijk ideaal voorgesteld van een Ahasverus die zijn held zou zijn, — maar

tevens het uiterlijke van een boek dat, hoewel modern, door zijn toon en geest aan de oude volksboeken zou herinneren.

Zijn opgaaf werd hierdoor in niet geringe mate gecompliceerd.

Hij had nu: een mythe die zich niet leende tot wat hij te zeggen had, en een toon en geest, hem niet van nature eigen, en die hij nochtans moest trachten nabij te komen.

Geen wonder zoo aan deze complicatie het boek is verongelukt.

Een voorbeeld. Als Ahasverus zijn tocht door de wereld maakt zien we hem behalve in werkelijke, ook in fantastische streken: het land van de luis-menschen, de stad der Wijzen, Luilekkerland. Dat is nu heel aardig, en het is juist als in volksboeken en oude geschiedenissen. Maar — er is dit onderscheid dat de oude schrijvers naief waren en door Vermeylen hun naiefheid wordt nagebootst.

Men vraagt zich dan ook af in *welken* toon eigenlijk het boek geschreven is. Er is de ernst van de bedoeling Ahasverus tot levens-symbool te maken — ernst van opzet en die ook in den stijl voortdurend naar voren dringt. En er is de poging zich den schijn te geven van een antieken ernst, een naieveteiten-ernst dien men niet heeft. Deze poging, dit spel, is een uiting van het ironische, en zoo ziet men den toon van het boek in een mengeling van ironie en ernst bestaan. De ernst evenwel — we zagen het — heeft zich niet in de Ahasverus-mythe de gedaante gevonden tot zijn belichaming. Aan de ironie wordt de taak opgeladen die tekortkoming te bemantelen. Zij is van de twee de sterkere. Zij dringt zich in iedere groep, in iedere beschrijving, in iedere uitdrukking. Haar rijkdom aan met hupschen geest gevonden spreekwijzen moet doen vergeten dat de ernst geen woorden heeft.

Ja, het schijnt zelfs alsof haar woorden moeten doorgaan voor die van den ernst.

En dáár, op deze proef, waar de taal van het spiegelen en ontledend verstand, van het schrijftalent, die van de ernstige uiting vervangen moet, daar vind ik dat het werk van Vermeylen bezwijkt.

Lees de allereerste bladzijde:

„In dien tijd, 't was toen Onze-Lieve-Heer nog onder de

menschen preekte, leefde er in een kelderken te Jeruzalem een schoenlapper genaamd Ahasverus. Hij was in 't zelfde jaar als Christus geboren, een flinke opgeschoten kerel van een Jood, met een beenderig gezicht en een paar klare kijkers, waar een vlam in stak.

„Die Ahasverus was niet gelukkig.

„Men verkocht hem geen knollen voor citroenen. Hij stond gaarne met beî zijn voeten op den grond, en had nooit met een handvol zout achter de musschen geloopt. Wat niet recht was noemde hij krom, hield weinig van zeggen, en liet de menschjes leven.”

Mijn indruk is: geen toon; indien men onder toon de uit het hart opwellende stem verstaat. Daarentegen, van het eerste woord af, de vermoeiende bemoeienis met het uiterlijk. De eene bijzonder-vlaamsche uitdrukking voor en de andere na, moet op haar plaats gebracht. Schoenlapper en kelderwoning moeten vooral evenzeer vlaamsch zijn als al het andere. Het talent dat we in Vermeylen's vroegere geschriften hebben opgemerkt overwoekert den eerlijken mannelijken ernst, dien we hem, eveneens op grond van die geschriften, hebben toegerekend. Waartoe zou het dienen dat talent uit bladzijde na bladzijde te doen blijken. Het vertoont zich in dit boek niet anders dan in een strijd met de oorspronkelijke kracht, waaraan onderworpen het schoon zou zijn.

Vermeylen heeft tien jaar geleden een opstel geschreven dat zich onderscheidt van al zijn andere. „Eene Jeugd” heet het. Het is een biecht waarvan de inhoud vrijwel dezelfde levenservaring is als die hij ook heeft toegedicht aan Ahasverus. Er is in dat opstel een gang en een klaarheid als ik, bij Vermeylen, nergens anders vind. Haast een andere stem dan zijn gewone. In elk geval, een onder den aandrang zich uit te storten, aarzellooze en onbelemmerde. Verbeelding is in de woorden niet, maar als de verzinnelijking van een ongewoon gemoedsverschijnsel, is de klank en de beweging van die woorden zelf een verbeelding, schijnen ze vrij van hun schrijver, schijnen ze werkelijk die van den vriend op wiens rekening hij ze mededeelt.

Welnu, op den stroom van dit proza is de heele *Wandelende Jood* een onwezenlijke spiegeling. De eerezucht het eigen-

doorleefde tot iets algemeen te maken, in de biecht geslaagd, schijnt mij mislukt in dit beeldgebouw. *

Een misgreep, — zeker een die Vermeulen door ander, wezenlijker werk zal vergeten doen; neen, een die ter wille van vroegeren arbeid al vergeten is. —

BOEKBEOORDEELINGEN

NIEUW NEDERLANDS PROZA

I

Nine van der Schaaf.
Santos en Lypra.

„Ik heb die smartklanken met hun teere jubeling wel liefgehad; nu zijn ze ver van mij weg, een flauwe herinnering doet me ze nog kennen en ik moet nog verder me ervan verwijderen; weet je Santos, het niets boven ons is blauw, maar als je er lang naar staart, dan zie je wit weefsel, dat het blauwe verbleekt en het is een heerlijk streven: dat naar het echte blauw —.” (blz. 75).

Deze woorden van Lypra bevatten een fijn-artistieke opmerking.

Zo is het ook voor den kunstenaar: zijn aandoeningen verflauwen in de herinnering. En waar hij hun helder leven weergeven moet, wachtte hij er zich voor, van uit de bedachte herinnering te beelden. Want men voelt dan niet meer dat

Dit opstel brengt van *Santos en Lypra* een intelligente en in menig opzicht oorspronkelijke interpretatie, benevens een kritiek die er, naar mijn meening, het zwakste deel van is. Toch is het goed dat die kritiek wordt uitgesproken. Ze geeft woorden aan de bezwaren die, tegen dit werk, opkomen bij jongeren welke, ondanks hun liefde voor verbeeldings-schoonheid, de genegenheid voor indrukken-weergave waarin ze zijn grootgebracht, niet kunnen loochenen. Hoe krachtiger hun uit dit boek die schoonheid zal toespreken, des te minder zullen zij — ik ben er zeker van — het gemis voelen van een voortreffelijkheid die bij deze soort van arbeid niet behoort. Zij zullen zien dat een eigen innerlijk hier een eigen uitdrukkings-wijs gevonden heeft, die niet naar het oude oordeel kan gemeten worden, maar integendeel een nieuwe wijs van oordeelen kweken zal.

A. V.

die beelden eenmaal door den kunstenaar gevoeld zijn. Er is iets kouds, iets bleeks in de woorden; ze ontberen van uitwerking het onmiddelijke, ze dragen in zich niet de vonken die in den lezer de aandoening onmiddelik aan-vuurt.

Het wil mij voor komen dat deze schrijfster vaak uit de herinnering aan haar aandoeningen geschreven heeft. Wat niet zeggen wil dat zij onaangedaan geschreven heeft, of niet gevoeld heeft wat ze schreef. Maar de indruk die dit laatste maken zou is niet zoo verscheiden van de indruk die het eerste feitelijk maakt.

De meeste, geheel onbevooroordeelde lezers zullen buiten het verhaal blijven, zij zullen er niet íngetrokken worden zó dat zij hunne volstrekte en innige aandacht er aan wijden, zij zullen er tegen aan zien als tegen iets vreemds dat wel hun nieuwsgierigheid, zelfs hun belangstelling opwekken kan, maar dat zij niet voelen als iets aan zich verwants.

Dit is jammer, omdat de schrijfster toch wel wezenlik gevoeld heeft wat ze schreef, alleen vaak dit gevoel niet onmiddelik levendig genoeg heeft geuit.

En de oorzaak hiervan is, naast het schrijven uit een verflauwde herinnering, de onbedrevenheid, het gebrek aan vaardigheid van uiting, die haar belemmert in dat „streven naar het echte blauw”, in dat scherp benaderen van de waarlike oorspronkelijkheid-van-gevoel.

Het is niet goed, bij een bespreking van een boek als dit, die onbedrevenheid te negéren. Het is niet goed te zwijgen over de fouten, omdat ieder ernstig lezer begint zich aan die fouten te stoten, en menig gevoelig lezer zich door deze fouten laat afschrikken van een grondige kennis-making met dit boek. Daarbij komt nog dat dit werk min of meer symbolies is, dat de betekenis zich uit vormen en onderlinge combinaties van gedachten zóeken laat, en het gebrekkige van de uiting dan tot die diepere studie, die voor begrijpen vereist is, niet noodt.

Bij een werk als dit, dat uitnemend is als geheel, dat belangrijk en belangwekkend blijkt, maar dat, vooral in den aanvang juist, wemelt van gebreken die niet de minst kunstzinnige lezers noodzakelik afschrikken, kan men niet rechtvaardiger zijn dan door (ondanks genegenheid voor de arbeid

dezer schrijfster, of wel juist daarom) de gebrekkige plaatsen aan te duiden, opdat men zien kan hoe dat wat dan overblijft, in wezen van een niet geringe betekenis is. Als ware het dat een bevlekt kleed, een schoon beeld omhangende, weggetrokken dient te worden, ter algehele verzichtbaring dier schoonheid.

Gebrek aan kennis der werkelijkheid is een storende fout voor ons die zo verwend zijn door beschrijvingen van zuivere waarneming, en vindt hier ook geen verontschuldiging in het sprookjesachtige van dit verhaal. Want de werkelijkheidsbeschrijvingen die gebrek aan zuivere waarneming verraden, doen zich voor niet in maar náást het sprookjesachtige. De gehele reddingsactie bijv., de redding van den drenkeling door de bemanning van Santos' schip, staat buiten de sprookjesachtige gedeelten en is een vrij nuchtere beschrijving die dan opvallend onmogelijk is. Ik bedoel, in werkelijkheid draagt het zich ánders toe, daardoor krijgt dit reddingsverhaal iets gebrekkigs. Zij poogde niet alleen te vertellen dát, maar ook hóe die redding gebeurde, en hierin faalde ze.

Om een verhaal doorlopend boeiend en belangrijk te doen zijn is dit een vereiste, dat men niets zegt dan dat wat men wéét; de wereld in ons-zelve uit de aandoening die ons gevoelig bewust is, de wereld buiten ons uit een minitieuze waarneming harer verschijningen. Dit is het voortreffelijke bij v. Looy, en dit mag door geen der jongeren verwaarloosd zijn zonder dat hun de direkte straf treft die het kwaad inhoudt: n.l. dat hun werk aan belangrijkheid en aan onze belangstelling verliest.

Een andere fout bij deze schrijfster is, dat zij zich soms zeer onzorgvuldig uitdrukt. En zij kán het beter, zij zou het doorlopend goed kunnen; dit bewijzen de talrijke zeer mooie gedeelten. Des te hinderliker die slordigheid. Een voorbeeld: „Santos schudde de vreemde voorstellingen van zich weg, *om te gaan denken aan iets dat bestond* (blz. 7). Dat wegschudden is niet mooi, maar het door mij geursiveerde tweede gedeelte bepaald lelik, het is op een zeer omslachtige wijze iets direkts gezegd, en iets wat dus ook zeer direct gezegd had moeten zijn. Door omslachtigheid is hier onjuistheid. Want óf dadelik na het wegschudden der vreemde voorstel-

lingen dacht hij aan iets bestaands, óf zijn gedachten bevatten het voornemen zich op iets positiefs te vestigen.

Dergelijke onhandigheden zijn er veel en dat is hinderlik jammer. Nog een voorbeeld: „Hij (Santos) wendde zich veelbeteekenend naar het gezelschap, dat de oogen onverschillig langs den bleeken man liet glijden en ze daarna vol belangstelling vestigde op hem, geboeid door zijn levenslustig-gloeierende oogen” (blz. 10).

Ongerekend dat dit „zich veelbeteekenend wenden naar een gezelschap” niet mooi is, valt het wel op te merken dat een enkelling eerst iemand afkeurend en daarna een ander prijzend aanziet, maar men kan dit niet zeggen van een groep mensen ‘en bloc’.

Dan doet zich nu en dan een ‘opgeschroefdheid’ voor door zwakte van innerlike verhevenheid bij het willen weergeven van iets verhevens. Blz. 30: „Maar het was hoogmoed van Santos, zich te voelen als een god. Als hij een god geweest was, dan zou hij gevreesd hebben. . . .

„Want een god, alwetend, zou niet wagen te strijden tegen den onzichtbaren, machtigen dood, die is in de massa van lange, eentonige urenreeksen; — een god zou zoeken om te verslaan den donkeren Man met de zeis, die in den menschenhof de levens afsnijdt.”

Afgezien nog van het geheel overbodige dezer laatste alinea: — een god toch stellen wij ons uiteraard als onsterfelijk voor en behoeft geen dood te bestrijden noch te vrezen, — afgezien ook van de banaliteit: „de donkere Man met de zeis”. is dit een hinderlike, oneenvoudige uitdrukkingswijze. Dat plechtige: „die is in de massa” enz. is een valse verhevenheid; de uitdrukking van een gevoel dat niet tot zijn recht komt.

Hiertoe reken ik ook de teatrale banaliteiten: „Hij naderde haar dicht en doorboorde haar met z'n oogen” (blz. 51) „Maar Lypra's gezicht donkerde; ze wierp hem trotsche blikken toe die hem waarschuwden voor de kracht van haar wil.” (blz. 75) Wat doen deze zinnen uit ‘Hintertreppen-Romane’ in dit boek?

Laat men niet zeggen dat mijn aanmerkingen kleinigheden betreffen.

Of laat men wel zeggen: kleinigheden; maar dan bedenke

men dat het die kleinigheden zijn die te-zamen de grootheid van een dichtwerk uitmaken. Een diepe gedachte gebrekkig geuit kan minder betekenis als uiting hebben dan een schoon gezegde oppervlakkigheid, omdat de eerste onvruchtbaar is en de laatste het weinige dat zij te geven heeft vol-uit geeft.

Hiertegenover stel ik enige mooie plaatsen. Het boek geeft soms uitnemende beschrijvingen, uitnemend van klank, van ritme, in één woord, van stemming.

Bijv. blz. 40 „Ze kwam aan de rivier en zag het water in z'n akelig avondleven. Een traag-zich-rimpelend oppervlak, een zwarte of bleeke glinstering hier en daar, een vluggere rimpeling, die er soms over toog als een rilling van konde of angst.

„Een rat woelde in den oever en verbrak met licht ritselen de stilte. Bij het hooren naderen van Donita, plofte zij zich naar beneden en vluchtte zwemmend weg.

„Kleine voorwerpen, nauw zichtbaar, dreven meê in den langzamen stroom.”

Wat mooi geluid in deze geruchtloze woorden: „een rat woelde in den oever en verbrak met licht ritselen de stilte.” De donkerte van den nacht ligt in de donkere klank van 'woelen' en 'oever', de stilte ademt in dat 'licht ritselen.'

Hier voelt men dat de schrijfster haar gedachten koesterde, haar woorden liefhad, die zij zórgelijk geschreven heeft opdat zij geen klank zou missen, maar elken de kracht en zachtheid meêdelen die hij behoeft.

En dan die fijne observatie: „kleine voorwerpen, nauw zichtbaar, dreven meê in den langzamen stroom.”

Of deze, wanneer Donita, Santos zoekend langs de nachtelijke rivier, hem vindt:

„En even vóór haar brandde eindelijk een licht, dat ze niet zag: het licht van een lantaarn. Ze zag niets, niets dan de naast-bije struiken.

„Ze naderde, naderde onbesuisd en plotseling ontdekte ze het licht, het flauwe lantaarnlicht, vlak bij haar, en het leek haar verschrikkelijk, helsch” (blz. 42)

Hieruit blijkt wat de schrijfster kan als ze diep voelt en een scherpe visie van haar gevoel heeft. Hieruit blijkt hoe ráák de beelden van haar verbeelding kunnen zijn.

Gevoeligheid voor natuurindrukken, en van deze niet slechts de zinnelijke aandoening maar meer: ook de spirituële verrukking.

„Buiten in den avondschemer, stil en oneindig, voelde hij het liefde-mysterie der natuur hem zacht aanraken.” (blz. 50.)

Het ritme van dezen zin — het even zwijgen ook, voor en na de woorden „stil en oneindig” — is wat de spiritualiteit verzinnelikt — in zover men van een ritme-verzinneliking spreken mag.

Nog een voorbeeld van fijne observatie: blz. 69 „In het stilzwijgen dat volgde, hield hij zich luisterend naar de dansmuziek en het getree van voeten. in de zaal nevens hem...

„Hier hing het stille, trieste avondlicht over een menschenziel; flauw, flauw en teer. doemde een blauw, een rood, een geel, een donkere goudgloed op uit het diepe — en de kleuren stegen majestueus omhoog, en *sluierden zich weg in den nevel.*”

Wij zouden wenschen dat de dichteres doorlopend deze fijnheid van gevoelsuitdrukking toonde, en haar werk altijd, zoals hier, ik zal niet zeggen goed verzorgd, maar diep doorvoeld was. Te dikwels en dan hinderlik, zijn haar gedachte-beelden vóór zij tot schrijven kwam in een koude herinnering aan dat wat gevoeld en aanschouwd werd overgegaan, en deze herinnering is dan neergeschreven ook in koude, bedachte woorden die geen ontroering geven. wat erger is: onnatuurlijk en onecht aandoen.

Niet uit de koele gedachte maar uit het ontroerde gemoed, ontspringt de klank die een taal dichtertlik doet zijn.

* * *

Het verhaal Santos en Lypra toont ons Santos' *gang door het leven*. Santos is de krachtige, vurige werker die in den machtigen, zich onder zijne golven uitbreidenden zeestroom, het bemoedigende evenbeeld van eigen ziels-gesteldheid ziet. Ook zijn wil is een sterke stroom die hem — zo voelt hij het — onweerhoudbaar stuwt naar de verwerkeliking van zijn toekomstdroom. Zoals hij verlangend uitziет, op zee, naar de storm, zo dorst hij ernaar de moeiten van het leven te trotseren. Diep in zich heeft hij het „*bewustzijn van groote macht.*”

Dit bewustzijn zullen wij hem in het leven zien ontzinken, langzaam maar onontkoombaar. Het zal afsplijten op de rotsvaste weerstand, die door de in wisselwerking staande krachten van het rond hem levende, geboden wordt.

Eerst is zijn leven in harmonie met dat om hem heen. Zijn werklust sluit aan bij die zijner vrienden: de ondernemende Mirjastad-bewoners. Een spoorweg zal door hem voor hen over het gebergte dat zich achter de stad uitstrekt, worden aangelegd. Maar de hoogmoed van zijn kracht zal zijn zwakte zijn, de hoogmoed van zijn kracht: het roekeloze. En dit zal hem breken.

Wanneer Santos ons zo getoond is, volgt een sprookje waarin ik een beeld wil zien van wat Santos te wachten heeft. Het sprookje vertelt van de demonen die op het land tussen de zee en de Mirja-stad leefden. Boeren kwamen gewapend om het land in bezit te nemen, maar de demonen verzetten zich: „Strijdlustig zwierven de boeren rond, zoekend naar alle kanten. Het loopen viel hun moeilijk over den oneffen grond, en netten lagen uitgespannen, onzichtbaar in den donker. Men struikelde, men viel, men worstelde zich los uit touwen en struiken om opnieuw te zwerven en te zoeken. De boeren waren moedig en sterk. Doch de demonen namen hun voedsel weg, haalden hun tenten omver, spotlachten om al hun pogingen, — want ze vreesden geen stoerheid, geen dapperheid, geen wapenen!” „En eindelijk, verzwakt door moeite en teleurstelling, zonder voedsel, zonder dek, gaven de boeren den strijd op en verlieten de woeste vlakte.” (8)

Hierin nu zie ik het beeld van de onkenbare machten waarop ook Santos' moed en kracht zullen afstuiten, *de onkenbare krachten van het leven zonder meer, die om en in ons werken en ons leiden naar het leven wil, niet naar wij willen.*

De eerste roekeloosheid van Santos nu is dat hij op een arbeidersvergadering door een opwindende rede de arbeiders meelokt naar het clublokaal waar zijn vrienden bijeen zijn om zijn terugkomst te vieren. Of liever, het roekeloze ligt hierin: hij rekent er op dat de boosheid van zijn vrienden hierover snel voorbijgaan zal. Maar hij vergist zich, en deze daad doet hem de steun van zijn vrienden verliezen, zodat hij vrijwel

alleen komt te staan. Een van hen poogt nog eenigen invloed op hem te krijgen door zijn vioolspel. In een zaaltje naast waar Santos met de arbeiders feestviert tracht hij, triest-verwonderd over Santos' handelwijze, hem toetespreken in een lied. „Santos kwam bij den speler en vroeg gekscherend: Is dat nu een feestlied, Beppo? En dringend smeekte hij toen: Speel een feestlied Beppo, geef ze iets vrolijks.”

Maar dit wordt beslist geweigerd. „Daarna zagen ze elkaar aan; in Santos' oogen was een gedachte, die hij tot den ander wou doen doordringen, maar Beppo begreep hem niet.” (19) Santos' vrienden kunnen en willen zijn overmoed niet verstaan. Instinctmatig voelen zij het noodlottige gevolg vooruit: een scheiding tussen hem en hen, die hém in eenzaamheid onmachtig maken, en hun daardoor van een der beste krachten beroven zal. Het feestlied dat Beppo ten slotte toch speelt heeft de kracht het gejoel te temperen en de arbeiders tot luisteren te dwingen. En de schoonheid zijner vrouw — zijn vrouw die op het feest had zullen dansen en daartoe verkleed in een nevenzaaltje wachtte — heeft naast deze muziek de kracht een willoos en zwak man, die te willoos tot leven maar ook te zwak voor zelfmoord was, den moed tot sterven te geven.

Maar Santos krijgt den moed tot het streng doorgevoerde leven door hen niet. Hij trekt de rechte consequentie van zijn roekeloosheid en aanvaart de uitdaging van Semgaart — een der arbeiders — meê te gaan werken in de fabriek. Want dit ook is vooral een sterk motief in hem: „Het bracht hem strijd! strijd met een sterk, boosaardig wezen, dat z'n vijand wou zijn!” (28)

Een der beste figuren uit het boek is Donita, de vrouw van Semgaart bij wien Santos nu aan huis te wonen komt. Haar liefde voor hem, en de die begeleidende verbittering en haat door zijn onverschilligheid in haar opgewekt; de gehele uitgroeiing harer genegenheid die, ondanks haar zelf, sterker en sterker wordt, zijn knap psychologies behandeld. Donita is de meest menselijke, meest levende figuur uit het boek. Maar tegenover haar is geen evenredige zorg aan de uitbeelding van Santos'-wezen besteed. Hier, in zijn verhouding

tot haar, en ook wel in die tot Semgaart. wordt ons van hem een beeld opgedrongen dat niet zo door Nine v. d. Schaaf bedoeld kan zijn. De herhaalde opmerkingen over zijn jongensvoorkomen, zijn vrouwelijk uiterlik, over zijn kinderachtige spozucht, doen al dat te-niet wat in hem noodzakelijk uitkomen moet, de kracht en wil van zijn wezen. Zijn beeld wordt hier bedorven en onwezenlik gemaakt.

Donita is de zinnelike vrouw die hem lief heeft en hem voor zich te winnen tracht. In haar is de zinnelike bekoring verbeeld die Santos neertrekken moet maar waarvoor hij slechts minachting en spot voelt. Maar wij zien hier Santos ook in zijn verhouding tot het zware fabrieksleven, gepersonifieerd in den onvermoeiden Semgaart. Terwijl Donita's liefde voor hem steeds sterker wordt, neemt Santos' tegenzin in het leven aan de fabriek toe. Hij is zich bewust dat hij den wedijver met Semgaart zou kunnen volhouden, dat hij in den eerst zo welkomen strijd overwinnaar blijven kan en daardoor verliest die strijd zijn bekoring voor hem, temeer daar hij weet dat doorzetten niemand tot positief voordeel strekt; „nu leek hem dit streven hier ijl en z'n bestaan, bleek en doelloos, ergerde hem.” (46)

Santos wil niettemin den strijd doorzetten tot hij Semgaart een morele nederlaag heeft toegebracht; waarin hij niet slaagt. Hij zelf lijdt de nederlaag. „Hij voelde zich gedwongen om nog langer in de fabriek te blijven: z'n trots liet hem niet toe, dadelijk na deze nederlaag heen te gaan.” (50)

Wij kunnen een man die zich door een gril tot een doelloos spel laat leiden, en toch dat spel niet afbreken wil ook wanneer hij het dwaze ervan inziet, niet een sympathieke verschijning noemen. Er is iets kinderachtigs, iets kwajongensachtigs in deze figuur die de schijn van een nederlaag niet dragen wil (zie blz. 50). En daardoor is de uitbeelding hier onvolkomen.

Het beeld van dezen strijd toch, is het symbool van innerlik zich uitwerkende krachten in 't bestaan van het door Santos gepersonifieerde menselike; en dit beeld had evenredig aan de waarde van het te-verbeeldene moeten zijn. Hier is het middel door de dichteres aangewend niet waardig aan haar onderwerp. Haar lust tot het uitbeelden ener innerlike overtuiging vond geen gereede materie. Het verhaal zinkt daardoor in dit gedeelte

en maakt den lezer moedeloos, het breekt zijn interesse méér dan de reeds aangegeven verspreide gebreken.

Wat Santos eindelijk uit het fabrieks-leven trekt is niet zijn eigen kracht, maar een kracht van buiten af. Jalouzie door Donita in Semgaart opgewekt, doet dezen laatsten besluiten Santos zijn vrijheid weer te geven. Hier dus weer het leven dat leidt en de mensen die geleid worden: Als Semgaart zich jaloers toont, voelt Santos het belachelijke van hun beider houding. „Hij moest luid lachen, als hij bedacht, hoe hij zich na de harde weken klein en overwonnen gemeend had, en nu, zonder eenige moeite, toch nog overwinnen zou. Doch schaamte-wrevel verdreef z'n brood-dronken stemming...” Schaamte, waardoor anders dan door het node toegelaten bewustzijn van eigen machteloosheid en dat hij, als ieder, overgeleverd is aan de buiten hem richtende krachten. Hier voelt hij zich reeds iets ontzinken van dat „bewustzijn van groote macht.”

Wanneer Santos vol verlangen het oude vroegere leven weer tegemoet gaat, volgt Donita hem, en vraagt haar meê te nemen. Maar hij weigert: „Ga terug,” drong hij „ik wil het niet.”

„Ze glimlachte zelfbewust en zei nog eens: „Ik volg je toch, ik ben niet hier gekomen om terug te gaan.”

„Je zult teruggaan, ik wil niet, dat je met me gaat,” drong hij weer, en nu onverbiddelijk toornig.

„Ik zal op een afstand blijven, ik zal je niet storen,” vleide ze. „Wees niet boos, Santos.”” (56)

Er is een andere vrouw die mij liefheeft, zegt Santos, en met de belofte na een week met deze bij Donita terug te keren, verlaat hij haar.

Het wil mij voorkomen dat hier in deze verhouding een innerlike strijd verbeeld is. Een strijd tussen menselijke harts-tochten en ofschoon de personen uit dit verhaal geen dorre symbolen zijn en daartoe te menselijk, is in het hechten van de zinnelijke vrouw aan den naar zijn geestelijk werk verlangende Santos, een innerlike dramatische werking gebeeld. Hier schijnt een dieper waarheid uit dit spel der werkelijkheid op.

Zij, die zich naast Santos stellend, Donita tot inzicht brengen moet, is Lypra. Lypra is de vrouw die leeft in de grote eenzaamheid. Aan mensen hecht zij zich niet; zij voelt geen treurnis over den dood harer moeder. Ora is haar vriendin omdat deze Lypra en haar liederen mooi vindt. Lypra sluit zich van het leven af om te werken aan een lied dat de volkomene uiting van haar zielsleven wezen zal. Lypra leeft in de ruimteloze ijkte van haar schonen geest. Ook van Santos houdt zij niet dan om hem haar liederen te doen kennen, voor zij ze aan de wereld geeft. „Ik weet dat m'n bestemming is, mooi te zijn, en alleen dat. M'n heele bestaan, alles wat van mij is, behoort aan dat streven.” (68). En Santos houdt van haar. „Ik moest wel dood zijn, als ik je niet liefhad.” (70).

Het is de hoge geesteskracht — Santos — die Lypra zoekt en zonder haar zich dood voelt, en Lypra is de zuivere schoonheid der Gedachte. Zij zoeken en vlieden elkaar. Lypra trekt zich terug in de eenzaamheid van het huis aan de zee, om door haar lied te scheppen, haar schoonheid te verklanken. Santos zoekt haar daar op om van zijn werkplannen en strevingen te vertellen. Het diepere wezen dezer verhouding openbaart zich ook in de subtielste opmerkingen over hun samenzijn: „Zij kuste hem nooit. Alleen haar oogen drongen zacht en vleiend tot hem door, als bedoelden ze een liefkozen. En in hun samenzijn had zij haar glimlach van klaarheid en hij de schaduw van weifelen.” (74)

Hoe mooi is even in deze weinige woorden de diepere betekenis van dit samenzijn onthuld, en in welk een eenvoud doet zich dit oneenvoudige innerlike kennen: Want niets is zo zéker als de in schoonheid uit het onbewuste ontgroeide aandoening, en niets zo wankel als het in stadige bewuste arbeid verworven begrip.

„Doch toen hij, na z'n leven in de fabriek, haar kwam vragen, om met hem terug te gaan en hem te helpen, jegens Donita 'n belofte te vervullen, toen hij haar drong, met al z'n overredingskracht, met een afwisselen van vleien en heftigheid, van smeeken en dwingen, toen kwam er over háár eindelijk een schaduw.” (74) Want Santos wil Lypra's schoonheid hier aanwenden tot het bereiken van iets dat hém en

niet háár betreft; en hoe kan men ooit de schoonheid ongebroken aanschouwen anders dan zuiver om haarzélf.

De schoonheid in haar zuiverste zijn, zal slechts ontvangen worden en begrepen zijn door een puur passief gemoed, een gemoed dat verlangloos is, en slechts verlangt het genot van de schoonheid, alléén óm dit genot — en ook dit nog niet eens.

Wanneer Santos van Lypra verlangt dat zij zich aan Donita toont, en wanneer zij hierin toestemt, heeft hij de afhankelijkheid van Donita, die hem bezwaarde, wel gebroken, maar ook, daardoor, breekt hij zijn verhouding tot Lypra. Want deze verhouding kon alleen ongebroken blijven, zolang Santos de zuivere schoonheid van Lypra — alles dus wat zij geven kon — verlangde, en meer niet. Mooi zegt Lypra ook als Santos haar tracht over te halen: „Ik weet niet, wat ik in je liefheb, Santos, maar onze levens moeten gescheiden zijn.” (76) Want ze voelt het zelf zeer goed: „ze moest vrij worden, geheel vrij van wat stoorde.” (78) En ze zegt: „Santos, je moogt me niet anders wenschen dan ik ben; eenmaal zal je in verrukking zijn over mij, eenmaal zal ik je in m'n muziek een zuiverheid, een heerlijk mooi voortoveren, — ik weet, dat je m'n muziek verstaan zult!”

Maar Santos wenst haar wél anders dan ze is. Hij neemt haar mêe naar Donita en als deze Lypra ziet, weet ze dat Santos nooit van haar houden zal.

De overwinning van Lypra op Donita, is de overwinning van de geestelijke schoonheid op het zinnelike. Het is de overwinning van de scheppende levende schoonheid op de schoonheid die de dood, een onontwijkbare vergankelijkheid, in zich draagt. Want „het eenige waarmee we de volkomene mooiheid zeker bereiken, is onze ziel”. (80)

Maar nu is de verwijdering tussen Santos en Lypra noodzakelijk. Door deze daad van haar te vergen heeft hij getoond haar niet te begrijpen. „Er was een disharmonie in hun samenzijn”. „Ze verlangde terug naar haar huis, haar leven, — naar het worden van een heerlijk lied.” (85).

Lypra sluit zich dan van het leven af, en in zichzelf gekeerd, met rond haar niets werkelijks dat haar zou kunnen storen — zelfs het daglicht sluit zij af en leeft in den schijn

van rood-lichtende lampen — dicht zij haar lied. Maar zó de volkomene schoonheid ontbloeid wetend, verlangt ze dat deze ook aanschouwd zal zijn. Zij verlangt naar Santos die haar verstaan zal. „Want” zegt ze „mijn lied is toch het lied van een vrouw en Santos is een man.” (89) Ik zei reeds hoe zij van Santos houdt opdat hij naar haar liederen luisteren zal. Vroeger (blz. 69) had zij ook gezegd tot Santos: „Ik ben een vrouw; ik heb naar je verlangd. Nu heb ik je gevonden.”

En hoe dit verlangen, dit vrouwelijke in Lypra tegenover den man dien zij in Santos weet, anders te verklaren dan, dat de schoonheid in zichzelf niets is zo zij niet wordt aanschouwd? Eerst in die aanschouwing is de schoonheid.

Al den tijd dat Santos zich wachten laat treurt Lypra over de leegte in haar leven; zij „verdwaalt in weeke zwakke gevoelens.” Eerst als Santos komt rijst zij op „tot de bewustheid van haarzelf en haar lied, — nu, nu was het goed” (101).

Maar Santos die uit de werkelijkheid komt, zo van zijn vrienden en vol daden-lust, vol van de dagelijkse bemoeiingen voelde zich „als een vreemdeling, een indringer.” Lypra heeft voor hem niet de schoonheid der werkelijkheid die — al is zij vergankelijk — door Santos gezocht wordt, zij heeft de, boven wisseling van verschijnen verheven tijdeloze schoonheid der Idee, die Santos vreemd is. Hij bedacht „dat hij haar liever zag, buiten, in den helderen dag, — met hem wandelend langs de rotsenkust, — overgegeven aan storm of regen, donkerheid of zonne-schittering.” (103).

De verwijdering die ik reeds eerder aanduidde heeft verder gewerkt. Lypra verlangt haar lied te spelen, maar Santos verlangt niet het te horen. Als hij het dan toch hoort, vermeestert het hem. „De schoonheid van het lied was één met Lypra's schoonheid.” Maar als het spel geëindigd is blijft de indruk niet. „Hij werd somber, hij streed. Hij had dagen willen blijven, om te luisteren naar het lied, en te staren naar Lypra, — en een kwellend ongeduld dreef hem, om spoedig weg te gaan.

„Reeds was hij ver van de stemming, die het lied weergaf.

„En zij verbleekte, toen ze raadde, *dat hij maar heel kort meer blijven zou.*

„Hij zei haastig en snel: „„Het is een wondermooi lied,

Lypra. Geef het mij mee; kunst behoort aan de wereld.”

„— Hij herinnerde zich dat het mooi was, hij hóórde 't niet meer, hij lééfdé er niet meer in; *kunst noemde hij het; dat was iets anders dan leven!*” (104).

Hier, uit dit citaat kan het duidelijk zijn, heeft Santos' leven zich met dat van Lypra gekruisd. De beide lijnen kunnen niet langer samengaan dan dat éne moment, dan lopen zij uiteen. Santos vindt geen blijvende bevrediging bij de „ééuwige schoonheid.” Hij verlangt naar de vergankelijke schoonheid, of naar de schoonheid in de vergankelijke verschijning, hij wiens wezen zelf een vergankelijk streven is.

Ook Lypra vermag Santos niet anders dan tijdelijk te bekoren. Zij is in Santos' leven hier een episode, een voorbijgaande. „De blinde dwaalde onmachtig over hoge rotsen en zij lag hopeloos in een afgrond, — zoo tooverde haar fantasie . . . En nu was die afgrond in een bergland, waar Santos zich bevond, en Santos bukte zich over haar heen, met zachte oogen en 't gezicht warm van teederheid en verlangen. . . .” (115).

Zo dacht ze, zo had zij het gewild. Maar Santos had haar blind gelaten, was zelf een blinde gebleken, blind voor haar schoonheid, blind voor wat boven zijn menselijkheid gaat, en daarin niets ziende dan een maaksel van mensen — kunst — en niet wat het is: een leven, een hoger leven.

Wanneer Santos tot zijn vrienden teruggekeerd is, hoort hij dat de spoorweg-aanleg aan een mededinger vergeven is. „Het noodlot was sterker dan hij en had hem neergeslagen”. (96) Zijn roekeloosheid heeft hij duur gekocht en zijn leven dat van zijn toekomstdroom vol en warm was, voelt hij nu kil en leeg. Wat hij zichzelf met zo grote zekerheid gesteld had heeft het leven hem ontnomen. Het leven was sterker dan hij.

Santos koestert zich eerst in het verdriet over zijn nederlaag, maar het besef van zijn gekwetste eerezucht laat hem geen rust. De weerstand die hij gevonden heeft maakt hem lusteloos en droefgeestig: „Licht en ijl en vloeibaar wenschte hij alles; lenig en buigzaam, zooals de gedachte-beelden zijn. . . .” (122) Anders voelt hij zich nu dan voor zijn gang naar de fabrieken, toen hij nog, op zee, naar de storm verlangde, toen hij in die machtige rustige zee het beeld zag

zijner eigen machtige, rustige kracht. Tussen het verleden en de toekomst had hij genoten van het roekeloze. (blz. 7) — maar de storm die hij wilde weerstaan, het leven van wording en wéérwerking had hij onderschat. Ik zei reeds hoe zijn „bewustzijn van grote macht” hem langzamerhand ontzinken zal. Nú voelt hij nog macht in zijn besef van eigenwaarde, in zijn zich-de-meerdere-weten van Edwold, zijn gelukkigen mededinger. „Hij had genoten, gister, van zijn eigen fijnen spot, waarmeê hij Edwold verlegen maakte, en de anderen deed glimlachen, — van z'n kalmte ook, waarmeê hij geheerscht had over z'n neiging om te vernielen, al wat daar gebeurde en werd, zonder en buiten hem.” (123) Maar hij weet wel dat dit machtsbesef weinig vruchtbaar is. Leeg is zijn leven en doelloos. Dan neemt hij een aanbod van Edwold aan om in de bergen het werk te beginnen. En in dit aannemen van dat werk met de woorden „*alles is goed.*” in het aanvaarden van deze „opdracht” die buiten de lijn van zijn oorspronkelijk verlangen ligt, is zijn nederlaag volstrekt erkend.

* * *

De Geschiedenis van het kleine koninkrijkje in de bergen, de geschiedenis van Ferie die er koningin zal zijn, volgt nu. De Koning daar, is stervende, en de Kroonprins, een zwak en willoos man, verloofd met de rijke eierzuchtige Hohinde, heeft Ferie lief gekregen en heeft beloofd haar te trouwen als zijn vader gestorven zal zijn. „Ze heette Ferie, en ze had vurige oogen, die gloeiden en veel bewogen, een wreeden mond, stil en gesloten, in een mooi fijn gezichtje.” (129) Ze was arm. Haar vader „leefde van de giften van een rijken buurman. Zij droeg de oude kleeren af van de dochters van dien buurman en stond in alle weer op de markt, om ruikers en bezems te verkoopen”. Maar zij is eierzuchtig en zo sterk is die eierzucht, dat zij zéker van haar toekomst is. Zéker weet ze dat ze koningin zal worden en al haar gedachten „lostent zich op in dien toekomstdroom.”

Op een harer tochten door het bergland ontdekt Ferie de vreemde mensen die de spoorweg, onder Santos' leiding hier, aanleggen. Zij denkt aan vijanden die haar toekomstig konink-

rijk veroveren willen. Met enige vrienden van haar, hout-hakkers, trekt zij op den vermeenden vijand los en verdrijft de ongewapende arbeiders met vergiftigde pijlen. Dan keert zij triomfantelijk naar het dal terug, want zij weet dat de koning stervende is. Ze dringt in het koningslot door, ze wacht daar tot het doodsgelui aanvangt, en als de kroonprins komt om haar als bruid te ontvangen, en de aanzienlike hovelingen zich daartegen verzetten: „Doch reeds hadden bedienden het wonderlijk nieuws verspreid, dat er een vreemd meisje in huis was gedrongen, met den koninginnedolk bij zich, en reeds was een troep menschen bijeengekomen voor de pilaren. En tot dezen drong snel nu het gerucht door, dat die vreemde geërmd stond met den jongen koning en dat ze door hem Ferie genoemd werd.

„En zoo kwam het, dat een luid gejuich dóórklonk tot in de zaal, waar men zich verzette tegen de plotselinge verbintenis van den jongen koning, en men verstond daar:

„Leve koningin Ferie!

„Misschien hadden de menschen, die zoo juichten, zelf nog niet eerder geweten, dat ze niet van Hohinde hielden, doch nu wisten ze het allen; de nieuwe onbekende was hun een welkome verrassing!

„De aanzienliken durfden zich niet meer verzetten, en weken stil uit het sterfhuis. Ferie's gezicht gloeide onder de juichkreten.

„Nog denzelfden avond, in groote haast, trouwde de jonge koning met Ferie.” (143)

Wanneer zij, nu koningin, dan verneemt dat haar vader gestorven is: „ze vond hem dood op den vloer liggen, met een flesch naast zich,” ontroerde ze „van blijden trots: omdat alles vluchtte, of stierf, wat haar in den weg stond.”

Er is in het leven van Ferie een bijzondere overeenkomst met dat van Santos. Ook hij koesterde zich in een toekomst-droom, en ook hij bereikte even de verwerkeliking ervan, en ook hem leidde en dwarsboomde het toeval, hem ook stuwden de omstandigheden. En evenals hij zal ook zij haar toekomst gebroken zien door roekeloze overmoedigheid in en een nadjverig vijand (Hohinde) náast haar.

Van Santos' vrienden waren twee door Ferie's pijlen getrof-

fen en stierven. Ik zie in dit sterven van twee in Santos' leven ingrijpende mensen, het beeld van twee stervende eigenheden van zijn wezen. Randan sterft, de vriend die het meest leed onder de slag die Santos' eerzucht trof, de vriend die hem, toen Edwold het te winnen dreigde, vergeefs gezocht had, dagen en nachten. Hij is de eerzuchtige, maar daarbij de streng rechtvaardige, die ook lijdt om het onrecht van zijn dood. Santos is verbitterd over zijn sterven: „hij wenschte wel al het geliefde en bewonderde van de aarde te kunnen wegnemen,” „hij wenschte dat er gevloekt zou worden in de wijdsten kerken” „en voelde, dat het goed was, te kunnen haten en vloeken.” (149).

Een der verpleegsters, die komen om de zieken op te passen, heeft Santos lief gekregen.

„Zij was bij de zieken. . .

„En zij lachte den mannen, die daar lagen, de hoop in, de hoop, die dan als een frissche, roerende Meivind woei, uit haar gezicht, naar den zieke.

„En zij neuriede zacht, als ze meende, alleen te zijn.

„Zij begon met een hoogen toon aan te raken, — en een zomertuin ontsloot zich voor hem, die luisterde. En in dien tuin waren blozende, lachende kinderen.” — (151)

„Hij had eens gezien, hoe zij iemand een van die slanke handen in de zijne gaf, — een der gewonden, welke, van z'n wonde genezen, haar verliet.

„Hij had de beweging van die hand toen zoo gretig gevolgd, en het was hem geweest, alsof dat bewegen, die zachte druk, hem iets openbaarde van haar.”

In de liefde voor haar, in haar liefde, in haar-zelf weet hij het geluk, van haar verwacht hij het. Zij is zelf de onbaatzuchtige, zelf-verloochenende liefde. Zij draagt in zich het hart dat niet eigen geluk, maar het geluk van anderen zoekt te bereiken, en, dit bereikt, daarin ook haar eigen geluk gevonden heeft. Wat nú in Santos' leven komt, is de zuivere liefde.

„Er was zooveel ernst en weemoed in haar gezicht, als ze alleen was en peinsde. En hij bespiedde haar vaak. Hij wachtte dat haar gezicht eens blijdschap zou uitdrukken onder dat

peinzen. Wanneer ze hem liefhad, moest ze toch ook wel eens aan geluk denken, zooals hij?" (153)

Maar aan geluk denkt ze niet omdat zij zélf het geluk is, dat zichzelf niet ziet, niet zoekt, niet kent, het geluk voor een ander. Santos zoekt nog eígen geluk — ook ten koste van een ander. Daarom kan deze vrouw niet bij hem blijven. Daarom is zij in zijn leven een voorbijgaande.

De tweede vriend van Santos die sterft is Beppo, de violist, de kunstenaar, die in een zich gelijk blijvende verering van schoonheid leeft en sterft. Hij trachtte Santos tot rede te brengen toen deze zijn vrienden van zich afstiet. Hij is het die de geestelijke schoonheid liefheeft. Lypra wenst hij het kleed te schenken dat, haar tooiend, het wonder harer schoonheid verhogen zal. Want Lypra is de schoonste. Dit kleed is hem eens door een oosters vorst geschonken als loon voor zijn spel.

„Het kleed, het lange, slanke vrouwenkleed, zich verwijdend naar de weelderige strooken op den onderkant, — de lijnen die het begrensden, eerst zacht gebogen, dan sneller uiteengaánde om ruimte, ruimte te omvatten, — de lichte witte stof en die lijnen voerden Beppo's gedachten naar wat wijd was en heerlijk, — hij dacht aan de zee, aan den hemel, aan een zonnig land, een volle stem, — aan vogelgroepen, scherende langs de lucht. Aan maanlicht, maanlicht en sterren. . . .

„Toen hoorde hij een verheven lied. Hij hoorde het lied als kunstenaar, hij hoorde het volkomen, hij hoorde het met grooten, diepen eerbied en in een roes van zaligheid. Het was Lypra's lied van klaarheid, dat hij hoorde. . . .

„Hij was dankbaar, dat hij verlost was uit z'n droef-hopelooze stemming.

„En 't was de macht van Lypra's melodieën, die hem vrij maakte! Zij, de kunstenaar, die het goddelijke, de schepingskracht in zich had, redde hem! Nu zou hij tot z'n dood blijven staren op het mooie, het onzegbaar mooie!

„Hij glimlachte, bij het voelen komen van een vreemde, heldere bewustheid.

„Geef dit kleed, — geef het aan Lypra, drong hij. Zeg dat ik haar dank voor haar lied. . . .” (164)

Met de liefde die hij liefhad is ook de minnaar der gees-

telike schoonheid van Santos heengegaan. Zo staat hij nu, arm en eenzaam, zonder toekomstdroom, zonder de heerlijkheid van een schoon verleden.

Ferie heeft in de verwerkeliking van haar droom, niet de gedroomde bevrediging gevonden. Haar koningin-zijn verveelt haar. Zij is de onrustige, altijd weer opnieuw verlangende, altijd zich weer andere levensvormen scheppende, de ongebundene. Is zij het zinnebeeld van de breideloze natuurkrachten? En, is dit zo, dan waren de spoorwegwerkers haar niet ongelijk aan een vijandig leger. Want ook de schoonheid-door-het-toevallige, door de onbewuste groei, het onbewuste leven, sterft zodra de bewuste menselijke geest haar wetten stelt. Zo sterft ook Ferie wanneer zij door de mensen uit haar baan, van heerseres, van machtige vorstin te zijn, geworpen wordt.

Haar overmoed doet haar de roekeloze tocht ondernemen, het kleet te bemachtigen dat Santos voor Beppo aan Lypra brengen moet. Daartoe volgt zij hem te midden der mensen, is in de steden, is buiten haar machtsgebied, waar zij, teruggekeerd, zich verstoten vindt. Dan vlucht zij met het veroverde kleet, dat voor Lypra bestemd was, en sterft in het bos.

Die aanval van Ferie op de spoorwegwerkers doet — Ferie gezien als godin der natuur — denken aan de mythe van den vertoornden Apollo die in het den goden weerbarstige leger der Achaiers voor Troje, zijn verpestende pijlen zond.

Dit verhaal van Ferie is het meest sprookjesachtige, het meest harmonieuze en menschelijk diepste uit het gehele boek.

Maar wij moeten, tot begrip van het geheel, teruggaan tot Ferie's betekenis in haar betrekking op Santos.

* * *

Op de overeenkomst tussen het karakter van Santos' leven en dat van Feries leven wees ik reeds terloops. Beiden dromen zich een heerlijke toekomst en gaan onder in bittere ontgoocheling. Ook haar breekt het leven. Zij heeft, als hij, de weerstand lief: „Een felle strijd had toch ook z'n heerlijkheid voor een koningin, die geen vrees kent en door haar volk wordt toegejuicht!” (170)

Ferie ontmoet Santos het eerst in de hut waar Beppo pas

gestorven is. Op zijn bed ligt het schone kleed en begeerte lokt haar binnen. Santos is „triest en onverschillig na z'n laatste, diepe teleurstelling.” „Hij stond daar, dof en zonder gedachten, met alleen het vage gevoel, dat alle treurige dingen op hem neerdrukten.” Ferie komt binnen, „langzaam en voorzichtig kwam ze, doch felle begeerte en dolle moed dreven haar.” (174) Santos neemt haar kalm op, „Hij kende haar niet.”

„Als hij de felheid van haar begeerte gezien, begrepen had, dan zou hij haar niet zóó hebben aangestaard. Dan zou hij gezwicht zijn voor die begeerte, of zich dadelijk vijandig hebben getoond!

„Zij wilde, toen hij onverschillig zweeg, het kleed van het bed wegrukken, doch dat belette hij haar. Zij trok haar dolk, — ook hij had een wapen en hield zich gereed om haar af te slaan. Maar *het was hem heel onaangenaam, zoo z'n aandacht te moeten spannen en zich tot handelen gereed te houden.*” (175) Later weer (blz. 182) „ergert zij hem met haar roofdier-begeerigheid, die hem stoorde en hem alweer *dwong tot handelen, waar hij niets wenschte, dan zich stil over te geven aan gepeins.*” Ferie is de jonge, krachtige die *dwingt tot de daad.* En dit is vooral haar betekenis voor Santos' leven: de ópwekking van de in Santos nu door moedeloosheid-van-teleurstelling, ingesluimerde geestkracht, werkzaamheid; ópwekking van een herleving óndanks teleurstelling en tegenspoed.

Als Santos de begeerte van Ferie gezien heeft, haast hij zich Beppo's opdracht te volbrengen, „Dat wilde kind had hem gewekt uit z'n dofheid.” „Het was misschien noodig voor hem, dat een toeval hem opjoeg uit z'n willoosheid.” (176)

Hij komt aan de, nu verlaten, woning van Lypra: „hij vond het huis leeg, en een nieuw ontzettend iets dook voor hem op.

„Hij dacht Lypra verdrongen in de golven, die zoo lang en zoo luid haar hadden gesmeekt, om uit haar verschrikkelijk-eenzaam huis in hun midden te komen. Hij dacht aan geen enkele andere mogelijkheid, die oorzaak zou kunnen zijn van haar verdwijnen. *Hij vond het zoo natuurlijk dat zware, droevige dingen een voor een óp hem vielen, om hem langzaam te vernietigen.* Hij meende reeds een wonde-plek te voelen, waaruit

het bloed, dat z'n leven en z'n kracht was, langzaam wegvloeide." — (181)

In zijn droeve besluiteloosheid wordt hij door de hem aanhoudend volgende en dreigende Ferie gestoord, en daar hij Lypra nu dood gelooft gooit hij Ferie, om van haar áf te zijn, het kleed toe. „Hij slingerde haar het koffertje minachtend toe en wendde zich van haar af. Hij staarde toen lang op de wreedheid, die het schoone had doen verdwijnen in dood; hij ging de wreedheid zien als een ijzige, grootsche vrouw, wier aanraking, als ze niet doodde, een felle pijn gat om te harden, die ze aanraakte. *Ze wilde van hem een mensch maken, gehard tegen alles en ongevoelig voor veel.*” (182)

Maar Ferie laat hem geen rust. Aanhoudend dringt zij zich aan hem op, door haar aanwezigheid al alleen: „Ferie hinderde hem met haar nabij-zijn: hij wilde ongestoord peinzen en staren” (183) Juist dat wegzinken in gepeins voorkomt ze. Luisterend naar de muziek van de zee, en ver uitziende over naar rusteloosheid staan Santos en Ferie naast elkaar. Ieder bezig met eigen denkingen, Ferie ook nog met plannen, zij de rusteloze die weten, onderzoeken, beproeven, bezitten wil. Zij ziet de golven als sterke, krachtige willende dieren. En hoe anders ziet Santos de zee nú, als toen hij nog haar stormen zocht te trotseren. „Hij had de zee gekend als een godheid, de draagster van alleen grootsche gedachten.” „Nu was hij ongevoelig geworden voor het hooge, het gewijde, — nu was de zee enkel een bezielend kameraad, een die lacht,” — — „een wiens stem krachtig en ferm klinkt, wiens hand z'n schouder omvat, zóó dat 't hem pijn geeft en goed doet tegelijk, een, wiens lachen in hém lachen opwekt, een, die de akelig-ziekelijke gedachte van hem afschuddt, — dat hij een wondeplek zou voelen, waaruit z'n kracht wegvloeide!” (185). Eindelijk dan begrijpt hij Ferie: „Als ze nu boos was geworden en hem nog eens had willen vermoorden, dan zou hij zich 't liefst verdedigd hebben door haar hoofd te omklemmen en *uit haar oogen jengd te drinken!* Ze beviel hem, ze deed hem lachen, in z'n hart luid lachen, *zoals hij noodig had.*” (186)

Ferie heeft Santos daarmêe gegeven wat ze hem geven moest: de teleurstelling in de dood van zijn vrienden en de kracht om die teleurstelling te dragen.

Santos werkt weer, maar niet als vroeger, Hij werkt om verveling te ontgaan en verveelt zich niettemin. Zijn illusies zijn gebroken, hij is ontgoocheld.

„De natuurbekoring lag als een heel teer weefsel over z'n ziel, één storende gedachte kon het doen breken.”

„En hij gaf zich over aan de trieste gedachte, dat hij oud werd. Had hij zich vroeger ooit verveeld als nu? Hij had zich verveeld, soms, als z'n werk hem weghield van gezelligheid en genot, waarnaar hij verlangde. Maar hij had nog nooit de uren van een zomer-Zondag geteld als nu.” (197) De eenzame, de teleurgestelde blijft hij, voor wie de namen zijner vrienden geen klank weer hebben. Niets ziet hij meer in het licht ener ideale bekoring, alles ziet hij, door innerlike verbittering, als onecht, onzuiver.

Dan komt hij in de kring van den wijsgeer Ikeron. D. w. z. hij komt tot het cynisme. Hier stelt men zich de keus: „Lang leven of kort leven. Lang leven en veel ellende, of eigenlijk maar één groote ellende, dat is verveling, — of kort leven en enkel zaligheid,” en men kiest het laatste. Santos kiest nú ook dit laatste. Vroeger had hij anders gedacht: „Ik herinner me nog Santos” — zegt een meisje uit die kring — „'t was op een avond, dat onze Ikeron er over sprak. Jullie speelden kaart, ik zat aan de piano en er werd gedanst en gezongen. Toen hield je op met kaartspelen; je was bleek en ernstig en je verklaarde, het lange leven te kiezen”. „Hoe zou je je nu niet vervelen?” (203) Santos voelt dit cynisme als een verfrissing, als een wending die hem uit zijn doodlopend leven redden kan.

„De wereld is een soort van drijfzand, en die ergens rusten gaat, zakt er in weg.” (206)

Santos is weggezakt en als hij bij Ikeron is, weet hij hoe zijn redding alleen dáárin kan bestaan: zichzelf niet als een verloren mens te zien. In de schemer ener gedachteloze dronkenschap leven, dit schijnt hem de redding toe uit een leven dat zonder bekoring van enige idee is.

Het is hier dat Santos werkelijk redding vinden zal. Hij zal Lypra ontmoeten, Lypra die de schoonheid is, Lypra die hem,

door zichzelf, die zo zeer gemiste bekroring hergeven zal. De geestelike schoonheid zal hem nog éénmaal, vóór hij geheel verzinken kan in een leven van moordende Schijnbaarheid, opengaan, en zal hem deze Schijnbaarheid doen erkennen, hem aldus redden.

Wanneer Santos, te midden van de vrienden die bij Ikeron zijn, aan tafel zit, komt Lypra binnen. Santos ziet haar onverwacht daar, en mooi is, slechts in de beschrijving van zijn houding, getekend hoe de scheiding tussen hem en de Ikerongroep, hem bewust wordt, alleen door de aanblik van Lypra. Zodra zij bij hem is treedt hij in een andere wereld, en als van uit een droom in de werkelijkheid.

„Lypra zocht Santos met de oogen, alleen hem en ze keken elkander aan.

„Er was stilte en verwondering om hen heen. Santos en Lypra peilden elkanders oogen, strak en zwiĳgend. Eenzelfde gespannen ernst was op beider gezichten. Santos stond op.

„Zij keerde zich om en ging terug naar de deur. Santos voegde zich naast haar. Als betooverde wezens gleden ze weg uit de zaal. Geen woord, geen geluid uitten ze tot de menschen daar.” (112).

Zo gaat Santos met Lypra weer het leven in. Hij heeft Lypra lief. Hij verlangt naar haar schoonheid. Naast haar voortgaande, als zij Ikerons huis hebben verlaten, op den landweg zegt hij:

„Lypra . . . !”

„Wat is er?”

„Heb je niets voor me? Geen lied na dat andere?”

„Dat lied was heerlijk, niet waar?”

„Beppo, de vioolspeler, heeft nog aan dat lied gedacht, kort voor z'n dood!”

„Ja? Ik zal je alles geven, wat ik later gemaakt heb. Het is niet zoo veel. — Misschien toch ook niet zoo weinig. . . .”

„Lypra zei dit langzaam, alsof ze er over peinsde of het veel was of weinig.” (215)

Lypra geeft Santos weer moed, kracht, idealisme. „Iets lichts en heerlijks kwam in hem: hij stond naast Lypra in den nacht en hij geloofde niet, dat er weer een dag zou komen, die was als de vorige.” (218)

Hiermede heeft Santos de kracht weer gevonden, het cynisme van zich af te sluiten. Hij heeft vrede gevonden in de weemoed zijner herinnering: „Alles veranderde en alles ging voorbij.” Maar de gedachte aan Lypra, aan haar schoonheid, is sterk in die weemoed, sterk genoeg om in die neertrekkende vergankelijkheid hem een vrede-gevende steun te zijn. —

Ik verzoek den lezer, die mij tot hier gevolgd heeft, te bedenken, dat in dit verloop iets algemeen-menselijks is afgebeeld, een levensgang, en dat zich in de beschrijving van dezen gang een beschouwing van het leven kennen doet, die van een sterk spirituele energie getuigt. Een verhaal waarin een machtig besef van het leven is uitgedrukt; van de samenleving enerzijds, maar niet minder van de verhouding van mens tot natuur. Iedere figuur is opgenomen in een hoger eenheid, iedere werking vindt hare begrenzing in andre, maar ook haar kracht door andere gesterkt.

Dáárom is dit werk in dezen tijd een belangrijke verschijning, omdat niets ons zo ontbreekt als het eenheids-besef, het gevoel van die eenheid van leven die iedere daad een beweging meê doet zijn in de universele polsslag van het Al-leven.

In de hoge geesteshouding van Santos, is niets zozeer als hare onvrijheid getekend. In de scheppingsdrift van Lypra eveneens. Er is geen enkele figuur die niet in de wisselwerking is ingeschakeld.

Hoe ik ook betreuren blijf, voor de schrijfster, dat dit belangrijke werk in onderdelen zo slecht verzorgd is, moet ik den lezer verzoeken niet te overzien dat de belangrijkheid voor hém, van deze uiting, de enkele onvolkomenheden overweegt.

Wel te betreuren blijft dat aan dit werk de heldere studie van Verwey (De Beweging Juni '06) niet als inleiding toegevoegd werd, waardoor de lezing velen gemakkelijker gemaakt zou zijn.

MAURITS UYLDERT.

TWEË BELANGRIJKE PROEFSCHRIFTEN

J. A. N. KNUTTTEL: *Het geestelijk lied in de Nederlanden voor de Kerkhervorming.*

R. JACOBSEN: *Carel van Mander. Dichter en Prozaschrijver.* (Rotterdam — W. L. en J. Brusse — 1906).

Een monografie ontleent zijn betekenis aan het verband met het geheel. Die waarheid wordt door doctorandi maar al te vaak voorbijgezien. Voor velen is het proefschrift een karweitje van de professor dat opgeknapt moet worden; geen proeve van zelfstandige, waarlijk akademiese studie, geen uitvloeisel van eigen aanleg of smaak. Vandaar dat dergelijke geschriften meestal in de beperkte kring van vakgeleerden hun nut doen, maar zelden daarbuiten blijvend de aandacht trekken.

De beide Leidse proefschriften van Dr. Knuttel en Dr. Jacobsen verdienen ten volle, ingeleid te worden in de bredere kring van belangstellenden in onze letteren, juist om het ruime perspectief.

Knuttel's lijvige studie vult een lang bestaande leemte aan. Het geestelijk lied uit de Middeleeuwen, door Hoffmann von Fallersleben aan het licht gebracht, door Alberdingk Thijm als een kostbare relikwie geëerd en vernieuwd, werd door Moll en Acquoy voor het eerst in zijn innig verband met de vijftiende-eeuwse devotie gezien en gewaardeerd. Acquoy verkende in 1886 grondig het terrein, maar terwijl de weg nu gebaad lag, schrikte hij de onderzoekers af door zijn hoge eis: „Wie het onderwerp naar behooren wil behandelen, moet niet slechts letterkundige, maar ook tot op zekere hoogte godgeleerde en muzikkenner zijn. Hij moet evenzeer hart hebben voor innigheid van godsdienst, als voor zoetheid van taal en voor schoonheid van zangwijs. Hij moet het kinderlijk naieve, het vrouwelijk teedere en het mannelijk ernstige gelijkelijk weten te waardeeren. In één woord, hij moet iemand zijn van velerlei gaven.”

Twintig jaar later verschijnt nu de eerste proeve. De heer

Knuttel bezit niet alle gaven, die Acquoy in zijn ideale historie-schrijver wenste: het musikale gedeelte laat hij geheel terzijde. Maar dat het hem niet aan liefde voor zijn rijk onderwerp ontbreekt, blijkt uit de volharding waarvan het breed opgezette werk getuigt. Een zeshonderd-tal liederen, verschillend naar afkomst en tijd, naar gehalte en vorm, lagen daar in handschriften en oude drukken verspreid, als dood overblijfsel van wat eens geleefd had. Daaruit moest het leven gerekonstrueerd worden. Zeer uiteenlopende geestesstromingen kunnen daarin te vinden zijn, naast sterk individuele uitingen van enkele begaafden; diepgevoelde weemoed en innig liefde-smachten naast litteraire affectatie; naïef dichtelijke visie naast berijmde dogmatiek. Een scherp onderscheidingsvermogen van verstand en gevoel wordt vereist om daar orde in te scheppen. Vooral wanneer we bedenken dat we met resten moeten werken, soms gebrekkig overgeleverd. Knuttel is wel overtuigd dat „de groote meerderheid der geestelijke liederen die in de 15de en 16de eeuw gedicht zijn” voor ons bewaard bleven, maar dit optimisme lijkt mij weinig gegrond, als we in 't oog houden hoe weinig de dichters van deze liederen zich op hun werk lieten voorstaan, en hoe licht een niet opgetekend lied verloren kon gaan.

In de rangschikking sloot de schrijver zich aan bij zijn voorgangers, maar zijn uitgebreidere stof maakte een verder doorgevoerde indeling wenselijk, waardoor tegelijk aan nauwkeurigheid gewonnen werd. Hij heeft zelf goed gevoeld welke gevaarlijke klip te ontzeilen was: „Een werk als dit moet, wil het leesbaar blijven, niet al te omvangrijk worden, en een algemeene karakteristiek, geen beschrijvenden catalogus geven.” Telkens doet hij dus een keuze van het beste, het meest typerende, terwijl een waardevolle lijst aan het einde voor aanvulling zorgt en tot kontrolering in staat stelt. Wanneer toch verscheiden hoofdstukken vermoeiend met bijzonderheden overladen zijn, dan is dit slechts ten dele de schuld van de schrijver. Zowel onderwerp als materiaal zijn bij de lezers onbekend; zonder dokumenten is zijn betoog niet te volgen. Een radikale oplossing zou geweest zijn: één deel met toegevoegde teksten en daarnaast een studie over het onderwerp. Maar ook nu zou door doelmatige besnoeiing, op sommige

hoofdpunten misschien wat meer licht gevallen zijn. 1) En een afzonderlijk hoofdstuk over de eigenaardige wordingsgeschiedenis van sommige liederen en hun uiteenlopende redakties, zou de andere hoofdstukken merkbaar verlicht hebben. 2)

Mijn bezwaar geldt voornamelijk voor die lezers, die een bociende, overzichtelijke behandeling verlangen; die door de lezing een afgeronde voorstelling hopen te krijgen. Wie het boek bestudeert, zal de schrijver voor menige biezonderheid, kleine wenk, of dieper gaande ontleding dankbaar zijn. Met andere woorden: de schrijver heeft meer een studieboek dan een studie geschreven. Dit bezwaar is dus volstrekt geen verwijt; alleen raakt de „algemeene karakteristiek” die bedoeld werd, door deze behandeling wel wat bedolven.

De aantrekkelijke groep van Kerstliederen krijgt terecht de voorrang. Deze grotendeels zeer naïeve liederen zijn waarschijnlijk de oudste, en vertegenwoordigen bovendien een ander geestelijk milieu dan de meerderheid, die uit de kringen der vijftiende-eeuwse devoten voortkwamen. Met kinderlik realisme wordt de geboorte in de koude winternacht beschreven. Daar lag God zelf in de armelike kribbe, in een „huus dat hadde so menich gat.”

„Die al die werrelt heeft gemaect
End dat claer sonne schyne,
Lach in die cribbe bloet, al naect,
Hem vrosen die ledekyns syne.”

De gehele schepping aanbidt hem, zelfs de „stomme dieren”:

„Die osse ende ooc dat eselkijn
en conden niet gespreken,
doe Jesus in der cribben lach,
doe lieten si hoer eten.”

En dan de moederweelde, meestal het innigst meegevoeld, en het minst traditioneel:

1) b.v. op blz. 118 de lange uitweiding over een blijkbaar foutieve opvatting van Acquoy; sommige taalkundige, tekstvergelijkende of aesthetiese uitweidingen, die beter naar een noot verwezen waren.

2) o. a. blz. 137 vlg., maar vooral blz. 393 vlg., dat geheel de indruk van een aanhangsel maakt.

Si lechden in een cribbekijn
 mit hoeren sneewitten handen
 si cussedden voor sijn mondelijn
 des had haer seer verlangen.

„Dat kindekijn speelde der moeder toe
 met sinen cleinen armkens,
 het lachede hoer also suetelike toe
 mit bliden blenkenden oechkens.”

Is het wonder dat de ingenomenheid met deze bekoorlike liederen ook in de behandeling doorstraalt? De legenden die de drie koningen, de vlucht naar Egypte tot onderwerp hebben, behoren geheel tot deze kring.

Een volgend hoofdstuk behandelt de verdere liederen ter ere van Jezus, in de eerste plaats gewijd aan zijn leven en passie, maar dan ook lof- en liefdeliederden, die een geheel ander, veel meer persoonlijk karakter dragen. Uit een oogpunt van analyse is dit een van de meest geslaagde gedeelten in Knuttel's werk. Hij rangschikt de liederen zó, dat we een climax zien van de eerbiedigste hulde tot innige liefdesbetuigingen en „brandende hartstocht, geestelijk in wezen en uitbeelding.” Daarbij rijst wel eens de vraag, evenals bij de „liederen van inkeer en zelfstrijd” (Hoofdstuk IX): worden hier de grenzen van het eigenlijke volkslied niet overschreden? Zien we in deze groepen niet de verschillende nuances tussen het eigenlijk „volksthümliche” en de meest persoonlijke lyriek? Het wezen is daarin toch meer beslissend dan de vorm. Mij dunkt dat dé schrijver de grens te scherp trekt, wanneer hij de poëzie van Hadewijch buitensluit om het „persoonlijk en sectarisch karakter”, maar de poëzie van zuster Bertke, 1) van Dirc van Herxen (blz. 192 en 128 o. a.) of het mystieke lied op blz. 229 kortweg tot de volkspoëzie rekent, terwille van de voorop gezette stelling: het geestelik lied *moet* volkspoëzie zijn (blz. 35). Daarentegen worden de geestelike „balladen”, het lied van de Soudaens-

1) Daarentegen wordt bij het lied van suster Bertke op blz. 392, en bij dat van Dirc van Munster op blz. 385 uitdrukkelijk gezegd, dat dit *geen* volkspoëzie is.

dochter (blz. 176) 1) en van Sint Geertruid (blz. 301) maar terloops genoemd. Bij een minder vage bepaling van volkspoëzie zou de schrijver wellicht ook sommige eigenaardigheden die juist voor de *volks*poëzie en de *volks*overlevering karakteristiek zijn, juister opgevat hebben. De voordrager van volkspoëzie, evenals de verteller van volksverhalen, voelt zich vrij tegenover de vorm zowel als tegenover de stof. Zonder bezwaar worden strofen en verzen gewijzigd of toegevoegd, trekken uitgewist of uitgewerkt; soms onwillekeurig, soms willekeurig. Meermalen bleek mij dat Knuttel dit spel van de volksfantasie, de vorming van nieuwe legenden, het wijzigen van oude, als een „vergissing”, een „wijsneuzigheid” beschouwt. 2) Ademen niet de apocryfen dezelfde geest?

De hoofdstukken VI en VII behandelen de Marialiederen en de Heiligenliederen. In het geestelike lied neemt Jezus een veel aanzienliker plaats in dan Maria. Terecht wordt dat verklaard uit het wezen van de vijftiende-eeuwse devotie. Dat geldt niet voor de eerste groep, die in nauw verband met de Kerstliederen, de annunciatie en Maria's verder leven bezingen, maar voor de groep der „lofliederen”.

Het komt mij voor, dat Knuttel, overtuigd dat Acquoy de betekenis van de Maria-liederen overschatte, de schaal naar de andere zijde doet overslaan. De opeenstapeling van erenamen voor Maria (blz. 257) noemt hij „groote woorden en geleerdheidskramerij” (blz. 270), waaruit geen „vurige Maria-vereering” spreekt. Geldt dat dan ook voor de Latijnse liederen en prozawerken, en voor Maerlant's poëzie? Die vergelijking stemt tot voorzichtigheid. 3) Dat is te zeer van het standpunt beschouwd, dat „wij de liederen lezen om ons schoonheids-

1) Te meer diende dit lied besproken om de gemeenschappelijke trekken met verschillende andere liederen. (Zie blz. 370—71, 380, 384).

2) Zie blz. 243 en 250; vergelijk het „bedenksel” op blz. 248; de gewijzigde driekoningenlegende in het lied op blz. 108; de „smakeloze legenden”, blz. 113; de „onnoozele” boodschap van de engel, op blz. 157).

3) Wat de schr. opmerkt ten opzichte van de tegenstrijdigheid van sommige symbolen, zou weerlegd kunnen worden met zijn eigen opmerking (blz. 328): „We moeten echter bedenken, dat de naieve verbeelding heel gemakkelijk van de eene voorstelling op de andere overspringt, en daarbij niet verder ziet dan datgene, waarmee ze zich op het oogenblik juist bezig houdt.”

gevoel te laten streelen" (blz. 273), dat de onderzoeker ze toetsen moet op hun „poëtisch gehalte" (blz. 304), een standpunt dat de schrijver blijkens de inleiding niet tot het zijne wil maken.

De Heiligenliederen bezitten, volgens de schrijver, door verheffing en innigheid een literaire waarde, die de vooropgezette stelling: „de heiligen-vereering heeft over 't algemeen meer in zich van de formalistische dan van de mystieke zijde van het geloof", in zijn algemeenheid wel wat gewaagd doet schijnen.

Dan komen twee hoofdstukken die voor de psychologie van de Middeleeuwse vromen van het hoogste belang zijn: hun voorstellingen over de „vier wtersten", d. z. de dood, het oordeel, de hel en de hemel; en de liederen „van Inkeer en Zelfstrijd". De verscheidenheid van stemming en wereldbeschouwing blijkt hier het duidelijkst: soms een smachten naar de dood, dan een gruwen voor het vreselijke einde, soms een onwankelbaar vertrouwen op de beloofde zaligheid, dan angst voor het onzekere lot. De voorstellingen van de hemelse zaligheid winnen het van de helse verschrikkingen. De traditionele schildering van een hemel vol verblindend licht, vol goud en edelstenen, snarenspeel en dans, vinden we natuurlijk ook hier; Knuttel spreekt in dit geval m. i. ten onrechte van een „conventioneel", een „decoratieve hemel" (blz. 320), want dat alles bleef leven in de volksverbeelding. Maar daarnaast weer opmerkelijke individuele voorstellingen en aardige trekjes; b.v. wanneer van de maagden gezegd wordt:

Ende elcken voetstap die sij in den hemel treen
Gheeft eenen soeten clanc

De liederen die van bekering en zielestrijd spreken, zijn in hun eenvoud en innigheid van een roerende schoonheid.

Tot rijpheid gekomen wereldverachting hoort men in:

„O werelt, ghi slacht den schonen graven,
Die daer buten so groene staen,
Maer diese van binnen wel besaghe,
Hi soude aensien een droef gelaet."

Een wanhoopsworsteling tegen de kloostereenzaamheid, in:

„Ic bloeijde als enen groenen twijch,
doe mi die grawe roc waert aengedaen;
och god, ic moet verdorren eer tijt,
want druc ende liden heeft mi bevaen.”

Onbedwongen wereldsgezindheid onder het monnikskleed,
in de strofe:

„Ic ben genijcht, gelijc ic plach
tot dansen ende tot springen
van tsavents totten lichten dach
met blider herten te singen
des werelts sop mi noch begiet
als nu met coude ende dan met heet
dies maect die cap die monnic niet.”

Na dit buitengewoon belangrijke hoofdstuk volgen er nog twee van minder gewicht (X en XI), waarin een aantal liederen besproken worden die moeielik in het kader van de overige pasten. Het boek wordt dan besloten met een drietal met zorg bewerkte hoofdstukken, uit een wetenschappelijk oogpunt zeer merkwaardig, over de invloed van het Wereldlijk Lied, over Latijnse invloeden, en over de wederkerige invloeden van het Nederlandse en Duitse Geestelijk Lied.

De schrijver levert o. a. een zeer overtuigend betoog, dat de geestelijke liederen, die in navolging van wereldse, op dezelfde melodie gedicht werden, niet ten doel konden hebben dat bepaalde wereldlike lied te verdringen. Ook een andere, vrij algemeen aangenomen mening, dat de Duitse invloeden aanzienlijk waren, wordt na nauwkeurig onderzoek verworpen.

Deze weinige trekken kunnen moeielik een beeld geven van de rijke inhoud en de zorgzame bewerking. Het gedeelte van dit werk dat mij het minst voldeed, is de Inleiding. Om daarvan rekenschap te geven, dien ik meer in biezonderheden af te dalen.

Op zich zelf was het een loffelijk streven, in een brede inleiding het verband te leggen tussen het behandelde speciale onderwerp, en de gehele cultuur van die tijd. Maar in plaats van een *schildering* van het geestelijk milieu, streefde de schrijver naar een definitieve *verklaring* op histories-materialistische grondslag. Na zijn standpunt ten opzichte van de „moderne devotie” tegenover Moll en Acquoy afgebakend te hebben,

verklaart de schrijver zich een volgeling van H. Roland Holst, en verklaart met haar de mystieke neigingen uit de persoonlijke verhoudingen in de feodale maatschappij, de trek naar het klooster uit de hopeloze toestand van een verdrukte klasse. Wie over het verband tussen maatschappelijk en geestelijk leven in de Middeleeuwen vruchtbare beschouwingen wilde leveren, zou een grondige kennis van de zeer ingewikkelde verhoudingen dier tijden met een diep inzicht in de verschillende geestelijke stromingen moeten bezitten. Dat een beginner iets onrijps en oppervlakkigs levert, is te vergeven. Maar enigszins vermakelijk is het, de schrijver in het duister rond te zien tasten, terwijl hij overal licht waant te zien. Voor hem is het histories-materialisme geen historische werk-methode, maar het einde der wijsheid, evenals voor de kracht- en-stof-Multatuliaan de natuurwetenschap als bestemming had het wereldraadsel op te lossen.

Een bedreigde klasse, zegt Knuttel, die aardse idealen moet opgeven, zoekt troost in een beter hiernamaals, want hoop is nu eenmaal voor de menselijke geest onontbeerlijk (blz. 12). En in een noot wordt aan de laatste zinsnede toegevoegd: „Het zou m. i. *weinig moete*, kosten ook dit verschijnsel te verklaren — doch waar is zodoende het einde?”

Waar een gestelde vraag niet opgelost kan worden (b.v. op blz. 14, noot 2), is alleen gebrek aan „speciale studie” de oorzaak. Geen wonder, want later (blz. 338) vernemen we dat „de mensch ten slotte geheel een product is van de omstandigheden.” Mysterieën zijn er dus in het mensenbestaan niet meer. Alsof de volmaaktste tuinmanskunst ooit het wonder en de schoonheid van de groei zou kunnen verklaren!

Zulke dogmatiese neigingen zijn een noodlottige ballast voor iemand die zich tot taak stelt, een religieus verschijnsel te bestuderen. Knuttel begint met de beste voornemens: hij wil billijk zijn, hij wil waarden; maar weldra wordt waarden voor hem synoniem met: begrijpelijk, verklaarbaar vinden; nièt: het bespeuren van het eeuwig menselijke, ook in vormen die ons vreemd zijn.

Onrijp noemde ik deze histories-materialistische beschouwingen. De schrijver geeft op blz. 15 zelf toe, dat zijn stelling rust op „aanduidingen en vermoedens”; op blz. 338 graaft hij eigenlik de grond onder zijn eigen voeten weg. Een uitvloeisel

van dit dogmatisme is de zucht om door generaliseren, geheel in strijd met de Middeleeuwse werkelijkheid, de geschiedenis te vereenvoudigen en logies in elkaar te zetten. Als er keuze is tussen twee invloeden, dan moet het steeds één van beide zijn. Er zijn b.v. twee mystieke stromingen: die van de Broeders des Gemenen Levens, uit de aanzienlijke burgerij voortkomende, en die der Minderbroeders Observanten, die democraties was. Alleen uit de laatste richting kon het geestelijk lied voortkomen. Dan moet uitgemaakt worden wie eigenlijk met de liederdichters verwant is: Brugman als vertegenwoordiger van de Franciscanen of Mande als vertegenwoordiger van de Reguliere Kanunniken. Later dient beslist te worden of we de geest van de naieve Kerstliederen terugvinden bij de Vlaamse primitieven, of in het realisme van Breughel (blz. 89). Waarom niet in beide?

Weinig in harmonie daarmee is de voorliefde voor krasse stellingen met gewaagde bewijzen, b.v. de Middeleeuwers — let op de generalisatie! — zagen in de dronkenschap niet, zoals wij, iets vernederends, maar een teken van levenskracht (blz. 211); of: „Deze overtuigingen waren natuurlijk zoo gegroeid, dus harmonisch, *dus schoon*.” (blz. 33). Bij het woordje „dus” moeten we trouwens op meer plaatsen voorzichtig zijn; 1) de gevolgtrekkingen zijn niet vrij van voorbarigheid.

Misschien heb ik mijn bezwaren wat breed uitgemeten, maar ik wilde wijzen op die zwakke punten als symptomen van een kwaal, die bij voortgezette studie hinderlik zou kunnen zijn. Bovendien geeft dit proefschrift op tal van plaatsen blijk, dat onder de dogmatiese schors nog iets anders en beters verborgen zit, dat de schrijver wel degelijk de polsslag van het Middeleeuwse leven gevoeld heeft. Maar ook dringt zich de gedachte op, hoeveel rijker en dieper de inleiding had kunnen zijn, als de schrijver niet had zitten staren in de richting die

1) b.v. op blz. 18, r. 1. Op dezelfde blz. wordt betoogd: de volksbewegingen in Holland *moeten* een godsdienstige inkleding gehad hebben, omdat . . . dit elders zo was. — Een monnik van lage afkomst kon in de armoede niet allereerst een geestelijk begrip zien (blz. 27). — Wie „om sijn broot loopt” moet een Franciscaner zijn (blz. 233). — „Ongetwijfeld”? (blz. 240). — Een man zal eer een moeder om hulp en bijstand aanroepen dan een beminde of bruid (blz. 251).

de vooraf opgezette stellingen hem wezen. Dan was zijn achtergrond breder en dieper geworden. Niet de geschriften uit de kring der devoten alleen, de gehele stichtelijke prozalitteratuur, in het bijzonder de populaire, verheldert ons inzicht in het geestelijk volkslied, en de volksziel waaruit het voortkwam. Wat kan beter de Kerstliederen toelichten dan de proza-verhalen, die uit dezelfde kringen voortkwamen, of daar ijverig gelezen werden? 1)

Wat een aardige trekjes in de verhalen over de drie koningen! De beschrijvingen van de passie met hun fel-realistiese ontleding van de wreedheid der beulen, om de deernis, het meevoelen met de lijder tot het uiterste te prikkelen, ze zijn onmisbaar om de passie-liederen op hun waarde te schatten. Knuttel prijst b.v. deze strofen, als „door de verbeelding verwerkte stof”, als 's dichters visie van het tafereel:

Sij werpen hem neder al op dat cruys
Met sijnen doorwonde leden,
Sij sloegen daer plumpe nagelen door,
Met grooter wredicheden.

Sij hieven dat cruys al in die locht,
Sij lietent nederwaert sincken,
Dat alle sijn aderkens bersten ontwee.
Sijn bloyken wou hij ons schinken.

terwijl al deze biezonderheden, nog verder uitgewerkt, in proza-teksten te vinden zijn, om niet te spreken van de schilderkunst, want ook die parallel ligt voor de hand, en is door Knuttel in andere gevallen wel opgemerkt. Het hoofdstuk over de vier uitersten krijgt ook meer perspektief als we de volkslitteratuur over dat onderwerp als achtergrond nemen, terwijl Van Moerkerken's proefschrift menige trek tot aanvulling biedt.

Het zou onbillik zijn, aan een zo verdienstelik boek de eis te stellen — waaraan niemand nog voldoen kan — een volledig beeld van het geestelik leven in de 14de en 15de eeuw te ontwerpen. Mijn bedoeling was alleen, de oorzaak

1) Zie *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis* I (1900): *Middel-nederlandsche proza-verhalen over de geboorte van Jezus*.

aan te wijzen waardoor de inleiding m. i. grotendeels mislukt is, en in welke richting iets beters geleverd had kunnen worden. In de overige hoofdstukken zien we slechts hier en daar de dunne draad van dogmatisme. 1) De rangschikking van het zo volledig mogelijke materiaal, de verstandige keuze van het meest typerende, de degelijke toelichting, waarbij zoveel moeilijkheden te overwinnen waren, maken dit proefschrift tot een standaardwerk.

* * *

Wat in Knuttel's boek het zwakke punt was, vormt juist een van de voortreffelikheden in de studie van Jacobsen: de inleiding schildert een achtergrond die onmiddellijk bekoort en voor het onderwerp inneemt. Het is een werk van rijpe overweging en gevormde smaak. Het onderwerp zal in zijn begrensdheid menigeen minder interessant lijken: de zestiende-eeuwse rederijker was sinds lang achter de kunst-geschiedschrijver schuil gegaan. Des te verrassender wanneer de rederijker een dichter blijkt te zijn, en het boek over zijn woordkunst als diepgaande studie over de vroeg-renaissance een ware aanwinst voor de geschiedenis van onze letterkunde.

Schijnbaar had Jacobsen een veel gemakkelijker taak dan Knuttel. De levensbiezonderheden waren grotendeels bijeengebracht in de, overigens uiterst onbeduidende Van Manderbiografie van Plettinck; de bronnen van het Schilderboek waren bestudeerd in het proefschrift van Greve. Een vermoeiend, maanden-lang détail-onderzoek behoefde niet vooraf te gaan; in het hoofdstuk over Van Mander's kring heeft de schrijver het zelfs vermeden. De nieuw-ontdekte „feiten” kunnen in een paar regels vermeld worden: de zekerheid dat Van Mander geen middenman was, maar een overtuigd Mennist; en het terugvinden van de „Beschrijvinghe van West-Indiën.”

1) Ik wijs nog op blz. 357; de „teleurstelling in *materieele* dingen” op blz. 417, en vooral blz. 345. Niet dat er liederen vol teleurstelling en gebrek aan levensmoed gedicht werden, — dat is in alle tijden mogelijk — maar dat ze opgang maakten en verspreid werden, wijst op een algemene geestesstroming. Ook Maerlant klaagde immers dat trouw en eer verdwenen!

Maar even onder de oppervlakte stuit men op gewichtige problemen, die niet de eerste de beste op kon lossen. Wat was het eigenlijk karakter van de latere rederijkerstijd, die in zijn kinderlike woordenpraal, in zijn imitatie van een onbegrepen kultuur en litteratuur, tegenover de sobere echtheid der Middeleeuwen een tijdperk van verval is, maar die tegelijk de kiemen bevat van een nieuwe bloeitijd? En dan het niet minder belangwekkende psychologische probleem: hoe zag het er uit in de ziel van de renaissance-mens, die tegelijk als oprecht Christen en rederijker de *Gulden Harpe* kon samenrijmen, en als kunstenaar de levensbeschouwing en de schoonheid van de Ouden bewonderend kon opnemen?

De Inleiding dringt onmiddellik en diep in het wezen van de renaissance hier te lande. De vreemde stroming kruiste een spontane ontwikkeling. Veelal heeft men van de twee polen der renaissance voor de humanistische de zinnelik-dekoratieve voorbijgezien. Treffend wordt de mythologische opsieling van de renaissance-rederijkers vergeleken met het woekerende renaissance-ornament dat de Middeleeuwsche bouw- en schilderkunst aantast. Dat zijn de tekenen van een evolutie, die zich van buiten naar binnen voltrekt. „Het tasten in den blinde, het moeilijk zoeken, de naïeve aarzeling, de zelfbewuste fierheid van het eindelijk-vinden, dat alles ligt in de Renaissance vaak schuil onder een schijnbaar gevoelloos en klakkeloos overnemen.” Zo werd de periode van verval er tegelijk een van wording, van jeugdige groei. Dat er echt jong leven ontwaakt, blijkt uit het nieuwe rythme, het nieuwe geluid dat bij Van der Noot, bij Van Mander hoorbaar is. De laatste is als dichter-schilder in miniatuur het Nederlandsche type van *l'uomo universale* der Renaissance, waarvan de aanvankelijke bloei ten onzent „een schrale noordelijke lente” is. Juist het „picturale” in Van Mander's poëzie is het nieuwe element.

Deze inleiding vestigt de overtuiging dat Jacobsen de aangewezen man is voor dit onderwerp. Middeleeuwse en renaissance-kunst beziet hij niet met de belangstelling van een geleerde, maar als een kunst-gevoelige. Voor de schoonheid van het woord, in het biezonder van de vers-kunst, heeft hij een scherp onderscheidingsvermogen. Daardoor weet hij ons tot het einde te boeien, ook waar de stof minder aanlokkelijk schijnt.

Van Mander kwam voort uit de rederijkers-kringen, waar men „schoonheid zocht, los van de aandoening”, en daardoor nooit tot de schoonheid steeg. Toen de ideeën van de nieuwe tijd vat op hem kregen, leefde de dichter van de *Gulden Harpe* feitelijk in twee werelden, die onderling in geen verband schijnen te staan. Naast vele dorre, onwerkelijke verzen in dat Christelijke „mopske” schrijft hij een zwierige renaissance-strofe als deze :

„Hoe gracelijk sie ick alree nu waeyen
 Der Nymphen cleeders/ en hoofd-doecken seylich
 Meest al eenvoudig/ en somwijlen draeyen
 Heen en weer met den windt/ en hoe daer swaeyen
 De lichte Bacchanten met toortsen veylich/
 Rennend' op en af den heuvelen steylich/
 En Dianens Maeghden ter jacht in 't wilde/
 Hoe hen slippen en wimpels golven milde.”

Maar verrassend is het hoe Jacobsen ook niet ongevoelig blijkt voor de „eigenaardige geur” die van de *Gulden Harpe* uitgaat. Dat is alleen mogelijk door het innig verband tussen litteratuur en leven te *voelen*; daartoe kan een verstandelijke rekonstruktie van het verleden ons nooit brengen. De schrijver denkt zich in „de stille binnenkamer van den quiëtist, waarin de geluiden van buiten nauwelijks doordringen. De wereld ziet men er slechts van verre, achter het gelige, dikke glas, en het licht valt er bleek en mat naar binnen. — Voelt men, welk een stichtelijke oefening niet alleen, maar welk een stil genot het aandachtig zingen dezer slepende voysen voor den vrome moet zijn geweest, en hoe het juist een voordeel was, het lied over eindelooze rijen van bijbelteksten te kunnen rekken?”

Of hij verplaatst ons in het werkvertrek van de linnenwever, „alleen in zijn getouw den ganschen dag. Zijn handen verrichten mechanisch hun werk, maar in zijn hersens gaat het denken als zijn draden kris en kras, op den eentonigen dreun van de houten machine. Moet dan niet dit „christelijk mopsje” voor zulk een man een schat geweest zijn?”

Geen wonder dat ook in de *Gulden Harpe* de dichter niet geheel achter de rederijker verdwijnt. In zijn rederijkersperiode valt ook nog de primitieve Homerus-vertaling. Aardig is de

vergelijking met een later vertaald Homerus-fragment uit het Schilderboek, in veranderde maat. Daaruit blijkt overtuigend, beter dan uit een breedvoerig betoog, dat de jambenmaat terecht „de polsslag van de Renaissance” genoemd wordt.

Ook het derde hoofdstuk handelt grotendeels over Van Mander's vertalingen, en zijn verdere Renaissance-poëzie. In een kort bestek is het niet mogelijk de grote rijkdom van nieuwe gedachten en fijne opmerkingen tot zijn recht te doen komen: over de aantrekkingskracht van de bukoliese poëzie op Van Mander's stille natuur, over ritme en versbouw, over het onderscheid tussen de alexandrijn en de vijfvoet, telkens met uitmuntend gekozen voorbeelden opgehelderd. Een zo grondige en smaakvolle studie over de artistieke waarde van een vertaling vindt men in de geschiedenis van onze letterkunde nergens. Een biezonder perspectief krijgt het onderwerp door de breed opgezette vergelijking van Van Mander's Vergilius-vertaling met die van Vondel (blz. 94—105). Dat is geen hors d'oeuvre om de letterkundige merkwaardigheid, maar een vergelijking tussen twee kultuur-perioden, de Vroeg-Renaissance en het Classicisme in onze letteren. Die twee kultuur-perioden laat de schrijver ons ook zien „in steen verzinneelikt”: „het Leidsche stadhuis met zijn sterk-sprekende gevels, zijn behaaglijk breede statietrap, zijn geheele ietwat plumpe versiering van karakteristieke, met dikke diamantkoppen doorbroken pilasters, van boersche Renaissance-godinnen, van overladen cartouches” naast „de regelmatige venster- en pilasterrijen, de regelmatig herhaalde bloemfestoenen van het statig-vierkante, streng-geordende, vóór alles symmetrische stadspaleis van Amsterdam” (blz. 105).

De volgende beschouwing over de gedichten *Bethlehem* en de *Olijf-Bergh* zijn weer opmerkelijk om de ontleding van dat zonderlinge mengsel van christendom en renaissance, die „intocht van de Arcadische maskerade in het land Kanaän.” Hier zien we voor ogen, hoe de renaissance van buiten naar binnen werkt: „na de heidensche namen komen de heidensche mythen en sproken, in haar bekoorlijke schijn-onschuld, en ten slotte de heidensche philosophemen met geheel de antieke wereldbeschouwing, bewust-onchristelijk, vijandig, als zijnde buiten den Christus en het ééne noodige. Zoo geraakt het

christendom in de engte," (blz. 117). Dat is de betekenis van het op zich zelf mislukte, „slangachtige" gedicht *De Olijf-Bergh*.

De behandeling van het gedicht de *Schilder-consten grondt*, in keuvel-maat geschreven, dat ons Van Mander toont „in zijn alledaagsche plunje," in zijn eenvoudige beminnelijkheid, dient als inleiding op zijn beroemd proza-werk. Van Mander's theorie wordt hier in het juiste licht geplaatst door vergelijking met de toenmalige schilderkunst (blz. 135): „in al deze artistieke recepten proeft men de quintessens der Renaissance." Uit de schijnbare dorheid van dit rijmwerk komt dan op eens weer de schilder-dichter te voorschijn, die ons in een breed Italiaans fantasie-landschap zijn zuivere gevoeligheid voor natuurschoon toont (blz. 142).

Opnieuw krijgen we een leerzame vergelijking; als pendant dient een ander landschap: de poldernatuur in de omgeving van Meerhuizen, zoals de meer Hollands-realistiese, nauwgezette Spieghele die schildert in zijn *Hart-Spieghel* (blz. 147). Van Mander's onwerkelijk, maar stemmingsvol landschap is moderner; de Hollandse renaissancist Spieghele is in dit opzicht nog echt middeleeuws: „zijn tafereeltjes, hoe fijn en scherp ook gezien en beschreven, zijn overladen met kleine details, met dingen van nabij en om zoo te zeggen in één vlak gezien; ze zijn één en al voorgrond zonder ruimte en verschiet."

Het historische deel van het *Schilderboek* is met veel takt behandeld; het was niet gemakkelijk steeds Van Mander als prozaschrijver op de voorgrond te houden. Uit de keuze van het onderwerp zelf blijkt dat Van Mander de veranderde positie van de Renaissance-kunstenaar in de maatschappij beseft (blz. 149); uit zijn stijl de „roemredigheid" die deze artisten „als een koorts in het bloed zat".

Het naïeve Middeleeuwse standpunt van voetstoots aannemen heeft hij ook in het eerste gedeelte, over de antieke schilderkunst, verlaten; maar dit blijft een levenloos tafereel: „er straalt geen levend licht uit". Anders is het met de heroïese periode van de Italiaanse schilderkunst, en met zijn eigen tijd. De proeven die Jacobsen geeft, zijn opzettelijk zo gekozen, dat we het scherp contrast van de verfijnde Italiaanse weelde met het burgerlike leven van onze kunstenaars voelen, en tegelijk Van Mander's talent van stemmingsvolle uitbeelding,

ook in zijn proza-kunst opmerken, b.v. in de levensbeschrijving van Goltzius. Ook om zijn kleurige taal verdient hij naast Coornhert genoemd te worden.

Bij het beschrijven van schilderijen treft ons vooral de akkuratheid: „kunstlyriek moet men bij hem niet zoeken, en de kunst-critiek van zijn tijd beweegt zich niet buiten zekere grenzen.”

Uit deze opmerking blijkt reeds dat de schrijver van deze monografie niet in de fout vervalt, de belangrijkheid van zijn auteur te overschatten. Terecht meet hij dit proza met de maat van zijn tijd: „het mist de zoete naïveteit en vooral het onvergelykelyk-teere rythme, de zuivere muziek van het midden-eeuwsche (in de eerste plaats: het mystieke) proza, zonder nog de zelfbewuste, ingehouden kracht en de eenigszins gemaniëerde statigheid van de klassieke periode te bezitten.”

Tot interessante opmerkingen geeft ook het aanhangsel van het *Schilderboek*: de *Uytleggingh op den Metamorphosis Pub. Ovidii Nasonis* aanleiding. Van deze „schildersbijbel” met allegorieën in echt Middeleeuws trant, ging vooral op zwakke geesten een verderfelike invloed uit, doordat ze het „dorre geraamte der Renaissance-cultuur” voor het leven aanzagen. Toch ziet de kenner van Van Mander's geest er nog iets meer in; van zestiende-eeuws standpunt is het zelfs een wetenschappelijk en stijlvol boek; voor wie het weet te lezen, alles-behalve vervelende lektuur.

De Beschrijvinghe van West-Indiën, een niet onaardige vertaling uit het Italiaans, voegt geen nieuwe trek toe aan Van Mander's beeld; alleen bewijst het ons dat de geest van de dichter „ook naar deze zijde open was”; dat de renaissance ook in dit opzicht ruimte van blik bevorderde.

Het laatste hoofdstuk, over Van Mander's kring en *Den Nederduytschen Helicon*, hoewel niet minder onderhoudend dan de vorige, lijkt mij het minst geslaagd. Men voelt dat de schrijver hier niet op zulk een vaste bodem staat. Dat verbergt hij trouwens niet. Hij wil de Helicon-dichters slechts beschouwen „als groep”; hij luistert naar het koor van stemmen dat uit de interessante kring der „hervormde rederijkerij” opgaat. Individuen zijn ze voor hem niet geworden. „Zij moeten dienen om des te duidelijker te doen uitkomen de figuur van hun leider Carel van Mander.” De enigszins vage

achtergrond was voor zijn kompositie noodzakelijk. Maar ook: het kwam overeen met zijn neiging. Na een tijd in die rederijkers-oase te hebben rondgekeken, had hij geen lust, zich verder in de woestijn te wagen. Dat neemt niet weg dat hij ook daar scherp gezien heeft, en menige treffende en fijne opmerking maakt, die voor het later onderzoek wegwijzend zal blijken.

De laatste bladzijden van het boek geven in enkele krachtige trekken de verhouding van Van Mander tot de toekomst aan. De invloed van de Vroeg-Renaissance, vertegenwoordigd door Van der Noot en Van Mander, op de zeventiende-eeuwse poëzie is gering geweest. „Als een nieuwe vloedgolf kwam een andere Renaissance over de eerste heen, die overstelpt en vergeten werd.” — „Voorbereiden, ontvankelijk maken, dat is de bescheiden, maar niettemin hoogst gewichtige taak van Van Mander en de zijnen geweest.”

* * *

Leggen we deze beide gelijktijdige proefschriften, elk in zijn soort voortreffelijk werk, naast elkaar, dan treft ons het opmerkelijk verschil. Knuttel, met zijn positief aangelegde geest, die het verleden allereerst verstandelijk wil rekonstrueren, dringt in de details door, maar vermag geen levende voorstelling te geven. Jacobsen, artistieker aangelegd, *ziet* de litteratuur als een uitvloeisel van het leven, en doet het ook de lezer zien. Knuttel, die in alles het definitieve zoekt of bespeurt, en de logika vereert, gaat zich te buiten aan gewaagde stellingen, en stelt zich tevreden met oppervlakkige oplossingen. Jacobsen gaat uit van de overtuiging: „daar zijn verborgen aders, die komen, men weet niet vanwaar en gaan, men weet niet waarheen. Wat aan de oppervlakte, wat tot uiting komt, is vaak het minst belangrijke . . . Omdat het het enig-waarneembare is, mag men nog niet meenen, dat het het enig-bestaande is!” (blz. 255). Dit behoedt voor oppervlakkigheid; dit scherpt het oog voor problemen. Terwijl Knuttel b.v. in de allegorische vorm een „zucht tot mooimaken, tot opschik” ziet (blz. 162), beseft Jacobsen dat de allegorie voor de middeleeuwse geest „een ethische en aesthetische behoefte” geweest is (blz. 192). Vandaar dat Knuttel allereerst

onze kennis vermeedert, Jacobsen ons inzicht. Het laatste is hoger te schatten, al heeft beider werk aanspraak op onze dank.

Deze proefschriften houden een belofte in. Knuttel's werk belooft een degelijk geleerde, die zich oefenen moet in zelf-kritiek; in Jacobsen zit een artistiek literatuur-kenner, die onder onze filologen maar al te zeldzaam zijn — „de schaerschte maeckse dier” — maar aan wie dan ook dit proefschrift de verplichting oplegt, om de vaderlandse letteren niet voor de kunst-historie en de kunst-beschouwing uit het oog te verliezen.

Assen, Dec. 1906.

C. G. N. DE VOOYS.

DE WIEDSTERS

DOOR

STIJN STREUVELS.

I

De lente kwam als een kermis die ineens de heele wereld verblijdt; en van eersten af waren de buitenmensen haar zoo gewend alsof er nooit geen kwade dagen geweest waren. Zij en voelden niet, de landlieden wat er in en rond hen veranderde of gebeurende was, maar ze genoten van het nieuwe leven, van den nieuwen groei in 't schoone voorjaar; ze leefden het zonnefeest meê zonder verwondering om hun eigen, opgeruimde blijheid en de blijheid van heel den buiten, — want ze was verwacht, de lente: ze kwam immers alle jaren op gestelden tijd.

Palmen-zondag! De Paaschzonne!

De gang naar de kerk, naar de hoogmis, geleek een zegetocht met groen. Boeren en boerinnen, knechten en meiden, oud en jong, elk droeg zijn palmtak. Z'en verdoken hem niet, maar droegen den groenen twijg hoog op, welgezind en preusch omdat hij zoo groot en zoo groene was.

En na den dienst, in elk huis, werd den tak gedeeld en droeg men de scheutjes van den gewijden palm naar 't land en stak men er een op 't hoofdeinde van elken akker.

Binst de week, of kort ervoor, was het groote wonder gebeurd op de kouters: het zaad was levend geworden en de piepjonge groenigheid kipte uit de doode eerde.

Omdat het gebeuren moest en nog nooit gefaald en had, wekte 't wonder weeral geen verbazing, maar 't verheugde de boeren wel en benieuwd waren ze ook om te zien „hoe” de vrucht uitkwam en stond in den groei. Over heel de streek

was dat de eenige, groot-ernstige gebeurtenis van belang; — van anders werd er niet gesproken en, na den noen, waren al wie iets gezaaid hadden, op de wegels aan 't wandelen tusschen de velden. Naar hun eigen zaaisels keken zij 't eerst maar die van hun buurman wilden ze ook bezichtigen. 's Avonds in de herbergen werd er gekout over den stand en den groei en na den „goên dag” bij 't betegenen van boer met boer, was de eerste vrage: „Hoe staat de vlaschaard?” Met 't vlas waren ze 't meest bezig en bekommerd. 't Vlas gold meer dan heel de andere dricht van 't geboerte. Wat er in 't najaar en in 't voorjaar gewrocht werd, lag nu voor eenieders oogen en in eenieders weten bloot; en openbaarlijk werd de faam van elken boer vernoemd naar den stand van zijne vruchten op 't veld. Er was nu niets te verduiken of te loochenen gelijk ze 't in andere dingen weleens durven, en eenieder mocht er vrij zijn oordeel over strijken — 't stond immers langs den weg — en de kenners zegden geern wat er aan 't land te kort of te veel was en wat er aan 't beschot zou haperen ten oogsttijde.

Legijn en Duitschave's vlaschaards waren de beste van de streek; Verschaeve's was nog beter. Veroken's was te mager.

— Dat heeft hij met zijnen chemiek! spotten de boeren. Maar Veroken liet de spotters begaan:

— We zullen zien wat 't were doet en als d' andere gevallen liggen, dan zullen we kouten, zegde hij.

Sobrie had te tijdelijk gezaaid: de grond lag gestremd en de plante zou vergaan. Vermeulens partij was mislukt. En ze zegden en vóor-zegden met een boudheid alsof ze 't weer en 't jaargetijde in hun hand hielden en 't was reeds vernoemd: wie er „primus” zou zijn, dees jaar, en wie zonder wachten, zijne vrucht mocht uitrijden . . . om beeten te zaaien op den vlaschaard. De meeningen botsten ook wel eens en werden de redens weerlegd: 't geen zulkeen aan magerte van grond toeschreef, beweerde een ander, te dunne gezaaid of aan 't ondiepe bewerken van den grond of omdat de akker te grof of te gedempt lag of aan de late koude en de vele regens . . . maar elk hield zijn redens staande en bleef bij zijne uitspraak.

Wanneer elken vlaschaard besproken en gekeurd was, bleven ze op één punt overeenstemmen: dat Verschaeve dees

jaar de pelle zou afbijten en de baas zijn . . . en dat Vermeulen's groote partij mislukt was — iets om seffens uit te rijden.

Alevel zegde er niemand een woord aan Vermeulen zelf over zijn misslag — ze ontzagen den fellen boer. Ondereen bespraken ze wat zoo'n mislukte partij wel bedragen moest aan verlies van mest en zaad, maar waar hij omtrent was, zwegen de boeren.

Hij zelve wist het best, hoe 't gelegen was op zijn hoogland; de vrouw die in den achternoen uitgezet was om te wandelen, wist het ook al eer ze thuis kwam; in den voornoen was Louis er palmtakjes gaan steken en had er de boevers ontmoet die er vandaan kwamen. Zoodat er dien avond bij den heerd volle sprake was en al de vlaschaards van de streke vernoemd werden. Algemeen waren ze van oordeel om te boffen op Verschaeve's vrucht.

— Al van éenen voortgang, gepast dikke en jeugdig, zonder een herelke brand! zei Sarel en hij smekte erbij om de doorvoelde deugd, de oude werkman die krom gegroeid was van werken op Vermeulen's hof.

— Van al dat ik vlas wete groeien en heb ik dat ooit gezien, meende hij.

— Als een zijdetje zoo effen en te vei noch te mager, bevestigde de boever. — Als 't weder meê wilt zal dat iets worden! De anderen zwegen en antwoordden niet want de spanning woog op eenieders gemoed om 't geen ze wisten en niet vernoemen durfden.

Vermeulen zat te rooken en sprak niet.

Louis had den spijt op 't wezen, maar de vrouw, in haar onbewimpelde rondborstigheid, sprak het uit, 't geen de anderen niet durfden.

— Me-dunkt dat 't onze wat dunne gezaaid is.

Een misprijzend gekum grijsde op Vermeulens wezen: wisten of zagen ze 't niet dat de brand erin zat en . . . maar wat voordeel daarover te zeuren, dacht de boer en hij zweeg.

Maar Louis, de zaaiman, was oud genoeg en wist wel hoeveel zaad er gesmeten was en hij ook achtte het noodeloos om moeders simpel gezegde te beantwoorden.

— 't Is te nat, vrouwe, merkte Jan, de boever, 't water kan

door de klei niet zimperen — 't zaad moet vorten in grond die koud en gesloten ligt.

— 't Zijn almeer de springers, die de stengels afeten, beeerde een werkman, — de springers zitten erop: 'k heb er gepakt met mijne handen.

Hoe of wat, 't was aleven slecht en gebeteren kon het niemand. Iedereen voelde de triestigheid en 't gesprek stokte dan ook, alsof ze er radeloos vóór stonden en niemand het woord kon vinden om de groote gaping te vullen. En de groote baas, de eigenaar wien 't naast aanging, Vermeulen zat daar te kijken naar den rook uit zijn pijp en als 't alles uitgepraat scheen, stond hij recht om buiten te gaan en, met de hand aan de achterdeur, en alover zijn schouder spotte hij grommend:

— Babbelaars, onnoozele babbelaars, weerwijsaards allegâre, — wacht, wacht! zeg ik u, — wat klapt ge al van vrucht of van stand? — wacht en laat het den tijd om boven te komen! — Wacht tot ge ziet wat het were wil en klapt tóen wie er 't schoonste vlas zal hebben!

Op zijn zware klompen stampte hij over den drempel en trok de deure bachten zich toe.

— Boven komen! mompelde Louis. Zonder ze 't durfden uitspreken, zat het verwijt gereed bij moeder en zoon om den boer zijn koppigheid, waarmede hij nu gestraft was; omdat hij tegen alle redens in, zijn eigen gedacht had gedaan. Dat er nooit geen of heel slechte vrucht zou komen, was hun diepe overtuiging. Aan de moeite of aan den onkost, daaraan dachten ze niet. Maar Louis was gekrenkt in zijn eerspijt om vóór al de boeren van de streek bekend te komen met die domme daad, als 't zoo goed anders kon zijn en veel beter, als hij maar zijn eigen gedacht had mogen uitwerken.

Gelukkig dat 't niet altijd zondag was en men binst de weke geen tijd had om te muizeneeren. De mislukte vlaschaard bleef als een knagende ongeduur op 't gemoed wegen, maar hij lag ver buiten 't hof en niemand ging er derwaard gaan zien, want de andere landnering vroeg de bezigheid der volle wekedagen. De beetten werden gezaaid, de aardappels gepoot en boven de velden en over 't werk daagde in gestadigen gang, de heerlijke zonnigheid en de

eerste weldoende warmte van het voorjaar dat naar den zomer draaide.

Nu moesten meiden en andere thuisblijvers op 't hof, waarachtig de buitenlucht niet meer snuiven uit de kleeren der boevers die van 't veld kwamen. Ze stonden er zelve in — haar tijd was gekomen — en ze ruifelden met vorke en drietand de mesthoopen open en breedden de vette op 't land. Dat was haar eerste werk en na die lange opgeslotenheid voelden ze nu den vrijen wind door haar kleeren waaien, hadden ze voor 't eerst de vrije ruimte voor de gretige oogen en mochten ze dan haar bellenden lach uitlaten naar beliefte. Nu waren ze weer in goede bende bijeen, vrij en los, de jonge meiden om te zottebollen. Want een lustige bezigheid was 't met de vorke te werken in den mest gelijk ze 's zomers weleer in 't hooi mochten vimmen. Nieuwe en versch was 't al wat ze zagen en hoe gei is 't in den wind te staan, te midden het speierende groen en haar eigen bonte kleeren te zien schaaieren in 't spel van de levende zon. 't Was een kermis, maar van al te korten duur: haar vlugge armen hadden al te gauw de hoopen uiteen gegaffeld! Dan moesten er eenige blijven om kruid en pemmen te rapen waar men zaadvoorde in vervuild land en eenige mochten naar de jonge klaverij om hondsribbe te stekken — maar amper een tijdetje en ze moesten weer binnen en wachten... Nu ze er eens van genoten en geproefd hadden, was er geen houden meer aan: 't verlangen speelde haar in 't hoofd en vertelden ze elkaar de wondere plezierigheden van den aanstaanden wiedtijd.

Maar 't verlangen had niet alleen de meiden aangegrepen — alwie nu op 't land verkeerde en wrocht, was onder den indruk en aangedaan door het onbesefbaar wonder dat oud en altijd even nieuw, de groote gebeurtenis blijft van het jaar. Het ontwaken, het levend worden uit de dood van alle dingen.

Het land, de lucht het water — blad en bloem en al wat leven heeft — de nieuwe groenigheid die uitspringt en oekert onder den lach en 't streelen der zon; het schateren op de velden en boomen van 't duizendmalig getintsel dat heel de wereld inkleedt en optooit met nieuw gepraal. Het vogelvolk komt toe en elk schettert aan een einde en bij de

dieren gaat het bloed aan het gisten en schudden ze nu de loomheid af om te stormen met nieuw geweld.

Bij 't inwendig gevoel aan eigen herleven, scheppen de menschen nog 't genot om hun weelde en rijkdom te zien groeien en bedijgen. De uitkomst van hun arbeid krijgt vorm en gestalte. Elk is bezig om de belofte te zien bekliven tot vollen wasdom en beschoot, elk volgt awierig den groei van zijn gezaaisel en haast zich om, binst het nog tijd is, 't overschot van zijn braak-liggend land voordeelg te maken. Nu of nooit is er genot in de boerennering.

Alle jaren had Vermeulen die vreugde genoten, maar nu was de lente bedorven voor hem. In zijn hoofd droeg hij de angst en de onzekerheid om de mislukte vrucht, de vrucht die hem 't meest belangde. De grimmigheid woelde in zijn zinnen en zijn herte klopte van spijt en hij liep als een vergauweloosde mensch over zijn kouters. Hij was gewend den kop recht te houden en aan al wie hij ontmoette mocht hij zijn werk toonen — maar nu niet: hij verging van schaamte want nu iedereen wist dat hij de verantwoordelijkheid droeg en dat 't Barbele noch zijn zoon noch zijn werkvolk en was die boerde, maar hij zelf. Nu bezielde hij zijn doening en dreef heel de bezigheid van de nieuwe dricht maar 't was zonder lust, omdat die verdommelijke vlaschaard zijn ziele teisterde.

Ware 't maar een algemeene ramp over de streek; was hij maar de eenige niet! Hij hoorde en hij zag hoe 't bij Sobrie, bij Verschaeve en bij de anderen gesteld was en hoe ze er hun deugd zouden in hebben en lachen zouden, de welweters! En toch, in de ziele was hij overtuigd dat hij lukken moest, dat er hoegenaamd geen oorzaak en kon bestaan of hoe er 't kwaad op gemaand was of waarom het dezen keer niet steiten en zou? 't Was beste zaad; 't land kende hij als zijn broekzak en 't was onder zijn oogen bewerkt en gezaaid. Had hij maar op iemand de schuld kunnen leggen — 'k schopte hem... in snot! en hij voelde een lust om een zwaai te halen met zijn been om te stampen.

In 't stille, maar niet zonder dat hij 't gewaar werd, had de vrouwe haar toevlucht genomen tot godsdienstige hulpmiddelen: Ze was gaan dienen voor den heiligen Benedictus, de keersen had ze binst de afwezigheid van den boer op de vaute ontstoken

en Hantje, de bedevaardster had den betooverden vlaschaard belezen. Maar Vermeulen loech daarmee, als boer wilde hij zich niet verloren geven: als 't met goed zaad, in goeden grond en wel gemest, nog niet gaan kon, dan moest hij het met tooverij niet krijgen of met lezen ook niet. De springers waren er van zelfs op gekomen, ze moesten er vanzelfs weer af. Dat iemand ze er met geheime of andere middels afkrijgen kon, dat geloofde hij niet. De eenige vermoedelijke oorzaak was de nattigheid en de koude na de zaaite, daardoor stond de vrucht zoo dun en zoo doorscheede. Maar dat was ook geen voldoende reden — het hamerde lijevijk in zijn hoofd en bij stonden wenschte hij dat heel het stuk in den grond zou zinken om niet met een mislukte vrucht bij de boeren van de streek bekend te staan. 't Was de eerste keer dat 't hem gebeuren zou en dat voorzag hij als de grootste schande voor zijn hof en voor zijn goeden naam. Dat zijn vlaschaard kapot geslagen wordt door hemelsch geweld, een boer schikt zich daarin; maar dat hij eene vrucht zaait die niet bedijgt, dat wordt zonder meer op den naam van den boer geschoven.

In huis werd de vlaschaard niet meer vernoemd; 't was te zien dat elk ermede bezig was, maar, om elkaar te sparen, sprak niemand erover. 't Was of voelde elk voor zich zelf, de schuld van het ongeluk dat door eigen misdrijf, als een straffe op den akker gesmeten was. Vermeulen's wezen gebaarde groote onverschilligheid en aan zijn doening was er geene onrust te speuren — de vlaschaard lag als eene bijveerde, vergeten in de breede achterdracht van 't geboorte. Maar de diepe reven in Vermeulens voorhoofd waren gedoken onder den neergeslagen rand van zijn hoed en wanneer hij de kans goed vond, wendde hij zijn wandeling al den hoogkouter en ging hij tersluiks het mennegat op, omdat 't hem bestoekte om weeral erbij te zijn en te kijken naar de verandering. In zijne angst en onzekerheid, voelde hij er zich naartoe getrokken als een moordenaar bij zijn slachtoffer. Amper was hij ervan weg of hij twijfelde weeral of 't wel zoo slecht was, of hij goed gekeken had? En dan weer, telkens hij den akker naderde, geloofde hij aan tooverij, aan oogverblindings — en verwachtte hij er alles te zien in gezonden groei. Maar 't bleek altijd dezelfde ontgoocheling!

Wel God, wat verschil bij andere jaren, toen hij preusch en blijgemoed mocht optrekken en zeggen: 'k ga naar 't vlas eens zien! Toen hij beweren mocht tegen elkendeen: dat hij de schoonste vrucht opdeed van de streek. Hoe treemde hij al meê wie hij tegenkwam om naar zijn vlaschaard te kijken en hoe vleiend klonk het hem toe, wanneer een kennis zei: „Maar boer, hoe doet ge het toch? — Wij doen al wat we kunnen en krijgen toch zulk geen schoone vrucht!”

Nu moest hij in den duik er naartoe en rond kijken of niemand in den omtrek hem zien kon. Met de vrees in 't lijf naderde hij en zijn wezen verdonkerde en zijn onderste lip liet hij hangen, zoo gauw hij boven kwam. En spijt en gramstorigheid voelde hij weeral opkomen bij 't eerste zicht over zijn kouter.

't Was eigenlijk jammer om zien, hoe éenpijlde en doorscheede, bij troepjes de dunne hereltjes stonden en wat droeve verschoeperde kleur van zieketierigheid! Wat voor onhandige krutter was hier komen mooschen en had er gebeuld en 't land verbeest? Wie had hier — naderhand — het zaad verbabbezakt, gereeuwd, vermoord, of verampeneeld?

Was 't nu maar onder de oogen van den boer niet aangelegd en gezaadvoord, dat hij de schuld ervan op zijn zoon of op een boever kon leggen — hoe had hij er zijn deun en behagen in geschept om zijn gramschap uit te vloeken en te verwenschen en hoe zou hij den dwazekloot van 't hof stampen met een schop van zijn zware kloefen! Maar nu wist hij zich alleen verantwoordelijk: zijn inzicht was 't geweest hier den vlaschaard aan te leggen; zijn koppige wil alleen had het ondanks zijn zoon en zijn vrouw, doorgedreven. Moest hij nu bekennen dat zij gelijk en 't meest verstand hadden van 't bedrijf? Moest hij 't aannemen als een teeken dat hij oud werd en te suffen begon? Had hij geen begrip meer van land en vruchten? Hij stond nu vóór zijn zoon als een sukelaar die geen weg meer weet met de gewone dingen en alles verbroddeelt door dwaze koppigheid. Van wie had hij 't gehoord overlaatst? Wie had het uitgesproken: dat de haver in de leegte, zoo schoone stond, de haver waar de „jonge boer” het vlas had willen zaaien? — Was dat een eerste tergrede? Wie er nog een woord over durfde reppen, zou hij den nek breken!

— 'K en geef me om zulk een kleinigheid nog niet verloren! meende Vermeulen. Maar een verdoemelijk toeval was 't omdat 't nu zóo moest gebeuren met dien vlaschaard en zijn zoon het gelijk moest halen en dat ze er 't huis hun deugd en leedvermaak in scheppen zouden omdat de „oude” gestraft werd om zijn koppigheid.

Vermeulen vloekte waar hij stond in zijne eenigheid op het land. Met zwaren stap overliep hij den akker over heel de lengte — maar één schoonen kant was er aan de partij niet te vinden. De maledictie lag over heel het vierkant. Hier en daar, bij strepen was het vlas uitgekomen en ertusschenin lagen de plekken kaal en naakt als op 't zand.

Een onduidelijk vermoeden wekte een twijfel bij den boer, maar hij schudde den kop, neen:

— Hij kan 't niet gedaan hebben, gromde hij. Zijn zoon achtte hij er niet toe in staat om kwaadwillig de vrucht bedorven te hebben — en ook:

— 'K zou 't gemerkt hebben, meende Vermeulen, ik stond er immers aan en bij toen hij 't zaaide?

Hij herinnerde zich den heftigen gang van den schoonen zaaiman en hoe 't hem gestoken en genijdigd had, den kerel zooforsch en lenig te zien, en hoe hij jaloersch was geworden, om de jongheid van zijn zoon, en omdat hij zelve dat schoone leven niet herbeginnen kon. Neen, er was eene andere oorzaak —: 't kwaad moest in den grond zitten, in dien verdommelijken grond die 't water niet wilde opzuipen; de klei die in zijn detsche ondoordringbaarheid, zwaar als pap, te gisten en te brutselen lag als koekendeeg. 't Lijnzaad moest er rotten en vergaan van koude in dien kloerie.

En in den drang om 't laatste bescheid te weten voor zijne onrust, hurkte de boer zich tegen den grond, mooschte in de eerde met de dikke vingers en bracht er eene handvol tegen zijn gezicht. Hij beduimelde en zocht om de zaadjes te vinden en de levenskiemen te ontdekken. Hij pletste de eerde weer op den grond, veegde de hand af aan zijne broek, maar eenige stappen verder, nam hij weeral eene poote eerde uit eene plek die heel kaal en waar geen enkel vlaspijlte uitgeschoten was. Hij beerde ze open met den vinger in den palm zijner hand en doorsnuisterde ze als een goudzoeker

het doen zou in zijne angst om er de kostelijkheid in te vinden.

Dan, ineens helderde eene tevredenheid over zijn betrokken wezen. Met de nagels van zijn grove vingers pikte hij een zaadje uit en bracht het tusschen de voorste tanden. En terwijl hij het voorzichtig beknabbelde, stond hij als ware 't, te luisteren naar een inwendig geruchte. Hij smekte en verzwolg het terwijl zijn vingers haastig zochten in den kleikomp om andere zaadjes te vinden. Hij knabbelde er alzoo drie, vier naareen, nadat hij ze zorgvuldig bekeken had en openpletterde op den nagel van zijn duim. Met een zwaai sloeg hij de eerde uit zijne hand en hij grinnikte welgezind en gromde een zwijnsvloek tusschen de tanden. Hij stapte voort, 't land af en gaande groeide de ontroering en doorsidderde de tevredenheid zoodanig zijn gemoed, dat hij begon te weioogen van verteedering.

— 't Leeft, 't leeft, 't leeft! 't Woord danste in zijn hoofd; 't galmdede als een breede vreugdeschreeuw door de lucht rondom hem. — 't Rust maar wat: 't zal uitschieten! 't leeft, 't leeft!

De verrassing had zijn verkropte grimmigheid gebroken: als door een lomme in de dikke ijsschaal, borrelde zijn vreugde, zijn dankbaarheid en verteedering — 't welde ineens omhoog zoodat hij ervan overdaan was. In een onbewusten drang wendde hij de oogen naar de lucht en zonder 't in woorden te brengen was 't een gedacht van dankbaarheid voor den Opperheer dat zijne oogen uitstraalden.

Hij had het niet verwacht en hij was reeds zoo vast in 't geloof van zijn ongeluk en . . .

De nanoenzonne schong zoo stil, zoo goudglanzend stil en warm — die zon zou nu eerstdaags met heur hitte zijn verachterde lijnzaad doen kenen en Vermeulen zou gered zijn en 't geen hij verloren waande zou niet verloren zijn!

De boer voelde nu zoo goed de groote ordening: de machtige geweldige drang naar leven en volmaking; hoe alles, tot in 't kleinste toe, zijn eigen wegen en wetten volgt en komt waar 't komen moet. Zie, rondom stond alles groen en in groei, alles, — want de tijd was daar en 't bevel was gegeven. De vruchtbaar makende lucht, hij voelde hem, hij ademde hem in, hij rook, hij tastte hem met heel zijn lijf. En de onzekerheid en de angst die hem gemarteld hadden, 't scheen alles

zonder reden te zijn want: hoe was hij toch zoo dwaas te twifelen en hoe was de meening in zijn kop gekomen, dat zijn vlaschaard zou gevloekt zijn om dor te blijven als een steenvloer?! De groei was een jubeling rondom hem en 't zaad dat hij vreesde dood te zijn, het sliep maar wat — 't zou uitschieten!

Een vlaschaard zou het worden van twee, drie voortgangen, maar een vlaschaard toch, een levende vlaschaard en de schande van hem te moeten uitrijden was nu medeen geweken. Wat een troost voor de eerspijt van den pezigen boer en hoe was zijne verantwoordelijkheid nu gedekt tegenover zijn volk! Ja, hij was de oude maar altijd stevige Vermeulen, de beste boer van 't land. — Laat ze maar, de zeerloopers, binnen een paar maanden zullen we zien wie er 't eerst toekomt!

Toen hij 't hof naderde, hield hij zijne blijdschap in en zijn wezen kreeg weer dezelfde statige uitdrukking van altijd. Nu wachtte hij gerust den stond af dat er iemand een woord zou reppen over 't vlas. Verder bleef hij gesloten, maar zijn wederwoord hield hij gereed. In zijn overmoed hield hij ze allen onder zich en hij bleef wie hij was: hoog in zijn eigen meening.

Nu hij weer vast van zinnen, gerust, en met den buik uitgesteken en de lippen overgekruld, op zijn zware beenen over 't hof liep, droeg hij weer de zekerheid dat alles in orde was en hij wilde aan zijne angst niet meer denken. Bachten zijnen rug hoorde hij wel nu en dan een woord, maar nooit genoeg waar grepe aan was om zijn gemoed aan den spotter te luchten en hij wachtte nu nog maar en volgde den gang van het weder om 't wonder te zien gebeuren op dien betooverden akker.

II

Af en toe wankelde het weder nog altijd en de regens vielen te zwaar voor de jonge dricht. Er werd geklaagd en geknoterd bij de menschen, maar menigeen troostte zich in 't vooruitzicht van de kruisdagen die voorzeker beternis zouden meêbrengen.

En als 't te doene kwam, ging Vermeulen twee dagen

naareen de processie mede alover 't veld en biddend met de menigte keek hij rechts en links en zag er veel kouters en vlaschaards die schooner waren dan den zijne. Maar hij koesterde geen afgunst, zijn gemoed bleef gerust. En den derden dag, toen de beëvaart langs zijne velden moest voorbijgaan, was hij weerom in den stoet en ging hij zonder davering te voelen voorbij zijn hoogkouter. Hij wendde er 't hoofd niet naartoe maar hij luisterde gespannen om een woord of eene spreuke te vernemen over zijn mislukte vrucht. Nu had iedereen het gezien en zou 't overal vermaard worden hoe 't op Vermeulen's vlasland gesteld was, maar:

— Ze zullen zooveel te meer staan gapen, later, meende hij en hij zweeg.

De boerin stelde al heur vertrouwen en heur laatste hoop in de zegening der kruisprocessie en liet het in Gods handen. En zij vond zich waarachtig niet bedrogen in hare verwachting. Want in een haal begon nu een gang van schoone dagen die den zomer inleidden en bij der ooge zag men de vruchten bekomen.

Het bleek allicht dat al het klagen en roepen voorbarig geweest was en de dricht toch niet verloren zou zijn. Met de eerste hitte verging het onzichtbaar kwaad overal; de kwijnende vruchten kregen sterkte en groei en schoten op in 't broeden van de zonnearmte. De vlaschaards die verbrand, afgeëten en in hun vonnis lagen te wachten om uitgereden te worden, veranderden en verbeterden zoo zeer dat 't ongelooft was. Waar de eerste voortgang twee duimen hoog stond, kwam er nu leven op de kale plekken waar het zaad mislukt was, en stonden de nieuwe uitkomers reeds zichtbaar, gruisdikke, zoodat ze hunne eerde dekten. 't Boerenjaar was weeral gered en de zomer zou alles nog goed maken.

— Wat zult ge nu zeggen? begon Vermeulen die zoolang gewacht had van spreken. Had ik naar u geluisterd, hij was reeds uitgereden!

Barbele had er eerst vermeld staan op kijken als op een mirakel en ze schreef de redding toe aan de processie:

— 't Is sedertdien dat de beternis gekomen is, meende ze.

— Voor een beetje verachtering, schreeuwt en roept ge en

geeft ge u verloren, zei Vermeulen —; ik en heb geen stonde getwijfeld of 't zou een vlaschaard worden.

— Een vlaschaard kan 't wel worden maar schoon vlas en zal 't in geen geval zijn, meende Barbele.

— Schoon, wie zegt dat? En waarom niet?

— Hij is van twee, drie voortgangen, dat is voor eenieder te zien, duwde de vrouw hem toe.

— Dat zal uitgroeien. Dat groeit uit! Binnen eene maand is hij effen als een zijdetje, beweerde de boer.

— En heeft hij de andere vlaschaards van eersten voortgang ingehaald, spotte de boerin; — we kennen dat uitgroeien! Zie maar Sobrie's vlas en Legijn's — wat wilt ge altijd de welbekende waarheid bestrijden? — Dàt zijn vlaschaards. We staan alleszins aan den steert dees jaar en boffen moeten we niet. De wiedsters zitten reeds in Legijn's vlas en 't onze is nog aan 't uitkomen.

Vermeulen voelde den spot en dat ze de schuld nog altijd op hem wilde leggen en daarmede had ze 't verkarid bij den boer. De vreugde van zijne ontdekking was ineens te niete en zijne grimmigheid kwam haastig naar boven. Hij tinselde de woorden na en zonder ander reden, — 't eene bij 't ander voegend — begon hij te schelden en haalde hij alles uit wat hem sedert lang op 't gemoed drukte. In 't haastig uitbrengen verslikte hij in zijn woorden, werd purper in zijn wezen en verloor den adem. Recht en krom, hij roefelde alles eruit, gelijk 't hem voorkwam: dat 't werkvolk moeilijk en slecht was, door hare schuld; dat zij en die nietweerd van een zoon, zochten baas te spelen op 't hof . . .

— En uwe twee snelle dochters! riep hij, ik en ken ze niet meer! gij maakt er snuffuffers van dat 't een schande is voor 'nen boer!

De doening en de levenswijze van zijn dochters lag hem 't opperst en 't deed hem deugd nu een reden te hebben om zijn mistevredenheid daarover eens uit te spuwen.

Met 't paaschverlof waren Louise en Anna drie weken thuis geweest en drie weken lang had de boer dingen moeten aanzien en laten gebeuren die tegen zijn aard stootten. Korzellig had hij geloopt en op de tanden gebeten en gezwegen had hij omdat hij er geen pak aan vond. In 't begin reeds had hij

noode toegegeven aan zijn vrouw om de twee meisjes naar de kostschool te laten vertrekken; eindelijk had hij toch toegegeven omdat ze hem overhaald had met redens: dat 't nu geen tijden meer waren gelijk over vijftig jaar, — dat 't een plicht was de kinders eene behoorlijke opvoeding te geven en dat hij zijn aanzien moest behouden tegenover de andere boeren die ook hunne kinders uitzonden Maar dat het zoo verre zou gaan, of dat het zoo zou uitloopen, had hij nooit durven denken. Ze waren nu groot gegroeid en mensch geworden en terdege bekwaam om op 't hof te helpen. Maar, zend eens uw kinders van huis, hoe krijgt ge ze terug? Vermeulen herkende zijn eigen kinders niet meer; hij was verlegen om zijn mond open te doen in haar bijzijn. Ze zaten me daar toegeregen van onder te boven in een zwart kleed en heel haar doening, houding, stap, tot haar glimlachjes toe, hadden ze aangeleerd en van ruischebuische boerenkinders gelijk ze vertrokken waren, zaten ze daar nu heele dagen aan haar eigen dingen bezig, — aan brol en tuitelingjes waarvan de boer geen inzicht of begrip en had. Werkvolk, meiden, beesten, stallen, . . . 't was of 't haar niet aanging, of 't niet bestond. Al haar doening gebeurde in de beste kamer; en in die beste kamer die anders éénmaal 's jaars open ging — als 't kermis was — kwamen nu vriendinnetjes van eender allooi, op bezoek en deed men wandelingjes onder een zonnescerm in de weide en naar het boschje. Drie weken lang bij elk getijde hadden die keppekinders aan een tafeltje alleen en uit eene panne afzonderlijk zitten kezen en wanneer ze 't woord tot haar ouders geweerdigden te richten was 't om te zeggen wat er al diende veranderd en gedaan te worden eens dat ze voorgoed haren intrek zouden nemen hier in huis! Eens want 't scheen nu dat hare opvoeding nog op verre na niet voltrokken was! En moeder gaf maar altijd toe, liet maar altijd gebeuren en hield den boer buiten de wete en zegde hem wat ze wilde geweten hebben.

Heel de goddommelijke boel hing hem uit de keel en zou hij buiten stampen.

— In den stal zijn ze niet eens geweest! maar kunnen ze wel, met zulke schoentjes aan de voeten? Waarom staan er geen

paar kloefen gereed tegen ze thuis komen, voor die dochters? — Dat zijn mijn dochters niet! zwoer Vermeulen; ze zijn beschaamd dat ze van den boer zijn! 'K ben blij dat ze vertrokken zijn, 'k moet ze niet meer onder de oogen hebben: zorg maar dat ge een paar heeren gereed houdt tegen dat die vloedige opvoeding voltrokken is! spotte hij. Nu zijn ze weer weg — 't werk komt aan en 't moet door vreemden gedaan worden — en in plaats van hulpe, hebt ge'r nog werk mede om bucht gereed te maken voor die snuffen! En hebt ge 't gehoord hoe ze hier zullen ambachten eens dat ze 't huis komen? 't huis onderst te boven en alles in 't nieuwe — heele dagen kermis en muziek!...

— Maar, maar, suste de vrouw, dan gaan ze aan 't werk gelijk alle boerendochters effenop — ge zult wel zien: 't is zoo erg niet — ge zijt altijd te geweldig. Gaat ge uw kinders in de wereld laten zonder begrip of geleerdheid? Ge zijt altijd eene halve eeuw ten achter.

Maar er was geen middel om Vermeulen redens te doen verstaan of met hem den effenaar te houden; hij was te zeer verontwaardigd en zijn dochters hadden hem te zeer verbaasd met haar aangeleerde voeren.

— 'K zie ze al gaan met den melkemmer over den messing! spotte hij.

— Er zal wel ander werk te doen zijn voor haar, meende de boerin.

Maar Vermeulen zette nu wijde oogen open:

— Ander werk? riep hij, hoe meent ge 't dat we hier zulke dingen zullen gedogen? werken zullen ze, gelijk ik 't in mijn huis en in 't uwe gezien heb!

— Ge zijt de eerste die 't niet zoudt toelaten... zie naar Verokens dochters en naar Sobrie's... merkte de boerin en ze stelde zich vierkant tegenover hem.

— Wat meer is: Met Louis handelt gij naar uwen zin; Louise en Anna houd ik in huis: de zoon is de uwe, maar de meisjes zijn de mijne!

— Zet ze in een glazen kastje tusschen twee kandelaars! riep de boer. Maar al wie op 't hof woont, moet werken: ze gaan meê met 't volk naar 't veld en in den stal zullen ze zijn en bij 't werk, overal.

Daarmede vertrok hij uit de keuken en sloeg de deur bachten zich toe.

Hij deed de ronde op 't hof en knechten en koeiers kregen zijn slechte luim te boeten. In zijn eigen vloekte hij dat 't niet gebeuren zou: dat hij ze wel ambachten ging... maar in wezen zag hij 't kwaad zoo onaantastelijk en 't vrouwvolk kende hij zoo sluw en eendrachtig in haar voornemens zoodat hij met al de hardnekkigheid om 't vol te houden en zijn wil te doen, zich op voorhand verloren gaf en... ook al besloot te berusten en af te wachten 't geen onvermijdelijk komen moest.

't Geen hem met zijn zoon te ondervinden stond mocht hij met zijnen dochters 't zelfde verwachten: ze waren ook al buiten hem gegroeid, met eigen wil en eigen meesterschap stonden ze tegenover hem en voelde hij ook dat zijn „grepe” haar in geen bedwang meer houden kon — dat hij zelve ging toegeven en zich schikken naar die nieuwe macht die opkwam als eene noodzaak, en alles overweldigen zou.

Gelijk in 't handhaven van zijn meesterschap over zijn grootgeworden zoon, hield hij zich uitwendig streng, maar bachten de stoerheid van zijn hardvochtig wezen onder de korst van zijn gereuveld voorhoofd, in 't diepste van zijn gemoed, hield hij 't verdriet geborgen en de triestmoedigheid omdat de zaken zulk eene wending namen. In een vlaag van ongeduld was het losgeborsten en had hij de schuld op Barbele gelegd. Maar wie had er schuld in? Hij zelt evenveel als zij, had er schuld in en de menschen rondom en de tijd, 't deed er al het zijne toe om hem van zijn kinders te vervreemden. In een halven leeftijd had hij het rond zich zien veranderen en een deel van zich zelf had hij losgelaten, de stevige boer; hij voelde zich meegesleept in dien draaienden drang der nieuwe dingen en geplogenheden die vroeger onbekend of van den booze waren. Zijn weerzin vocht ertegen, 't knaagde zijn geweten telkens hij in iets had toegegeven, maar het kon niet anders. Met zijn boerentrots stond hij tegenover de boeren die boven hem wilden kraaien en zij haalden het van de duivels uit om „groot” te doen. Mocht hij dan zijne dochters beschaamd laten staan tegenover dochters van krotekappers en boerkes van niemandal? Van den eenen kant wilde de „oude” Vermeulen dat alles ging en bleef gelijk in zijnen tijd — wilde hij zijn doch-

ters zien als struische blokken, boerendeernen van 't vlaamsche ras, meiden lijk peerden die lachen als er leute is en uitgeven 't geen ze in hebben en werken nevens den sterksten werkman... Van den anderen kant wilde de stèvige „heerenboer” de eerste en de opperste zijn boven de andere boeren en wilde hij dochters op zijn hof als praalstukken in de weelde van haar jeugd en schoonheid zonder meer, zoodat ze over heel de streek vermaard zouden staan als wonderheden. Maar de gewone Vermeulen van-alle-dagen was zich alleens niet bewust van dien tweestrijd. 't Was maar wanneer Barbele hem de zaken voor oogen legde en hij in 't nauwe gebracht werd door zijn eigen bewijsvoering, dat hij voelde: niet te weten wat hij wilde en hij niet zeggen kon hoe 't naar zijn meening hoorde te zijn. Dan lapte hij het eenvoudig eruit en zou de zaak effen maken met een stomp van zijn zware kloefen.

Dat waren zijn kwade vlagen, maar eens dat hij weer buiten op zijn veld was en met de landnering en bereddering in zijn hoofd zat en de groot-ernstige werking volgde, was de peuterige onrust om al die kleinigheden gauwe vergeten. 't Groote bedrijf dat hij overal doende zag, kalmde hem weer en dan voelde hij spijt om zijn buitensporig opschieten en bewonderde hij 't zachtaardige gemoed van zijn goede Barbele. Hij droeg dan ook geen wrok over hunne oneenigheid maar vernederde zich ook nooit om onschuld te vragen: hij was 't eenvoudig vergeten en met zijn zelfde gewone uitdrukking van bezigen boer, vroeg hij bij zijne thuiskomst: — Hebt gij al voor wiedsters gezorgd, Barbele? 't Vlas is bekleven, we zullen er haast moeten aan vallen.

Van 't vrouwenwerk op 't hof trok Vermeulen zich niet veel aan en liet zijn vrouw alles bedisselen. Die omgang met meisjes en wijven vermeed hij en dat woekerde als een eigen wereld waar hij geen inzicht op hield. Hij keek enkel waar 't werk verricht was en donderde er dan wel op als hij 't noodig vond.

Zoodan miek de boerin er een zondag haar werk van om al de vrouwen en meisjes te gaan vragen die zij krijgen kon. Eerst ging ze bij deze die op 't goed van de hofstede woonden en dan al de kortwoonsten af van wevers en zwingelaars, waar meisjes of vrouwen konden gemist worden.

— Hoe meerder hoop, hoe eerder gedaan, meende zij en : 't gaat al met één moeite door.

Ze vond er niet veel meer sprekelijk : 't meerendeel waren reeds bij andere boeren aan 't werk, andere waren reeds afgedankt maar hadden zich elders toegezegd. Maar zoogauw er sprake was om naar Vermeulens te gaan, was 't gegeven woord lichtelijk verbroken ; want iedereen wist dat 't er beter was dan elders voor wat kost en huurloon betrof en 't jonge volk vooral hield ervan, omdat de vrouwe goed de leute en zotternij verdragen kon.

Alzoo kreeg Barbele wiedsters zooveel zij wilde.

III

Een maandag-morgend met 't pikken van den dag kwamen zij opgesteken van alle kanten. Kraaknet in haar versch gewasschen zomerlijvetjes — bleekblauwe, bleekroze, getjieperd, getikkeld of gebloemde katoentjes — en kortgerokt in donkerder ondergoed, kwamen de meisjes pertig uit en zwaaiden den breedgeranden strooienhoed aan de hand of droegen de lichte kloefjes en liepen vrij op de bloote voeten. De bleeke, de bruine, de koorblonde van haar, al dooreen, kwamen en vergaarden zij op de groote werf van 't hof waar 't allichte schetterde en kraaide met al die snelgetongde stemmen dooreen. Meisjes waren er als eerste communicanten die de kinderrokjes nauwlijks ontgroeid waren en nuchter en bedeesd afgezonderd stonden te zien ; opgeschoten, overgroeide langsels waren er die voor den eersten keer den trek meëmieken van den eenen vlaschaard naar den andere. Half-volgroeide meisjes met de slenderige losheid in de leden nog en de argeloosheid op het bloedlooze wezen. Meisjes als maagdekens uit de congregatie die niet wisten hoe doen in haar schroomvallige bedeesde zedigheid. Maar meiden ook met volle leden en rond, gemaakte lijf, vol in het spannende katoen van haar jakje en geheupt als boterstandetjes. Klubberige meiden met wangen als appels en oogen die schichtig en stout rond keken met eene lachreden of eene uitdaging altijd gereed op den mond ; of schuw gelijk musschen de armen gekruist in mijde gebaar

over de schoone borst. Getrouwde vrouwen liepen er ook tusschen met haar zuigelingen mede. Magere wijven met een stemme scherp als een mes en die altijd 't hooge woord voerden. Wijven met de ellende van 't leven op 't aangezicht omdat ze overvoerd van werk, bij dage bij den boer zijn en bij nachte thuis beulen om alzoo den boel in gang te houden. En menige oude kwene was er tjankend afgekomen met een mannenvest aangetoorteld en een baalzak om onder de knieën die stijf waren van de jicht. Jong en oud, alwie maar eenigszins uitkon was opgekomen en in dikke bende stonden zij hier bijeengesneeuwd op de werf.

In afwachting van de koffie stonden zij koutend, speelden de jongsten of stonden bij groepjes vertrouwelijk te vezelen, vormden alzoo een bonte wemeling verschillend elk tot elk, maar gelijkig in 't algemeen.

Zoogauw de huisdeur openging stormde de bende naar binnen en sprong al wie kon om 't eerst op de bank bij tafel te komen en slorpten zij de warme koffie binnen en aten van de hooge hoopen boterhammen tot er geen enkele meer overschoot. En roef, de bende brobbelde weer buiten, trokken d'eene voor, d'andere achter, zwaaiden den voorschoot over den schouder, den strooien hoed of de kloefen aan de hand, stoeiden en speelden en spotterden zij vooruit met geweldig geschater van stemmen, de hofpoort uit, over de brug van den wal, door de dreef, den weg op naar den vlaschaard.

Dien eersten dag leidde Louis de bende naar 't werk. Ter plaatse keek hij hoe de wiedsters elk bij zijne weerga, in de mete schoven en op ééne, lange lijn, den eersten gang inzetten aan 't hoofdeinde van den kouter. Ze kropen vooruit op de knieën; 't lijf voorover gebogen, rustte op den gestrekten linker arm als op een pikkel terwijl de rechtere hand alleen werkend was en 't onkruid wiede tusschen de teederde vlasherels.

Bachten de reke stond Louis in zijn lengte en keek over heel de lijn als een opzichter over een ploeg werkvolk.

Na de eerste stilte van 't aanzetten begonnen de wiedsters in haar doening te geraken en gebaarden ze niet meer te merken dat de jonge boer bachten de reke stond. Het luide getater brak al drie, vier kanten uit en waar er twee of meer vriendinnetjes bijeen gebuurd zaten, ging het gesprek vertrouwelijker of vezelde men.

Louis gaf er geen acht op, hij stond te kijken en 't verpreuvelde zijn zinnen met den schoonen morgen in de meie, te voelen hoe rustig het was rondom verre en bij en hoe die ruste overeenkwam met zijn eigen gerust gemoed van binnen.

De uchtendsmoor was effen opgetrokken onder de zon en op de vlashereltjes over heel het veld, beefden de dauwdruppels als een ruizeling van perels over een grond van groen legwerk.

De tinteling verbijsterde de oogen van den jongen boer. Verder, op de lage landen dreef de smoor als een gloed van levende rood waar boomen en huizen versmoord zaten in dien zonedamp. Op de hoogten was de lucht helder en blekkerde 't wit en 't rood der huizen en hoven op de afgelijnde landauwen in ongeraakte reinheid. De jonge kerel stond en mijmerde zonder zijn gedachten te volgen, hij onderging de schoonheid van den uchtend en voelde de weelde met 't groene vergezicht vóór hem en 't hooge blauw van den hemel boven zijn hoofd. En moe van 't stille staren keek hij naar niets meer en kwam er een begeerte naar iets ongrijpelijks in zijn gemoed, iets dat hij niet noemen kon — 't was lust en weemoed tezelfder tijd en 't eene noch 't andere . . . Hij volgde de leuwerikken die opschoten en neervielen beurtelings met een blijheid van nooit voldaan geschuifel. De stemmen der wiedsters klonken als ijle geluiden zonder zin in de opene lucht mede met al de andere geluiden van den morgen. In het eiken boschje helmde 't geschuifel en gezang der merels en nu voelde Louis den lust om ginder in de schaduw wat te gaan liggen. Zonder gerucht te maken vertrok hij alover den vlaschaard en liet hij de wiedsters aan hare bezigheid.

Een meisje alleen uit heel de bende had er 't weggaan van Louis bemerkt en tersluiks, alover haar schouder loerde ze om te zien waar hij verdween in het boschje. Alsof er een wolke vóór de zonne schoof verbleekte de helderheid rondom vóór hare oogen. Van heel de bende was er geen eene die zoozeer gehaakt had en verlangd naar 't nieuw vertij op den vlaschaard, lijk dat meisje en die uchtend dat ze voor den eersten keer meê mocht, was de gelukkigste stonde van haar leven.

Rieneke was onlangsleden een kind nog, met al hare bevalligheid die ze van huis meêbracht op 't hof gekomen en was de eerste jaren van haar dienst, in eenzame afzondering op

de weide geweest en in de stallen bij de koeien en niemand op 't hof had er veel acht gegeven op het vroolijke kind dat altijd in haar eigen leute miek en zingend over de wereld liep. Ze was nog maar vijftien jaar oud maar volgroeid en volvormd was ze als eene van twintig. Een ruischebuische, kloek van beenen, rond van heupen, vol van lijf met fijne leden, met een aanzicht als een zonne en een kop koorblond haar dat altijd wijd op en verwereld stond en haar oogen blinken deden als karbonkels. 't Bleekroze vel van haar wezen kon de zonne niet tanen en tusschen de malschvleezige lippen blonken twee reken lavoerwitte tanden altijd bloot omdat ze altijd even welgezind was en van 's uchtends tot 's avonds weerklonk heur stemme en haar lach als een aanhoudend gerinkel over 't hof.

Om haar onberoerbare welgezindheid en haar gezang en gelach had ze den schoonen aarname gekregen van Schellebelle.

Schellebelle was van elkeen geern gezien om haar lustigheid; elk die haar betegende riep haar een schoon woord af was 't maar om er een schooner terug te krijgen. Rap aan de hand, overal bij, nooit moe en altijd werkenlustig, legde ze de bezigheid af van een deurslegene stalmeid. Vrouw Vermeulen had haar bijzonder geern om haar gedienschtigheid en als er iets moest gedaan zijn, riep de vrouw altijd om Schellebelle.

Dat er in het hoofd van het meisje, buiten haar lustigheid en haar lachen iets anders en dieper in haren zin stak, vermoedde niemand — ze kenden enkel haar open rond, gezond vroolijk wezen. En 't meisje was zoo zot niet om alles te vertellen wat ze zelf wist en gevoelde.

Nu hadden de andere meiden in den laatsten tijd Schellebelle zooveel wijs gemaakt van 't geen er op een vlaschaard onder de wiedsters gebeurt, dat 't meisje er nachten naareen haar slaaprust bij gelaten of er telkens weer van gedroomd had. Heur gemoed was zoo rein als een meimorgen en 't minste wat er haar in de verste verte van leute of vertij werd aangekondigd, weerklonk in haar herte als eene feestklok en ontvlamde zij in uitbundige tevredenheid en geestdrift. Zonder dat ze raden kon wát het eigenlijk worden moest, had ze de dagen geteld en eindelijk vol van allerhande

verwachting was de eerste dag van haar geluk aangebroken: heel de blijde stoet van meisjes was afgekomen en gearmd tusschen twee van haar soort die ze kende, was ze welgemoed opgetrokken. Ze zat tusschen Marietje Verlinde en Fientje Vandoorn en onder huns gedrieën waren ze in stil gesprek.

Van den morgend was alles best begonnen: het weder was warm gelijk het behoorde voor wiedsters. Het vrije veld lag open vóór haren blik... maar dat Louis meê was naar 't veld, dat was iets wat ze niet verwacht of vermoed had en haar nu bijzonder deugd deed. Ze zegde het aan niemand — maar overal waar ze hem in de nabijheid wist, voelde ze zich gelukkig en voldaan. Hoe het kwam of dat het zóo was wist ze niet en had ze nooit aan haar zelf bekend — ze voelde het enkel zoo.

Daarom was het alsof er iets verduisterde rondom haar, toen Louis zich verwijderd had. Maar nauwelijks was het geweten bij de bende dat ze alleen waren of 't gelach en 't geroep galmde luider over heel de lijn en een werkwijf zette met slepende stem het vlasliedje in en 't klonk als eene weêklacht over den kouter:

Een ridder jong, ging laatstmaal wandelen...

De meisjes die nieuwelingen waren, luisterden met gespannen aandacht, beangst om geen woord te verliezen van 't vertelsel dat ze opnamen als eene ware gebeurtenis. De stemme haalde het uit met traag gesleep en gedurige herhalingen na ieder klauzeken: van den ridder die naar liefde zocht en ze nergens vond zoodat hij te dwalen liep in de eenzame velden en er een maagdeken werkend zag in „'t jeugdig vlas.” Het lieve, frissche kind had hem op den slag bekoord en haar schoonheid behaagde hem, en beloofde hij schatten, geld en goud om haar gunst te verkrijgen. Hij smeekte haar: enkel een stondeken maar, bij haar te mogen rusten in het jeugdig vlas.

Maar hoe het meisje schamper en oolijk „neen” zegde en telkens na elke belofte weerom „neen”.

Schellebelle zag het meisje beeldelijk zitten alsof ze 't zelve was en den heere kende ze ook, die 't haar vragen kwam.

Ah, schoon ridder fijn
 Wat komt gij mij vragen
 Of ik wil liefde dragen?
 Om met u te verkeeren heb ik geen tijd,
 Ik ben maar een boerenmeid!

Hij beloofde haar, de hoofsche ridder, naareenvolgend: een kleed van rijk satijn; een kam van rooden goude; slifferkes van klaar kristal . . .

Maar nuchter en schalksch klonk het wederwoord:

„Gij kunt er mij niet beko-ren
 Ik ben er voor 't werken gebo-ren.”

Verder verhaalde de zang van een nieuw aandringen en van harder ontzeggen waarop de ridder eindelijk vertrekt vol van droefheid en tot afscheid eene harde zedeles in den rug krijgt die hem nog lang in de ooren moet tuiten:

„Zwicht u meisjes voor de jongmans,
 Die droef van zinnen,
 Naar buiten gaan minnen.
 't Zijn pronkers uit stad die met al hun ambras
 De meisjes gaan storen die werken in 't vlas.”

Schellebelle was verrukt, de vervoering en de weelde straalden uit hare oogen. 't Was goed hier te zitten luisteren! Wie zou er nog eentje zingen? 't En leed niet lang, aan 't ander einde ging een schelle stem op en een wijf zong iets in den zelfden aard als 't voorgaande, maar steviger en forscher van gang. De verzoeker kwam er evenslecht van af want de meid, in 't tweede klauzeke antwoordde krak-af:

— Ah, meneer Baron en maak geen verdriet,
 'K lach met al uw geld en ik en wil u niet!
 'K ben een boerin oprecht alvan gemoed;
 Loop maar naar den duivel met uw geld en goed.

Heel den uchtend en stopte het niet meer: elk zong zijn liedje, de wijven haalden er uit van den ouden tijd en de meisjes zongen van vrijagie en liefde. Lange en wreede gebeurtenissen op rijm, slepend in centonige reeks van ontelbare

klauzen; andere, vluchtig en licht, vertelden eene klucht of eene berijmde gebeurtenis of moord uit den omtrek. Maar 't meeste bijval haalde Kate Verwee met een liedje dat ze zelf gedicht en gevooid had en dat heur eigen geval vertelde: hoe ze met Aloïs kennis had gemaakt, hoe ze getrouwd waren en hoe hij naar Frankrijk vertrokken was en van den brief dien hij aan zijn vrouw geschreven had waarin er stond: dat hij met eene andere op zwier was en haar zitten liet in

— „ramp en ellende en hongersnood
in angsten en zuchten en vrees voor de dood.”

En Wantje kwam eindelijk aan de beurt — Wantje het stokoud wijveken dat voor den vijf en zestigsten keer den trek meêdeed in de vlaschaards — ze zong „heur” liedje, altijd hetzelfde van: Genoveva van Brabant.

Voor het nuchtere, levenslustige meisje dat nooit anders dan koeiwachtersdeuntjes gehoord en had, was dat hier een plotse veropenbaring — een nieuwe wereld die als een zonnigheid vóór haar blootlag — dingen waarvan ze 't bestaan niet kende tenzij door een onduidelijk gevoel in haar eigen hertje — 't stond nu ineens uitgebeeld, in woorden verduidelijkt: de tale der liefde en de vele gevaarten en gebeurtenissen in 't leven tusschen meisjes en knechten.

't Danste en zong binnen en rondom haar en 't ruischte in haar ooren als 't gekwetter van vogels en ze wilde méér, nog veel méér van die dingen weten.

Te noen, met 't luiden van 't klokje, sprong heel de bende recht; elk nam zijn eigen hoopje onkruid in den voorschoot en droeg het naar den kant; ze liepen en speelden en de oude wijven kwamen gedaagd nagegaan, naar de dreve toe. Schellebelle liep gearmd tusschen Marietje Verlinde en Fientje Vandoorn. Eene van de drie zong op den stap en 't wiegen van de drie slenderige lijvetjes:

Door, Door, Door,
is er 'ne fijne kerel.
De meisjes zien hem geerne,
Hij is zoo schoon, zoo flink en snel,
En de meisjes mag hij wel!

En haar drie stemmetjes herhaalden het refrein om de deugd van den schoonen zin.

Twee lange tafels stonden gereed gezet met teelen vol aard-appels en schuiten vol pap en 't werkvolk en de wiedsters zaten gauwe bij. Hier was 't geruchte en 't getater niet minder dan op 't veld; de boevers en andere mannenmensen hielpen er nog wat toe in 't plagen en scheren met meiden en wijven, en elk kraaide om boven.

Zoogauw de noenekost verorberd was, ging elk naar buiten en trantten ze over 't hof en zocht men een geschikte plaats om in rust den noenestond te verdoen. Andere hadden geen zin om te rusten — het jong goed — ze liepen alhier, aldaar; kropen op wagens en karren, alle deurgaten uit en in; naar den boomgaard of in 't gras langs den wal gingen ze zottebollen of deugnietierij bedrijven d' eene met de andere.

Kwart voor twee ging het teeken van den oproep en mocht men in huis om koffie en dan weer naar 't veld. Vermeulen zelf trok nu meê als opzichter. Met den rieten pander aan den arm en zijn wijden zonhoed op, volgde hij de uitgelaten kudde. Op 't veld gekomen overstapte hij den gang dien de wiedsters getrokken hadden; hij keek hoe ze gereekt zaten en wrochten en, wanneer 't werk naar zijn zin, goed in gang was, plaatste hij zich in 't midden, bachten de wiedsters en zette hij den pander nevens hem op den grond en haalde er zijn grooten bijbel uit. Daar in de blakende zon, op 't opene veld, begon hij traag en woord voor woord zijne lezing:

„Als Joseph zestien jaar oud geworden was, nog een kind vezende, verwaarde hij de beesten met zijnen broederen, ende was bij de kinderen Bala ende Selpha zijns vaders wiven, ende hij beklapte zijn broeders aan den vader, van een die alder kwaadste zonde . . .

D'een na de andere, in weidschen gang volgden de zinsneden en groeide het schoone verhaal en kreeg het een ernst als eene alomvattende wereld-gebeurtenis.

Vóór uit blonk het vachtig groene vlak van den grooten vlaschaard met de omlandsliggende velden wijd en neêrglooiend naar de diepte van het dal toe en weer op in een tweede rijzing naar den hooger en heuvel waar alle dingen.

inblauw verwaasd lagen. Daar zaten de wiedsters als nietige stippelingjes in de dalruimte op den hoogen negge van 't buikboogde land, met niets dan den hemel die een wijden koepel spande van rein blauw en zonnelicht. Met 't wezen gestopen bij de eerde en den rugge gekromd, kropen zij voort op de knieën en zochten het onkruid tusschen de vlasherels. Bachten haar volgde de boer stap voor stap het speur en 't verhaal uit den bijbel ontrolde zich in heel zijn statige grootschheid en groeide de broederhaat en stond de onderdrukking der onschuld als een reuzen-gevaarte gebeeld in den gang der tijden.

De meizonne beglansde het jonge groen, de vogels vierden hun leute in 't boschje; de nanoenrust was die van alle dagen maar 't was of schong er een andere glans en hing er een andere rust hier in de lucht rondom — zoo plechtig galmde de stem van den boer in de stilte waar 't al scheen te luisteren naar 't geen gebeuren ging.

De wiedsters hoorden de woorden niet of wisten ze nog dat 't Vermeulen was die bachten haar stond en iets afflas uit een boek; — ze hadden het hoofd maar te heffen, zóo waren ze meêgesleept — om 't bedrijf van de „Twaalf Gebroeders” te zien spelen op éene van de verre heuvelbuiken, in den glans van de namiddagzonne. Zoo glashelder, rein en doorzichtig was de ruimte en alles wat er om stond, zoo innig en eigen was het verhaal erin gelijst.

Wanneer Vermeulen ophield en zweeg, kwam de ontspanning eerst en was er menige meid die een zucht loosde en een stil gemompel van bewondering ging over heel de reek. Ze rechtten een stonde het hoofd om rond te kijken en enkele meisjes wreven onbedacht de ooggen uit als om de verbijstering weg te krijgen.

Dan verscheen Krako, de koeier met zijn kordewagen op den losweg met koffie en boterhammen voor 't vesperei. Dan ook begon de kakeling weer en stoorde 't geruchte de groote rust van daareven.

Lichtvoetig wipten de meiden alover 't veld tot bij den kordewagen en daar flokten zij zich neer in een kring en elk scharrelde om zijn deel te krijgen.

Nu trok de boer met zijn pander en zijn bijbel naar huis

en kwam de boerin hem afflossen. Volgens oude gewoonte baden zij dan te samen den paternoster op 't veld en daarna hernam het zingen en 't vertellen weer. Tot in den avond, tot de beëkklokke luidde op 't dorp, zaten de wiedsters te werken tot den dag heel verdaan was. En na het avondeten trok elk naar zijn huis of bleven ze op 't hof waar zij slapinge vonden. Zoo één, zoo gingen de andere dagen in 't vertij van den wiedtijd en Schellebelle en haar vriendinnen, leefden in aanhoudende leute voort, zonder dat ze de dagen aftelden of 't einde uitrekenden. Op 't veld baadden ze in de opene zonnigheid en op 't hof kenden ze al de hoeken en kanten en vertelden ze malkaar de innigheden van haar gemoed. Van 't eene getijde tot 't andere vernamen de onervaren maagden altijd iets nieuws dat altijd weer haar blik verruimde en haar nieuwe stof gaf tot nadenken over 't geen er nog verscholen zat in de geheimzinnigheid van 't leven rondom haar. De landsche minneliedereren, de gevaarten van bedrogen of lichtgeloovige deernen; de ongelukkige, de verstootene, de verdrukte liefde, de liefde in hare duizende uitingen, was 't geen haar belangde en bekoorde. Daartusschen kwamen moordverhalen en andere vertelsels met roovers en spoken of verkeersels die haar herte deden kloppen en haar bloed deden krijzelen.

Alzoo was Netje Kyvere nu bezig en de schrik doofde heur stem in 't verhalen —: hoe haar vader, die pensejager was, 's nachts op loer ging waar hij een otter zitten wist. En als hij daar gelegen had langs den waterkant, zoolange tot hij stijf was en nauwelijks nog roeren kon, hoorde hij plomp-plomp iets afkomen op zware pooten en zag hij iets dat hij nooit heeft kunnen uitspreken of beschrijven —: zoo groot niet als een ezel, maar grooter dan een hond — en 't kwam tot vóór hem waar hij lag en 't plompte dan in 't water. Later, zegden zij hem dat de weerwulf daar verkeerde . . .

Triene, een ander wijf, daarop het hare: van heur man zaliger die bij nachte uitging om paling te peuren in de Schelde; dat hij zijn haak in 't goor stootte en hem in één keer niet weer uit en kreeg — dat hij er heel den nacht aan trekken bleef tot hij al in zweet hem uit kreeg en dat hij bij de pinne van zijn haak, een lijk naar boven trok. En

hoe hij met verschot en de ziekte op den hals naar huis kwam en drie dagen daarna gestorven was.

Pauline vertelde er eentje: van drie meisjes die koorn bonden in den oogst en koutend waren ondereen en kloegen over den slechten tijd en ze geen geld en hadden om kleeren te koopen, stond er medeen vóór haar een snelle heer en gaf een goudstuk aan éene van de drie op voorwaarde dat: 't eerste dat ze morgen binden zou, voor hem was. Maar 't meisje vertelde 's avonds heur gevaarte aan haar moeder die een slim scharmik was en heur dochter midden in den nacht en zonder kleeren aan, naar 't veld zond met een strooband en daar een schoof deed binden.

En waarachtig, de schoof was met rooi gebonden, hij schoot in brande en vloog de lucht in. -- Zie, zei de moeder dan tegen haar dochter: had ge maar eerst al ware 't maar uw voorschoot aangebonden, de duivel had u meê! Verteer nu maar uw goudstuk 't en kan geen kwaad meer.

't Eene volgde 't andere en de meisjes luisterden gretig en vroegen altijd om nog. Dan vertelde Tale Kok van een ander meisje dat alleene moest thuis wachten en er een heere binnen kwam en vroeg om een haarken uit haar hoofd. Maar dat schamper ding had zonder verletten een haarken uit den kobbejager getrokken en gaf het hem meê, aan den heer. Maar toen hij nauwlijks buiten was, ging de kobbejager aan 't dansen en danste ter deuren uit zonder dat ooit iemand nog dien borstel weergezien heeft.

't Kwaad dat waareert langs wegen en straten werd in alle vormen voorgelegd en moest de meisjes manen om voorzichtig te zijn en vreemde heeren te schuwen.

En om te bewijzen dat de duivel in levende lijf langs de straten loopt, vertelde Zenia: hoe twee dronkebroers een man tegenkwamen dien zij meê vroegen om te helpen drinken. Hoe ze kwaad werden omdat die man niet meê en wilde en dan riepen zij luide in 't donker van den avond uitdagend: „We zullen met den duivel drinken!” Ze ontmoetten werkelijk nog iemand en die wilde meê en ze namen den nieuwen makker onder den arm en djoezelden voort. En 't eerste lichtje dat ze branden zagen, gingen zij binnen en vroegen drank. Maar wanneer ze in 't licht stonden zagen ze dan eerst wien

ze bij den arm hadden: een zwarte slunse van een wijf in 't hangende haar met twee peerdspooten en een steert die alonder haren rok uitstaken. Op den slag waren ze nuchter en baden ze St. Jans-Evangelie en 't spook was verdwenen.

Dat deed de meisjes sidderen en de wellust overkrieuwelde haar lijf.

Ander keeren liep het gesprek over dingen die nog meer belangden en zoetjes gefluisterd werden en niet verder en gingen dan de drie, vier dichtsbij die 't hoorden konden. Als eene klapschool met heur verschillende kamertjes werden er hier en daar, in de reke, waarschijnlijk dingen verteld. Gebeurtenissen en nieuws dat rondliep als verdoken vuur van 't eene wijf naar 't andere in de ooren gefluisterd en voort verteld tot er van 't geheim niets meer aan was tenzij 't geheimzinnige op 't wezen en in 't gebaar waarmede het vermond werd. Dingen die meisjes nooit gehoord of vermoed en hadden, dingen die hare inbeelding verbaasden en haar op den stond een heel ander inzicht gaven over een boel menschen en over toestanden en verhoudingen waarover ze nooit hadden nagedacht. Gebeurtenissen wierden daar opgehaald uit de verholeneid en den duik en de leelijkheid van 't leven waarover de tijd een nieuwen schijn van deftigheid had gelegd. Met smake werden de verdoken toestanden opgediept en met gretigheid werd het kwaad aangehoord tot 't laatste wordeken. 't Herte van de jonge meisjes klopte van aandoening bij de verhalen uit de ondervinding der wijven en bejaarde meiden. In 't stille, warme nanoenen, hier op den vlaschaard werden de geheimen van 't menschelijke bedrijf op 't dorp, blootgelegd en als eene openbaring voor de eersterlingen, kwam de werkelijke toestand van mensch tot mensch bloot vóór hare argelooze inbeelding.

Als een wondertijd in mengeling van geruchte en stilte, van den eenen meidag tot den anderen, hergingen de wiedsters haar werk op den vlaschaard.

Door gelijkig herhalen van dezelfde dingen kreeg elk deel van den dag zijn eigen uitzicht en brachten zij in afwisselende verschilligheid hun eigen vertij. In den nuchteren morgenstond met dauw en frischheid en glinstering van zonnepereis in 't bovenaardsche, droomijle vlak, boven de misten der lagere landen,

galmden helderop de liedjes van: Eeuwige trouw; van Liefdenijd, Liefdewee en Liefdevreugd en werd er geprazeld, geplaagd en gegekt terwijl de jonge boer, als opzichter nu ook al zijn woordje meêdeed en belang scheen te stellen in de aangelegenheden der jonge wiedsters.

Rond den noen groeiden de uitzichten tot nieuwe duidelijkheid en deinden de oevers van het schijnbare eiland waar ze afgezonderd zaten, meer en meer uit en waren de wiedsters weer in 't vaste betrek met hare omgeving. Dan groeide er een andere lucht en heerschte de fellere hitte en kwam de stilte. Dan beheerschte de oude boer met zijne tegenwoordigheid, den heelen omtrek en de bijbelverhalen rezen weer in hunne hoogte vóór de verbeelding. Na Josef, verscheen Mozes, de groote reus, en de wereldheerscher die met zijn volk door de woestijne reist en den weg trekt door 't zand zooals de stroom ginder beneden zijne bedding graaft door de vallei. De ijzelijkheden van 't Boek Job werden naderhand uitgegalmd. In 't ijle van de lucht zonder wanden, gingen de woorden als eene stem die van verre komt en 't einde der wereld voorspelt.

Dan viel de stilte weer in en neeg de zonne na vespertijd bachten de heuvelruggen en werd alles te blinken in warmer toon en scheller kleur onder de reine lucht.

Wanneer de boerin of de vrouwmaarte op het veld bij de wiedsters stond en heur eenvoudige stem de weesgegroeten opzei en de bende antwoordde in gedurig herhalen hetzelfde gebed dat den zegen over den akker moest brengen, dan daalde er een ingetogen tevredenheid, een indruk van rust over 't gemoed der wiedsters en beefde de innigheid in de fijne lucht bij 't langzame dageinden.

Zoo gingen de dagen en werden zij verлеefd gelijk altijd en overal als 't lente is en wiertijd. Maar aan 't werk of aan 't wieden zelf dacht geen eene: 's morgens kwamen zij, 's avonds vertrokken zij, zonder beleg of rekenen want: God den Heere zuurt niet met de lengte zijner uren en voor 't overige was 't gauw nagerekend: vijf stuivers daags en 't werk begint met 't hazegrauwen en eindt met 't kloppen der beêklok. Anders moesten zij maar gestadig voortdoen: óp de knieën rijden en de mete houden met de verantwoordelijkheid voor 't onkruid, elk in zijnen gang.

Van oppe te neer moest de vlaschaard alzoo gewied, ge-

kuist, gezuiverd worden voor distels, kantjoen en kattesteert; moesten hare handen de herels en den grond doorsnuisteren als op een haarbos waar 't ongroei in woekert, — en geen pijnlike kwaad mocht erin blijven. Maar ze hadden den tijd: de dagen waren niet geteld en 't zou nog lange meêgaan eer ze eruit gegroeid waren en de herels te lang werden om er-óver te kruipen. De hitte der zon droegen de wiedsters op haren rug en op den strooien hoed; regen en hagel en wind droegen ze evengood en weerden het geweld met een baalzak van het hoofd.

Op den vlaschaard leefden ze in bende als op eigen goed, zonder 't werk meê te tellen. Door 't samenleven dag aan dag, kwam er een eigen geest en eene innigheid in hare verhouding — vormden zij een eigen meisjes-wereld met eigen geest en alwie er geen deel van miek gerocht er niet binnen of werd er niet ingewijd met de doening. Bij al het uitbundig gezwaai en geschreeuw en buitenwaardsche leute, was er een dieperen kant in hun doen en voelen, heerschte er een geest van onderlinge verstandhouding zonder tastelijken vorm. Met een vluchtig gebaar, een oogslag, een glimlach, in 't spelen en 't slaan met hare armen rond elkaars lijf, in 't fluisteren van een woord lag er eene innigheid en spraken ze onbewust eene tale die zonder inzicht of bedoeling, haar fijnste gemoedsdingen uitsprak en waar de „vreemde” niets van vatte. Het gebeurde dat ze bij tafel met drie, vier in een lach uitproestten eenvoudig met elkaar te bezien, andere zegden haar geheime dingen met de wisseling van een blik harer oogen. Dagen naareen was er soms iets aan den gang dat duren bleef tusschen eenige vriendinnen waar nooit iemand van 't hof iets van gewaar werd. De aangelegenheden van haar hert en hare genegenheden werden op die wijze aan elkander medegedeeld en met één enkel woord lag heel haar binnenste bloot en open voor wie erin kijken mocht.

Zonder ze wist wat er in haar gebeurde of veranderd was werkte die nieuwe toestand bijzonder sterk op Schellebelle. Tot nu was ze altijd met haar zelf en met haar koeien alleen geweest en had ze nooit haar eigen gevoel of gedachten nagegaan, verre van te weten hoe 't in iemand anders gemoed gesteld was en wat er bij andere meisjes gebeurde. 't Was

alsof ze nu eerst begon te leven en tevooren nooit de leute van 't leven gekend had. Ineens was er zooveel nieuws in haar hoofd gekomen en klopte en bonsde het er nu al overhoop in een zotten stoet. De zang van de liedjes ruischte haar gestadig in de ooren, hier en daar een ding van 't diepe geredeneer der bejaarde wijven had ze onthouden en te midden dagheldere zonneshijn over veld en straat, heerschte nu een lucht van geheimzinnigheid en tooverij die ze uit de vertelsels had opgeraapt. En van haar jongere vriendinnen kreeg ze zooveel schoons te vernemen waaraan ze anders nooit zou gedacht hebben. 't Geen ze vroeger als een buitengewone aardigheid van haar eigen toestand, aanzien had, leerde ze nu kennen als iets heel gewoons waaraan alle meisjes meêdoen. Nu had ze vernomen dat de meisjes allemaal de jongens geern zien en dat ze er elk éenen uitkiezen naar haren zin om ermede te verkeerem. Wat verkeerem was, wist ze nog niet goed, maar dat moest het geluk zelve zijn — en als ge er moe van waart, wist ze — mocht elk meisje er een anderen kiezen om de leute te herbeginnen, zoolang tot de uitverkorene, de eenige vrijer gevonden was en 't voorgoed aanging om samen te trouwen. 't Moest uitloopen op trouwen, maar eens zoover, strekte haar weten niet verder en was al 't andere wat ze vernomen had nog een kluven waar Schellebelle niet wijs uitgerocht. Maar hoe 't met haar eigen gesteld was had ze de fluisteraars niet medegedeeld en toen ze, om haar te plagen, zegden: dat Louis een oogje op haar had, dat hij altijd bij haar te kouten stond en zijne oogen nooit van haar af waren . . . dan was ze in een rellenden lach uitgebarsten en weggeloopt . . . om er in 't stille en alleen over na te denken. Want dat ze dat zegden van Louis, had haar buitengewoon gelukkig gemaakt en in hare onnoozelheid wenschte ze dat 't waarheid werd, want nu wist ze dat ze 't enkel deden uit plagenij. Maar wat was de leute en 't geluk groot en oneindig en de schoone zomerdagen van onderst te boven vol genot en hoe wijd was de ruimte waar 't gelach weerklonk! En in het middenpunt als een glans waar al het licht uitstraalde, stond de jonge boer, met zijn wezen, zijn oogen en zijn kloeke lenige lijf, en overal waar hij zijn stappen wendde volgde het licht als een adem van hoog geluk.

In den beginne had Louis daar onverschillig door geloopt, er op staan kijken gelijk een boerenzoon kijkt op het mindere werkvolk. Maar naderhand, door den omgang met de bende, waren de vreemde wezens hem eigener geworden, had hij er zijn behagen in en greide 't hem die levenslust en die zelfvoldane blijheid te zien en te hooren heele dagen op 't hof. In dat geringe meisjesvolk zag hij eindelijk dat er een eigen rijkdom stak en merkte hij een fijne voornaamheid in de wiegende losheid van die slenderige, half volvormde meisjeslijven. En op 't einde verlangde hij telkens naar den etenstijd om heel dat broeinest over de werf en in de keuken te zien woekeren. Tusschen de getijden drukte de stilte die in en rond het hof heerschte voelbaarder dan anders en telkens hij 't hof naderde verlangde hij weer die zotte kakeling van fijne stemmetjes en de uitgelatene lachtrillers te hooren. Hij verpreuvelde zijne oogen aan die gezonde, volvleesde deernen en hij schiep er een nieuw behagen in om haar te doen blozen voor zijn dringenden blik. In dien tijd eerst merkte hij het meisje dat al zoo lang op 't hof woonde en dat ze Schellebelle heetten onder 't volk. Hij zag haar doende tusschen de andere, hoorde haar klinkende stem bovenal uit en zag hoe haar oogen straalden wanneer zij opkeek. 't Verwonderde hem wel dat hij niet eerder gezien had dat ze zoo schoon en welgemaakt en zoo geestig was. De lenigheid en de vastheid stak van oppe te neer in haar gestalte en haar bleekrosse kroezelkop blonk uit tusschen 't bruin en 't blond der andere meisjes. En 't deed den jongen boer bijzonder aan dat hij haar wel kon doen blozen, maar dat zijn blik al duwde, haar twee blauwe kijkers bleven zonder schroom in de zijne staren zoodat hij zelf den duw terug gevoelde in zijn gemoed en elderwaards kijken moest. — Grij stoutooge! mompelde hij in zijn eigen, 'k zal u wel hebben. Daar verdoolde zij weer in de bende, zag hij nog even de kleur van haar kroezelkop blinken, volgde hij 't bleekblauwe, geperkte jakje spannend op haar lijf. Maar toen ze ook heel verdwenen was of dat hij zelf op 't veld aan 't werken en aan 't denken was, kon hij, beter dan één andere uit de bende, het blondrosse, schavuitig ding, beelderlijk in haar kleeren en doening, vóór zijn geest doen komen.

Hoe langer hoe meer belangde het hem om elken uchtend

meê met de bende naar den vlaschaard te gaan. Daar alleen, als opzichter van dien meisjesploeg, luisterde hij nu naar de liedjes en vertelsels en hielp ook al mede wanneer de eene of de andere om haar geheime verkeerung met een jongen, geplaagd werd. Maar in 't kouten was 't hem altijd te doen om Schellebelle heur oogen te dwingen.

Hij zelf aanzag die doening als eene toegeeflijkheid van zijnen 't wege met 't geringe volk, eene voorbijgaande liefhebberij die niet diepe ging en zijn gemoed met volle ruste liet de andere uren van den dag. Enkele keeren, binst hij aan ernstige bezigheid was, speelde het als eene blijheid door zijn zin, hoorde hij den klank van de stemmen en zag hij de schatering van kleur; en dan welde er ook een tintje teederheid tusschen met een brijzelken weêmoed omdat hij in stand te ver verheven was om vrij met die mooie meisjes om te gaan.

Maar dan was het ook gauw weer vergeten en bleef hij weer: Vermeulens eenige zoon, de toekomende heer van 't hof.

Niet verder dan hij 't en wilde had hij nog niets van zijne aandacht laten blijken bij de meisjes en dat hij in den omgang glimlachend een vleiend woordje of eene zoetigheid had laten glippen, was maar zottigheid van zijnen 't wege. — dat wisten ze zelf best.

Dat die fijne snaken met haar pierende oogen, zijne doening verder afgespeurd hadden dan zijne bewuste bedoeling 't zelf wilde uitgeven, ontging hem. Ook was het buiten zijn weten dat er binst hij bezig was, op 't straal van zijn oogen gespied werd en dat men bachten zijnen rug Schellebelles naam mompelde. Dat bleef gedoken woekeren in de innigheid van de meisjeswereld en waar hij bij was, durfden ze met een oogknipje haar opzichter verraden d'eene aan d'andere.

Met zijn gewonen stap ging hij tegen den noen het veld af en meende hij er daarmede van af te zijn voor een dag en bleef zijn gemoed dan ook zonder merkbare rimpeling of stoornis met andere dingen bezig.

Zoolange bleef die toestand meêgaan, als het toeval plots die groote verandering bijbracht.

't Was even voor den noen dat Schellebelle als derde stalmeid aan de beurt was en vroeger van 't veld was gekomen

om 't werk te doen bij de koeien. Louis liep daar te dralen over 't hof in afwachting dat 't noeneklokje zou roepen voor 't eten en zag hij 't scherrig meisje bezig terwijl hij onder 't aanklad, in 't deurgat van den koeistal stond en hoe 't met de emmers naar den stal toe kwam om te melken. 't Scheen of lichtte het zonnelicht dweers door het roze vleesch van haar wezen en haar bloote armen en of haar hoogblonde kroezelkop een brand was die klaarte uitstraalde heviger dan het zonnelicht waardoor zij liep. Louis stond in de schaduw onder het afdak en zag haar komen.

Zonder inzicht, aangedaan alleen door 't geen hem plots als een wondere schoonheid in de oogen sloeg, besloot hij in 't deurgat te blijven staan waar ze door moest.

Maar onbewust, uit een drang van voorzichtigheid voor 't geen als eene mogelijke gebeurtenis reeds in hem zat en hem gejaagd miek, had hij omgekeken in den stal of er soms iemand bespieden kon 't geen hij vreesde op 't gebeuren stond. Van 't felle zonlicht kwam 't meisje plots in de schaduw van het aanklad en stapte zij zonder aarzelen naar den stal toe, zoodat Louis op 't laatste oogenblik uit den weg week om haar door laten. Maar op dat éene oogenblik dat 't meisje hem voorbij ging, keken zijn oogen onvoorzichtig naar 't geen hem aan 't bloedjonge maagdeken lustte. En op den stond stookte de begeerte zijn gemoed en joeg zijn bloed als een vuur naar zijne hersenen. Eer hij 't wist of overleggen kon, grepen zijne handen 't vette van 's meisjes volronde armen en duwde hij in een haastigheid een kus op haar bolle wang. Zoogauw 't gebeurd was, loste hij en voelde hij reeds spijt om 't geen hij gedaan had. Die spijt werd eene minachting van zich zelf omdat 't geen stoute roof of eene felle veroving was 't geen hij beging, maar dat 't met een meisje was dat hij toch heel in zijn macht wist en dat wekte zijn medelijden omdat hij vreesde 't kind leed gedaan te hebben.

— Weet-ge wel dat ge een snel meiske wordt? zei hij vleiend, meer om zich te verontschuldigen dan om zijne daad eene reden te geven.

Schellebelle was uit zijne grepe gesparteld als een visch en drie stappen ver gesprongen, in 't verschot en de verassing had zij een schreeuw ingehouden en nu stond ze daar hoog-

rood van aandoening, mijde te monkelpoezen. Er zweemde een trekje om haar mond dat verlegenheid of een medelijdende smeeking uitdrukte maar uit haar oogen straalde er eene streeling en blonk reeds heur volle toegevenheid en de verrassing van een groot geluk. Een tweede gedacht deed haar schichtig rondkijken langs de koeien en toen ze wist dat 't niemand gezien had, liet ze heur rellend vollen lach los dat 't galmde door den stal en rinkelend heur koperen ketels bij de einzen, liet zij ze zwieren als blinkende lichtvaten in 't schemerduister aan 't einde van elke hand. De argelooze zelfvoldoening en de trots op den rijkdom van haar eigen jeugd en haar gezond raaide lijf zat in den lenigen draai van haren stap. Onder de verste koe zette zij zich te melken en toen ze naar den klaartestraal der opene deur keek om Louis nog eens aan te lachen, was hij vertrokken.

In plaats van binst den noenestond bij 't volk te blijven om al rookend wat te zottebollen, ging Louis een rustplaatsje zoeken in 't hooi en lag daar de twee uren in 't genot van 't geen hij gedaan en ondervonden had. En binst het werk, heel dien achtermiddag, verjoeg hij het bekoorlijke beeld niet uit zijnen zin en was hij met 't verlangen bezeten om 's anderdaags weerom met de bende uit te zetten — naar den vlaschaard. 't Was Schellebelle niet alleen maar al de jonge wiedsters, haar zang en gebabbel, haar leute en levenslust — de vlaschaard met 't geen er aan en rondbehoorde dat hem verheugd miek en behagelijk was. Hij koutte en loech met elkendeen, maar telkens zijn blik de stout vranke blauwe kijkers van Schellebelle gekruist hadden, voelde hij het weer als een streeling tot in zijn ziel en was hij weer gerust omdat het teeken van hun geheime verstandhouding weerom gegeven was en weet hij het haar als eene dankbaarheid en erkentenis dat ze gezwegen had over 't geen hij in een onbedacht oogenblik met haar beging.

En zonder dat hij de oorzaak of de reden naging, was 't verlangen nu in hem opgekomen naar 't einde van den wiedtijd... 't was dat hij wilde ontdaan zijn van die druistige beweging op 't hof en om het blondrosse meidje weer haar gewonen gang te zien gaan.

— 't Als 't blijft aanslepen zullen ze eruit groeien; —

't vlas wordt te lang om erin te zitten, had hij reeds aan zijne moeder doen opmerken.

Maar dan liep het reeds op een einde en den Zaterdagavond van dezelfde week, mochten de wiedsters haar geld komen halen bij de boerin en dankte zij éen voor éen de wiedsters af met een —: Zoo, tot de slijtinge, newaar meisjes?

De ruste herstelde dan ook weer en de oude gang hernam met 't gewone, eigen volk op 't hof om 't zomerwerk te verrichten.

Meer dan iemand had Schellebelle verlangd naar het einde van 't geen ze eerst als een wondertijd en een kermis in haar leven aanschouwd had. Want nu wist ze dat 't geen waarmede de meisjes haar geplaagd hadden, waarheid was en nu sedert die groote blijheid en dat groot geluk gedurig in haar hoofd straalde, konden liedjes noch vertelsels haar meer bekoren en was de eenzaamheid haar liever dan alle geruchte. Ze loech en ze zong in 't werk maar 't was om haar eigen stemme te hooren en om haar opgetogen gemoed lucht te geven.

Tusschen de beslommering der groote zomerbezigheid, had Louis niet veel tijd over, maar toch, bij stonden overviel hem soms diezelfde triestmoedigheid en een onbepaald verlangen naar iets dat hij niet noemen kon: eene onvoldaanheid met al 't geen hij rond zich had, iets lijk hij 't gevoeld had dien eersten uchtend in de meie op 't hooge veld. Een zachte heimwee overviel hem als een stille wellust om 't geen voorbij was op dien vlaschaard en dan kwam het kopje met den blond-rossen haarbos en 't blankroze vel van het meisje dat de zonne niet getaand had, vóór zijn geest en hoorde hij haar lach als eene bel die rinkelt in de ijle lucht. En gebeurde 't dat hij 't meisje zelf over de werf zag loopen, dacht hij aan den vlaschaard, de vlakke als een rosgroene effene vacht met de ranke, fijne herels, de blauwe bloemen...

't Bekoorlijke meisje kustte hij niet meer of greep haar niet vast en miek er blijkbaar geen spel tegen, meer dan tegen andere meiden op 't hof omdat hij hield aan zijn eigen weerdigheid en dat hij niet wilde beschaamd staan vóór zijn vader. Maar wanneer als eene vlaag, het bloed in zijn lijf opsloeg en hij 't bruischen voelde, dan voorzag hij en beloofde hij zich zelf de dagen van genot en groote uitbundige vroolijkheid

die nog achter kwamen. Als de kroone van zijn blijde begeerte, voorspiegelde hij zich die goede dagen om zijn lust eens los te laten wanneer de bende weer zou komen en hij meê aan 't joelen zou gaan en vieren het groote feest der slijting.

Hij voelde dat er buiten 't boerenbedrijf en 't werk van alle dagen: 't zaaien, 't groeien, 't drichten; schoon en slecht weer, tegenslag en meêslag, stal en dieren en land, vader en moeder, huis en hof; — dat er buiten al die dingen nog iets anders was: zijn eigen jeugd, zijn levenslust en de gloed in zijn gezonde, sterke lijf; iets dat opbruischte als een macht, een geweld en hij voorzag: als dat eens los kwam, zijn vader noch hij zelf of iemand anders het dwingen of temmen zou.

BIJDRAGE TOT DE TECHNIEK VAN POTGIETERS GEDROOMD PAARDRIJDEN

DOOR

ALBERT VERWEY.

Elders heb ik meegedeeld dat Potgieter de strofe van zijn *Gedroomd Paardrijden* aan De Musset's *Namouna*, *Stances à la Malibran* etc. ontleend kan hebben en dat Théodore de Banville (*Petit Traité de Poésie Française* p. 155) haar rijkdom, de „perpétuelle invention” waartoe zij noodzaakt, geprezen heeft.

Tegelijk heb ik opgemerkt dat Potgieter die strofe behandelde in haar acht rijmschikkingen, dat hij die schikkingen geregeld deed weerkeeren, en dat hij de eenheid van het gedicht niet in de enkele strofe stelde, maar in een achtal van die strofen volgens een vaste orde saamgesteld.

De opmerking is waar; en schrijvende voor lezers wien ik in het voorbijgaan een denkbeeld moest geven van Potgieters strofenkunst, kon ik de techniek van *Gedroomd Paardrijden* niet uitvoeriger blootleggen.

Voor den belangstellende evenwel die mijn bewering aan het gedicht toetsen wil is dat mogelijk; en ook noodig; want het scheelt veel dat de voorstelling, die ik ervan gegeven heb, volledig zou zijn.

De strofe bestaat uit zes regels, op twee rijmen. Haar eenvoudigste vorm kan dus door het schema a b a b a b worden uitgedrukt.

De vraag is nu 1° of het aantal mogelijke rijmschikkingen,

naar dit schema, uit acht bestaat; — 2^e of Potgieter die acht gebruikte en geregeld deed weerkomen; 3^e of hij de eenheid van het gedicht in acht strofen stelde.

Ik zal van alle drie deze stellingen aantonen *dat*, en tevens *hoe*, ze waar zijn.

Ten eerste: het aantal mogelijke rijmschikkingen.

Rekenkundig zijn er twintig. Het staat ieder vrij dit nategaan. Maar daar a b niets anders zeggen wil dan dat het eerste eindwoord niet rijmt op het tweede, kan men evengoed b a schrijven, dat ook niet anders zeggen wil. Men kan a vervangen door b en b door a zonder dat dit iets verandert in wat de letters als schema uitdrukken.

Hieruit volgt dat van de twintig schikkingen de eene helft, als zijnde die waarin a en b elkaar eenvoudig vervangen hebben, juist hetzelfde zegt als de andere helft.

Blijven dus tien rijmschikkingen.

Het is evenwel niet de vraag welke schikkingen schematisch te vormen, maar welke voor den dichter bruikbaar zijn.

De overweging heeft ook De Musset, en ook De Banville beziggehouden. En de laatste schrijft dat het niet doenlijk is de drie op elkaar rijmende regels achter elkaar te plaatsen. Hij geeft als reden op, dat het „ôterait à la strophe tout son imprévu et toute sa variété.”

Potgieter is het maar ten deele met hem eens geweest. Hij verwerpt de vormen a b b b a a en a a b b b a, maar behoudt a a a b b b. Ik stel mij voor dat hij de reden die De Banville voor de weglating geeft, niet afdoend vond. Het is zeker waar — kan hij gedacht hebben — dat de afwezigheid van het onvoorziene en verscheidene een nadeel is, maar het is even waar dat er een bekoring ligt in vooruitgeweten terugkeer en gelijkmatigheid.

Er kwam nog iets bij. Juist omdat in al de andere strofen drie rijmen na elkander *niet* voorkomen, is het éénmalige terugkomen altijd verrassend, en heeft dus juist zeer bijzonder de deugd die De Banville zei dat er meê verloren ging.

Men hoeft *Gedroomd Paardrijden* maar te lezen om gewaar te worden hoe treffend telkens dat onverwachte drietal is en hoe van deze soort sommige van de schoonste strofen zijn.

Er was evenwel, voor de weglating van *twee* strofen, een reden die De Banville *niet* had uitgesproken. Ze is deze dat een sixijn te kort is dan dat men een van zijn rijmen eerst met het vierde vers zou beantwoorden. Dat gaat goed in vormen van langen slag waarbij de aandacht gespannen blijft op het opvangen van rijmen, ook al komen ze na een aantal andere, — maar daarop is bij een korte strofe de aandacht niet ingericht.

Hier hielp Potgieter dat „profond sentiment musical” dat, volgens De Banville, de bewerker van deze strofe noodig heeft.

Deze twee vormen dus, a b b b a a en a a b b b a, bleven uitgesloten, en daarmee was het tiental mogelijkheden op acht teruggebracht.

De tweede stelling is: dat Potgieter die acht vormen gebruikte en geregeld deed weerkeeren.

J. B. Meerkerk noteert in de Inleiding tot zijn uitgaaf van *Gedroomd Paardrijden* (p. 18) de *zeven* vormen van het eerste achttal strofen en zegt dan dat die „om de acht coupletten” terugkomen.

Wat meent hij daarmee? —

De schemaas die hij geeft, zijn de volgende: 1^e a b a b a b; 2^e a b a a b b; 3^e a a b b a b; 4^e a b b a a b; 5^e a a a b b b; 6^e a b a a b b; 7^e a a b a b b; 8^e a b b a b a.

De opgaaf is juist (een drukfout in 7 heb ik verbeterd) en bij vergelijking blijkt dat 6 hetzelfde is als 2. Zeven vormen dus.

Dat Meerkerk geen verdere verscheidenheid heeft opgemerkt, bewijst, dat hij niet verder dan het tweede achttal strofen vergeleken heeft. Het tweede is gelijk aan het eerste; behalve toch nog dit verschil dat in het eerste het vrouwelijk, in het tweede het mannelijk rijm voorgaat. Het derde evenwel, vertoont, bij overeenkomst, afwijking, — en het vierde, in een belangrijk opzicht overeenkomend met het derde, verschilt toch ook daarvan weer.

Potgieter had zijn achtsten vorm overgehouden. Hij plaatst hem aan het einde van het derde achttal.

Wat bewoog hem daartoe?

Wat bewoog hem ertoe in het eerste achttal één vorm tweemaal te geven en een anderen in het geheel niet?

Laat ons zien of er in de vormen-zelf iets is dat daar aanleiding toe gaf.

Tot een duidelijk overzicht schrijf ik ze nu alle naast elkander.

<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>5</u>	<u>6</u>	<u>7</u>	<u>8</u>
a	a	a	a	a	a	a	a
b	b	a	b	a	a	b	b
a	a	b	b	a	b	b	a
b	a	b	a	b	a	a	b
a	b	a	a	b	b	b	b
b	b	b	b	b	b	a	a

Het valt dadelijk in het oog dat hierbij zes zijn die, met a begonnen, met b eindigen; en twee die, eveneens met a begonnen, ook eindigen met a.

Wat wil dit zeggen voor de rijmen van Potgieter, die mannelijk en vrouwelijk rijm gebruikt? Dit: dat als hij de strofen van een zeker achttal begint met vrouwelijk rijm, zes daarvan zullen eindigen met mannelijk rijm; en omgekeerd. Dat hij evenwel voor twee strofen een overeenkomstigen vorm niet heeft.

Hij had daarentegen twee met afwijkend slot-rijm.

Het lag voor de hand dat hij de gelegenheid welkom heette om de laatste strofe van het achttal, en daarmee het achttal zelf, te doen sluiten met zulk een afwijking. Als hij de strofen begonnen had met vrouwelijk en gesloten met mannelijk rijm, dan was het juist mooi, een werkelijk slot, het allerlaatste rijm weer vrouwelijk te doen zijn. Een van de twee kon dus aan de beurt komen; maar in geen geval het andere, dat een afwijking midden-in zou hebben teweeggebracht.

Dit was de reden waarom hij een van zijn eerste zes schikkingen herhalen moest, en voor de 6de nog eens de 2de nam.

Wat op ons lijstje het 7de schema is, gebruikte hij voor zijn 8ste strofe.

De gedachte ook het 8ste schema te gebruiken had hij echter niet opgegeven. Ook dat kon alleen aan het eind van een achttal dienen. Aan het eind van het derde achttal verschijnt het dan ook.

Dat Potgieter de acht vormen gebruikte is hiermee aange-
toond. Dat hij ze geregeld deed weerkomen wordt het best
besproken tezaam met de derde stelling: dat hij de eenheid
van het gedicht in acht strofen stelde.

Als ik ieder strofenschema aanduid door het cijfer dat (zie
p. 170) erboven staat, dan is het volgende het geheele strofen-
systeem waarop *Gedroomd Paardrijden* geschreven is.

Eerste achttal:

1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 2 . 6 . 7 (rijmorde: vrouwelijk—mannelijk.)

Tweede achttal:

1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 2 . 6 . 7 (rijmorde: mannelijk—vrouwelijk.)

Derde achttal:

1 . 3 . 6 . 2 . 5 . 3 . 4 . 8 (rijmorde: vrouwelijk—mannelijk.)

Vierde achttal:

1 . 3 . 2 . 4 . 5 . 3 . 6 . 7 (rijmorde: mannelijk—vrouwelijk.)

Dit systeem blijft en is in het gedicht twaalf maal zonder
stoornis aanwezig. Alleen staat tweemaal (str. 139, 3de van
een tweede achttal en str. 318, 6de van een vierde achttal)
vorm 6 waar vorm 3 moest staan.--

Met één blik is het nu te zien dat het achttal de eenheid
is. 1 en 5 zijn de twee vormen die voortdurend op hun plaats
blijven. Dit zijn de twee eenvoudigste, maar die ook het
meest van elkander verscheiden zijn (a b a b a b en a a b b b).
In drie van de vier gevallen is 7, in het vierde 8 de eind-
strofe. Eveneens in drie gevallen behouden 4 en 6 hun plaats.
Dit is regel genoeg om het achttal als eenheid vasttehouden.

Maar het heele stelsel van regel-met-uitzonderingen strekt
zich niet uit over acht, doch over twee-en-dertig strofen.

Niet een achttal, maar een twee-en-dertigtal keert regelmatig
terug, en dáárin ook de acht rijmschikkingen waarop het
gebouwd is.

Ziet men nauwkeurig, dan bemerkt men dat van die rijm-
schikkingen tenslotte ééne onvolledig is uitgebuit. Vorm
8 namelijk, waarvan de rijm-orde mannelijk-vrouwelijk niet
aanwezig is. Op de plaats waar men haar verwachten zou,

aan het einde van het vierde achttal, verschijnt, voor de tweede maal, de 7 van die rijm-orde.

Zóó is de bewust-doorbroken regelmaat waaraan Potgieter zich bij het schrijven van *Gedroomd Paardrijden* onderworpen heeft en die men kennen moet als men het gedicht wil verstaan.

VERZEN

DOOR

J. JAC. THOMSON.

DICHTER'S LOON

De sterke, die zich tot de daad
Bezint in 't vrij en eenzaam huis,
Die trouwlijk vroom en wijs en kuisch,
Het uur, dat nood doet, rijpen laat;
Maar midlerwijl in 't gloeiend gruis
Het zwaard bergt en straks vonken slaat
Op 't aanbeeld; dan, het hardend baadt,
Waar 't stoomend zinkt met sterk gebruis.

Vindt wel een weg, die zelf zich wijst,
Vangt wel een klank in 't luistrend oor
Van 't krachtig en verheven koor,
Dat in zijn werk den arbeid prijst.
En of zich ook een stap verloor
Op de akker, waar het nevelgrijst;
Hij gaat getroost en morgen rijst
Het nieuwe zaad uit de oude voor.

Maar wie in de versloten woon
Zijns levens lot en zin bedenkt,
Die 't een hier, 't ander ginds heen wenkt,
Tot het zich schaart en biedt als schoon,

Die, met der droomen wijn gedrenkt,
 't Verrukte spel van maat en toon
 Voorbij hoort gaan — wat is zijn loon,
 Als hij dit schoon der wereld schenkt?

Dat hem een vreugde als om een bruid
 Van dag tot dag omsluit, omvacht,
 Dat de kristalgeslepen nacht
 Hem vol hangt van schoon-koel geluid;
 Dat eeuwig is wat hij bedacht,
 Hij zint het stil of zegt het uit —
 Tot zich zijn oog aan 't einde sluit,
 Nog klaar in de aardsche wilde pracht.

Uit: HET SPEL DER SEIZOENEN.

I. STEM DER LENTE.

Tot in 't hart van mijn huis dringt zoete lust,
 Dees avond, nu de weemoed om 't ontrust
 Gemoed bloeit als de winde bloeit om beukeheggen,
 Nu zal ze zich rondom mijn voorhoofd leggen
 Als teere, witte, dunne voorjaarswolken:
 Berusting; en in de onstuimige kolken
 Versmelten ras de losse vlokken schuim —
 Straks staan zij, vijvers, klaar en hemel-ruim
 En dragen zij de gondels van 't geluk.

Is het een wonder of een droom? Ik buk
 Mij tot de matte spiegels mijner ziel,
 Waarover scheemrings bleeke bloesem viel,
 En in het mystisch heiligdom der oogen
 Wordt een nieuw lichtenspel zeer zacht bewogen,

Alsof er lampen langs elkander glijden —
Zooals de maan boven de nevelweiden
Werden zij vast en rustig brandt hun gloed.
Bloembladen, die als room zijn en als bloed
Zijn over mij gevallen, en ik gis
In schemer, half gelukkig, hun beduidenis.

Nu ben ik in een hoog-doorlicht portaal
En met 't getril van meenge zonnestraal
Beven er klanken fijn langs alle wanden;
De gouden zon valt door mijn bleeke handen
En in mij neuriet wat rondom mij zingt.
Alsof een speelsche wind tusschen de muren dringt
Is een gerucht er en een vluchtge zucht.

Dees avond, als een overrijpe vrucht,
Wier zoete smaak den zomer doet herdenken,
Ontsluit dags visioen: zijn handen wenken,
Zijn teederheid ging in zijn glimlach schuil,
En uit der smarten somber-zwarte kuil
Komt hij mij wekken — vlied' dan doodsche slaap
Van mijn ontloken oogen, waar 'k ontwaak.

Wat wekt gij, Avond, mij uit mijn gepeinzen?
Ik zie de vale schimmen angstig deinzen
En slinken, als de schaduw voor het licht.
Gij, die zoolang mijn huis bevolktet, zwicht,
Als krijgers die een uitval doen, in 't felle razen
Keeren op het signaal van stadstoren geblazen,
En laat me alleen, verbaasd en vreemd-beschroomd,
Als dien het leven roept, wijl hij het leven droomt.

Wat wekt gij, Avond, mij, die als een juwelier
Tusschen de paarden van mijn weemoed, schier
Als een gestorvene, ingeslapen was?
Wat staat ge achter mijn raam en tikt aan 't glas,
Dat ik, half schrikkend, al mijn paarden stort
Over den grond, wat vraagt ge of ik mij gord
En U ga volgen in uw schoon domein.
Wie wil de wachter mijner schatten zijn,
Wanneer mijn voet Uw voeten na zal treden,
Wachter der schatten van mijn rijk verleden?

Avond, gij riept me uit zoet en droomschoon wanen,
Welaan, leid mij door Uwe blonde lanen,
Geef mij Uw zegen mee en zeg mij zacht,
Wat ik, woordloos in mij zal hebben uitgedacht.

De laatste neevlen zijn nu weggezonden,
En langs den weg ligt, bijna uitgeblonken
Het water, dat den zilvren schemer mint;
In het raggroen der boomen wil de wind
Zich leggen, maar hun teedere om-kanting
Wijkt zacht uiteen, totdat hij over 't land hing
Zijn stilre pracht in wankel evenwicht.
De weien spreien, droomrig overlicht,
Zich, tot waar wilgen, rijwijs, eenzaam staan.
Een boot glijdt ruischloos over 't water aan:
Ik zie een donker man met lange halen
Den boom bewegen — hoor, de nachtegalen,
Die tusschen twijgen wiegend, samenfluiten,
En voor elkaar een klankprieëel ontsluiten
Waarin dit uur op rozen wordt gebed.
Wie kan hier snel voorbijgaan, en wie zet

Zijn voeten niet voorzichtig bij elkaar,
Om dit gekweel, en staat en hoort ernaar?

Thans is een uur, waarin zelfs 't stadig bloeden
Der wond geen pijn meer geeft; dat een vermoeden
Van vreugd tot vroomheid om de lippen maakt,
De dichte windslen voor onze oogen slaakt,
De laatste, wildst bewogen vlammen bluscht.
Wat in mij onbewust was, wordt bewust
Bij 't langzaam stijgen en het zoekt de baan
Van maat na maat om 't sterke rythmisch gaan:
't Klinkt en herklinkt in een zoet rijmverband
En voert mij zingend door dit zingend land.

O Lente, naderde ik daartoe Uw bronnen
Dat ik heur water, nauwlijks nog gewonnen,
In brooze urnen mijner woorden giet,
Vraagt gij van mij het offer van mijn lied,
Dat in 't herbeelden Uwe gunsten loont,
Hoe ge in Uw weemoed mij mijn weemoed schooner toont?

Lente, is dan niet voor heel der spotters schare,
Die in des levens spel geen eeuwge kern ontwaren,
Die nimmer zagen in Uw zoet tafreel
Den ernst achter der kleuren vlinderlijk gespeel,
Mijn zang een dwaasheid en de mijmerij
Eens droomers bij der bloemen schoon getij?

Maar als een klankboog, die in Oostersch land
Tusschen twee torens zijn broos bouwsel spant,
Klinkt in mijn ziel van de een tot de andre poort
Het ruischend-klare, zingend wederwoord.

Zoo spreekt de stem :

„Wijke dees avond 't licht
Van 't nu, wijl 't voor een kleur-spel zwicht,
Waarin ge aanschouwt den eeuwgen ommegang
Der hovelingen van den zoeten zang.

Zij, in het sluimerdonker lang beloken,
Zien weer hun rust en diepe stilt gebroken;
Terwijl tot U in de avond 't licht genaakt
Zijn zij tot een nieuw leven herontwaakt,
En zaligblijje, vorstelijke schimmen
Bevolken zij de stralend-zilvren kimmen.

Waar mijn verkorenen de voeten zetten
Is kleurig 't veld; zacht waait op de baretten
De witte veer en langs hun blonde haren
Verglijdt de zon en strijkt het licht uit harpesnaren.
Een statelijke stoet in mantels van fluweel,
Purper, roomwit, blauw als clematis, geel
Of bleekgroen, als de zee soms wezen kan,
Zoo gaan zij met elkander, man na man,
Wier namen zoeter zijn dan wierookwalm,
Een lange keten, waarvan niet een schalm
Een breuke heeft en niet een is onwaard:
Blinkende schare op Schoonheids bedevaart.

Zóó 't beeld — vat gij den inren zin nu samen:
Het is de eerste vreugd; het is het eerste amen
Op 's werelds bitterdiepe en angstig-zware klacht
En vraag, die dreunt als 't pijnwoud in den nacht.
Het is de straal, die de eigen weg vergulden
Zal, die het duistere en verhulde

Naar weerszij prijken doet, glans-overstrooid,
 Het is het licht, dat met de helling glooit
 Tot in het dal en over weiden spreidt
 Den kalmen luister zijner heerlijkheid.

O Dichters, zij, die om de schoonheid weenen —
 De regen van hun woord wordt van mijn schijn doorschenen:
 De boog kleurt boven 't vocht en vruchtbaar veld;
 En wie gewin kreeg zit terneer en telt:
 Wat oogst hij mocht verwerven wordt bedacht;
 Dan ziet hij hoog den boog en zint en lacht,
 Want, aan zijn zorg en dagelijkschen druk
 Ontheven, zinkt in hem een stil en diep geluk.

Zoo wijs schoonheid, die steeds en nooit verzadigt,
 Ik Lente, U, Dichter en beproef uw trouw;
 U, eerst geroepen, eindelijk begenadigd,
 Onthul 'k mijzelf èn schoonheid in de Vrouw.

Het schoone, dat ge U telkens ziet ontglijden
 Is thans bevestigd in gestaltenis
 Van Die, als Eenge en als Gebenedijde
 't Wezen ontsluit van al wat wankel is.

Zij, de belofte en mede de volvoering,
 Die 't al vergeeft: en zonde en schuld en val,
 Die tot uw stage en goddelijke ontroering
 Naar 't vredige eind u veilig leiden zal."

Ik hoor de stem; 't gezonken hoofd heft schuchter
 Zich op; ik zie als lichten op een luchter
 De sterren branden, ver en verder branden;

Vaal is het veld en eenzaam en ik kan de
Nevelgespinsels stijgen zien op 't gras;
Het is of ik een oud, oud sprookje las
Waarbij de droomen kleuren in 't verbeelden
En in den schijn d' ernst met zichzelf speelde.

Maar ik weet, Lief, dat 't al tot U zich richt,
Gij zijt — hoe wonderbaar — Gedicht in mijn Gedicht;
De edelknappen mijner woorden, allen,
Zij gaan slechts uit om aan Uw voet te vallen,
Hun hoofsche dienst geldt U: Schoonheid en Lente saam.
Die beiden in U bindt met eigen, nieuwen naam.
In U is de een en de ander en haar beiden
Belijd ik als ik u slechts mag belijden;
Uw is mijn zang waar ik van Lente en Schoonheid zing
Wijl aller vreugd als één vreugd mij omving.

Dus zij mijn Lied gelijk der vlugge beken
In 't bosch, die murmlend en verstolen spreken
En over heldere kiezels schichtig schieten,
Maar stil doen lachen hem langs wien zij vlieten.
Zoo zij mijn Lied nu ik mijn schreden wend
In 't nieuwe land; er rijst in mij een ongekend
Genieten; als een net van fijne zonnestrallen
Legt het over mijn weemoed zich; er wil
Wonder gevoelen klaarlijk zich bepalen
En alle wilde wenschen liggen roerloos stil.

Dan zeg ik 't mij: dit zuiver nieuw geboren'
Is 't niet de Lent, die in mij tot het zoetst
Begrijpen komt? Haar zang zingt in mijn ooren
En aan dien zang worde mijn zang getoetst.

Zij wekte in mij woorden die samenklonken
Telkens als twee schalmeien, die in 't woud
Te samen gaan; wier tonen stegen, zonken,
Waarin 't geluk zich langzaam openvouwt.

Maar te andrer kant is het der Liefde wezen,
Dat in het Lente-Schoon beloftevol zich toont —

En worde Lente of Liefde of Schoonheid zelf geprezen,
Het huis staat eeuwig vast, waarin de Dichter woont.

II. HERFST.

Nu wil de hertst zijn blad vergelen,
Nu zwijgen de geveerde keelen
En stokken stem en zangslag in
De hooge, eerlang vergeten, lanen,
Waar 'k in het ruischend loof der banen
Uit schoone treurnis vreugde win.

Zie allentwege in duizend verven,
Der Schoonheid wonderbaar versterven,
Den glimlach van een goede vrouw,
Die bij haar uiterste verscheiden
Der kindren droefenis verblijden
En gaarne iets zachts nog zeggen wou.

De wind drijft over doodschen akker,
Maakt raaklend dorre blaren wakker,
Uit dunnend loof opnieuw gerooid,
Die in de koele en hooge hallen
— Hoe brooze hulsels — aarzlend vallen,
Verwaaid, wat Zomer heeft getooid.

Dan trekken zwaar de donkre wolken,
De grimmige, verbolgen volken,
Op hemelveld geschaard ten slag,
Tot onder de te duistre vanen
Een nieuwe glans hopen vermanen
Komt: de lichtwimpels van den dag.

Want geel en rood en goud is 't Westen,
Als branden de verlaten nesten
Waaruit de schuwe zanger vlood,
En hoog en scherp met tin en torens
Staat donker, als voor vlam van dorens,
De stad, waarlangs het kimlicht schoot.

Maar in mij gaat zich schoon herbeelden
Dit beeld, dat in den geest verêelde,
Nu zuiver schijn en toch ontdaan
Van wat uit plaats en tijd verzezen,
De grens is tusschen schijn en wezen —
Waarin het wezen wordt verstaan;

En als de stad op lichte kimmen
Waar 'k zie aan dake' en torens klimmen
Het stralengeel, dat duister scheidt
Van 't licht, liggen mijn donkre droomen,
Een stad, tegen de gouden zoomen
Des brands der stille eeuwigheid.

AERNOUT DROST

DOOR

J. KOOPMANS.

I

Gegeven 'n Hollandse kwant, die als knaap, in 't hartje van z'n gewest, — 't verhaal spreekt van Katwijk, — door al z'n dorpelingen, de kreupelen en geboehelden inbegrepen, voor 'n innemende jongen werd gehouden, zonder door z'n makkers er scheel om te worden aangezien; die in de molen van z'n dorp al de trappen vrij op en af mocht lopen, en bij de mole-naarsvrouw mee aan tafel mocht zitten; die, eenmaal jongeling geworden, en z'n hart gesteld hebbende op 'n lieve speelgenoot, doch te onbemiddeld om op haar bezit te mogen hopen, uit balorigheid wegloopt en in allerlei verdacht gezelschap, ja, onder de zeerovers, terecht komt; die, enige tijd daarna, als z'n beter ik gaat inzien, dat niets ter wereld het zedelik zelfbezit sterker verteert dan doelloze arbeid, — z'n arm in dienst stelt van de „Kompanjie”; die, ten slotte, na jaren van ijverige plichtsbetrachting, van genoeg middelen voorzien, om te kunnen leven, en van genoeg loffelike aanbevelingen, om verder te kunnen komen, in z'n geboortedorp terugkomt, en er z'n onverminderde trouw aan de liefde zijner jongelingsjaren met de verwerving van z'n — eerst aan 'n rijke en ruwe philister gepaarde, en daarna op wonderlike wijze door hem uit het graf geredde — Hechtje beloond ziet; — gegeven deze Aelbrecht Jansz op z'n voetreis van Leiden over Valkenburg naar Katwijk: wat voor beroemde personen en wat voor beroemde gebeurtenissen, wat voor nationale eigenaardigheden in leefwijze, en denkwijze en spreekwijze, kunnen als leerzame 17de-eeuwse geschied- en zedekundige realia om de gefingeerde „romanheld”

worden gegroepeerd, opdat van deze spanne levens van deze persoon 'n genoegzame straling uitga, om het oog van de toeschouwer te boeien, z'n geest aangenaam bezig te houden en met nuttige kennis en lering te verrijken? 1)

Want ook Drost had, bij de aanblik van het later verval, Neerlands „Gouden Eeuw” toegeschenen 'n nooit te volprijzen monument te zijn. Loosjes had die bloeitijd, in z'n vaderlandse romans, als 'n spiegel opgehangen voor de opkomende vaderlandse burgerijen, die, naar hij meende, te schoeien zouden zijn op de leest van de Bataafse aangelengde Vrijheids- en Gelijkheids-principes van omstreeks 1800, mits ze gevoed mochten worden met de door 't Nut verzedekundigde Kennis- en Deugdtheorieën van 'n populair-wijsgerige school; ook Potgieter zou eerlang, in dezelfde denklijn, de natie haar toekomst groot prijzen, indien in haar staatslieden, haar geleerden en haar handelslieden, zich de politiek en de geest van de 17de-eeuwse Libertijnse regenten werkzaam betoonde. Tans was, ten volle toegerust met de kennis van de geschiedenis, de taal en de zeden van 't tijdvak van Fredrik Hendrik, Aernout Drost aan 't werk getogen. Hij had door z'n aderen laten golven de polsslag van 't krachtige 17de-eeuwse leven. Voor hem was 't verleden opgerezen als 'n indrukwekkend gebouw. Het was hem 'n ontzagwekkende schepping geworden, 'n wereld niet minder groots en homogeen als de wereld van Israël en als 't Hellenendom, en waarin alle vezelen van in- en uitwendig leven tot één geheel zijn vergroeid. In één afgehouden brok van dit organisme had hij zich in staat gezien al de aderen van de onderlinge levensbetrekkingen te doorschouwen; zo zelfs, dat voor hem de mensen zich niet meer lieten scheiden van hun denkwijze, hun kleding of hun taal. Voor hem staan ze geschapen met die denkbeelden en met die spraak in woorden en wendingen, zonder welke hij ze niet meer in de lijst van hun tijd kan dulden. Hij kan zelfs geen 17de-eeuwer zien dan in levende omgang en in gesprek met wezenlijk historische personen, en kan niet nalaten

1) Schetsen en Verhalen. Door den Schrijver van Hermingard van de Eikenterpen. Amsterdam 1835.

Nieuwe Uitgaf: Aernout Drost, De Pestilentie te Katwijk (1625), met Inleiding van Albert Verwey en taalkundige aantekeningen door Dr. C. G. N. De Vooy. (Serie van Keurwerken, 1) G. Schreuders. Amsterdam. 1906.

z'n in handeling gebrachte fictieve figuren, 't zij groepsgewijs of afgezonderd, in te schakelen tussen de ware gebeurtenissen. Wat meer is, hij verstout zich zelfs, tussen de ruimten en de bestekken van de werkelijk-historiese mensen en handelingen zelf-verzonnen geschiedvakken in te schuiven, die op vermetele wijze dreigen de histories-reële momenten te verduisteren; en legt, bij die vermeende gelegenheden, z'n echt-historiese personen woorden in de mond, die ze, wel is waar, in hun leven ontwijfelbaar zeker eenmaal spraken, maar dan toch in geheel andere, en zeer zeker in gans anders psychologies geboren momenten hebben geuit.

Wij menen recht te hebben, hierin 'n overmaat van ijver te zien, en het kan in ons opkomen te vragen, wat voor 'n tijdgeest in „De Pestilentie van Katwijk” heeft gewerkt, dat 'n bovenmatig ernstig auteur willens en wetens historische vervalsingen pleegt, met name het wezenlik geschiede bij tijd en wijle door de fabel waagt te ondervangen.

Doch de vraag zelf, eist, voor haar beantwoording, door nadere mededeling van gegevens, nauwkeuriger oriëntering. Drost heeft de „Gouden Eeuw” willen laten kennen in haar voormannen. Zo ze werkelijk geschitterd heeft door ondernemingsgeest, door militaire roem, door geleerdheid en kunst, dan meent Drost u voor ogen te moeten voeren de wakkere en weelderig-beschaafde Van Diemen, de krijgshaftige Wijts, de kundige Barlaeus, de theologiserende Van der Kodde's, de vermaarde Mierevelt. Hoordet ge nooit van de scheuring der Kerk vóór en na '19? Drost zal u de partij-vervolgingen veraanschouweliken: op 't onverwachtst wordt een vergadering der Rijnsburger Collegianten gestoord door 'n klopjacht op voortvluchtige Arminianen: Passchier de Fijne zit haast in de val. Wilt ge 'n 17de-eeuws verhoor? Drost geeft er een, en zet er de stempel der echtheid op, met het te laten leiden door de in de litteratuur vermaard geworden ketterjagende Leidse schout Dr. Bondt. Eist ge 'n histories portret, 'n echt poëties gewrocht? Mierevelt zal voor uw ogen Wijts op 't doek brengen; van twee wandelaars in de vroege ochtend, roemt er één, die Camphuizens vriend is, diens *Maysche Morgenstondt*; de avond te voren heeft, in 'n dorpsberberg, 'n jongmaat 't lied van

„*Mooi Heintje*” gedebiteerd. Ge zoudt voor 'n ogenblik Hollands geestelijk leven op de spits wensen gedreven te zien; Drost voert u naar 't slot te Muiden, en ge kunt er in 'n uitgelezen kring, — Hooft had Vondel nog niet verlaten, en juffrouw Hellemans was nog slechts gast, — Van Baerle het vermaarde geval horen vertellen van Hechtje's verlossing; Cats hoort 't mede aan, en, wat de bewerker van de huweliks-cyclus als anekdote gaf, heeft Drost hem als levend voorbeeld, ter vermelding waardig, voor ogen gesteld. Niet minder dan met historische personen heeft Drost u op de hoogte willen stellen met historische toestanden en gebruiken. Hij wil dat gij bij hem Ostade's dorpskroegen zult terugvinden, het spaarzame kaarslicht flonkerend op de door drank verhitte tronies; ginds zult ge in 't donker sombere gedaanten zien wegschuilen, gebogen over hun fluiten en kroezen; aan de gesprekken zult ge in die klanten de speel- en drinkgenoten herkennen van de sujetten uit Bredero's kluchten. Ge wilt degelijker Hollanders zien; goed, ge zult kennis maken met mannen in stemmig zwart en met brede kragen, wier hand bedachtzaam de puntbaard strijkt, en wier levensernst het voorhoofd met rimpels doorploegde; ge wilt tegenstellingen: zie om u, en naast u staan schelmen in vale dracht, wier oogen van onder hun slappe hoeden begerig naar 't goud van hun evenmens blikken. Er is meer te zien. Zo aanstonds verplaatst de schrijver u midden in 't Leidse straatgewoel, even te voren heeft hij u in de eenzaamheid van de nacht op 't Katwijker kerkhof verplaatst; even vooraf heeft voor uw ogen gepraald de wijde vlakke tussen Wassenaars bossen en de voor u opdoemende duinenrij: een landschap dat hij voor u doopte in 'n gouden zonneschijn, die, spelemeiend met de vensterruitjes der boerenhoeven, ze deed blozen van opgetogenheid; later zal hij u brengen tussen de dode duinpoelen, wier bedwelmende dampen uw brein zullen bezwaren en uw gemoed neerdrukken... Over deze wereld nu heeft de auteur het vlechtwerk van z'n beeldend vermogen gelegd. De fictieve Albrecht Jansz., door de historische Rijnsburgers gedoopt, en vergezeld door de vermomde historische Passchier, voorkomt, op weg naar z'n geboorteplaats, 'n manslag op de fictieve Orbert, aan wie moederlike bescherming de fictieve Hechtje gepaard had; verlost te Katwijk zelf de

schijndode, door de pest bezochte, Hechtje uit 't graf; wordt de volgende dag, onder 't verplegen van z'n geliefde kranke, op aanwijzing van de fictieve Harmen de Doodt, 'n boef geworden vrijbouter, als schuldig aan de aanslag op Orbert, door de dienaren van de historische schout De Bondt, gevangen genomen, terwijl de dader Sijmen, de zoon van Harmen en de waanzinnige heks Entje-moer, door schelmse praktijken, de dans ontspringt. Hechtje, schoon uiterst zwak, onderneemt, om Aelbrecht te redden, de tocht naar Leiden, en weet, op voorspraak van de historische Barlaeus, en door de invloed van de historische Mierevelt op de historische Wijts, voor Aelbrecht genade te verwerven. Orbert sterft aan de pest, waardoor 'n vereniging van de twee gelieven mogelijk wordt.

Niemand, die van 't verhaal zelve kennis nam, zal kunnen ontkennen, dat er geen vaderlands werk is als dit, wat zozeer de indruk geeft, 'n afgewerkte reeks schilder-studies te zijn op 17de eeuwse bodem. Niemand, ook, dat hij bij elke schrede 'n nieuwe veeg, 'n nieuwe toets ziet aangebracht. Dat het licht om en over de bladzijden speelt. Dat elke maal, als men 't boek ter hand neemt, het kleurenspeel even fris blijft, en men de scherp omljnde tableau's, als figuren-mozaïek, zich concentreren ziet tot 'n kostbaar tegelwerk. Dat 'n werk met zulke hoge eigenschappen, enkeling zeker, eenling waarschijnlijk voor immer, wat studie en bewerking betreft, velerlei arbeid op histories-romanties gebied in de schaduw stelt en de vrijmoedigheid, bedenkingen te opperen, het zwijgen oplegt. Doch anderzijds zijn het juist de sterk-sprekende eigenschappen in dit genre, welke ons de vraag opdringen, hoe een fictief, met behulp van het zuiver-histories materiaal opgezet levensbeeld zich verhoudt tot de geschiedenis zelf; met andere woorden, hoe het verbeelde 17de-eeuwse leven staat tot de, uit de logiese noodwendigheid van de tijd, voortvloeiende feiten en handelingen der 17de-eeuwse mensen. De vraag wordt daarom van belang, omdat, zoals reeds is opgemerkt, in 't voor ons liggend verhaal, werkelijk levende personen worden voorgesteld 'n deel van hun levensuren met het in die momenten doorleefde leven te hebben afgestaan ten behoeve van 'n denkbeeldige levenssfeer en van denkbeeldig geconditioneerde geestesprocessen,

terwijl die personen tegelijkertijd, — en dit vooral mag niet worden vergeten, — die zelfde oogenblikken doorleefden en die zelfde woorden spraken onder de logiese voorwaarden van 's levens werkelijkheid.

Want het wezen van de historische roman, werd voor en na opgemerkt, is van 'n zonderlinge kom-af.

Ook in de litteratuur zijn half-geburgerde Gitano's. In hun wapen, beweert men, schemert nog altijd 'n balk.

* * *

Zeer veel lezers zullen zich de scheppingen in „stuc” herinneren, welke in onze tijden, waarin de verering van 't geveeste onbewust 'n soort sportspel werd, hier en daar op pleinen of bouwterreinen van enige onzer steden verzezen: — fantasieën, bekend onder de naam van Oud-Dordt, Oud-Amsterdam en Oud-Antwerpen; — ineenzettingen van typiese plaatselijke gevels uit vervlogen eeuwen, tot schilderachtige markten en grachten, door bomen beschaduwd en door water weerspiegeld. Datgene, wat men zich bij 't ontwerpen van zulke „steden” voorstelde, werd er mee bereikt: de bezoeker had voor zich 'n *tiepe* van 'n oude stad. Doch men lette wel op, dat in 't woord „tiepe” 'n begrip ligt en in de begripsvoorstelling 'n begocheling. Want wat had men gedaan? Zeker, men had van de meest karakteristieke gebouwen, huis voor huis, het sprekend front zoo korrek mogelijk nagebootst; men had ze trouw weergegeven in dezelfde vorm waarin ze hun histories leven geleid hadden. Doch om dit doel alleen, had men ze, anderzijds te kort gedaan. Juist omdat de bouwmeesters onzer tijden de vroegere gebouwen eer genoeg dachten te hebben gegeven als nieuw-geconstrueerde bouwtepen, dat is, als in materiaal uitgewerkte tijdmotieven, zagen ze er geen bezwaar in, ze los te maken uit het geheel van straten en huizen, waarin ze 'n deel hadden uitgemaakt van 'n gans organisme, hun bepaalde plaatsen innamen in 'n complex van volksleven; in 't kort, men had niet geschroomd ze te ontdoen van hun histories kostuum. Doch men had meer misdaan. Men had, ook al weer met de op zichzelf loffelike bedoeling, om — bij wijze van spreken — 'n album van bouw-

tranten te geven, aan die gebouwen 'n plaatsverband, en daarmee, voor sommige, 'n tijdsverband opgedrongen, waarin ze, in wezenlikheid, nooit hadden verkeerd en waarin ze alleen zouden hebben kunnen verkeren, wanneer ze als noodwendig-historiese produkten van gelijke kultuuroorzaken, onder afwijkende toevalligheden, op dezelfde wijze, als het tans de willekeur voorschreef, naast elkander waren te staan gekomen. Kortom, 'n fantasiestad is 't silhouet van 'n droomgewrocht; van de dingen zelve, te midden van hun levenscondities, hebben zich geabstraheerd hun schimmen; los en ijl hangende in de lucht, hebben ze zich gegroepeerd in bonte orde, als 't ware gereed om onder nieuwe levensassociaties 'n voortgezet bestaan te beginnen. Het luchtbeeld vervloog; doch alvorens het wegzwijmde, nam er 'n handig dilettant 'n lichtdruk van, en stalde ergens op 'n geschikt plekje, 't zij een of andere stadsweide of exercitie-terrein, z'n foto uit tot 'n tableau-vivant.

Nu kunnen zich in zulk 'n ingebeelde stad zeer goed mensen van deze tijd bewegen op de wijze, als in de werkelijkheid de mensen van vroeger zich hebben bewogen. In 'n „Oud-Amsterdam” kan men heel goed 'n „Hoofd” of 'n „Vondel” brengen, die woorden zeggen, zoals Hooft en Vondel ze inderdaad hebben gezegd. Evenzo zullen „geringe lieden,” „boeren” en „straatvrouwen” in zulk 'n „stad” heel goed opmerkingen en platheden kunnen debiteren in termen, zoals ze in menigte in de geschreven taal van Breerô en Coster voorkomen, en welke termen zeer zeker ook wel door de mindere man van die tijd zullen zijn gebruikt. Doch dit overwegende, zie men tevens het kwestieuze en, wat meer zegt, het gewaagde van zulk 'n spel onder 't oog! Want ook deze termen waren, met inbegrip van de klankeffecten, de zinswendingen, het ritme, en zoveel andere eigenaardigheden meer van het door de vroegere auteurs vereeuwigd idioom, niet minder dan de bouwstijlen, de kostuums en de zeden van die tijden het waren, histories-psychologische monumenten van organies volksleven, die, evenzeer als de „gevels”, tans gelicht worden uit het milieu waarin ze noodwendig zijn geboren, en wederom als de „bouwtiepen”, met andere, ook uit hun eigen sfeer gerukte en uit andere leven-complexen getrokken vormen, tot nieuwe woordenrijen worden samengevoegd, welke

als collecties van tiepe-woorden, als meer of minder geslaagde translaties, de hedendaagse gedachten-vormen benaderen moeten. Zoals de puien en luifels zich abstraheerden van hun achtergrond, zo hebben zich eveneens de woorden los gemaakt van de bodem waaruit ze zijn ontsproten. Ver van de stemmingen en de gewaarwordingen, die hunne psychologische geboorte of hun spontaan-individuële verschijning bepaalden, hebben die vormen elkander ontmoet en zich aaneengeschaald tot hypothetische formules, welke in haar meest betekenende en syntaxiële korrektheid alleen nog maar deze twijfelachtige waarde bezitten, dat zij de wijze vermogen uit te drukken, waarop door de 17de-eeuwse mensen dit of dat *zou kunnen worden* gezegd.

Wat hier is gezegd, geldt niet in mindere mate de groepen gevormd uit verdichte en werkelijk-historise figuren, zoals wij ze Drost met kunstrijke hand zien opstellen in de kroegen der voorsteden, en in de studeervertrekken der geleerden. Naargelang 'n auteur diep doorkneet is in de grote en kleine historische dingen, komt hij in de verzoeking, de voor hem levende figuren met de hen omringende realia, van de werkelijkheid te ontbinden, om, zelf als schepper, de silhouetten samen te brengen in 'n nieuwe groepering; ze ineen te snoeren tot 'n nieuw gemeenschapsleven, zo mogelijk belangwekkend voor alle tijden, en op welks „historiese juistheid,” door nakomeling en tijdgenoot niets af te dingen zal zijn. Doch bij dit streven zal hij 't gevaar niet kunnen ontgaan, z'n beste krachten eer te geven aan 'n geleerd knutselen dan aan 'n harmonies bouwen, eer te worden 'n onderwijzend museum-gids dan te blijven 'n bedachtzaam psycholoog. Hij zal er toe komen, in 'n kort bestek, van allerlei genres, 'n album van *tiepen* te geven. Hij zal begrippen doceren, zoals de directies doen der wereldkermessen in de Westerse metropolen, als ze binnen afgerasterde terreinen Bantoe-stammen „krijgdsdansen” laten uitvoeren, terwijl struisen de „vlakke” bewonen en antilopen de „rotsen” beklimmen; of zoals schoolkartografen doceren, die op één blad papier alle mogelijke land- en kustenvormen, tot begripsonderricht, onder de naam van „tiepenkaart” tot één monstrum verenigen. Hier is 't, dat wij de vaste bodem bereiken. De historische roman, z'n oorsprong nemend in de eindeloze vlakten van

't gevoel, was, op nationaal terrein, hier meer en daar minder, maar ten onzent onontkoombaar, in 't didaktiese spoor gekomen. 1) Het lag voor 'n groot deel in de konsekwentie van de beweging. De Romantiek, die in de lengte en in de breedte naar terreinen had gezocht, die verre moesten zijn van de werkelijkheidssteer, had zich gedrongen gevoeld haar nieuwe werelden voor de massaas en volken te veraanschouweliken in de vormen van begrippen. De Romantiek werd schoolmatres. Tastend eerst ging ze rond. Tijd en ruimte waren haar onbegrensd. Sommige van haar strijders gingen uit naar 't Oosten en haalden er uit 't verleden de Kruisvaarderromans; anderen brachten met Cooper uit 't Westen de prairie-romans; er toefden er aan oude vorstenhoven en op wijdvermaarde kampplaatsen; zij kwamen thuis met „Schlacht”romans, met 'n Mühlbach-cyclus en de ganse Napoleontiese legende, met Rellstab's „1812” aan de spits.

Niets echter, wat met deze wijze van werken meer moest worden gebaat, dan de studie der geschiedenis, en op steeds begrensd en nauwkeuriger terrein, het onderzoek der nationale bronnen zelve. Vele schrijvers, ook hier te lande, werden uitstekende historie-kenners. Doch 't zijn deze positieve eigenschappen tevens, 't is reeds gezegd, welke de historische roman als compositie zoveel te krachtiger tot een abstractum stempelen, dat, onder de bedekking van uit de reële geschiedenis genomen figuren, de werkelijkheid te vervangen tracht. Zo er te onzent één is geweest, die in de roman van zijn tijd de afspiegeling van willekeurige, buiten de gewone levensverhoudingen staande groeperingen heeft gezien, was het wel Geel. Niet voor niets verplaatste hij zich, ter kenschetsing van het door hun gewraakte genre, op de Drachenfels; hij, die geen schijnbeeld in de wolken voor z'n betoog nodig had, verwees slechts tot de natuur: de wereld, die bij 'n rechte stand, als 'n werkelijkheid voor z'n ogen lag, hing, van tussen z'n rokspannen gezien, als 'n romantiese in de lucht.

Alleen, — de waarheid vordert het te erkennen, — met groter vrijheid tot wijziging der combinaties, en met dieper

1) Vergelijk 't Voorbericht op de „Hermingard.”

reflexie. Want voor vele romantici geeft de geschiedenis als zodanig niet genoeg; de geschiedenis, zoals zij ze als oppermachtige beleiders, in zelfgekozen beelden tot één tafereel verenigen, moet handeling zijn in haar beloop, moet zedeleer zijn in haar strekking; het feit moet ondergeschikt zijn aan de opvoeding; het nationale verleden moet staan in dienst van de nationale toekomst; de werkelijkheid, zoals zij die willen voorstellen, moet zijn 'n Symbool. . . .

Is 't wonder nog, dat de levensgeesten van hun werelden wortelen in de Abstractie?

Men veroorlove ons, ter verduideliking, 'n korte greep in 't hart van 't genre. Wij gaan tot Scott, de vader der historische romantiek.

We gaan z'n staande figuren voorbij, door heel z'n arbeid heen. In z'n voor ons liggend werk „De Oude Pelgrim”, waarin de sterk geladen royalistische en Puriteinse polen het werk in gang moeten houden, zijn slechts twee personen, die er beginselen op na houden: Claverhouse en Burley. De overigen, als de trots-adellike lady Margriet, de onnozele Gus Gibbie, de snaakse Cuddie, de dweepzieke Griet, de luchthartige Niel, de zelfzuchtige Jenny, worden slechts gekend aan hun aan de buitenkant liggende hebbelikheden, die in het gerekte verhaal meer ter illustratie dienen dan dat ze de roerselen der handelingen toelichten. 't Zijn aangeklede poppen, waarbij de anecdote de psychologie verdringt.

Verder laten we ongemoeid, hoe met coulissen en figuranten, als daar zijn onweders, volksfeesten, afgronden en dergelijke, wordt gewerkt, om de een of andere persoon plotseling onzichtbaar te maken, en hem met soortgelijke middelen op 't juiste ogenblik weer te laten verschijnen; en hoe rhetorische praal 't gebrek aan psychologische tekening en aan karakterontwikkeling goed moet maken. Nergens elders dan hier zullen op 't slagveld twee doodvijanden elkander kunnen ontmoeten, en, terwijl ze elkaar met langverbeten woede de vernijngste slagen toebrengen, de gelegenheid kunnen vinden, elkander met de vereiste helderheid van oordeel en met de nodige adem in hun longen, in welgebouwde perioden en keur van taal hun met geest gekruide en met humor besproeide

hartsgevoelens mee te delen. Alleen hier zal 't fysiek mogelijk zijn, dat iemand, uitgeput reeds door de folteringen van 't beulswerk, en nauweliks in staat, de woorden van z'n eindvonnis te verstaan, met vastberaden fierheid, in 'n tamelijk lange klassiek gebouwde oratie, 't voorrecht van z'n Christelik martelaarschap ontvouwt. Doch wat wij vóór alles willen aantonen, is, hoe 'n storend element de onwaarschijnlijkheid wordt, wanneer, ter wille van het kenmerkende waarmee deze soort litteratuur de sympathieën van de tijdgenoot wil vleien — de draad, welke af te spinnen, de levensvoorwaarde is voor al „'t geschiede”, — plotseling onoordeelkundig wordt afgebroken; alle actie verlamt; de zon als 't ware stil staat; de ganse wereld ademloos luistert naar 'n hoogst willekeurige en onge-motiveerde boutade van 'n slechts ter illustratie gecreëerd sujet.

Doch ter zake.

Na de slag bij Londonhill vlucht Claverhouse de heuvels over. Op de top staat de gevangen Puriteinse drijfster Griet. Wat krijgt ze in 't hoofd, de kolonel toe te roepen?

„Wacht nog even, wacht even, gij, die hedenmorgen zo „gaarne in 'n vergadering der vromen wildet zijn, zo zelfs dat „gij door alle heidevelden van Schotland wildet rijden om ze „te zoeken! Wilt gij nu niet blijven, nu gij er een gevonden „hebt? Verlangt gij geen woord meer te horen en wilt gij „niet op de middagpreek blijven wachten? Wee u, — moge „het bloed verstijven van het dier, op welks snelheid gij ver- „trouwt! Pak u weg, bloedhond! gij, die zo velen het leven „geroofd hebt, en die nu het uwe in een snelle vlucht zoekt „te redden! Pak u weg, monster! Loop heen, godlasterende „Simeï! Bloeddorstige Doëg! Het zwaard is reeds getrokken, „dat u weldra treffen zal!”

De overste is al lang de heuvels af

Waarom laat Scott 't wijf Claverhouse eenvoudig niet toe-roepen, dat hij ter helle kan varen? — —

— — Omdat boven de gepassioneerde handeling, boven de zakelijke wisseling der woorden, boven 't intense leven, — bij Scott de behoefte zich laat gelden tot de geargumenteerde

uitstalling der gevoelens, welke dweepziek malende vrouwen onder dergelijke omstandigheden *geacht kunnen worden* uit te spreken. Niet de heks Griet is aan 't woord, maar 'n exemplaar uit al de geëxalteerde Grieten onder de Puriteinen. De soort gaat boven de enkling; de abstractie boven het feit; de psychologie van de massa boven de psychologie van de mens. Boven de afzonderlike individuën staan in één groep de Schotse Puriteinen, de Schotse royalisten, onder zich bewarende de Schotse zeden, octrooi houdende van de daden der Schotse geschiedenis. Zo duidelijk is, onder 't dunne vlies van 't oppervlakkige leven, in deze romantiek zichtbaar de machtige stroom van 't nationaal-histories *begrip*.

* * *

Niemand had vóór Drost zo zeer op eenheid van stijl gewerkt als hij. Als hij uit de mijnen der historie en der letteren de kostbare specie van eeuwendurende kracht en weerstandsvermogen opgraaft, stelt hij zich voor in de opgetrokken muren en torens van zijn schepping dezelfde massieve organiese wereld te aanschouwen als hem de 17de eeuwse samenleving met haar maatschappelijke en levensvormen, haar opvattingen van practies handelen en zedelik denken te genieten gaf. Wat rijke winst haalde hij niet voor zich uit de bewerking en schikking der bouwstoffen! Heeft hij beseft, dat het de bouwmeester schaden kon, indien hij bij 't gedurig hanteren van 't histories peillood z'n natuurlikheid in kon boeten? Heeft hij begrepen, dat het begrip, waarmee hij de persoonlijkheid van z'n creaturen omhulde, het rechtstreeks gedachtenverkeer met z'n hoorders belemmeren kon; dat hij, vóór hij 't woord kon nemen, te hoog op de stelten van 't 17de eeuwse klassicisme moest klimmen, om met onze eis van de snelle beweeglikheid van 't rechtstreekse vatten en 't intense voelen, z'n onmiddellike omgeving in de regelrechte geestelike omgang te kunnen betrekken? Doch genoeg. Zo bij Drost, ondanks 't wijken van de natuur, z'n kunstwerk doel heeft getroffen, dan ligt dit in de meesterschap, waarmee hij voor de met hem harmoniërende tijdgenoot de toon heeft getroffen, waarin 't ontwakend nageslacht de schittering van de gouden tijd bij voorkeur hoorde vieren.

Doch als na Drost, Potgieter in dezelfde toonaard en met dezelfde wijding, het ideaal van z'n vriend en medestander uit zal werken, en diens motieven in z'n idealiserende historische studiën zal verveelvuldigen, zal het welbesnaarde instrument van de begaafde voorganger, onder de gelukkige greep van de bewonderende navolger 'n milde stroom van nog wel-luidender akkoorden geven. Z'n kunstzin zal dezelfde zijn; ook hij zal hebben 'n buitengewoon orgaan voor klank en kleur, dezelfde voorliefde voor schetsen in mozaïek, voor groeperingen als in de Rembrandt-partijen, voor 't aanzetten in vegen en toetsen, zo meesterlik toegepast in z'n schilder-poëzie. Ontvankelijk voor de afprenting van de 17de eeuw op zijn geest, 't streven van de voortijd leidende in de baan van z'n denken, geeft hij, in z'n schetsen, haar wezen, haar kracht en haar koloriet met 'n benijdenswaardige getrouwheid weer; en in z'n magistrale tekeningen, als van „Het Rijksmuseum” zal de toeschouwer niet weten, wat meer te bewonderen, of de heldere omtrekken van de voor ons opdoemende stads-complexen rondom de in onze geest herlevende poorterijen, als wel de massieve constructies en de speelsgepitste motieven in 't smeedwerk van z'n taal, waarover voor onze ogen dezelfde slagschaduw en lichteffecten glijden, als welke de 17de eeuwse lenteson, tussen de gevels, over de puin en luifels te toveren placht.

De zaak is, dat Potgieter zou voltooien, wat Drost was begonnen. Datgene, waarin de jongeling schitterend diletteerde, werd bij de man volleerde kunst. De archaïsmen, welke bij Drost als larven in het slijm van haar afgetrokkenheid rusten, zouden bij Potgieter uitgroeien tot volkomen organiese wezens, in staat hun plaats in te nemen in de gehoorzame rijen van 'n keurig en krachtig woordenheir. De barokke versieringen zouden opgaan in 't juist gestileerde kunstwerk. Het spiegel-spel zich samentrekken in 'n harmonies afgewerkt beeld.

II

Op het ruime veld van de — zelfs Vaderlandse — Roman-tiek, ligt „De Pestilentie” op de grens van twee domeinen.

Het werk wijst meer in de toekomst dan naar 't verleden. Zelfs is het in breuk met 't verleden. Het sluit in Drost's — schoon uiterst kort — geestesleven, 'n faze van de Europese Romantiek ten onzent af. Een faze, in miniatuur, en wellicht enkel vlees geworden in de oorspronkelijke „Hermingard”, maar dan toch in ons uiterst gering prae-romanties leven alle aandacht waardig, en op zich zelve reeds eigenaardig karakteristiek.

Hechtje, de met voorliefde getekende Hollandse vrouw, trouw en standvastig, zedig en teer, wandelt niet op rozen. Als wij ze voor 't eerst ontmoeten, zit ze schreiende naast 'n doodkist; waar wij ze verlaten, weigert haar 't doodzwakke lichaam z'n dienst, en stort ze, door velerlei aandoeningen overmand, wezenloos neer. Binnen de luttele dagen tijds, die we met haar meeleeften, liep haar weg langs de rand van 't graf; letterlijk heeft ze als 'n lijk in de groeve gelegen; als door 'n wonder werd ze aan de schoot van de aarde ontrukkt. Om haar lijkkleed hebben de heksen gedanst; voor haar ziekbed hebben gerechtsdienaars gestaan; vrouwenlist alleen vermocht haar 'n uitweg naar de vrijheid te banen. Deze Hechtje nu heeft 'n tegenhanger in Hermingard 1.) De rein gebleven Katwijkse, levende te midden van berekenende winzucht en onedele hartstochten, laat zich terugvinden in de schier heilige jonkvrouw van Bataafsen bloede, die, jong en schoon, teer als 'n roos en zuiver als was, zwaarmoedig aangelegd en mysties van zin, te midden van de beproevingen, waarvoor haar Heidense omgeving en opvoeding haar stellen, de verklaarde ogen en 't hoopvolle hart gericht houdt naar 't onbestemde Licht, wachtende op de Blijde Boodschap, die 't nieuwe geloof haar zal brengen. Doch wijst Hechtje, met de gehele opvatting van „De Pestilentie”, ons naar de lijn van Potgieters nationale schetsenreeks, Hermingard daarentegen dringt aan onze gedachten 'n oudere en oorspronkeliker-romantiese conceptie en uitvoering op. In dit werk is de wereld Christelik-Germaans gedacht; hier bevindt zich 't voorland van de Romantiek; de nationale tendenzen zijn zo goed als uitgesloten; de zege van 't Christelik geloof vooral viel hier te verheerliken; en zo er 't voorvaderlik Heidendom de traditionele

1) Hermingard van de Eikenterpen. Een Oud Vaderlandsch Verhaal. Haarlem 1832.

lauweren oogst, dan is dit alleen om aan de naneef kond te doen, welke heilsverwachtingen al niet moesten worden opgewekt, waar hij 't Evangelie geënt mocht zien in 't hart van 'n zó kloekmoedig en trouwhartig stamvolk als in vroeger eeuwen binnen en om onze landpalen heeft gewoond. Hiermee overeenkomstig is 't land der „Eikenterpen” zelf een Germaans Arcadië, en 't verhaal een Pastorale te midden van idylliese wouden, brede stromen en schilderachtige erven. Welk 'n verschil! Het 17de-eeuwse monument van „De Pestilentie” mocht niet worden gebouwd, zonder dat de stenen één voor één waren uitgezocht en betast; elke lijn had zich te houden aan strenge tekening en schetsplan; — hier, in 't wijde gebied van 't Germaanse leven, kan de geest vrijer dwalen, de verbeelding forser haar wieken uitslaan; de hartstochten kunnen er onbeteugeld heersen; de natuur zich van horizon tot horizon ter beschikking stellen; over de eikenwouden kan onbelemmerd de stem van de donder rollen, de winden jagen achter de golven van 't meer, de adem van de natuur mede zuchten en fluisteren met de mensengemoeden; — hier kan de ongebreidelde Romantiek aan 't woord komen, en zingen, in volle tonen, haar stemmingsleven uit. Veel opener dan 't trillend diepbedwongen hartsgevoel der Hechtjes en Aelbrechts, klinkt over de Eikenterpen, aan 's levens oppervlakten, het melancholies lied der levenssmart. Hier drijft de Romantiek, nog onschools, haar zielen-analyse in haar vrije oorspronkelijke richting; hier heerst nog onbepert haar gulden eenzijdigheid; hier doet nog de afkeer van de werkelijkheid 't menselijk bestaan en de menselijke ontwikkeling als 'n lijdensweg stempelen, waarop het van smart vervulde gemoed zich lafenis put uit de hoop op 'n toekomstig geluk. In Hermingard zelf kweelt dit verlangen als 'n smeltend engelenlied, en de stemmen in de natuur, boven en beneden, geven er, fijngevoelig, antwoord op. Daardoor krijgt het werk een merkwaardig aetheries karakter; zoeken we naar mensen, die inderdaad handelen, dan is wat ze verrichten, slechts illustratief: zo moeten de op de akkers slovende horigen in dezelfde geest 't aanzien van de Frankiese hoofdman Thiederic verhogen, als in de sproke de maaiers moeten getuigen van de welstand van de markies van Carabas. Niemand besluite hieruit, dat het terrein erin niet breed verkend zou

zijn. Integendeel, de oertijd is door de schrijver ernstig in studie genomen. Onder zijn leiding wonen wij 'n Germaans offerfeest bij, huiveren voor 't fatale van hun wicieldienst, leren de wraakzucht kennen in 't Heidens geloof, de mannenfierheid en de kracht hunner berusting in de hoofdman Thiederic. Niettemin was de uitstalling van historische realia in dit werk niet het hoofddoel; niet dus, 'n artistiek bewerkt levensbeeld van 't vroegste voorgeslacht te ontwerpen, waarin de mensen en hun gevoelens en handelingen, samengevlochten met de cultuurelementen in hun levenssfeer, 'n harmonies kunstgewrocht mochten opleveren. Neen, de Frankiese heidenwereld in de vierde eeuw onzer jaartelling zou alleen 'n achtergrond zijn. Daartegen moest uitkomen de zegepraal van het geopenbaarde Christelike geloof, als een aan de zondige en duistere wereld tegengestelde, en hart en leven reinigende en verheffende macht. . . .

Want dit boek is 'n apologie van 't gezuiverde Evangeliese Christendom. Het is de nog uiterst jonge, reingelovige edelkende proponent en geboren litterator Drost, die — in de verte herinnerend aan 't streven van Chateaubriand in z'n „Génie du Christianisme,” — in zijn werelddeel en in zijn oerwouden, in de confessies, de dialogen en de ontboezemingen van Hermingard's „Christengemeente” — 'n oase in de wildernis —, terwijl aanvechtingen des gemoeds en tegenwerpingen van twijfelaars slechts dienen om de waarheid 'des te helderder doen glanzten, alsnog, staande buiten de invloeden van de latere nationale school, z'n Apostoliese belijdenis legt.

* * *

De persoon van Hermingard zal ons zeggen, hoe in 't hart van de heidense mensheid de Christelike idee is gerijpt.

Hermingard's omgeving, waarin al meer dan eens over Christenen gesproken is, toont de nieuwe leer 'n alles behalve gunstige gezindheid. Marcella, 'n Romeinse, die in haar Fran-kiese gevangenschap voor haar gebiedster meer 'n vriend-schappelik raadgeefster dan 'n dienende slavin is geworden, is bevangen met dezelfde vooroordelen, welke de Romeinse wereld vóór Konstantijn koesterde, en welke de eerste Christen-

gemeenten meende te moeten beschouwen als lichtschuwe volkshopen, die hun vreugde vonden in onheilige komplotten, bloedige maaltijden en onreine nachtvermaken. Doch desondanks, groeit in Hermingards maagdelijk gemoed, waarin de kiem van 't Christelik geloof verholen lag, de jonge plant, ook onder de druk, op, tot 'n welige boom. Reeds lang kon de maagd geen vrede vinden bij de vaderlike goden. Ze misten naar haar zin de vereiste duurzame goedertierenheid en rechtvaardigheid. Thor had boze buien, Freya nukken in de liefde, Loki schiep behagen in 't verderven van mensen. Luimen konden nooit getuigen van oppermacht. Hermingard wordt onrustig, en, als Siegbert, de vriend van haar jeugd, het oorlogspad op moet, wordt haar troosteloosheid er niet beter op. Ze zoekt 'n steunpunt. Ze tast in 't rond. Ze zoekt 'n zielestemming, waarin de menselijke hartstochten en de levenssmarten als in 'n effen watervlak vervloeden. Daar ziet ze de maan: „in de stille nacht spreidt ze met milde glansen haar tinten over de aarde en de hemel.” Deze noemden ze ook 'n God. Maar dat was toch 'n heel andere dan de overige Hemelbeheersers. Dat kon toch niet. Misschien was 't soms wel 'n goddelijke schepping . . . Doch, wie zulk 'n maaksel leverde, kon niet anders zijn dan 'n algoede en liefdevolle Godheid. Ach ja, dat moest wel: zie slechts! Omsluerde haar vriendelik wezen zich tegenover de aarde niet telkens met wolken? kon de weldadige behagen scheppen in de bloedige offers en de oorlogen der mensengeslachten? Veeleer scheen 't Hermingard toe, dat ze zielevrede verkondigde. Ja, de ganse natuur ademde in haar zegeningen goedheid en wijsheid uit. Wie mocht de onbekende Herder toch zijn, die 't beheer van 't vreedzaam heelal dus scheen te beleiden! Hoe pralend toch besproeide de vriendelike zon de aarde met 't gouden licht; hoe dartel huppelde 't vee, in de duur van z'n ganse bestaan zich verheugend in onvermengd genot. Wat was het dan, dat juist de mensen zich aan de schone wereldvreugde onttrokken? Hoe kwam het, dat de goden 't dus hadden beschikt, en zij het vee welgezinder schenen dan 't menselik geslacht? — —

Zover strekt zich reeds Hermingard's gedachtengang uit, dat zij zich eenzaam onder de mensen gevoelt. Ze scheidt zich

af van haar levenssfeer. Van Thiedric en Siegbert is ze geen stam- en geen tijdgenoot meer. Ze wordt 'n vreemdeling. — En niet alleen van 't Germanendom. Ze wordt het van alles, wat dezer wereld is. Straks ontboeit ze zich van elke verbintenis. Verder dan naar de aanvankelijk begeerde gemoedsvrede, reikt haar heimwee naar 'n nauwe vereniging met het Licht, dat haar de eerste glansen gaf. Zij wordt de gewijde maagd die voor haar levenssmart de balsem zoekt in de myrtenbladen der Hemelse gaarden. Kwijnend teert de Bataafse stamdochter uit tot de prae-rafaëlistiese nonnengestalte, die smachtend de Goddelijke Bruidegom zoekt. Haar wordt de smart 'n cultus. Het koesteren van haar weedom wordt haar 'n geestelijke lust. Zij komt zelfs zo ver, dat zij datgene wat het gedierte verblijd doet huppelen, begint te beschouwen als de andere zijde van 'n botte ongevoeligheid. Want oneindig hoger dan 't vee staan in haar oog de mensen, aan wie 't onschatbaar voorrecht was gegeven de smarten des levens te voelen, het vermogen om te lijden was verleend. Waarlik, is haar slotsom, de gave, zich ongelukkig te kunnen voelen, was van verreweg hoger waardij dan die van ongevoelig voor leed te zijn!

Voor hem, die bepalen wil, in hoeverre Drost, bij de schepping van z'n Hermingard, bevangen is geweest door de nevelbeelden der Romantiek, is de hierboven geschilderde wellust van 't jonge gemoed in de schrijvingen der levenssmart, aanwijzing genoeg. Het leven wordt er in voorgesteld z'n waarde te ontlenen aan de ontvankelijkheid voor smarten, en de mens zelf, verre van in jeugdige kracht zich in de bruisende stroom der medelevende mensheid te werpen, herkent zich 't liefst als 't fijnbesnaarde passieve instrument, welks snaren klagend trillen onder de paukenklanken en 't klaroengeschetter van de wilde hartstochten-strijd. Het fijngecultiveerde gemoed stelt zich buiten en tegenover de massa. Het zieleleven trekt zich terug op 'n terrein, dat buiten de grenzen van z'n tijdelijke en plaatselijke omgeving ligt. Straks zelfs weigert het oor langer naar de geluiden der aarde te luisteren, die zoëven nog de teerste vezelen van 't gemoed in trilling vermochten te brengen; geen ander streven bejaagt voortaan de ziel, dan, zonder prikkeling van buiten, te trachten de verhoogde stemmingen aan te houden,

ze te koesteren, ze met casuïsties pogen te vermenigvuldigen, ze hoger te schroeven tot in extaties schouwen... Tot eindelijk het middel het doel gaat vervangen; totdat de gevoelsverfijning zelve 'n gewijde dienst wordt, eindigende met de subtielste verrafeling van 't stemmingsleven der ziel: om mysties haar bewustzijn vervloeid te wanen in 'n verheerlikte droomstaat: om heilig in God op te gaan.

Wordt Schelling niet nagegeven, dat hij 'n Boeddhisties stelsel ontwierp?

En was 't niet juist Schelling, de wijsgerige vertegenwoordiger van de Romantiek, die, in de oplossing van 't hoogst gecultiveerde menselijk bewustzijn in 't Goddelijk harmonies heelal, het hoogste stadium van z'n natuurprocessen zag?

Hermingard dan dorst naar 't Goddelijk Licht. Eenmaal heeft ze, in de nabijheid van haar „Eikenterpen”, 'n vreemde, eerbiedwekkende grijsaard ontmoet, die — zij voelt het intuïtief — aan haar verder leven 'n vaste richting zal geven. Z'n beeld blijft haar steeds nabij. In 'n hevige ziekte, — een gevolg van de schokkende voorvallen welke 'n voorgenomen offerfeest voorafgaan en omgeven, — krijgt ze 'n nachtelik visioen. Duidelijk ziet ze voor haar sponde, terwijl 'n zachte hemelse glans hem omhult, de verheven prediker; hij spreekt haar vriendelijke troostgronden toe, welke haar met zalige gevoelens vervullen. Heengaande had hij haar vermaand: „Gij zult Caelestius wederzien!” Van dit oogenblik af heeft zij slechts éne gedachte: de grijsaard terug te zien, hem in z'n schuilplaats op te zoeken. Een sterk, doch onverklaarbaar gevoel blijft haar vervullen, dat 'n onverbreekbare band haar lot aan dat van Caelestius gehecht houdt, en haar geluk afhankelijk is van zijn tegenwoordigheid. Na lang dwalen vindt zij Timotheus, de jeugdige gezelschapsgenoot van de kluizenaar; Timotheus wil voor haar en Marcella 'n gids zijn. Tans vangt de tocht aan, de heilige tocht, naar 't verborgen oord, dwars door 't Germaanse woud, onder steeds gewijder stemmingen, en met steeds verhevener gevoelens. Er komt 'n nieuwe aëra. Zelfs 't wezen van de jonkvrouw is veranderd. Niet langer, als voorheen, is 't haar lichamelik schoon, 't welk, liefvallig, 't oog van de beschouwer vertedert; datgene, wat tijdens en na haar krankte haar geest

had verinnerlikt, had ook aan haar uiterlik 'n nieuwe belangrijkheid bijgezet. Tans blinkt uit haar ogen 'n verheven en heerlike aanminningheid, welke, als bij de aanblik van engelen, slechts aan zuivere en vrome gevoelens voedsel geeft. Aan de aetheriese verfijning van haar gelaat en gestalte beantwoordt de toegenomen verklaardheid van haar geest. Wandelende door liefelike oorden, glanst haar oog van edele verrukking. Een traan van aandoening valt parelend op haar boezem. Eerbiedig, met gevouwen handen, slaat ze de haar omringende schoonheid gade. In heilige vervoering slaat zij 't vochtige oog ten hemel, met diep gevoel en met 'n zalige glimlach lispelend: „Ach, hoe schoon!” Hoe weldadig moet niet de Godheid zijn, die zulk 'n schepping beleiht. In de verscheidenheid der delen heeft deze Almachtige hand klaarblijkelijk de bestemming gelegd tot 'n oplossing in 'n heerlike harmonie, die tot 'n verheven aanbidding voert. In steeds toenemende mate wordt het Hermingard 'n behoefte, die Macht te aanbidden, en haar het warme dankgevoel, dat schoon nog doelloos, haar boezem vervult, toe te wijden. Tans beseft ze, hoe ver de goden van haar volk achter haar liggen, en dat ze voortaan niet dan hun verbolgenheid zal hebben te ontzien. Tans gevoelt ze, hoe ze niet dan huiverend terug kan denken aan de ruwe jachtvermaken en drinkgelagen onder haar stamgenooten; met welk 'n weerzin het slavend dienen van de zogende en wevende vrouwen in haar omgeving, haar vervult. Zij, Hermingard, zou streven naar 'n hooger levensdoel; staande boven de sleur van 't dagelijks bedrijf, zou ze haar kennis uitbreiden en haar ziel beschaven. Hermingard voelt dat zij, als ontluikende Christinne, in 'n gans andere beschavingsfeer zou moeten vertoeven. En inderdaad, die sfeer is reeds 'n andere. Want als zij, enige dagen later, na de rampvolle nederlagen der Franken tegen Rome's heirscharen, de hutten van haar horigen zal binnentreden, in de gezinnen der rouwendende bemoedigende troostwoorden uit zal spreken, en uit zal weiden over de wijsheid der hemelmachten, het heerlike van 'n vroege dood en de hoop op de onsterfelikheid, zullen haar woorden 'n diepere betekenis bedekken, en wel juist die, welke in rechte spiegeling ligt met haar strelendste hersenbeelden van 'n verhoogde kleur en van 'n buitengewonen glans.

Doch waar toeft Caelestius, die aan de zwevende voorstellingen in Hermingards brein de vaste omtrekken moet geven van de Christelike geloofsleer?

Te midden van 'n dichtbegroeide woeste natuur, waarboven krijgsend de roofvogels roepen, en waarin de dorre stammen en stronken de eenzame bezoeker met den dood bedreigen, — ligt een wonderlik bekoorlike plek, waar eenvoudige arbeid de wildheid van de oorspronkelijke groei heeft getemperd. Een donzig mos bedekt er de grond; over 't kleurige zand stroomt 'n beekje, aan welks oevers, tussen bloemrijk gras zich de leliën spiegelen. Voor de deur van 'n eenvoudige hut, zit, op 'n zodenbank, waar boven 'n rozelaar uitschiet, de met blindheid bezochte grijsaard, 'n ree aan z'n voeten; op z'n eerbiedig gelaat rust, gemengeld met de uitdrukking van 'n rustige zielevrede, de stempel van 'n weemoedige smart. De grijsaard bidt, vroom en ernstig, zielsverheffend...

Zo ziet hem Hermingard. En, — van de andere kant, — in zulk 'n stemming begenadigt God Caelestius met hare komst. Want ook *hij* wist dat zij komen zou. Ook *hij* had z'n „Ahnung.“ Daarom vergiet ook Caelestius vreugdetranen. Dit dan is 't ogenblik, waarop ze elkander langs de weg der hope hebben gevonden; dit is de ure der hoogste vervoering, welke de onverbrekelijke band zal leggen: van nu af is Hermingard de Godgewijde, die staat aan te vangen 'n leven van heiliging in gebed en in bespiegeling, met 't innigste verlangen naar 'n betere wereld, smachtend naar de martelaarsdood, met haar voeten wandelende op aarde, met haar gedachten wonende bij God.

Zelfs Marcella bezwijkt voor de wijding, die uitgaat van de in heerlijkheid opgaande zielen dezer beide gelovigen. De veelbeproeefde matrone, die, opgevoed door 'n stoïcijnse vader, zich de plichten des levens ten doel had gesteld, en voor 't overige in diepzinnige vraagstukken te veel gevaren had gezien om haar epicuristies evenwicht te kunnen handhaven, wordt van wege de kracht, welke 't Christelijk geloof in Caelestius vermag uit te stralen, als van zelf Hermingards mede-catecheet, en

beide ontvangen, na 't genoten onderricht, in 'n plechtig uur, van Caelestius' hand, de Christendoop. Ook tans, zoals bij elke ongewone gemoedstoestand, spreekt de natuur in haar echo's mee. Onder 't toedienen van 't sacrament des doops rolt door de wolken de machtige stem des Hemels, en door de kruinen der eiken vaart indrukwekkend de sterke adem des winds.

* * *

't Is niet volgens de bovenbeschreven weg geweest, dat onze Germaanse vrouwen tot het Christendom zijn bekeerd. De overgang geschiedde bij voorkeur in massa, en gedoogde niet veel vijven en zessen. Ook propageerden Bonifacius en verdere predikers 'n geheel ander „waar geloof” dan in Drost's werk aan Hermingard wordt verstrekt. Caelestius namelijk geeft niets minder dan 'n zuiver Apostolies onderricht. De kluizenaar *is* niet Rooms. Zo hij, in onze dagen, onverwachts uit de lucht gevallen, voor ons kwam te staan, zouden we hem, altans voorlopig, 't beste onder dak bestellen bij de een of andere vrije Evangeliese gemeente. Van een onzer grote kerkgenootschappen zou hij niet willen gediend zijn. 't Minst zelfs, ook al bestond het in z'n oorspronkelijkste kerkvorm, zou hij van 't Katholicisme willen weten. Bij hem is 't goed Christen-zijn, naar hij zegt, — Drost's verbeelding plaatste hem in de eeuw van Konstantijns opkomst, — niet verenigbaar met de richting die de verwereldlikende Christenheid van die tijd begeert in te slaan. Christenen, die zich aldus noemen, leraart hij, zijn het altijd niet. Hij heet ervaren, dat de oude zuurdesem heeft uitgewerkt. De oorspronkelijke standvastigheid, weet hij, heeft plaats gemaakt voor ongerechtigheid. Ze zijn er niet meer, de Christenjongelingen, die de verlokkingen der wulpsheid te leur stellen, door zich de tong af te bijten. Waar zijn de maagden, die zich kleedden met de zijde der eerbaarheid en het purper der onschuld? tans tooien ze zich met gewaden die 't lichaam slechts sieren. Zeker, er zijn er, die de marteldood zoeken; maar niet, uit versmading van de wereld en uit trouw aan de Heer, maar wijl ze walgen van 't leven, of tuk zijn op ijdele bewondering. Ook de kerkleer,

gispt Caelestius, is reeds verbasterd; menselijke machtspreuken en valse wijsgerige denkbeelden hebben zich in de Blijde Boodschap van de Zaligmaker en van diens leerlingen gemengd; aardse begrippen hebben de hemelse waarheid verduisterd. Caelestius doet dan ook wat hij kan, om z'n catecheten, eenmaal aan de Scylla van 't Heidendom ontvoerd, buiten de Charybdis van de kerk van Rome te houden. Hij zet dan ook Israëls profeten en de Oud-Testamentiese tiepiek gewoonweg op zij; van Sibyllen-orakels en andere Christen-symptomen moet hij niets hebben; de goddelikheid van de Nieuwe Leer wenst hij nergens anders op te gronden dan op 't leven en de leer van de Heiland, en de duurzaamheid van diens beginselen, zichtbaar geworden in de uitbreiding van de gemeenten. Caelestius waarschuwt er dan de zijnen ook voor, wel te letten op Konstantijns bemoeingen, als zijnde van 'n lang niet onverdachte gezegendheid. Hij bekent zelfs, er de heilloze uitwerking van te vrezen. Hij vindt goed, er z'n leerlingen op te wijzen, dat de ware leer hierin moet bestaan, dat ze zich vrij weet te houden van elke afgoderij; maar dat, helaas, in de toekomst te duchten is, nu de Christelike samenleving zoveel heidense en mondaine elementen tot zich heeft getrokken, dat de onopgevoede menigte zich 't oog zal laten verblinden door pracht van sieraden, en zodoende haar nieuwe Oppergod met beelden- en altaardienst zal willen verplichten. Bij dit vooruitzicht nu, dat in 't kerkelijk leven eenmaal de uiterlike glans de innerlike waarde zal verduisteren, doet hem in 't hart der vrouwen, opdat zij niet zullen aarzelen 'n godsdienst aan te hangen, die van buiten bedreigd en door z'n belijders vervalst wordt, met des te inniger aandrang de vermaning planten, dat zij zich onverdeeld aan de Goddelike Meester hebben te verbinden, en zich geensins door invloeden van buiten, maar enkel en alleen door hun verstand en hun hart hebben te laten leiden. De wereld moeten ze afsnijden, luidt z'n raad; „de wereld haat de waarheid”; met Christus alleen mogen ze zich verenigen; eenmaal wacht haar „de heilige gemeenschap met de heerscharen der geloovigen, die bij, en in, en met hun Heer in eeuwige zaligheid één zijn!” — —

Hermingard en Marcella weten voortaan de weg. Met 't Heidendom hebben ze afgedaan. De grote gemeenschap

der „Christelik” geworden wereld zal blijken voor de reinheid van haar leer en haar leven gevaarlijk te zijn. Willen ze 't diere kleinood, zooals het haar door de Apostel der Germaanse wouden overgeleverd werd, 't zuiverste bewaren, dan hebben ze van 'n verdere kennismaking met haar evennaasten af te zien, en haar credit en debit rechtstreeks in te wisselen voor 't aangezicht van haar enige Heer.

Caelestius ijver, om, als 'n wapen tegen de verleidingen der wereld, zich zelf en z'n getrouwen 't verlangen naar 'n nauwer gemeenschapsleven met Christus in te boezemen, wordt voorgesteld z'n grond te hebben in de kennis van z'n eigen hart; welke kennis zich rijpte in z'n leven, dat zowel geheiligd werd door noeste geestelijke arbeid, als het door diepbetreurde struikelingen verduisterd werd. De kluizenaar is namelijk van Hermingard's eikenterpen 'n oude kennis; lange jaren geleden had hij reeds, ook als Apostel der Heidenen, deze oorden bezocht; hij had er de schone Naechtilde aangetroffen, wier echtgenoot Welf als krijger uitgetrokken was; en hij had na kennismaking besloten, haar op te leiden als priesteres in de Nieuwe leer. Doch zo bij hun samenkomsten Christus op z'n lippen mocht liggen, Aphrodite was hem in 't hart geslopen. Het einde van de geschiedenis was, dat Naechtilde viel. De verleider vluchtte. Eerst, zocht hij de wroeging van z'n hart te stillen in 'n leven van pracht en geneugten, later, de inwendige stem te verdoven in het drukste strijdgewoel. Eerst toen in de beproevingen, die Diocletianus' vervolgingen hem oplegden, z'n hart gesterkt was geworden, had hij de moed in zich gevoeld, opnieuw het boetekleed aan te trekken; hij had zich van de zijnen losgescheurd, en was, alleen door 'n knaap vergezeld, wederom naar de Frankiese wouden getrokken. Tans, nu hij Hermingard heeft mogen bekeren, acht hij z'n herderstaak afgelopen. Doch Caelestius zit nog met andere draden aan 't verhaal vast, en zo ontspint zich tevens de „intrigue” in deze roman. Hermingard toch is niemand minder dan Caelestius' kleindochter; haar moeder, Heile, is Naechtilde's dochter; Heile's tweelingzuster is de Bataafse wichelares Geertruud, die, na lange zelfstrijd, Caelestius aan z'n doodbed opzoekt, om, na 't aanhoren van haar vaders

bekentenis, hem met Naechtilde's schim te verzoenen. Doch Hermingard vaarwel te zeggen, is Caelestius niet veroorloofd. De haat van Welf, en de zorg van Geertruud, om haar van verdere gemeenschap met de Prediker af te houden, hadden haar van z'n verdere invloed verwijderd gehouden. Doch in de eenzaamheid van haar gevangenschap had de jonge maagd glansrijk de proef van haar martelaarschap doorstaan. Jezus was haar enige troost geworden; aan Hem alleen had haar hart geleerd zich te hechten. Als dan ook Siegbert, onverwachts uit Romeinse hechtenis teruggekeerd, haar wil huwen, en daartoe zelfs de goden van z'n stam wil verlaten, dan schenkt zij enkel en alleen dáárom de vriend haar hand, omdat zij zich door haar gelofte verbonden weet. Doch 't was bestemd, dat Hermingard maagd zou blijven. Op 't ogenblik dat Siegbert, kiezende tussen de goden zijner vaders en de hand van Hermingard, het beslissende woord uitspreekt, spant Welf z'n zekere boog en mikt de jonkvrouw naar 't hart; Siegbert offert zich op en sterft aan 't dodelik pijlschot. Tans is Hermingards wens, spoedig opgenomen te mogen worden in de goddelijke woning. Haar bede wordt verhoord: op 'n schone lentemorgen delft men onder de eiken haar graf.

Marcella keert naar haar vaderland terug. Enige getrouwen volgen haar.

Wie dit verhaal leest, -- we merkten 't reeds op -- toeft in 'n Arcadies landschap met trotse wouden en idylliese plekjes, waar de kamperfoelie zich langs de dichtbegroeide paden windt, en met dauw beparelde rozen zich spiegelen in het watervlak. Even rein als de maagdelijke natuur zijn er de onbedorven mensen, met geen andere gebreken behept, dan die eigen zijn aan hun ras en hun tijd, en daartegenover met eigenschappen begiftigd, die rechtstreeks wortelen in de eerlijke naïviteit van alle natuurvolken. Daarbij worden hun zuivere gevoelens, harstochtelik en teder bij beurte, uitgedrukt in 'n taal, die bloemig en kleurig, nu fors, dan zacht, maar van 't fijnste weefsel gevormd, U met uw gedachten doet stilstaan, als hoordet gij, wandelende in toversteden, golvende langs uw oren, wonderbare melodieën, uitklinkende uit 'n hooggestemd orchestrion.

En door dit landelik oord, waarin de bloemen zich, uit zon en nevel, op hun weemoedig buigende kelken schreiende tranen scheppen, voert ons de jong gestorven Drost z'n Hermingard, in wier gemoed deze fijnbewerkte natuur reflecteert, de weg der smarten op, en achter haar volgen in statige rij Marcella, Paulinus, Gisela en Siegbert hetzelfde spoor. Op 't einde van de tocht laat de auteur ons met enige getrouwen stilstaan bij de graven van de geliefde doden. Hun laatste woord laat hij hen spreken over de hoop op 'n later wederzien. Hij laat ze voelen, dat hun helder is bewust geworden de door hun ervaringen gevestigde zekerheid, hoe 't aardse leven slechts 'n proeftijd is, de weg van deze wereld bloot 'n lijdensschool, maar de dood 'n overwinning. Hij heeft het in hun hart en in hun mond gelegd, dat ze heel hun wandeling door, 't heimwee naar 'n beter leven hebben gevoeld. Hoe veel laat zich hier vragen! Heeft de jonge Drost het zoet verlangen van z'n Hermingards gekend? Vonden hun wensen 'n weerklank in z'n eigen hart? Fluisterde ook hem z'n voorgevoel in, dat z'n weg tot het Vaderlik Huis 'n Via Dolorosa zou zijn?

* * *

Drost is te vroeg gestorven. Niet alleen te vroeg, omdat z'n buitengewone gaven zo veel goeds voor onze litteratuur beloofden, maar — want ook dit blijkt van belang — omdat de historigraaf, wegens deze korte levensduur van nadere bescheiden verstoken, wanneer hij de „Hermingard” naast „De Pestilentie” en 'n paar andere fragmenten legt, op vele van de in hem oprijzende vragen zelf de antwoorden geven moet. Wellicht zal hij, om, met die verscheidenheid in deze twee scheppingen voor ogen, tot 'n syntese te komen, het ene als het andere werk willen herleiden op gelijksoortige nationale voortbrengselen, of wel, omdat Drost's belezenheid er allesins recht op geeft, langs 'n andere omweg, b.v. in de Franse litteratuur, er tegenhangers van zoeken. Doch vóór alles zal hij, om zo veel mogelijk rekening te willen houden met vaderlandse gegevens, wensen te weten te komen, welke rechtstreekse invloeden de litteraire werkzaamheid van Drost, zowel in z'n

aanvankelijke arbeid, als bij 't grijpen naar z'n 17de-eeuwse stoffen, in de door hem ingeslagen richting hebben gedreven. Hij zal zich 't tot 'n plicht willen stellen, na te gaan, of Drost zich in z'n studie jaren vertrouwd heeft weten te maken met de Aufklärungs-litteratuur: z'n schepping van Caelestius bewijst voor 't minst z'n voorliefde voor de theologiese arbeid van Semlers school. Doch moeilijker nog zal hij 't vinden, in de jonge schrijver z'n breuk met het genre, dat in de „Hermingard” z'n vertegenwoordiger vindt, en diens plotselinge greep naar de streng-nationale stoffen te verklaren. Waarschijnlijk zal 't hem gelukken, enkele — niet al te schaarse — bewijzen bijeen te brengen, waaruit door hem en anderen kan worden nagegaan, hoe èn de smaad bij België's afval, èn 't verhoogd nationaal bewustzijn na de Tiendaagse, 'n onmiddellik verwantschapsgevoel met de krachtige geest der 17de eeuwse burgerijen wakker riep, en 't ontwaakte nationalisme tot 'n intens geestesverkeer met de roemrijkste tijden onzer geschiedenis uitlokte. 1) Hij zou dan Drost te beschouwen hebben als de toenmaals (1832) enige representant van 'n Romantiek op zich zelf, nationaal in haar strekking. Voor Drost dan zou, aldus beschouwd, de Scheiding 't keerpunt zijn geweest. Hij zou op deze grens de algemeen Europese litteratuurbodem, waarop hij voor Nederland — zo men ook hierin nationalisme begeert, — de waardige banierdrager was geweest, hebben verlaten, en zich van nu af hebben gewijd aan 'n taak, die ofschoon begrensd door vaderlandse gegevens en bepaald door specifiek-Nederlandse verwachtingen, hem tevens op 'n terrein zou brengen, waarop hij, voortgaande, de beste krachten van z'n tijd zou ontmoeten.

Indien het zo wezen mocht, dan zij het zo. De grote bewegingen in 't buitenland hebben ons niet mogen bereiken; wij waren te welvoldaan over ons zelf geweest, dan dat wij ooit hadden kunnen tasten in de diepste diepten van ons gemoed. Licht echter hadden we in de schrijver van „Hermingard” altans één oorspronkelijk woordvoerder van deze merkwaardige universele stroming mogen bezitten. Doch, helaas ook de „Eiken-

1) Zie ook Bakhuizen in „de Gids” van 1837. (De Roos van Dekama.)

terpen" staan eenzaam. Een plotselinge kentering kwam. De gevoels-uiting, die zich aan de brede mensheid refereert, moest plaats maken voor de historische schets die zich alleen de vertegenwoordigers van 'n tijdperk tot tolken van dat tijdperk kiest; het natuurlijk kleed werd afgelegd, en de spreker gehuld in 't aangewezen kostuum...

Het pleit voor Drost, dat de arbeid, die hij hierin de natie gaf, met zoveel ernst en met zulk 'n uiterste zorgvuldigheid, is volbracht.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

BRIEFWISSELING VAN BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

Toen Bakhuizen in October 1843 voor zijn schuldeischers de wijk nam naar België had hij al een zekere werkzaamheid als letterkundige en geleerde achter zich. Hij had in *de Muzen* geschreven over Hemsterhuis, tezamen met Potgieter de nalatenschap van Drost beredderd, aan *Tesselschade* de novellen Culemborg, Sivaert Sicke en de Verzoeking van den Heiligen Antonius bijgedragen, en aan de uitgave van *de Gids* niet enkel door zijn studie over Vondels Hekeldichten en Hoofds Warenar, maar ook door letterkundige kritiek en als redakteur krachtdadig deelgenomen. In Leiden had hij getracht voorlezingen te houden over wijsbegeerte.

Tegelijkertijd was hij verloofd met mejuffrouw Toussaint, de jonge romanschrijfster.

Toen hij in Luik kwam had hij daar niets beters te doen dan „onder den indruk dien de stad, met hare historische omgeving, met haar omstreken, aan natuurschoonheden even rijk als aan herinneringen op (hem) maakte” een studie te schrijven, die den titel van Andries Bourlette kreeg, en die van een novelle alleen verschilde door haar feitelijke bewijsbaarheid.

Komt hij anderhalf jaar later in Praag, dan zal hij, ook al weer onder den indruk zoowel van natuurschoon als van verleden zich zoo lang en zoo veel verdiepen in de schoonheid van haar, om zoo te zeggen zichtbare geschiedenis, dat zijn brieven erover den opzet van historische novellen schijnen, die hij alleen door tijdsgebrek niet zou hebben uitgewerkt.

Hij schrijft ondertusschen eerst het opstel over Hendrik van Brederode, daarna de Cartons voor de Geschiedenis van den Nederlandschen Vrijheidsoorlog.

Het is de ontwikkeling van een begaafde natuur die, van aanleg wijsgeerig, onder invloed van fantaseerende vrienden een schrijver van novellen en letterkundige opstellen geworden is, en die, alleen gelaten met archieven en boekerijen, zich tot geschiedschrijver vormt.

Terwijl hij in België en Duitschland reisde wist hij dat hij van Holland pijnlijker gescheiden was dan zijn leermeester Bake, dan zijn oudere vriend Geel zelfs, begrijpen kon. Hij voelde zich losgescheurd van Potgrieter, aan wien hij het wezen van de dichterlijke kunst, het vorm-scheppend vermogen, bestudeerd had en tegelijkertijd gebeurde er in zijn hart nog een andere losscheuring. De goedige „Bakkes,” voor den eenen invloed al even toegankelijk als voor den anderen, had, losbol in Leiden, zich de verloving met de Alkmaarsche novelliste laten aanleunen. Nauwelijks in Luik, vond hij daar een andere jonkvrouw, die hem „voor wanhoop bewaarde,” hem „tot nieuwe werkzaamheid prikkelde,” hem „een paar deugden leerde die de tegenspoeden (hem) niet hadden kunnen inprenten: matigheid en kuischheid.” Toen hij Holland verliet had de verloofde haar grootmoedige hart getoond door hem trouw te beloven: hij moest dankbaar zijn, en wilde het. Twee jaar later, aan Bake zijn gemoedstrijd biechtende, meende hij te kunnen schrijven dat hij de liefde voor Julie Simon overwonnen had. Maar in Juni 1846, als hij weer terug is in België, wordt de hollandsche verloving afgebroken, terwijl in November 1847 te Luik het belgische huwelijk werd afgekondigd. Op reis en door eenzame dagen in kamers en bibliotheken had hij alleen zijn groote sterke hoofd om door studie zijn aandacht te boeien en zijn gemoed rust te geven. Van daar zijn woede, zijn toemeloos wraakgeroep, als in 1845 de regeering in den Haag weigert hem door een woord van aanbeveling de archieven te Weenen te openen. Vandaar de hartstocht waarmee hij arbeidde — hij die vroeger even weetgierig als nu geweest was — nadat hij er was toegelaten. „Mijne werkzaamheid op het archief afbreken durfde ik niet, omdat ik vreesde daardoor

den draad te verliezen die ik werk genoeg had vast te houden bij alle de details van ondergeschikt belang, maar toch van belang, waarmede de correspondentie van Philips II en Margaretha mijn geheugen stoffeerde". Vijf maanden achtereen heeft hij zeven uren daags in de ijzeren kooi van het brandvrij archief-gebouw doorgebracht. Gelukkig wie met zooveel studiekracht zijn onrust bestrijden kan!

Te Weenen bereikte hem voor het eerst weer een brief van Potgieter. „Gij hebt de eer gehad" — antwoordt Bakhuizen — „den eersten stap te doen, en ik wenschte uitdrukkingen te vinden voor de innige hartelijke blijdschap, waarmede ik uwen brief heb ontvangen." Hij geeft hem dan een overzicht van zijn reisindrukken. En, wel een bewijs hoe groot hun vertrouwelijkheid placht te wezen, wat hij tegenover andere vrienden zorgvuldig verborgen heeft gehouden, dringt zoozeer naar de oppervlakte van zijn schrijven dat hij het *bijna* zou hebben uitgesproken, dat Potgieter het *zeker* kan hebben gegist. „Te Luik vond ik mijn intrek bij een eenvoudig burgergezin, dat een toonbeeld van katholieke vroomheid en huiselijke deugden was. Zooveel zorg, dienstvaardigheid, hartelijkheid en eerlijkheid heb ik nimmer van eenigen hospes of hospita ondervonden en zal die nimmer ondervinden. Hetgeen mij in huis omgaf, bragt eene weldadige kalmte in mijn gemoed: om hunnentwille kreeg ik de Wallons lief." Men moet maar gelooven dat Potgieter met dat vage „hetgeen mij in huis omgaf" genoegen zal hebben genomen, of dat hij het met een hospes of een hospita zal hebben opgevuld. Gaven *deze* den licht-ontvlambare die weldadige kalmte? Heeft *terwille* van *hen* die hartstochtelijke vaderlander de Wallons liefgehad? — Ik zie den dichter die de toespelingen van de Vrouwe van Meerhof verstaanbaar vond, al zachtjes glimlachen.

Een paar maanden later zal zijn twijfel — als hij dien nog had — in zekerheid veranderd zijn. Naar aanleiding van het roomsche geloof dat „de betrekking van het individu tot Christus naar zijne betrekking tot de kerk" berekent, schrijft Bakhuizen: „Maar het veel omvattende dier formule heb ik eerst leeren verstaan, toen een engelachtige lieve vroomme katholikin mij de schat van haar gemoed ontsloot, om mij, geloof ik — te bekeeren".

De balling had bij den vriend zijn hart uitgestort: latere reisbrieven aan dezen zijn in het Potgieter-archief niet aangetroffen.

Niet met Potgieter, maar met den leidschen professor Bake heeft Bakhuizen de briefwisseling geregeld volgehouden. De jonge koopman-dichter, met de fiere fijnheid van zijn hoofdsche vormen, had in den slordig gekleeden Bakkes met zijn slependen gang en zijn onoogelijke tronie de onbegrijpelijk rijke mijn erkend, en, oprichter van *de Gids*, had hij, met de hem eigen bescheidenheid, den medewerker redacteur gemaakt, zoo zelfs dat het scheen of deze de leiding had.

Maar Bakhuizen was ten slotte geen kunstenaar die boven de partijen stond. Hij deelde wel met Potgieter sommige denkbeelden, maar hij bezat niet die liefde voor schoone vormen zonder welke den dichter zelfs zijn eigen denkbeelden onvolledig schenen, — ter wille van welke hij zelfs andere denkbeelden dan zijn eigene wenschte toe te laten.

Het verschil van wezen dat zich afteekende in hun uiterlijk, kon zich ook in hun samenwerking openbaren, zoodra maar over de toelating van denkbeelden strijd ontstond.

Potgieter zag om zich heen het leven van twee machten die hem gelijkelijk boeiden, die hij voor *De Gids* gelijkelijk noodig vond, zoodra maar hun leven tot volle vorming kwam: het Geloof en de Wetenschap.

Bakhuizen trad hoe langer hoe meer op de zijde van de laatste, en of haar vormen onschoon waren of kwetsend voor het eerste, dat leek hem niet van bijzondere beteekenis.

Wanneer Potgieter hem dan ook schrijft: „ik zie in onze jonge theologen voor *de Gids* afbrekers, maar geen enkelen aanstaanden leader,” — dan antwoordt hij: „ik kan uwe moedeloosheid niet deelen. Wanneer mijne stem als oud-redacteur van *de Gids* nog gehoor verdiende, zou ik u toeroepen: Zet de blauwe deur wagenwijd open voor die afbrekers: zij voeren eene ontknooping aan, die eenmaal komen moet, en de leader, die gij wenscht, zal misschien in dat geval niet persoonlijk voor u staan; maar gij zult hem vinden in den practischen, degelijken, vrijen zin onzes volks.”

Dit was een prachtig antwoord voor alle wetenschappelijke

en politieke partijleiders en predikers van denkbeelden, — maar met een dergelijke vormeloosheid kon een dichter, leider van een letterkundig tijdschrift, zich moeilijk vereenigen.

Van de jonge theologen, waarop Potgieter doelde, was J. van Vloten de eerste; — Van Vloten, van huis uit verbreider van denkbeelden, bewonderde Bakhuizen; maar kon zich nooit gewonnen geven aan wat hem in Potgieter overbodige en belemmerende vormelijkheid scheen.

De strijd tusschen Geloof en Wetenschap was aangevangen. Leiden was de burcht van de laatste, en Bakhuizen moest, gesteund door leidsche machten, *de Gids* voor haar veroveren. Het ging tegen het *piëtisme*, heette het. Aangewend tegen Potgieter, was dat woord al een vijandelijkheid. Hoe weinig hij-zelf piëtist was bewees hij later wel toen hij over de verzen van Albertine Kehler schreef. En hoe zou hij gelooven dat een zoo fel schrijver als Van Vloten enkel-wetenschappelijk was. Niet een *leader* zag hij in dezen, maar een partijganger; en terecht begreep hij dat *deze* partijdigheid voor de letterkunde van zijn geslacht geen voordeel zou zijn.

Toch was zijn bescheidenheid zoo groot en zijn bewondering voor Bakhuizen zoo ernstig, dat hij, gevolgd door de andere leden van de redactie het tijdschrift aan Bakhuizen overliet. Op dat oogenblik moest deze uitwijken. Jonckbloet, ook een van zijn jongere bewonderaars, vergezelde hem tot over de grens, kwam terug met een soort opdracht tot beheering van *de Gids*. Het spreekt vanzelf dat, onverantwoordelijk als ze was, hij haar niet kon uitvoeren, zonder het bestaan van het tijdschrift in gevaar te stellen. Aangenaam doet het aan dat hij dit onmiddellijk inzag en met volkomen korrektheid binnen de perken van zijn medewerkschap wist terugtreden. De oude redactie was hersteld en het is de nagalm van deze verschuiving die gehoord wordt in sommige brieven van Jacob Geel.

Zeker te goeder trouw, maar gedeeltelijk door overschatting van Bakhuizen, dien hij voor veel onafhankelijker hield dan hij ooit geweest is, en gedeeltelijk uit onkunde, daar hij hem misschien wel de *eerste* in de oprichting van *de Gids* noemde, oefende Geel op den vriend van Potgieter geen goeden invloed uit. In de brieven die zij beide wisselen, betreffen de tweeërlei

uitlatingen die een indruk van kleinheid geven de „piëtisten” en den invloed dien zij tezamen zouden willen oefenen op de letterkundige beweging. „Gij hebt Groen met zijn systema zoo heerlijk op zijn plaats (ik had haast gezegd „te kakken”) gezet” schrijft de leidsche geleerde. En als de zwerfeling, die werkelijk hecht aan den tijd van zijn letterkundige werkzaamheid, nog in den herfst van 1845 bijna klagend vraagt: „Schrijf mij opregt: gelooft ge niet dat ik in eenige opzigten op den gang onzer Hollandsche literatuur eenigen invloed kan en moet oefenen?” dan luidt het antwoord: „Gij zijt geroepen om een oog op onze literatuur te houden. Gij *kunt* het beter dan ik en gij hebt nog de volle kracht en frisheid der jeugd.”

Is het moeielijk hierin te zien dat Geel bij Bakhuizen een boosheid en een zelfoverschatting heeft aangekweekt die niet in zijn aard lagen? — Toch zal aanstonds blijken dat de laatste, bij alle blijvend verschil van beginsel, later ook Groen te waardeeren wist. En is het niet om te glimlachen dat, na 1845, Bakhuizen, voorgelicht door Geel, een oogje zou houden op de literatuur van . . . Potgieter?

Het was juist om dezen tijd dat Bake het zijne deed om te voorkomen dat aan Da Costa een amsterdamsch professoraat vergeven werd. Bij Potgieter bleef de herinnering na in een bitterheid die hij vijftien jaar later, in zijn lijkgedicht op Da Costa, uiten zou. Was het ook niet monsterlijk? En hoe zou het mogelijk zijn dat de dichter Potgieter dit partijdig drijven goedkeurde!

Toch prees Bakhuizen het als een zegen voor de wetenschap: „Ik wensch u en mijn vaderland geluk met een uitslag die voor de wetenschap heilzaam is.” Hij kan niet anders dan aan haar zijde staan, niet boven haar en haar weerpartij. „Vanwaar toch het verontrustend verschijnsel dat zich bijna gelijktijdig in de gansche wereld, in Duitschland en Frankrijk zoowel als in ons vaderland openbaart: het beschaafd publiek door het piëtisme opgewonden, om alle wetenschappelijke vooruitgang te belemmeren?” De klacht is oud, want zoolang gemoed en geest telkens weer gelijktijdig opleven, zal er strijd bestaan, onder andere tusschen Geloof en Wetenschap. Bij het begin van het Réveil (1819) liet de zwitschersche wijsgeer

Bonstetten zich nog wel feller uit. „Die englischen Mystiker haben sich bey uns eingenistet und sähen überall Unheil aus. Diese Menschen sind eine wahre Religionspest” — schreef hij aan zijn vriend, den duitschen dichter Matthison. Ieder die diep voelt en ernstig denkt, zal dien strijd in zich doormaken, maar dat is wat anders dan zich, te eener of te anderer zijde, te laten indeelen als partijganger. Potgieter wilde het niet: zijn partij was de poëzie en de letterkunde van Nederland. Bakhuizen ontwikkelde in zijn brieven het gedachteleven van de wetenschappelijke en staatkundige Liberalen, — terwijl zijn hart levenslang de gevangene bleef van een „lieve vroomme Katholikin.”

Van den Brink had te Leiden, in den kring van Bake en Geel, filologie gestudeerd. Juli 1842 was hij gedoctord op een latijnsch proefschrift. Toen hij, na zijn vlucht, in briefwisseling bleef met Bake en voornamelijk van Bake's invloed hulp en herstel verwachtte, bezwaarde het hem spoedig dat grieksche filologie zijn liefhebberij niet bleek. Hij verontschuldigt zich erover. Hij doet wat hij kan om duitsche filologen op te zoeken en over hen te schrijven. Hij koopt *Tauchnitz*-uitgaven van grieksche schrijvers en zendt zijn leermeester emendaties. Hij stelt vragen, maakt afschriften en vergelijkt oude handschriften. Maar er is geen houden aan. Hij kan niet nalaten te doen blijken dat de filologie met zijn eigenlijken arbeid niets te maken heeft.

Aan dezen strijd tusschen zijn wezenlijke ontwikkeling en de omstandigheid dat hij aan Bake schreef, is het te wijten dat er in de brieven vrij wat grieksch voorkomt waar niemand iets aan heeft en dat de lezing lastig maakt. Mr. S. Muller Fzn. die deze volledige uitgaaf bezorgde, vindt er zelfs aanleiding in „het langzaam verkwijnen en sterven van den veelbelovenden græcus” te bewonderen. Het is een genoegen dat ik niet deelen kan. De schrijver zelf geeft in een brief aan Millies nauwkeurig aan om welke reden, volgens hem, de leidsche school de Ouden beoefende: „zij beweert dat (daardoor) de geest gescherpt, het oordeel gezuiverd, die nuchterheid van waarnemen en gevoelen onderhouden, welke voor zuivere rede-neering zoo onmisbaar is, en eindelijk de noodzakelijke harmonie

tusschen gedachten en uitdrukkingen op waren prijs geschat wordt." Zeer juist, maar dit wil zeggen: als middel, en niet als doel.

De lauweren van het wonderkind Cobet, die de Grieken verbeterde tot in zijn bruidsweken, mogen hem een oogenblik gestoken hebben, hij was, blijkens geheel zijn arbeid, nooit een graecus, maar een tusschen fantasie en geschiedschrijving zich bewegend wijsgeerig en beoordeelend letterkundige.

: Aan Bake-zelf geeft hij later een beeld van zijn ontwikkeling: „Theologant ben ik ten halve door een jaar of wat studie; aan Hollandsche litteratuur heb ik wat gedaan door den kring waarin ik ben rondgesleept; dat ik een kwart humanist ben is de schuld van u en de uwen; abstraheren van, filosoferen over hetgeen ik wist lag misschien in mijne natuur; de nood heeft mij aan de studie der geschiedenis gejaagd.”

Humanist, — maar geen graecus; en zelfs dat humanisme was nog, juist op het oogenblik dat hij het noodig had, merkwaardig beperkt geworden. „Ik kan denken” — schrijft hij 4 Juni 1848 aan Bake — „hoe warm uw hoofd is van de politieke gebeurtenissen van den dag. Het mijne raakt er geheel door van den koers, en ik zou in de nabijheid van u, mijn Leidsche leermeesters en vrienden, moeten zijn om uit de Ouden die kalnte van geest te vinden, welke gij met uw voorbeeld mij aanprijst. Zal ik het oprecht zeggen, zooals ik het meen? Met al den eerbied, dien ik hen toedraag: tegen de barensweeën, die Europa thans folteren, leveren zij in mijn oog geen genoegzame hulp. Hun βασιλεύς, waar is hij op het oogenblik? Wat is aan dien voedsterling van Zeus gelijk dan het droombeeld der Theocraten? En toch, al wat in mij is, mijne natuur, mijne nationale herinneringen, mijne vorming en de begrippen van mijnen tijd, die ik heb ingezogen, repousseren alle ten sterkste die regeringen bij de gratie Gods en door de inspiratie Gods. Ter andere zijde de republiek: ik schrei erbij, wanneer ik zie hoe die staatsvorm door Fransche en Duitsche anarchisten wordt ontheiligd. Eene andere quaestie, die mij de Ouden niet oplossen, is het proletariaat; het ruime begrip van humaniteit toch vind ik bij hen niet: het is de schepping des Christendoms, en ik voor mij zou wanhopig hetgeen thans

gebeurt moeten aanstaren, zoo ik de overtuiging verliezen moest, dat aan de woeling onzer dagen een humanistisch begrip ten grondslag ligt en een voortgang der humaniteit daarvan de ontknooping zijn zal. Zoo er eene gedachte is, waarom ik de nieuwe republiek (die ik alles behalve genegen ben) zou hebben toegejuicht, het was de ter loops aangekondigde eeuw des vredes. Het is er verre van, dat ik aan de verwezenlijking geloof: maar toch was de droom mij zoet. Maar ook hier laten mij de Ouden in de steek, die geen staat kennen zonder oorlog en zonder weerstand: Plato vooral, die eene gansche bevoorregte klasse van soldaten scheidt. Hoe gaarne zoude ik van u leeren, hoe uit de groote Ouden de problemen van onzen tijd te verstaan."

Wat dan ten slotte de grieksche studie hem gegeven heeft? Zie het, als hij van den „kwart humanist" aan Bake uitleg geeft: „Ik was voor mijn deel humanist om vrijheid van denken en schrijven te waarderen, om waar te nemen wat de beoefening der oudheid bij de zich toen (d. i. in de zestiende eeuw) ontwikkelende beschaving uitwerkte, eindelijk om objectief de vormen waar ik die vond hoog te schatten."

Dit en geen ander is het humanisme, dat Bakhuizen, en met hem een heel geslacht van liberalen overhield. Een humanisme dat zich aan de rijke en vrije uiting van de Grieken spiegelde, dat in onze eigen geschiedenis de herleving van het Heidendom niet wilde geloochend zien, dat anderzijds alle, ook de christelijke vormen van onze beschaving, erkennen wou.

„Hoe kan iemand als Groen op dat punt zoo 'n round-head wezen?" vraagt hij, en in de vraag-zelf ligt de erkenning dat tusschen hem en dien piëtist-gescholden Christen de kloof overbrugbaar was.

Groen had zich waardeerd over hem uitgelaten. Hij zelf schreef: „met een dergelijken arbeid (als den zijnen) bezig, leer ik dagelijks meer die des Heeren Groen waardeeren."

Hoe zou Potgieter zich verheugd hebben. Want juist *dit* humanisme en *dese* waardeering waren het die hij sinds 1834 met Bakhuizen had liefgehad.

Een van de eerste ontdekkingen die de uitgewekene deed

in België was die van een Alva, anders dan hij zich had voorgesteld. „Van Luik ging ik naar het Brusselsch archief om Alva te leeren bewonderen. Hem mangelde niets om een groot man te zijn dan menselijkheid.” Te Luik zelf had hij „curieuse boekjes” gevonden, „in Holland schaars of niet voorhanden. Er was bij de lezing daarvan althans dit te winnen, dat ik onze geschiedenis eens uit de oogen van onze partij zag, en deze in botsing met mijne eigene vaderlandsche vooroordeelen konden misschien waarheid aan mijne beschouwingen geven.”

Tegelijk vond hij er zijn vrouw die een geloovige roomsche was.

Men moet een man als Bakhuizen in zijn geheel nemen, niet hart en verstand afzonderlijk. Hij had zijn breede natuur en was daardoor de oer-typus van alle latere liberalen. De hartstochten en voorkeuren die men in hem vindt waren de zijne en werden hem niet door de omstandigheden aangedaan. En één zulk een trek was zeker de verdraagzaamheid die hem — zoolang ze niet al te fel botsten tegen zijn bedoelingen van het oogeblik — alle vormen waardeeren deed.

Als hij — zie zijn prachtige bewondering voor Praag — Johs. Huss ontdekt heeft, en heeft vastgesteld „dat Huss en de zijnen geen geestdrijvers, maar kampioenen waren voor een onderzoek, waarop de leeken regt hadden, omdat zij, bij den stand der toemalige beschaving, er het vermogen toe bezaten,” — dan gaat hij voort: „Maar zoo Huss stierf voor het regt der leeken tegenover de monopolie der kerk, moeten wij met dezelfde maat een tijdgenoot van Huss meten, die insgelijks van eene idée het slachtoffer werd. Johan von Pomuk (Nepomucenus) handhaafde het gezag der kerk tegenover het koninklijk praerogatief. Johan Huss werd de martelaar der individueel-christelijke vrijheid tegenover de aanmatiging der hierarchie; Johan von Pomuk de martelaar van de onafhankelijkheid der kerk tegenover de tyrannie van den snoodsten woestaard, König Wenzl IV. Beide heb ik besloten, in de galerij *mijner* heiligen op te nemen; — maar *beide*.”

Dergelijke uitingen komen in de brieven meer voor en met geen schijn van grond zou aan hem, die een van de vaders van het liberalisme was, deze liberaliteit kunnen ont-

zegd worden. Maar indien zijn liefde voor een Waalsche een uiting was van dienzelfden aanleg, dan heeft zij op hare beurt zeker het genoeg verhoogd, waarmee hij van andere niet-protestantsche verschijnselen de betrekkelijke deugden opmerkte.

Ik spreek nu nog niet ervan dat hij onmiddellijk, bijna van zijn eerste belgische oogenblik af, alle Walen bemind en alle Vlamingen gehaat schijnt te hebben. Maar ik wijs op de ingenomenheid waarmee hij aan Bake (in 1851) den uitslag van zijn onderzoek naar de Inkwisitie mededeelde. De lof die hij geeft aan de Pausen: „Een kettergerigt, een gewetensonderzoek is voor mij het aanstootelijkste wat er zijn kan; doch ik moet erkennen dat de Pausen die zaken georganiseerd hebben. Ik zeg niet, dat een georganiseerd kwaad verschoonlijk werd; maar ik zeg, dat het organiseren zelf iets goeds is, en ik moet erkennen, dat de Pausen dit ten opzichte der Inquisitie gedaan hebben. Zoozeer ik de inmenging van Rome atkeur in de wereldlijke aangelegenheden der Europesche staten, zoo openhartig moet ik erkennen, dat die inmenging doorgaans in het voordeel van het regt, van de menschelijkheid van — zonder Lamennais na te schrijven — van de vrijheid geweest is” — deze lof klinkt, niet zoozeer om zijn inhoud, — een stelling waarvan hij die ze zegt moet weten of hij ze zal kunnen verdedigen, — maar om den vorm van veelvuldig voorbehoud en van — haast zou ik zeggen — goedpraten, als een bewering wier waarheid men gaarne *wenscht*. Er doet hier, neven de onpartijdigheid die er al was, de *wensch* toch vooral onpartijdig, toch vooral waardeerend te wezen, zijn intrede in de nederlandsche geschiedschrijving. Deze *wensch* was verklaarbaar uit zijn persoonlijke omstandigheden, en het is niet zeker dat hij, door Bakhuizens voorbeeld, niet in volgende geschiedschrijvers is blijven voortbestaan.

Het spreekt vanzelf dat men in de Brieven de groote gedachten ontmoet die den arbeid van Bakhuizen en de zijnen beziel hebben. Ik noem maar enkele. De erkenning „dat godsdienst en gewetensvrijheid de schijf geweest is waarop de omwenteling van de zestiende eeuw draaide.” Deze als centrale gedachte van al onze latere geschiedschrijving. Dan voor de politieke afstamming: „Sluit het gouvernement mij de

deur voor mijn onderzoek, dan laat ik Italië en alle mijne plannen daar varen, en ga naar Parijs of Brussel, knoop zooveel mogelijk verbindingen aan in Holland, en begin een geregelden historischen oorlog, aan de bron der archiven, met ons gouvernement. Mijne guerillerie, die bestaan zal in het opwarmen der zoogenaamde Loevesteinsche factie tegen het gouvernement, zal als historische oppositie, naast alle vrome, radicale, finantieële, staatsregtelijke oppositie, die er gemaakt wordt, hare plaats vinden." Voor de theologie eindelijk: „Schleiermacher, aan wien ik voor een goed deel mijne theologische overtuigingen te danken heb, die een der heiligen is, waarbij ik zweere."

Over de verhouding van Holland tot Duitschland vindt men de volgende zinsneden: „Bij al mijne nationaliteit, en die is tot in vooroordeelen toe sterk, geloof ik niet, dat Holland ooit weder kan worden wat het is geweest. Maar natura est conservans sui. Moet het in het groote Duitschland opgelost worden, — het stelle het oogenblik daarvan uit, totdat zijne oplossing ook van krachtigen en blijvenden invloed kan zijn." Tegen Duitschland, of liever tegen de Duitschers met wie hij in aanraking komt, weert hij zich voortdurend: „het is den Duitschers niet aan het verstand te brengen, dat Hollands eigenlijke roemrijke geschiedenis eerst begint met Hollands volkomene scheiding van Duitschland; — dat de taal en de ontwikkeling onzer letterkunde zelve, bij het „rege Volksleben", zouden de Duitschers zeggen, in verband met die geschiedenis staat en zonder die geschiedenis noch gekend noch gewaardeerd kan worden: dat gaat boven hunne bevatting. Zij willen onzer taal en letterkunde niets meer toestaan dan eene langwijlige, matte, logische wording uit den Plat-Duitschen stam; dat zulk een logisch proces in eene geschiedenis zoo rijk als de onze herhaaldelijk is afgebroken en gewijzigd door de duizenderlei verschijningen, die het leven er tusschen vlocht, is boven hunne sfeer: en ik heb het den dooven gepredikt, wanneer ik betoogde dat het hunne bekrompenheid was, die hen in de beweging der Vlaamsche letterkunde zooveel belang deed stellen, dat alleen aan hunne onwetendheid het onrecht kon vergeven worden, dat zij ons deden door die literatuur boven de onze te schatten."

Tegen Vlaanderen en de Vlamingen gevoelt hij dan ook zulk een „innige antipathie”. dat hij zelfs Willems niet wenschte op te zoeken, die hem met opgetogenheid kwam zien, en hem bij zich te gast vroeg, maar weinige weken na de uitnoodiging stierf. Persoonlijke invloeden, maar ook politieke en wetenschappelijke overwegingen waren het, die hem tegen de Vlamingen innamen. Hij zag in hun streven een door de geestelijkheid geleide poging tot volks-verdomming en meende dat het zelfs Henri Conscience onmogelijk zijn zou „verder te werken dan de enge kreits van zijn Antwerpsch publiek.” Tegenover Potgieter die de belangrijkheid van een vlaamsche letterkunde en de zekerheid van haar eindelijk invloed wel beseffen moest, handhaafde hij zijn inzicht en gaf ook een vergelijkend overzicht van vlaamsch- en fransch-belgische letterkunde dat niet juist door kunde uitmunt. Er was in dit alles veel *parti-pris*, en de tijd gaf hem ongelijk.

Verdere uitingen van verschillende soort zal ik niet aanhalen. Zij zijn belangrijk voor hem die de negentiende eeuw, haar personen en denkbeelden, kent of kennen wil.

Tegen 1852 werd Bakhuizen, die sinds enkele jaren gehuwd te Ukkel woonde, aangesteld bij het nederlandsche Rijksarchief. Hij heeft na dien tijd gearbeid, maar was het zooveel en zoo ernstig als zijn vrienden van hem verwacht hadden?

Zooveel is zeker dat vele *geleerde* uitgaven die hij zich had voorgenomen, achterwege bleven en dat de *letterkundig-historische* gering in aantal zijn.

Als archivaris — rijks-archivaris, beroemd, invloedrijk, hoog rijksambtenaar, als de heer Muller zegt — heeft hij groote dingen gewrocht. Het zij zoo: waarom zou niet nevens zoo vele standbeelden als we gaarne zien prijken, ook een voor den God van de Archivarissen worden opgericht.

ALBERT VERWEY.

Voor belangstellenden in de *menue histoire* van *De Gids* teeken ik aan dat de overigens zoo nauwgezette uitgever in zijn noot bij blz. 312 twcc gebeurtenissen, naar het me voorkomt, met elkaar verwart. De „verandering in het cadre van *de Gids*”, waarover Bakhuizen daar schrijft, is toch immers die van 1848, het ophouden van de splitsing in Boekbeoordeelingen en Mengelingen. Deze heeft niets te maken met de oneenigheid van '43, die den strijd tusschen „wetenschappelijken” en „piëtisten” betrof. Over de laatste handelde mej. Hamaker in een Gidsartikel, waarvan ik in de derde paragraaf van dit opstel heb gebruik gemaakt.

N A S C H R I F T

Mijn opstel was gezet toen ik de brieven las die als aanvulling van zijn boek door mr. S. Muller Fz. in *Onze Eeuw* van Januari ll. zijn uitgegeven. Zij bieden tot nog een enkele opmerking de welkome aanleiding.

Zeï ik dat Geel in zijn houding tegenover Bakhuizen, hoewel onverstandig, zeker te goeder trouw geweest was, — ditzelfde moet nu, naar mijn meening, omtrent zijn heele behandeling van het Gids-geschil, en ook van zijn uitlatingen tegen Potgieter gezegd worden.

Het komt er op aan deze meening vol te houden, ondanks den ongunstigen indruk dien Potgieter, volgens zijn verklaring in een van de nu verschenen brieven, van Geel gekregen had.

Zien we daartoe, o. a. gebruik makend van de door mej. Hamaker in de Gids (Sept.—Oct. 1906) gegeven geschriften, hoe Geel zich gedurende het geschil gedragen heeft.

Zijn eerste brief aan Potgieter was van 23 Oct. 1843. Jonckbloet was bij hem geweest met het mandaat van Bakhuizen. Geels advies luidde: Vorm gij, Potgieter en de uwen, de oude redactie weer en neem Jonckbloet als secretaris. Dit was buiten twijfel verzoenend; maar Geel wist niet dat het aftreden van die redactie tijdelijk geweest was en dat zij, met Bakhuizens uitwijking, vanzelf weer in haar rechten trad. Een paar dagen later kwam Potgieter het hem uitleggen. Hij vertelde hem meteen dat de heeren van Jonckbloet niet gediend waren. Geel kon hier weinig tegen inbrengen. Voldaan was hij niet, maar Jonckbloet verscheen als den man die hem onvolledig had ingelicht, en de redactie deed, met het beheer van het tijdschrift weer op te nemen, inderdaad juist wat hij, Geel, haar had aangeraden. Maar toen Potgieter vertrokken was (denzelfden dag kreeg hij nog bezoek van Jonckbloet, den volgenden van den uitgever Van Kampen) begon hij over den plotselingen ommezwaai natedenken. De redactie had gedaan waartoe ze gerechtigd was; maar zij had daarom niet minder den gemachtigde van Bakhuizen geweerd en daarmee Bakhuizen zelf voor het hoofd gestooten. En — ergste schrik die hem wel niet zal zijn bespaard

gebleven — zij kon zich voor haar optreden beroepen, niet enkel op haar recht, maar ook op *zijn* brief. Hij, Geel, de steun en voorspreker van Bakhuizen, had zich bij de verstooting van Bakhuizens vertegenwoordiger zoetsappig neergelegd en zou nu zelfs den schijn krijgen dat hij door zijn aanmoedigend schrijven tot dien uitslag had meegewerkt. Den 29sten schreef hij aan Potgieter zijn „bullebak”-brief. Hij, die zes dagen tevoren, het optreden van de oude redactie had aangeraden, hij die Jonckbloet alleen maar had *aanbevolen* en zich, tegenover Potgieter, in de verwerping van Jonckbloet had geschikt, — hij wist geen woorden genoeg om te wraken wat, naar zijn meening, van dat optreden en die verwerping het voor Bakhuizen schadelijk gevolg zou zijn.

Ziezoo — kon hij denken — Bakhuizen is voorgestaan. En hij schreef aan den vluchteling, dat, naar hij vernam, „de brief eenig opzien gemaakt, misschien wel eenige uitwerking gehad had.”

Dat was te zeggen — en ziehier wat we eerst weten door Mr. Mullers laatste publicatie — Potgieter stak, in een brief aan Bakhuizen, den draak met zijn hoogleeraarstoon en gaf hem na dat „hij zich indertijd met Jonckbloet vis à vis *de Gids* vrij karakterloos gedragen” had.

Het oordeel was begrijpelijk, maar het kan, dunkt me, niet worden volgehouden. Geels *beide* brieven waren te goeder trouw geweest. Zijn eerste verzoenend, maar zonder kennis van den stand van zaken. Zijn tweede „bullebakachtig”, uit angst dat hij door zijn eersten Bakhuizen zou hebben geschaad.

Potgieters volzin over de jonge theologen die geen *leader* waren, wordt ons in den brief van 8 Juni 1845 volledig en letterlijk meegedeeld. Hij luidt als volgt:

„Om nog eens op *de Gids* terug te komen, vooral aan een theoloog hebben wij dringende behoefte, natuurlijk een man van wetenschap, maar om Gods wil ook een man van warmte. Afbrekers, die afbrekende froisseeren, dewijl zij of hun stijl niet in hun macht hebben, of inderdaad niets gelooven, of tenminste vreemd zijn aan gemoed, wij hebben die in Veth, Van Vloten en Opzoomer (die contra Oosterzee in dit nummer te velde trekt). Maar, Beste Vriend! het schijnt mij dat er in

geen van allen een *leader* schuilt: weet gij er een, geef hem dan op!"

De plaats is belangrijk: ten eerste omdat zij de termen bevat waarin Potgieters streven: vereeniging van geloof en wetenschap, door hemzelf gesteld wordt; ten tweede omdat Van Vloten er met name in genoemd wordt en deze van het drietal de eenige is die, in 1843, het jaar van het geschil, tegelijk door Bakhuizen werd gesteund en door Potgieter teruggedrongen.

Waardig om te worden opgeteekend is het antwoord van Groen toen Potgieter hem, voor Bakhuizen, die hem zoo juist in zijn Bredero-recensie bestreden had, om hulp kwam vragen: „Ik wenschte den heer Van den Brink *om* zijn recensie eene dienst te kunnen bewijzen.” — De fransche brief, daarnevens afgedrukt, getuigt dat die wensch hem-meenens was.

Een eigenaardige bijdrage tot de psychologie van Bakhuizen, is zijn brief aan Dr. U. Cats Bussemaker. (23 Nov. 1844) Deze vriend had tegelijk met hem kamers gehad bij de Simons en had dus het ontstaan van zijn genegenheid voor de dochter kunnen waarnemen. Een schrijven waarin het meisje hem eenige hoop gaf, meende hij den kamergenoot, die nu in Berlijn was, te moeten onderwerpen, alvorens te durven beslissen wat hij er op zou antwoorden.

Beminnelijk zijn de bemoedigende en steunende woorden van Potgieter. Terwijl hij zichzelf in de schaduw stelt, helpt en prijst hij, waar het hem maar mogelijk is. Hij toonde er, misschien zonder het te weten, de deugd van den *leader* door.

A. V.

BOEKBEOORDEELINGEN

NIEUW NEDERLANDS PROZA

II

Adriaan van Oordt.
Warhold.

Warhold is een mooi boek, een werk van woordkunst, zoals er in onze taal maar weinig zijn. Het nadert dicht de strakke volkomenheid van v. Looy en de bewogene schoonheid van Ary Prins.

Het heeft de beheerste gebondenheid die den meester kennen doet, de sterke vastheid van toon die van een krachtig temperament kenmerk is.

Het is een schoon werk, in alle delen, en ook, die delen tesaam-gevat, als geheel.

Het hult zich in de glanzende sluier onzer bewondering. Het houdt ons voort-durend in de strakke spanning ener innige verwondering.

Wij leven ermeê onder een kleurrijke betovering die ons, dááaraan onttrokken, het leven bleek doet zien. Werkelijk, wie enigen tijd volstrekt aandachtig en ónonderbroken in dit boek gelezen heeft en dan rond zich ziet naar het leven der werkelijkheid, ziet dit bleek als in het matte licht van een bleken dag.

Wij leven te snel. Wij verlangen plotselinge ontroering, wij verlangen een spirituële dramatiek die onze aandacht tot zich trekt door snelle wisseling van scherp getekende houdingen. Wij verlangen niet een werk als dit, waaraan wij onze aandacht wijden moeten in een volkomen rust van alle naar buiten zich richtende zinnen. Want wij geraken moeielik

en niet zonder een bewuste activiteit — tot de afsluiting, welke alle áf-leiding afsluit, zó dat wij van het dagelijkse leven áf, leven in de stilte, ernstige, ener geduldige toewijdingheid.

Ja, waarlik, het geduld om tot een kunstwerk ín te gaan, is ons, die wel alreeds verwachten kunnen dat het tot óns komt, zich opdringt ín ons, overwéldigt ons, zeldzaam.

En toch, dit geduld, dit ernstige ener toewijding, behoeft het boek. Wie het verstaan wil dient het eigen leven te vergeten. Hij dient zich met dit werk te vereenzamen tot een zeer rustige aandachtigheid, zó dat de beelden, de taferelen, dóór zijnen geest trekken, één voor één, zeer scherp gezien en zeer fel gevoeld.

Want die voor-tovering van wisselende beelden in hunne geheimzinnigheid van ongewone kleuren en ongedachte houdingen, dit spel van zinnen, met recht, is de 'taal' van deze schoonheidsuiting.

Het is de 'beschrijving' die wij te volgen hebben, langzaam, rustig, nauwgezet, en waardoor het geheel van waarheid en leven, waarvan dit boek vertelt, in ons wordt opgebouwd tot een waarheid van levend schoon.

Dit werk — dat de geslotene volkomenheid ener vol-uitgegroeide bloem heeft — is geen vooruitgang op vroeger werk — Irmenlo — maar heeft, juist gezegd, niets te maken met Irmenlo, dat slechts de haperende uiting blijft van een, wel iets belovend, maar nog erg onvolgroeid talent.

In Irmenlo vinden wij wel enkele elementen, in kiem, terug, die zich verbreed en verwerkelikt hebben in Warhold, maar Irmenlo blijft, door dit elementaire der deugden, weinig boeiend of, anders gezegd, vervelend. Het is onhandig, haperend als uiting, brokkelig als verbeeldings-geheel. Het geeft aanduidingen, verwijzingen naar beelden, naar schoonheden — deze zuiver nochtans, maar deze niet verwerkt — waarvan in dit boek de delen volkomen open- en uiteen-gelegd zijn.

Zo kan men, zoekend, wel de band vinden die Warhold aan Irmenlo verbindt, maar wij zouden niettemin geneigd zijn den schrijver een geheel nieuwe verschijning te noemen in onze litteratuur.

Hier in Warhold is de stem sterk en drachtig van geluid,

en de adem die haar dit geluid toevoert, ongebroken. Het beeld, steeds kláár, wordt gedragen door het rustige en stuwende ritme van een evenwichtig gemoed. Maar in Irmenlo is het geluid zwak en hortend van kortademigheid, en het gemoed waaruit het ritme ontspringt is, nagenoeg overal, dat van een zoekende, en zelden aarzelloos.

Vergeten wij daarom Irmenlo voor Warhold en begroeten in den schrijver van dit laatste werk een nieuw dichter; ben ik geneigd te zeggen, daar, zo ooit het proza bezwaarlijk áf te scheiden geweest is van poëzie, dan hier.

Want vooral deze stelling, dat proza zich tot de rede richt en uitgaat ván de rede, en poëzie uiting is ván, en zich richt náár, de verbeelding, begrenst dit werk bínne de lijnen der dichtkunst.

Dit werk is verbeeldingswerk, en geeft een reeks klare taferelen en scherp belijnde beelden die tesaam gehouden zijn door een sterke en aandoenlike gedachte — in het ritme verzinnelikt — en een gevoelige gedachte die oorsprónkelijk was uit het ontroerde gemoed van den dichter.

Het is de zeer volkomene — maar ook buitengewoon eigenaardige aanwending van de — plastiek, die het karakter van dit werk uitmaakt.

Iets over die volkomenheid laat zich het best zeggen als begeleiding van een tekenend citaat.

Reeds dit zinnetje, op de eerste bladzijde geeft, wat ik bedoel in het licht te stellen:

„De inhoud van 't woord had hij gemeten, de vogelvlucht van de gedachte nagestaard.”

Immers, overal en door ieder, wordt de uitdrukking 'vlucht van de gedachte' aangewend, en is geworden, daardoor, tot een dood begrip. Want wel geen sterveling meer zal, leest hij van een brede gedachtevlucht, zich voorstellen iets dat vliegt en daardoor vér gaat, een vogelbeeld zien tegen een diepen hemel, maar zal dit wat hij leest, aanvaarden als een formule, een dood begrip, een redekunstig cijfer.

v. Oordt nu, herleidt zo een formule weer tot dat waaruit zij werd samengetrokken, tot het zuivere beeld dus, zó dat wij werkelijk wederom zien, werkelijk, de verheffing, de gang, de

verruiming van de 'gedachte' in de 'vlucht'. En hoe eenvoudig bereikt hij dit, door het enkele woordje 'nagestaard'.

De abstractie is de formule ener gedachte — gedachte is beeld — en iedere abstractie dienen wij als zo te beschouwen.

Maar de ware dichter verlevendigt deze dode taal door de formule tot het beeld der oorspronkelijkheid te herleiden.

Het gedachte-leven waarin dit niet gebeurt is dor en dood; dat, waarin dit de meeste volkomenheid heeft, het rijkt aan leven, het rijkt aan schoon.

Ik zou, lezer, u iets kunnen meêdelen — en gij zoudt het onmiddelijk verstaan — door eenvoudig u-vertrouwde klanken tot uw oor te brengen, door u mijn gedachte zodanig te doen hóren, dat ze, zonder iets daaraantoe, gelijknamige gedachten in u opwekken zal.

Wat betekent dit anders dan dat ik een taal spreek die gij verstaat? Wat anders, dan dat ik mijne gedachte, die toch zeker oorspronkelijk en individueel was, vast-leg in een, allen gemeenschappelijk begrijpbare, vorm. Ik deed mijn gedachte haar *individualiteit* verliezen, ik deed haar ondergaan in een abstractie. En deze abstractie wordt door alle ontwikkelden met evenveel gemak opgenomen en niet dan, neen, tot een eigen levend beeld — dat zij in mij was — herleid, tot dát hervormd wat zij is geweest — wás dit zo, de abstractieschakel ware niet schadelik — ze wordt aanvaard en behouden zoals ze gegeven werd — een dood, dood ding, een cijfer.

Niets doet zij in den hoorder opleven, zij dwingt hem niet tot een buiten-gewone inspanning of tot een warme belangstelling. Nòch wordt zijn gemoed ontroerd, nòch zijn brein verhelderd. Hij aanvaardt, en niets meer, een mededeling. Ziedaar alles.

O, hoe anders is de taal van dit boek. Daar is alles leven, klaarheid, beeldrijkheid. Kleur en klank wekt in onze verbeelding ieven en blijheid, klaarte van licht.

Rijk wordt de dracht onzer verbeelding en zwáár bijna. Dat wat wij vernemen zien wij meteen, lééft in ons temet, en geen woord leidt ons daar af, geen woord brengt aarzeling.

Vast, bijzonder, is iedere voorstelling. Een gezicht van

beelden wordt door onzen geest gevoerd, kleurig en levendig, maar geheel als een werkelijke werkelijkheid, zonder de váághheid van een verbeeldingsdroom, vastgesteld, helder.

Zie hier blz. 40.

„En aan een open plek een hoorn van de hoogte hoorende krijten, zagen ze een vervaarlijk steenblok, de burg van Staveren, uit een heuvel bloot komen en laag daaronder de hamei, een omheining van palen, rond kruipen.

„Binnen de ommuring op het voorplein en aan de zijden van den burg tot ver naar achteren was een veelvuldigheid van misvormde bouwsels en houten betimmeringen, van bak- en brouwhuizen, van spijkers, schuren en stallen, molens en slijpsteen, te midden van het werkende volk, dat van uit de verte door elkander liep tot een warrig geheel.

„En toen de ruiters onder houtholig paardengetrap de brug overreden, stolde het veeldig beweeg tot één beeld. Enkelen traden nieuwsgierig naar voren, de stompe blikken tegen het geblink en geblank van harnassen en wapenen, toen het werk zich weder in elkander schakelde, want van achter den burg kwam Kostijn van Buckhorst aanloopen, breed in zijn lijfrok, waarachter een lange mantel bolde; en bij het herkennen van den aartsdiaken de breede lippen tot een binnengesprek bewogen, riep hij een luiden groet naar de heeren.”

Wie dit aandachtig leest — en aandachtig, ik zei reeds, móet hier worden gelezen, want niets vinden wij hier van gedachte-overdraging en alles van klare voorstellingen, zoals doorlopend in dit boek, toverig schoon, waar wij ze één voor één ernstig bezien en overdenken moeten — zal begrijpen het léven uit dit boek; hij zal n.l. de ‘schoonheid der schakering’ zien.

De verrukkende schoonheid van het zuivere beeld: Hier waar Warhold bidt voor Maria en zijn verbeeldingen volgt.

„Hij zag de maagd, onbewust de geheimdaad wachtend, door het leven gaan, zich in barmhartigheidsovergave van haar teere lijf, dat nimmer brak in de omlijning, tot ongeluk en armoe nijgen, zoodat de ongelukkigen aan den weg verkleefden haar nastarden, hoe ze in schredeloozen gang voortschreed. Haar kleed zuchtte over de aarde.

„Ze vermeed aanstooting met het leelijke, trotseerde het wapperend rood van hartstocht onder een dwinglandij over haar ademhaling.

„En 't zachtgedragen blauw van haren mantel, het paars van hare tunica schonken zichzelf weg onder de omgeving, aan het zwart, dat in een diepte blauwde, aan 't troosteloze grijs, waarin het paars regenwolkte en aan het rood, welks hittigheid verkoelde in een blauwen toon.

„Maar toen zij aan een hoogte opgestegen was, vleide de kleur van haar mantel zich aan 't hemelblauw en dreven haar haren als gouden smeltwerk in 't zonnelicht.

„'t Was of haar lichaam rees. Haar hoofd stond in de zon, haar haren zonnestraalden en haar gelaat, zilverbleek, glimlachte naar de dalen.” (blz. 11.)

Hoe komt hier uit, het benijdbare van het dichterschap, in de ritmiese golving die draagt de schoonheid van de rustige plastiek.

Dit is de zuivere schoonheid hier, een gedicht, waar gevoegd zijn de kleuren van klank aan het ritme der muziek, en meer gegeven is in taal dan kan geven de schilder, wiens werk mist het ritmiese geluidsmozaiek, meer dan de musicus wiens werk mist de stilte van het onbewogen kleuren-beeld.

„Haar kleed zuchtte over de aarde.” „'t Was of haar lichaam rees. Haar hoofd stond in de zon, haar haren zonnestraalden en haar gelaat, zilverbleek, glimlachte naar de dalen.”

Het opmerkelijke, hier, in deze plastiek, is haar eigenaardige aanwending.

Wanneer wij bijv. eens dit stukje aandachtiger beschouwen:

„De einden der gesprekken werden weder opgevat en zachtjes uitgewerkt, woorden slordig zwerfend van den eenen naar den ander, zooals in dagelijksche gesprekken van menschen, die elkaars gedachten en aard van spreken kennen. Enkele woorden vielen, andere kwamen vaag te hulp. Luchters van stilte schoven tusschen.

„Warhold, de kin in den schouderdoek, die een zwarten wigvorm teekende over zijn bruinen mantel, rees met een ingetogen plechtigheid en voor de heeren buigend, vroeg hij verlof, met Ursula te mogen spreken.

„Bewegelijk in zijn lang gewaad steeg hij op; en binnen zette hij zich naar gewoonte bij het venster tegenover Ursula neer, zich inhuizig voelend in het groot vertrek, waar aan weerskanten van de schouw twee ledikanten achter gordijnen stonden en waar de branding van goud en zilver en de kleurendartelheid der wandtapijten door den schemer tot de oogen spraken.

„De handen op de knieën, vanwaar 't gewaad al gleuvenmakend in verbreedten uitbouw neerkwam, volgde hij al vragend en verhalend het spel harer borduurvingers en elke hoofdbeweging, waarbij de vlechten als een pluizig touwwerk langs haar schouders schoven.

„Zijn woorden, moeielijk uitgebracht, vloeiden allengs elkan-der na en in ijver voortgestuwd, zochten zij Ursula's meêgevoelen op te wekken.

„Maar zij zag even op. Haar vergeet-mij-niet-gekleurde oogen, gemoedelijk blauw-door-wit in haar gelaat, welks blankheid evenals witte zijde bij een vlakkenwending fijn-grijs schaduwde, bewaarden hun gelijkmoedigen glans. En langzaam sleepten enkele woorden, zoodat Warhold, die een even hoog opbrandend antwoord in haar oogen uitgevorsch had, onbevredigd bij zijn woorden zitten bleef.” (blz. 7.)

dan zien wij hier in de eerste plaats en hoofdzakelik, dat de inhoud van het gedachte-leven der voorgevoerde personen ons nauweliks meer wordt kenbaar gemaakt dan zoals wij die ook, in de dagelijkse omgang, aan onze medemensen leren zien. Ook tussen hen en ons staat geen verklarende stem, die ons het verborgene openbaart, maar wij dienen dit, in hoofdzaak, af te spieden, te raden, te lezen uit de gelaatsuitdrukking, uit de beweging, uit geheel de houding van wie wij begrijpen willen, want woorden zijn slechts een zwakke getuigenis.

Zo ook hier. Er wordt niet veel verteld van wat de een tot den ander zegt, er wordt niet veel verhaald van wat de een over den ander denkt. Wij lezen niet: zij sprak déze woorden, hij dacht die gedachte; maar wel: zó het gebaar waarmede zij haar antwoord tot hem richtte, en zó zijn gelaat terwijl hij dit vernam.

Wordt dit boek daardoor niet meer werkelijk? Werd de

eis, door den schrijver hier zichzelf gesteld niet aanmerkelijk strenger? Zeker, het is geen geringe daad, slechts in het leven van de klare verschijning de innerlike idee uitluiken te doen.

Juist zo als wij in het leven gedwongen zijn uit blikken en gebaren het geheim hunner oorzakelijkheid te raden, zo peilen wij ook bij de lezing van dit boek het raadsel van gezichten en houdingen om te geraken tot de diepte van den psychiesen grond.

Door niets wordt een innerlikheid buiten de figuren om kenbaar gemaakt. En vooral ook deze zin, aansluitend bij het zoëven aangehaalde: „Hij bewaakte thans haar wel verdeelde lijfbewegingen, bewonderde de kleine steigeringen van haar kroezend haar, de teere vlakking harer slapen en de edel doorgevoerde kaaklijn, die fijnhuidig teekende al langs de blankheid van haar hals.

„Zooals elke schoonheids-zegeviering stiet deze hem in een blijdschap, waarin hij haar teruggetrokken-zijn vergat.”

doet zien hoe noodzakelijk een zó sterke plastiek hier geworden is, want waar wij teruggaan moeten ván elke zinnelijk waarneembare ontroering tót de innerlike aandoening — aandoening die wij wensden mede te voelen en dus te beleven — dient ook elke zinnelijke waarneembaarheid zeer sterk belijnd te zijn, en te midden van een menschen-leven aanschouwelijk gemaakt te worden, dat voor zinnelijke aandoening aandoenbaar is hoofdzakelijk.

Op bladz. 205 vinden wij nog een fijn voorbeeld. Het doet er niet toe wát het citaat betréft. Ik wens slechts even deze beide figuren te tonen om nog eenmaal aan hen aanschouwelijk te maken de volkstrekte terughouding van elke ‘mededeling van buiten af’ omtrent innerlik leven, en de zekere vastheid waarmede dit nochtans uitgebeeld werd in de gebarende houding der gestalten.

„Verrast zag hij haar aan met een ongeloof in zijn blikken om wat zij daar zeide. Maar zijn lippen begonnen te bibberen, een zucht gutste in hem op en onder een angstkreet greep hij haar handen en zijn gelaat, versteend in den wil om haar anders te maken, naderde het hare.

„Maar zij, in den waan, dat hij haar in een omhelzing be-

geerde, stiet hem af met een hard gebaar en rees, de lippen verkleurd van toorn.

„Hij keek op, de handen omhoog, om de slechtheid van haar wezen te bezweeren, waarop zij haar tanden liet zien, daartusschen kleine scheldwoorden, en beslist met haar kleinen voet op den zijnen tredend, schudde zij aanhoudend van neen.

„Als door een veer verhoogd, richtte hij zich thans op onder de bekoring harer kwelling en, het lijf geleend aan een onverwachte begeerte, bewoog hij zich als door een reeks van martelingen in een opstreving naar haar, terwijl zijn nek geleidelijk omhoog gleed en zijn armen zich in grijpbegeeren kromden.”

Het is geen geringe lof, dat dit boek gezegd kan zijn ‘boeiend’ te heten, want ook dit woord, wat kenmerkt het anders dan een doorlopende raakheid en direktheid van taal en beeld?

En zo zijn er nog vele deugden te releveren, maar die toch alle ondergeschikt aan het belangrijke, voldoende omschreven hoofdkenmerk zijn.

Niettemin kan ik mij niet onthouden te wijzen op de fijne wáarneming die zich in de plastiese uitbeelding kennen doet, waarneming van geringe details, waardoor het leven der beelden tot een sterke intensiteit opgedreven wordt.

Bijvoorbeeld dit, op blz. 99 „... toen zij naar hem toekwam, luchtig, het gewaad *wijduit aan de heupen en onder den loop nakomend in verschietend gevorm.*”

Hier is de plastiese ritmiek ook de dode stof toegedeeld, en zo is, in dit boek, een volledige samenvatting van alle details, geworden een lévend gehéél.

Dit boek geeft ook het verhaal van een levensgang. Fijn psychologies is het karakter van Warhold ontwikkeld: hoe zijn hartstochtelikheid, gepaard aan de zinnelijkheid van zijn wil, hem tot een ‘heftigheid van leven’ drijft, waarin zijn, ook hartstochtelike, geest, de leidende macht over zijn dwalende neigingen verliest, zó dat hij afdrijft waarheen geen bewuste bedoeling hem richten zou, en óndergaat willoos en gebroken.

Er is in dit boek, anders dan in „Santos en Lypra”, waar de figuren symbolen zijn, een sterke realiteit, en de ontwikkeling is realistisch geheel en al.

Maar wat het boek in deze realiteit een verhoging van waarde geeft, is de werkelijkheid van het gevoel, de diepte van de aandoening waaruit werden gebeeld de gebeuringen uit Warholds innerlijk leven, en ook die uit het leven der andere figuren.

Dáárom niet minder wil ik v. Oordt een dichter noemen omdat zijn rijke verbeelding gedragen is, niet door het reflectieve hoofdzakelijk, maar door het aandoenlike. Door geheel dit boek trilt de warmte van een menselijke innigheid.

Dit boek is, zoals ik reeds zei, een werk van woordkunst, kunstig gebouwd om uit te bouwen in de voor ons aanschouwbare klankbeelden de diepe menselijkheid van een door talloze aandoeningen zich vervormend gemoed.

In de allereerste plaats — evenwel zonder iets bijkomstigs daarneven te veronachtzamen — is het om de schóónheid en volledigheid van deze uitbeelding te doen. Hier werd een kunstwerk voortgebracht uit de zuivere drang naar schoonheid. Naar deze schoonheid werden alle krachten gericht; hier stond niet voorop Warholds levensgang uit te beelden, maar voorop stond: iets schóóns te geven, en dat deze schoonheid tot vorm had Warholds levensgang, is een toevalligheid — geen bijkomstigheid —.

Er is in ieder kunstwerk evenwel een eigenaardigheid — juist deze gezegde vorm, deze toevalligheid — die belangrijk voor zijn betekenis is. Ik meen, de schoonheidsdrang zoekt voeling met het leven van den tijd waarin zij ontstaat, en paart zich aan beelden uit dien tijd en drukt zich uit in, verzinnelijke, aandoeningen ván dien tijd. Een groot kunstwerk is, voorzover het schoonheid geeft en uiting is van liefde tot de schoonheid, van alle eeuwen en buiten beperkende duur. Maar de vorm waarin zich deze schoonheid uit, is de weerspiegeling van de aandoeningen die buiten het gemoed van den dichter zich bestrijden, en zeker ook dit gemoed van hunne wederkerige krachten doordringen.

Zeker, Aeschylus' Agamemnoon is schoon, en van een

schoonheid, ook bevattelijk voor ons. Toch heeft dit werk een bekoering voor den tijdgenoot moeten hebben die wij niet ondervinden kunnen. En de revolutionaire Helden-geest van Shelley zal in zijn Prometheus Unbound voor gelijklevenden heviger ontroerend zijn geweest, dan deze het voor óns kan zijn, zonder dat wij ons nochtans voor de schóónheid van dit werk ongevoelig weten. Om een duidelijker voorbeeld te geven: ook nu nog kunnen wij de schoonheid van Goethe's Werther genieten, zonder evenwel ook de mínste drang te gevoelen tot het zoeken van den vrijen dood.

Er was in die werken iets van den tijdgeest. Er was in de gemoederen van die dichters een sterke voeling met wat leefde in de gemoederen van de beste hunner landgenoten. Was dit bij Shelley de revolutionaire heldengeest, bij Goethe was het 't romantiese sentiment. Er was voeling tussen dichter en volk — ik meen het beste deel van dit volk — en de dichter sprak, zo te zeggen, wat de massa te horen wenste.

Lāat men niet zeggen dat dit, nu ja voor den tijdgenoot wel heel aangenaam geweest is, maar toch eigenlijk genoemd kan zijn een bijkomstigheid; dat toch hoofdzakelik die ontroerende schoonheid, die wij ook nú nog in die werken genieten, belangrijk en aanwezig was.

Men vergist zich als men die voeling tussen dichter en volk gering acht. Want uit het al of niet aanwezig zijn van die voeling, blijkt de gemoedsdiepte van den dichter, blijkt zijn ontvankelijkheid voor wat leeft buiten hem, om hem, maar vooral mét hem. En dit is nog alleen maar wat den dichter aangaat. Ook naar buiten tóe, van hem út, is zijn kracht, bij een bestaand kontakt, zoveel belangrijker.

Er waren een twintigtal jaren terug, dichters hier in ons land, die, individualisten, de gevoelens vertolkten die leefden niet alleen in hun eigen persoonlijk gemoed, maar in die van een groote groep geïsoleerden, een groep die, zichzelf terugtrekkend van de, verachte, verburgerliking, en nog ver af van een als weerzinnig gevoeld radikalisme, op zichzelf aangewezen bleek en, in die vereenzaming een persoonlijke schoonheid verheerlikte. Men gelove niet dat het bekende vers van Kloos waarin hij uitdrukt zich een gód te weten, werkelijk slechts door een zeer kleine groep gelijklevenden werd meê-

gevoeld. Er was behoefte aan en ook dankbaarheid voor verfijnd sentiment.

En wij zien: zodra de weerzin tot het burgerlike versterkt, en het radikalisme een uiting vindt hier in de uitluikende en snel opgroeiende sociaal-demokratie, verandert het karakter onzer woordkunst mede.

De jongere dichters die gevoelig bleven voor de strijdende aandoeningen rondom hen zagen in de focus hunner eigen ziel de stralen dier aandoeningen gezameld tot het beeld dat hun de vorm bracht waarin zij hun eigene drang naar schoonheid uitten.

En dit is, om niet langer uit te weiden maar terug te keren tot het onderhavige, wat ik in het werk van Adriaan van Oordt zo spijtig missen moet: voeling met de nú-levende werkelijkheid.

Wat omgaat in het gemoed der nú levenden, vinden wij niet terug in dit boek, het spreekt niet daarvan, en het treft ons niet als een uiting die wij voelen dat gebeuren móest.

Van Oordt brengt iets zeer schoons. Ik zei reeds dat hij zich met dit werk stelt naast v. Looy en Ary Prins. Maar wat bij deze twee laatsten vanzelf wezen moest en natuurlijk was, n.l. het individualisties karakter van hun werk, is bij hém een gemis en wij kunnen hem daarom niet noemen een kunstenaar veelbelovend voor onzen tijd nog, maar heten hem slechts een epigoon.

Er is, inderdaad, een merkbare wending in de stroming onzer litteratuur waar deze zich toont uiting van een gemoeds-gesteldheid. En deze gewijzigde richting loopt van het enkel-tot het véél-voudige. Er is misschien verfijning mÍnder, maar ruimte meer.

Dat oudere schrijvers, wier kunst ontstond in die vroegere periode, zich niet aan deze gewijzigde richting konden voegen en niet konden verklanken dat nieuwe sentiment, is duidelijk. Dat zij het niet deden en nochtans voortwerken bleven, spreekt voor hun krachtige persoonlijkheid — Van Looy bleef v. Looy — en waar zij het bewust wél te doen betrachtten, verloor hun kunst de spontaniteit van een van-zelf uit aandoenlike aandrang ontwekt geluid, en werd een gewÍlde kunst — Gorter bleef niet Gorter —.

Dat jongere schrijvers, zal hun kunst blijven in de levende

aandoening, in een zich bepalend en verkerend, een verwordend sentiment, zich meê geven moeten in de, het leven leidende, Beweging, volgt hieruit. Van Oordt deed dit niet. 't Blijkt hoe de plant van zijn kunst niet de wortels strekte, voedselzoekend, en ademde in het werk-dadig leven; niet ópgedreven werd uit de broeiende driften die zijn dit leven, maar zich hechtte aan de vast-gewortelde stammen — die schóón wel zijn, maar geen kracht tot vrucht-barende bloei meer schenken — en leven zoog uit die.

Van Oordts kunst is, hoewel écht want ontsproten uit éigen gevoel en geuit in de gestalten ener persoonlijke verbeeldingsdrift, toch weinig levenskrachtig, zij is parasieties; zij is van de verfijnde schoonheid die een kasplant heeft.

Zich steunend op het verleden zal een bloei van déze kunst nog enigen tijd mogelijk zijn — een nabloei — maar zij die haar voortbrengen reiken ons mét die bloesems niet de belofte over van een zaden-bergende vrucht.

Neen inderdaad, de hevigheid van het leven werkt niet op v. Oordt in, en de zware harteklop ervan doorschokt niet het ritme van zijn stijl.

Misschien zal, wat ik hier zeg duidelijker worden, wanneer ik straks spreek over het nieuwe werk van Nico van Suchtelen : Quia Absurdum.

MAURITS UYLDERT.

*Lof der Wijsheid, door Th. van Ameide.
Amsterdam, 1906. W. Versluys.*

Een leerdicht! Voorwaar niet een soort poëzie die onze dichtlievende tijdgenooten in verrukking pleegt te brengen. Maar daarom juist moeten wij den moed van den dichter prijzen, die zoiets ongewoons — zoiets moeielijks ook — heeft aangedurfd. Men kan hem tenminste niet verwijten, een der vele ganzen te zijn die gaggelend achter elkaar aan waggelen. Maar een andere vraag is, of zijn poging volkomen slaagde. Voor wij hierop antwoorden, is een korte uiteenzet-

ting gewenscht: welke eigenschappen didactische poëzie bezitten moet, wil zij wezenlijk poëzie zijn. Van alle goede gedichten kan men zeggen, dat zij de verklanking zijn van een werkelijkheid. Maar aangezien algemeene termen gevaar loopen, verkeerd begrepen te worden, wil ik trachten uit te leggen, wat ik hier onder werkelijkheid versta. Want ik bedoel niet slechts de waarneembare werkelijkheid: die van de Realistische school, maar ook, en vooral, die welke de scheppingen der Verbeelding levend en tastbaar doet zijn. Lees bijv. „Algabal” van Stefan George. Het beeld van dien eenzelvigen koning die zich een nieuwe wereld onder de aarde maakt, is zóo vast en volkomen, dat het ook in de verbeelding van den lezer een Werkelijkheid wordt, gelijk het ontwijfelbaar in die van den dichter was. Maar dit is nog alles niet. Ook het abstracte kan reëel zijn. Het abstracte, d. w. z. Geloof en Gedachte. In die dichters namelijk, wier geest de dogma's en stellingen niet alleen begreep en aanvaardde, maar wier gansche ziel ervan vervuld en ermee vereend was, die dat alles voelden als een Levende en Eeuwige Waarheid, zoodat hun verzen glanzten gingen van ontroering wanneer zij zongen van Haar. Zij die alleen overtuiging, en hoogstens geestdrift bezaten, konden soms, zooals Bilderdijk en Da Costa, een hartstochtelijken volzin-zwaai bereiken, maar wie hen leest wordt meegesleept door dat breede gebaar, zonder dat zijn oor iets verneemt van die fijne samenstemming van alle geluiden, waardoor b.v. Vondels wijde bewegingen worden gevuld en gedragen. Geen wonder dat de eersten ons al heel gauw vermoeien en vervelen, terwijl wij bij den laatste in aanhoudend genieten alle klankschakeringen in ons opnemen, zoodat zij als een atmosfeer van zang worden om de ideeën die — op zichzelf ons dikwijls vreemd en koud — den dichter hebben ontroerd, en in dien glans, dien geur, die kleur, deelt zijn ontroering zich aan ons mede. Hij heeft dat altijd-door levende, dat reële rythme, in wien het bezongene een Werkelijkheid is: een ding, niet alleen van het Verstand, maar ook, en vooral, van de Ziel.

Zuiver en schoon zingt Van Ameide's ziel in den aanhef van zijn gedicht. Hij spreekt daarin uit, hoe hij wenscht, dat zijn werk worden zal:

Laat heel mijn rede, hemelsche vriendinne,
 zoo vreemd eenvoudig zijn, dat ieder kind,
 dat ieder mensch, wien niet van ijdele zinnen
 de wereld bracht, haar nedrigheid bemint,
 maar daarna diep verwondrend zich bezint
 vanwaar de dóórklank van die simple tonen,
 wier weerklink in het hart geen einde vindt,
 naar welke verten hun verteedring troone
 en welk een leven 't zij, dat zulke woorden loonen?

Werkelijk, als de dichter in dezen toon had kunnen blijven, zou zijn verheven ideaal verwezenlijkt zijn. Innigheid is er hier in hem tegenover de Wijsheid, die hem „kracht en sterke trouw” schonk: meer dan zijn moeder noemt hij Haar. Hij wenscht, dat zijn eigen persoonlijkheid geheel verdwijnen zal in den glans van Haar schoonheid, die zijn „duister woord” stralen doe. Deze geheele houding bewijst, dat er Ontroering was in zijn ziel, toen hij zijn zang begon, en het Geluid dat niet liegen kan bewijst het bovenal. De tweede zang is, ofschoon iets lager gestemd, ook nog gevoelig; het is een levensverhaal: van een jeugd waarin alle zucht naar vrijheid werd bekneld, een overslaan tot bandeloosheid, zoodra die dwang ophield te bestaan, het opkomen van een nieuwe neiging: zucht naar wijsheid en berouw, en de schijnlooze maar innerlijk sterke manlijkheid eindelijk die mensch temidden van menschen is, maar toch een geheim voor wie zulk een leven niet kennen.

Die zegen is uw heil, mijn heilig lief,
 dat ik voor eeuwig mij heb uitverkoren

zoo roept hij de Wijsheid toe, en zegt haar wederom zijn voornemen:

uw stem, die niets is dan een hemelsch licht,
 te bannen in mijn dof, mijn menschelijk bericht.

Maar dat is hem niet gelukt. Zes zangen laat hij nu de Wijsheid spreken. Inderdaad is die hier bijna uitsluitend aan het woord, en merken wij van ontroering weinig meer. Zoo in het volgende, waar hij aanheft met een verklaring die onze verwachting hoog stemt:

Zoo kom ik tot mijn kronend eindbescheid

doch dadelijk daarop is het, of hij ons al wil voorbereiden op een teleurstelling:

mijn hoogste woord, haast redeloos in schijn,
dit, dat volkomenheid en werkelijkheid

nu moet het hoge woord eruit:

elkander dekkende begrippen zijn.

Ik stel mij voor, dat ook de meest welwillende lezers zich hier zullen ergeren. „Dekkende begrippen” neen waarlijk, schoolmeesterachtiger en nuchterder kan het niet. En dat heet dan een „kronend eindbescheid”. Niet dat het „redeloos” schijnt, hindert hier, het is integendeel al te redelijk. Niet overal is het gebrek zoo stootend, maar haast doorlopend blijft in deze zes zangen de schoonheid-zoekende lezer uit de stemming. Hij moet zich geweld aandoen om voort te lezen, want wijsheid, ook nuchtere wijsheid, kan in proza gewaardeerd worden, maar wie voorgeeft verzen te schrijven, doch niet in staat is ze den glans der poëzie te schenken, straft zichzelf met onleesbaarheid. Nog één kras voorbeeld:

Dat deel der werkelijkheid, dat niets voornamer
is, omdat gij toevallig zelf het zijt,
bework het vroolijk met denzelfden hamer,
dien gij voor heel de wereld houdt bereid.

De dichter vergeve het mij, dat ik hier onmiddellijk aan den befaamden hamer van dokter Metzger denk!

De woorden die de Wijsheid spreekt zijn dus een „dof en menschelijk bericht” gebleven. Maar was deze poging niet overmoedig, was zij wel in overeenstemming met de vereering die hij Haar toedroeg? Er is een plaats waar hij haar zeggen laat:

Zoo ziet ge, dat wat u mijn wezen schijnt,
zijn deel maar is, dat zelf gij hebt ontgonnen,
mijn beeld zooals uw geest het thans omlijnt,
morgen wellicht reeds dieper weer bezonnen:
zoo dient de tocht voortdurend nieuw begonnen,
mijn waarheid is geen huis voor levensduur,

doch waarom laat de dichter haar dan zooveel stellingen als De Waarheid verkondigen? Als hij slechts *zijn* opvatting

van de Waarheid wilde geven, waarom laat hij die dan uitspreken door de Wijsheid zelve, waardoor zij noodzakelijk den indruk geven als evangelie bedoeld te zijn? Wij staan hier voor de merkwaardige inconsequentie, dat De Wijsheid heel wat leeraart en er dan bij zegt:

Geloof ook niemand dan u zelf alleen,
geloof dus — schrik niet van dit zware woord —
mij zelf niet,

Ik schrik daar wel degelijk van. Van Ameide had voorzichtiger en wijzer gedaan, als hij zijn meeningen, wier Waarheid hijzelf blijkbaar niet voor Eeuwig houdt, niet Haar in den mond had gelegd, van wier lippen wij onwaarheid noch halve waarheid dulden. Waarom is hij niet zelf aan het woord gebleven? Om nòg een reden zou dat wijzer zijn geweest. Zijn verzen zijn alleen daar goed, waar ze persoonlijk zijn. Ook in deze zes zangen, vooral in den vijfden, komen enkele plaatsen voor die ons wèl treffen. Maar opmerkelijk is het, dat daar klaarblijkelijk van den dichter zelf gesproken wordt. Bijv. op bldz. 33:

De minnaar van de waarheid heeft geen vrienden:
hij kent maar één, die heel zijn hart begeert,
hij ziet alleen de schemervlucht dier hinde,
die zich aan bloemen noch aan doornen keert,
en hem ontkomt in 't woud, als hij niet volgen leert.

Zoo ook, iets verder, over dichters in 't algemeen, waarin Van Ameide's dicht-ideaal wordt verdedigd. Geheel goed en mooi vind ik alleen den eersten, tweeden en negenden zang, die alle drie lyrisch zijn. De laatste bevat een fijne allegorie: een landschap waarvan hij de bijzonderheden tot symbolen neemt van zijn innerlijk. De volgende strofe is een bewijs hoe schoon deze dichter zingen kan, als zijn ziel is ontroerd:

En was die zon, wier glans het al verklaarde,
niet als uw licht, mijn leidster die ik zong,
niet als uw warmte, die mijn duistere aarde
van groeikracht en verlangen diep doordrong,
die al mijn blâren uit de knoppen wrong,
mijn bloemen uit de zachte windslen lokte,

en vrucht soms al aan teere takken hong,
dat van verbaasde vreugd mij de adem stokte,
mij schreiend waar de sneeuw der blanke bloesems vlokte?

Trouwens, wij kennen Van Ameide als den dichter van verscheidene zeer mooie verzen, die de lezer in De Beweging van Juni en December 1906 kan naslaan. Hij heeft daarin bewezen, behalve zijn bespiegelende neiging ook een buitengewoon bekorende natuurliefde te bezitten, die hij niet zelden op verrassende wijze met zijn overpeinzingen weet te verbinden. Dat hij nu de kracht heeft gehad, om zijn gedachten, negen zangen lang, in moeielijke maar flink-volgehouden strofen te brengen, zal op zijn technisch kunnen zeker niet zonder invloed blijven, als hij weer tot de lyriek terugkeert, waarvan ik voor hem meer verwacht. Ik geloof, dat hij de zware eischen van een leerdicht in onzen tijd niet genoeg heeft beseft. Want een leerdicht schrijven is het tot een volkomen-samenhangend, monumentaal Geheel brengen van overtuigingen die men blijkens den betoogenden vorm voor algemeen-geldig en duurzaam houdt. Vondel kon dat, omdat hij de zanger was van Christendom en Catholicisme: zijn ziel voelde die Machten als Eeuwig en Universeel en heel zijn persoonlijkheid deed hij onder gaan in de verheerlijking van dat Geloof, waarvan de vaste en kolossale bouw vanzelf samenhang schonk aan zijn arbeid. Maar zoo kan het in onzen tijd niet. Wel worden ideeën in hun eeuwige waarheid aan dichters geöpenbaard, maar er is nog geen kunstenaar geweest die de schijnbaar dikwijls zoo tegenstrijdige denkbelden in een groot Stelsel tezamengrijpend, dat onwrikbare Geheel in een waarachtig Leerdicht heeft gedemonstreerd. Daarom zegge men evenwel niet, dat er aan onzen tijd geen geestelijke schoonheid vergund is: in lyrische uitingen of symbolen kan de dichter langzamerhand de ideeën verklanken, wier waarheid hij dat oogenblik eeuwig voelt, en zij die groot zijn van geest zullen zodoende in hun dichtwerk de verheerlijking scheppen van hun geestelijk tijdsleven. Doch de eenzaamheid waarin zulke kunstenaars leven zal hun arbeid altijd hoogst persoonlijk doen zijn. Daarom is het Leerdicht niet van onzen tijd, en is het geen wonder dat als iemand het beproeft, de persoonlijke gedeelten alleen goed zijn. Het kan hem tot troost strekken,

dat ook van Spiegheľ's Hertspiegheľ hetzelfde gezegd kan worden. Want Spiegheľ's werk werd, hoe vroom hij ook was, niet beheerscht door die Algemeen Christelijke Eenheid waarvan ik sprak. Het is een arbeid, samengesteld uit Christelijke, maar vooral uit klassieke zedelessen. Alleen waar de dichter persoonlijk wordt: in talrijke verspreide uitlatingen (ik herinner slechts aan de mooie regels:

Ik trantel vol gepeins, staeg eenzaam, ook verzuft,
 Als mijn Lieve Egaes dood, onlief in mijn vernuft
 Gestadig valt en drukt, al poog ik druk te ontvlieden,
 Door reenbesluit, en 't bidden, Heer, uw wil geschiede,)

en in de fijne landschapsbeschrijvingen, is zijn klank bewogen en schoon. Maar ik zou wenschen, dat Van Ameide tenminste ook iets had van de doorlopende uitmuntendheid van taal, die den ouden Hollander kenmerkt. Het is wezenlijk erg, dat de verwoede strijd tegen de rhetoriek, die nu al 25 jaar duurt, op dezen jongere zoo weinig indruk gemaakt schijnt te hebben:

door elken poel en afgrond van ellend',...
 in woestenij, die niemand u ontginde,...
 den sleutel die den doolhof u ontsluit...

zoo kon ik doorgaan, voor de hand weg voorbeelden grijpend. Natuurlijk is dit gebrek zeldzaam in de gevoelvolle gedeelten, zooals het mij ook nooit is opgevallen in lyrische poëzie van dezen dichter. Daarom nogmaals: ik hoop dat Van Ameide zich dáaraan weer uitsluitend zal toewijden, en dan heb ik groote verwachtingen van hem.

ALEX GUTTELING.

J. STEYNEN. VERBIJSTERDEN

f 1,50 — geb. f 1,90.

Steynen is een merkwaardig taalbeitelenaar. Hij hamert en klinkt en zijn zinstructuur is vaak vol rhythmische bekoring en zijn woord gedragen en kleurrijk. Werkelijk Steyнен heeft een groot talent en soms een breedheid, naast een even sterke fijnheid van gevoel, die bijzonder treffen. Onder de jongeren is hij een der werkelijk begaafde dichters, Is. Quérido in het Algem. Handelsblad van 12/12 '06; Daar is in dit werk een trilling van diep echt menselijk lijden, er is een zoeken naar de verborgen grootheid der menschenziel, die te wachten ligt achter den schijn van alledaagschheid, daar klinkt een hoonlach uit die schrijnt, er is een teere zachtheid in die ontroert, De Dordrechtsche Crt. van 2/1 '07.

Uitgave van MEINDERT BOOGAERDT JUN., Rotterdam.

ONZE KUNST (NIEUWE REEKS)

Inhoud van N° 2, 1907:

A. J. Wauters: De Oude en de Jonge Joost van Cleef.

F. Schmidt-Degener: De „Zeven Deugden” van Johannes van Eyck in het Nederlandsch Museum te Amsterdam (Slot).

D. de Vries Lam: Toegepaste Kunst in Groningen.

J. L. van Ishoven: Eetkamer-ameublement.

Van Reesema en Nierstrasz: Naaldwerk te Crefeld.

Kunstberichten uit Amsterdam — uit Brussel — uit den Haag — uit Rotterdam, enz.

Kunstveilingen.

Boeken & Tijdschriften.

Platen:

12 reproducties naar werken van den Ouden en den Jongen Joost van Cleef.

5 reproducties naar werken van Johannes van Eyck e. a.

15 reproducties naar gebruiksvoorwerpen van Ant. J. Sanders; A. W. Kort, Jac. van den Bosch, J. Mendes da Costa en Jan Eisenloeffel.

N.-B. De rubriek „Ambachts- en Nijverheidskunst” in „Onze Kunst” verschijnt van heden af onder Redactie der „Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.”

ONZE KUNST verschijnt maandelijks in afleveringen van minstens 50 pagina's tekst en platen, en kost f 12.50 per jrg.

L. J. VEEN - UITGEVER - AMSTERDAM.

VIJF EN TWINTIG JAAR

DOOR

ALBERT VERWEY.

Vijf en twintig jaar zijn voorbijgegaan sints in ons land de strijd voor een nieuwe poëzie begon. Heeft hij, zooals velen meenden, enkele jaren geduurd, om daarna optehouden? Is hij schandelijk geëindigd in 1894, toen de oude *Nieuwe Gids* verdween? Eindigde hij in het jaar 1904 toen het bleek dat voor het bewustzijn van ouderen en tijdgenooten tusschen het oudste en het nieuwste niet langer verschil bestond?

Hoe staat het ermee: is *op dit oogenblik* het besef dat een krachtig levende poëzie voor een volk noodzaak is, niet langer aanwezig en gelooft *niemand* meer dat de Poëzie een strijd te voeren en een overwinning te bevechten heeft? —

Ik geloof dat een onbevangen blik over de afgelopen jaren op die vragen een afdoend antwoord geeft.

Het publiek is rijp voor zulk een terugblik. De ontwikkeling van de poëzie gedurende dat tijdperk is niet langer iets wat het onverschillig laat. Perks gedichten zijn in uitgaaf na uitgaaf verkocht en gemeengoed geworden van alle beschaafden. Literatuur-geschiedenis, vaderlandsche en vergelijkend-europeesche, houden zich met hen bezig en het laat zich aanzien dat die bemoeienis nog lang zal voortduren. Kloos' *Veertien Jaren* zijn bekend, zijn een gewaardeerde bron gebleken voor allen die in het tijdperk belangstellen. Mijn *Inleiding tot de Nieuwe Nederlandsche Dichtkunst*, door de Wereld-bibliotheek uitgegeven, vond een ongedachte verspreiding.

Het komt mij voor dat zonder overdrijving gezegd mag

worden dat de poëzie van 1880—1900 voortaan tot het vaderlandsch geestelijk bezit behoort.

Maar nevens dit eene vraag ik de aandacht voor een tweede feit.

Onmiddelijk na, neen tegelijkertijd met de nieuwere dichtkunst, openbaarde zich een nieuwe bewondering voor de oude. In Perks gedichten is invloed van Hooft en Vondel, uit Kloos' kronieken en uit menig opstel in het oude tijdschrift bleek een liefhebbende waardeering van onze heele vroegere letterkunde. Inleidingen en bloemlezingen verschenen, en, in de laatste jaren, niet meer van één zijde. Het is duidelijk dat in zeer verschillende kringen van lezers de lust onze dichters te kennen is herleefd.

Ik zei: een *nieuwe* bewondering. Nieuw, ook in dien zin, dat ze niet de romantisch-nationale was, maar eer een esthetisch-europeesche, tuk op die schoonheid die elk mensch van onzen tijd, indien hij onze taal verstond, erkennen kon.

En een gevolg van deze andere waardeering moest wel zijn een andere groepeerings van onze vaderlandsche dichtelijke grootheden.

Zoo werd Potgieter naarvoren gebracht ten opzichte van Beets, moest Bilderdijk naar het plan van den veelzijdigen en belangwekkenden geest terugwijken, en kon, terwijl het volle licht viel op Hooft, Vondel en Brederoo, een straal het hoofd van Poot verhelderen, en, uit zijn schemer, Van der Noot doen opblinken.

Zelf heb ik aan het stellen en aan het verlichten van deze groepeerings deel gehad, maar het heeft er niets van dat zij afkomstig zou zijn van welke bijzondere persoonlijkheid ook. Het terugdringen van Bilderdijk, zoowel als het naar voren brengen van Van der Noot — onze twee belangrijkste verschuivingen — geschiedde noodzakelijkerwijs, in den geest van alle met ons voeiende tijdgenooten. De uitkomst heeft het bewezen dat, al mochten zelfs voormannen hun oordeel over Bilderdijk temperen, het geheele land gelijk heeft gegeven aan hun felste jeugd-uitspraken. En evenzoo is de plaats voor Van der Noot opgeëischt hem door alle vrienden van de dichtkunst, en met geringe beperkingen ook door kenners van onze letterkunde, toegekend.

Terwijl dus de poëzie in onze dagen een nieuw heden beleefde, vernieuwde ze onze voorstelling van het verleden. Terwijl zij dat heden als niet een voorbijgaand verschijnsel voelde, maar als bestemd om in het vaderlandsch geestesleven te blijven voortwerken, kon zij niet nalaten andere verwante uitingen van dat leven in het verleden optesporen. En wat te voorzien was, gebeurde: door in het verleden te zoeken naar verwanten van het heden, gaf zij aan dat heden een afstamming.

Ook dit besef is op dit oogenblik in breede kringen van beschaafden doorgedrongen. De dichtelijke beweging van de laatste vijf en twintig jaar is voor hen niet meer een in de lucht hangende spiegeling, een *fata morgana*, die door zijn bedriegelijken schijn misschien de nederlandsche dichtlievenden zou kunnen afleiden van onze oorspronkelijke dichtkunde, maar, integendeel, van die ontwikkeling voorloopig het laatste hoogtepunt.

Wanneer wij dus nu tot het besluit komen dat de nieuwere nederlandsche poëzie, ten eerste als vaderlandsch geestesbezit aanvaard is om zichzelf, en ten tweede als voorloopig laatste verschijning van een sinds eeuwen bestaande vaderlandsche dichtkunst, dan krijgt de vraag of de strijd voor die poëzie na veel of weinig jaren heeft opgehouden een nader te omschrijven beteekenis.

Gesteld, het was niet zoo geweest. Gesteld, de gedichten van die jongeren omstreeks 1880, waren, zooals velen verwachtten, de mode van een dag gebleken. Dan zou zeer zeker het instinct van het volk zich ervan hebben afgekeerd. Dan zou even zeker de mogelijkheid niet bestaan hebben het natuurlijk verloop van een eeuwenoude dichtkunst in die verzen te laten uitmonden. Zij zouden vergeten zijn en in hun afstamming zouden weinigen hebben belanggesteld.

In dat geval had de strijd voor die gedichten moeten ophouden.

Maar iets anders is het nu die gedichten blad en bloesem blijken aan een boom die de eeuwen verduurd heeft en die niet kan ontworteld worden dan met ons volksbestaan.

Het kan nu *schijnen* dat de strijd ophoudt, als blad en bloesem door de bijziendsten bemerkt en door de ongevoelig-

sten bewonderd worden; — maar blijft niet de mogelijkheid bestaan dat die boom altijd weer nieuwe knoppen drijft, even schoon, maar waar nu ook weer de menigte geen oog voor heeft? —

Het komt mij voor dat het, minst genomen, waarschijnlijk is. Het komt mij niet aannemelijk voor dat een dichtkunst, zoo krachtig als de nederlandsche, na enkele jaren zou zijn uitgeput. Het komt mij evenmin aannemelijk voor dat haar voortgezette vernieuwingen zonder moeite zouden worden erkend.

Maar indien dit zoo is, indien de poëzie van een volk als het onze voortgaat zich te ontwikkelen, dan kan het niet anders of zij, door wie dit gebeurt, de dichters, zullen voortgaan haar schoonheid te doen huldigen. En indien de menigte ervan afkeerig is, niet zonder strijd.

Waarschijnlijk is het dus dat de vraag of die strijd heeft opgehouden, ontkennend beantwoord moet. Maar ik zei dat een afdoend antwoord door een onbevangen blik op de verloopende jaren te geven is.

Het is ook wel zeker dat de strijd, dien ik bedoel, niet voornamelijk een strijd voor gedichten is. Evenals het geloof, of als de wetenschap, is de Poëzie allereerst een gemoedstoestand en een geestesaanleg. Zij die beweren voor haar te strijden verdedigen een levenshouding en een levensbeschouwing, die van alle andere, 't zij van de geloovige, de wetenschappelijke of welke ook, scherp onderscheiden zijn. Een levenshouding en een levensbeschouwing die, als de dichtelijke, minstens gelijk recht van bestaan hebben met die andere, en die, het gereedelijkst erkend door de jeugd, door ouderen in hun hart niet zelden worden teruggewensch.

Het is er mij om te doen uit een enkelen blik op de laatste vijf en twintig jaar te doen blijken dat de strijd voor die beschouwing onafgebroken gevoerd en in de laatste jaren krachtiger dan ooit is voortgezet.

Poëzie is een gemoedstoestand. Een mensch die geen poëzie in zich heeft nadert het dichtst aan wat wij ons van de verdoemden in de hel voorstellen. Een leven zonder poëzie lijkt ons de hel zelf.

Toch valt het niet tegen te spreken dat, vooral in de latere eeuwen, de dichters die de hoogste poëzie van hun volk uitten,

op zichzelf levende eenlingen gebleven zijn, minder begrepen dan geduld.

Poëzie is ook een geestesaanleg. Er zijn er veel die, met een dichtelijk gemoed geboren, al spoedig reken-geesten blijken, die geen raad weten met hun eigen dichtelijke opwelling. Veel volwassenen zijn zoo. Het is of zij bang zijn voor hun eigen innerlijk, of tegenover hun ingeschapen poëzie hun geest zich onmachtig en klein gevoelt: zij kunnen zich niet uitspreken en volgen nu liever de veilige logica waarlangs hun verstand hun voorrekenet dat drie meer is dan twee. De razende drang van dit rekenbeginsel overheerscht hen, doet hen aldoor streven naar *rekenkunstige* meerderheid, en zij eindigen met zich thuis te voelen in een maatschappij die het symbool van deze meerderheid, het Gouden Kalf, tot haar God verheven heeft.

Nochtans beseffen zij dat de weinigen in wie de poëzie gemoed en geest beide is, iets op hen voor hebben. Voor zulken zijn zij schuw; zij zouden wenschen ze te bewonderen; maar beseffen dat, indien ze dit deden, ze hun eigen leven haten moesten, en dat de afschuwelijkheid van dat leven hen dan zou neerdrukken.

Strijd voor de Poëzie, temidden van die ongelukkigen, is geen verdelgings-, maar een bekeerings-oorlog. Zij die hem voeren zijn zich bewust van een priesterschap.

Toen Perk zijn *Mathilde* schreef, had Potgieter sints jaren opgehouden zijn stem te doen hooren naar aanleiding van dagelijksche voorvallen. Vier jaar tevoren was hij gestorven, maar niet dan nadat hij zijn grootste gedichten, *Florence* en *Gedroomd Paardrijden* geschreven had. Het laatste zou nog in lang niet verstaan worden, maar het eerste trok straks onze jeugdige bewondering. Perk was als kunstenaar de onmiddellijke voortzetter van Potgieter. Tegelijk was hij als mensch volstrekt anders. Maar hun kunst en hun natuur hadden een gemeenzamen wortel in een levend schoonheids-besef. „In schoonheid zal het heilige overwinnen” had de oudere dichter uitgeroepen. En de jongere schreef:

Schoonheid, o gij, wier naam geheiligd zij,
Uw wil geschiede; kome uw heerschappij;
Naast u aanbidde de aard geen andren god!

„Wie eenmaal u aanschouwt, leefde genoeg,” voer hij voort, „Zoo hem de dood in dezen stond versloeg. . . . Wat nood? Hij heeft genoten 't hoogst genot!”

Dezen toon van schoonheids-verrukking heeft Kloos doen weerklinken in zijn *In Memoriam*, en terwijl hij de gelegenheid te baat nam om heel de gelijkvloersche en gemeenplaatsige rijmkunst van die dagen aftewijzen, prees hij van alle toenmalige nederlandsche gedichten alleen Potgieters *Florence* om de „intellectueele passie,” die ons uit enkele gedeelten daarvan had mogen toestroomen.

„Intellectueele passie.” Gemoed èn geest, zou Potgieter gezegd hebben. In dit dubbel-teeken bleef de poëzie haar loop voortzetten.

Het kan niet genoeg herhaald worden hoeveel een dichter als Perk voor een geslacht beduidt. Aan hem voelden alle jongeren dat het mogelijk was van hun tijd en schoon te zijn. Dat een volk in staat is, in ieder tijdperk personen voorttebrengen die het menschelijk schoonheids-ideaal op een nieuwe wijs vertegenwoordigen, dat is het beste bewijs van zijn levenskracht. Niet enkel het gevoel voor schoonheid, maar ook de vaderlandsche trots werd door Perk opgewekt. Na de jaren van mistroostigheid, door Huet vertegenwoordigd, was dit een glanzende verbetering. Temeer omdat de nederlandsche dichter ons tegelijk als europeesch verscheen.

Sints 1860, we weten het, is Nederland zich naar het buitenland gaan openen. Maar Potgieter door wien dit, in de poëzie, het eerst gebeurde, was vóór al het andere vaderlander; Perk daarentegen allereerst mensch.

Dien mensch goed te doen uitkomen is, in zijn uitgaaf van de *Gedichten* en in de daarbij behorende inleiding, het werk van Kloos geweest. Zelf, elk naar zijn aard, een schoon, natuurlijk mensch te zijn, werd het streven van hem en van die jongelieden, dichters, schilders en schrijvers, die elkander kennen leerden, die, drie jaar later, het verschijnen van *De Nieuwe Gids* mogelijk maakten. Achter al hun schrijven en dichten stak alleen dat ééne: een schoon, natuurlijk mensch te zijn. Dáárom streden zij voor een natuurlijke taal tegen Beets en Bilderdijk. Dáárom gaven zij de voorkeur aan geen enkele *soort* van dicht of proza. Dáárom konden zij zoo ver-

bazend verschillend zijn en toch de een den ander gulhartig bewonderen. Zij hadden hun eenheid misschien niet eens duidelijk kunnen omschrijven, en toch voelden zij scherp de grens tusschen zich en anderen.

Elk zal mij toegeven dat een dergelijke verhouding de gunstigst denkbare is voor een strijdbare samenwerking. Naar binnen een eenheid die niet belemmerde, naar buiten een eenheid die elk helder was. Gedurende een paar jaar heeft die toestand aangegehouden. Maar het dichterlijk ideaal veranderde.

Het groote publiek, dat toen juist meer dan vroeger het tijdschrift las, kreeg door de ontbinding van *De Nieuwe Gids* den indruk dat de strijd voor een nieuwe poëzie geëindigd was. Men kon denken: wij hebben nu een heel geslacht van dichters aangehoord, er zijn andere onderwerpen, maatschappelijke bijvoorbeeld, die onze aandacht vragen, en voor Holland is het wèl geweest. Maar men vergat dat al het tot nu geschrevene jeugdwerk was, en dat de ontwikkeling van de dichtkunst niet aan een tijdschrift hangt.

Zooals ik zei: het dichterlijk ideaal veranderde. De vrije natuurlijkheid waarin ieder zich had uitgeleefd, voldeed niet meer. Men verlangde naar een kunstvolle gebondenheid. Achter de uitingen van de dichters bewoog zich hoe langer hoe meer een Idee, een grondvorm van hun gedachten, een symboolgestalte die de levensveelheid voor hen vertegenwoordigde. Nadat in 1894 de oorspronkelijke *Nieuwe Gids* was opgehouden, vereenigde zich de strijd voor de Poëzie rondom die Idee in de zeven jaargangen van *Het Tweemaandelijksch Tijdschrift*. Het aantal strijders was grooter dan vroeger; grooter ook hun verscheidenheid. En het bleek wel dat de band van een gelijken Wil vaster klemt dan die van een gemeenschappelijke Gezindheid.

Zoolang de tijd rustig bleef kon toch die band allen saamhouden, maar zoodra hij meer bewogen werd, bleek hij den eenen te los, den anderen te eng.

Het gevoel van grenzen dat de strijdbare verdedigers van de poëzie nooit willen kwijtgaan, ontbrak bij anderen die juist meenden allen, tot in het vormelooze toe, om de dichterlijke Idee te moeten vereenigen.

In *De XXe Eeuw* voltrok zich de scheiding al. Na 1904

werd binnen straffere lijnen de strijd voor de Poëzie in het Tijdschrift *De Beweging* voortgezet.

Nu ook weer waren er velen die meenden dat zulk een strijd dwaasheid was. Zij hadden niet opgemerkt dat de dichterlijke droom van het tweede tijdvak evenzeer als die van het eerste was voorbijgegaan. In een tijd geraakt van onbeslechtbaren kamp en innerlijke gisting voelde de Poëzie zich noch als vrije natuurlijkheid, noch als kunstvolle gebondenheid, maar als onberekenbaren scheppingsdrang. In dit haar wezen strijdt zij tegen alle machten die het bestaande willen handhaven, ook al werd het waardeloos. Zij vereenigt alle krachten die het nieuwe leven voorspellen en nabijbrengen.

Kan men zeggen dat een Poëzie die haar roeping zóó verstaat op dit oogenblik voor ons volk niet een noodzaak is, en gelooft niemand meer dat de Poëzie een strijd te voeren, en een overwinning te bevechten heeft?

Ik kan het niet aannemen. Veeleer geloof ik dat nu, vijf en twintig jaar na haar vernieuwde intrede, de strijd om haar schoonste overwinning nog wordt gevoerd.

HET GELOOF VAN DEN NIEUWEN MENSCH

DOOR

DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS.

I

NIEUWE MENSCHEN

„Nieuwe” menschen zeg ik, niet „moderne” menschen.

„Modern” is een bepaling van *tijd*. Modern is de mensch, „die met zijn tijd meegaat.”

„Nieuw” is, in den strikten zin van 't woord, een bepaling van *wezen*. Nieuw is de mensch, die frischjong is van innerlijkheid; nieuw is de mensch, met onverflauwde, levensvolle bezieling; nieuw is de mensch, die blij is om iedere levensstijging; nieuw is de mensch, die lééft in vollen zin en levensliefde wekt in alles wat niet geheel en al verschrompeld is en afgeleefd.

De nieuwe mensch behoeft volstrekt niet in alles „met zijn tijd mee te gaan.” Immers, het oude-in-tijd kan in wezen veel frisscher, veel „nieuw” zijn dan het moderne. Van gisteren of eergisteren zijn soms de modernste versteeningen van onbezielde dingen, terwijl, wat krachtig leeft, eeuwen oud en eeuwen jong kan zijn, nieuw voor altijd. Shakespeare is nog altijd nieuw, de aloude Plotinos blijft altijd nieuw — en menig modern mensch zonder levensblijheid, zonder bezieling, is, ach zoo deerniswekkend afgeleefd.

Nieuwe menschen — wie zijn nieuwe menschen?

„Als ik honger had,” zegt Heine, „gaven de menschen mij slangen te eten; als ik dorst had, laafden ze mij met gal; de

hel goten ze in mijn hart, dat ik gift weende en vuur zuchtte, ze kropen mij na tot in de droomen van mijn nachten." 1) En toch, „in mijn borst bloeit aldoor die vlammeende liefde, die vol heimwee hoog boven de aarde zweeft en avontuurlijk rond-dweept in de wijde, gapende ruimten des hemels — maar afgestooten wordt door de koude sterren, terug zinkt naar de kleine aarde en dan onder weenen en jubelen bekennen moet, dat er toch in de heele schepping niets schoone en niets beters is dan het menschenhart." 2)

Heine is, in zijn „Reisebilder," een nieuw mensch, omdat hij echt is in zijn levend geloof aan het Leven. Och, daar zijn er zoo velen, die zèggen, dat ze alle vrees overwonnen hebben voor doode dogma's en wat dies meer zij; zoo velen, die zèggen, dat ze vertrouwen op het heilige Natuurleven alleen. Maar, is hun geloof echt? — Als zij zóó op de scheppende en vermooiende macht van het Leven vertrouwen, dat ook het volle menschenleven met al zijn teleurstellingen hun geloof niet fnuiken kan — ja. Maar als hun levensgeloof alleen ademen kan in zalig dweepen met de Natuur en zieltoegt zoodra het de laagheden der menschen ontmoet — dan is hun geloof niet meer dan een mooidoend commediantengebaar.

Het geloof aan de heilige diepten van 't menschenhart is onafscheidelijk van 't echte geloof aan 't heilige Natuurleven. Bloemen en dieren en wolken en bergen toonen ons gewoonlijk slechts de oppervlakte van het Leven, aan hun schoonheid gelooft ook de versleten, levensmoede ziel. Maar het menschengemoed siddert in de diepten van het Leven — wie dààr nog gelooven kan, wie dààr nog hartelijk èn weent èn jubelt, mag in waarheid belijden: het Leven is mooi en goed, o mijn lief Leven!

Wie zijn de nieuwe menschen?

Zij zijn en waren altijd de harten-vol-blijheid, die de menschelijkheid peilden in hare diepten, en, trots alle verbittering van hun versmade liefde, trots allen toorn van hun edelste, bespote bedoelingen, trots alle verkropte smarten van hun miskende zielen, het menschelijk gemoed bleven liefhebben, omdat zij in het menschelijk gemoed, ook heel diep in

1) Reisebilder. — Die Stadt Lucca.

2) ib.

het allerleelijkste, onvergelykelijke schoonheid bleven zien.

De eerste Christenen waren de nieuwe menschen van hun tijd. Hun geloof aan den God-Mensch Jezus opende hunne zielen voor de hooge waarde van het mensch-zijn. Ook zij geloofden, „dat er in de heele schepping niets schooners en niets beters is dan het menschenhart.” En hun geloof was een echt, levend geloof. De zwijmelroes van hun liefde tot Jezus, die spoedig zou terugkeeren om in verheerlijkte menscheleikheid hun den hemel te openen, bezielde hen tot heldhaftige dweepers.

Die eerste Christenen hadden een groot voorrecht, dat wij moeten missen: zij kenden nagenoeg geen ander verdriet dan grootsche zielesmart. De verwoede haat tegen hun geloof was belichaamd in het machtige wereldsche gezag dat zij zagen als een goddelijke beschikking, die hun liefde tot Jezus moest sterken en louteren. De wereld was één met het oude geloof, dat zij nu voelden als een vreeselijke booze macht, die hun zielen vermoorden wilde. Al hun strijd en al hun lijden was ontegenzeggelijk grootsch, al hun smarten werden niet verzacht, maar vermooid door heerlijk-tragische emotie.

Voor ons, nieuwe menschen van dezen tijd, is dat niet zoo. Zeker, ook wij hebben onze tragische smarten te verduren ter wille van ons vrij en levend geloof in de goddelijke waardigheid van den mensch. Venijnige spot en vuige laster is ons deel, bij ieder oplachen van ons geluk belaagt ons kniezerige nijd; onze liefde heet hoogmoedswaanzin, onze mooiste hartstocht heet wellust; de teere schuwheid van onze zielen is niets dan vrees voor publiciteit van al het gemeene, dat wij te verbergen hebben. — Die smarten zouden wij zeker niet willen missen. Die smarten zijn zielepijnen, en zielepijnen zijn zoo mooi; zielepijnen zijn tragische genietingen voor hen, die elken ademtocht van het heilig Leven eeren.

Maar wij hebben iets anders te verduren, dat de eerste Christenen niet kenden. De wereld en het oude geloof zijn niet meer één, als in hun tijd. De wereld — het „grootte publiek” en alles wat door ’t grootte publiek erkend wordt of erkend wil worden — heeft thans bitter weinig met „geloof” gemeen. Wel zijn de kerken nog vol, maar zeker niet vol geloof. In onze wereld leeft geen religie, geen ideaal, geen liefde, geen

haat. Die wereld *bestrijdt* ons dan ook niet, zij *plaagt* ons, zij *sart* ons met allerlei kleine beroerdheidjes, waarin wij niets tragisch kunnen voelen — omdat wij ten slotte ook niet volmaakt genoeg zijn om in alles, zelfs in 't kleinste, het Noodlot te kunnen zien. De wereld van thans is een verzameling van filisters, die schacheren en fatsoenlijk doen en zich amuseeren en lawaai maken. Die filisters plagen ons als vliegen, die telkens weer op je neus komen zitten, hoe vaak je ze ook wegjaagt; zij sarren ons als kwajongens, die de tong tegen je uitsteken en je ooren pijnigen met leelijk gegil.

O, als niets anders tot ons doordringen kon, dan wat ons zielevreugde brengt of zielesmart! O, als we met de wereld ridderlijk strijden konden, strijden met groote liefde en grooten haat, strijden op leven en dood! Dat zou zalig zijn, soms wel diep-tragisch, maar nooit vermoeiend.

Nietwaar, het kleine filistergedoe, waaraan we ons vooralsnog niet geheel onttrekken kunnen omdat we in deze wereld moeten bestaan, *vermoeit* ons zoo. En daarom hebben wij iets noodig, dat de eerste Christenen niet behoefden. Tegenover de klein-oppevlakkige bedrijvigheid van de wereld moet ons zieleleven ons heele zijn doordringen met sterken ernst en zelfbewuste kalmte. De eerste Christenen mochten dweepers zijn omdat geen oppevlakkige wereld hen vermoeide. De nieuwe menschen van onzen tijd mogen geen dweepers zijn — anders worden ook zij oppevlakkig, en de wereld krijgt contact met hen, en hun heerlijk geloof bezwijkt, niet aan groote wonden maar aan prozaische vermoeienis.

De nieuwe menschen van onzen tijd moeten dus beschut zijn tegen alle oppevlakkigheid. Zij moeten niet alleen gelooven aan zieleschoonheid en zielegeluk, zij moeten ook ernstig, degelijk *denken* over zieleschoonheid en zielegeluk. Zij moeten denkend en ervarend nagaan, hoe menschelijk zieleleven groeit en kwijnt, zij moeten zoo grondig mogelijk de psychische wetten leeren kennen van de menschelijke zaligheid. Dan kan de oppevlakkige wereld hun strenge denkerszielen niet meer deeren. De nieuwe zielen van onzen tijd hebben gedachten-tempels noodig van heiligen ernst, waarin zij wegvluchten kunnen als de wuftelingen hen doodelijk vermoeid hebben.

Laten wij samen zulk een tempel bouwen. Terwijl wij daaraan werken zal misschien het Leven-zelf, het Hart der Aarde-zelf, zijn jubeling lachen of zijn klaging snikken in onze zielen. Dan zullen we even den gedachtentroffel neerleggen om samen blij te zijn of droef, in de heerlijke hoop eens de volle vrijheid te vieren van de kinderen des Levens, die niets anders meer kennen en voelen dan het eeuwig-machtig Lot, dat Leven is. Als die vrijheid ons deel geworden is, dan hebben wij geen tempel meer noodig. Eens zal het nageslacht met piëteit opzien naar onze gedachtentempels, zooals wij nu met piëteit opzien naar de beelden van den gekruisten Jezus.

II

WIJDING

Daar is een tijd geweest, dat ik *het* Christendom beschouwde als *de* universeele religie, en ik trachtte mij toen in te voelen in het wezen des Christendoms. Eindelijk meende ik dat te vinden in de ideaalmenschelijkheid van Jezus, die ideaalmensch was omdat hij den God-Vader beminde bovenal, en aanbad.

Maar weldra moest ik inzien, dat de kracht, die de eerste Christenen tot nieuwe menschen maakte zoodat zij levensblij jubelen konden ondanks alle martelingen om hun geloof, volstrekt niet was het God-Vader-gevoel alleen, nog veel minder het geloof aan de ideaalmenschelijkheid van hun Heiland. De moderne Christenen immers, die nu eerlijk aan God-den-Vader gelooven „ondanks alles wat twijfel wekt,” en ook eerlijk in Jezus den ideaalmensch blijven zien, zijn geen „nieuwe” menschen. Misschien gloeien zij een tijdlang vol moed en leven — maar de wereld sleept hen weldra in haar kouden stroom: dan schacheren zij mee en doen fatsoenlijk en amuseeren zich net als de anderen. Die concrete werkelijkheid moest ik zien omdat ik oogen had, en door haar viel al mijn abstract gefilosofeer over „het wezen des Christendoms” in duigen.

Wat de eerste Christenen bezielde tot heldenmoed was een zeer concreet feit, natuurlijk voor hen een feit omdat zij 't geloofden, maar in ieder geval iets dat voor hen een concreet gebeuren inhield: het feit, dat hun Zaligmaker de menschelijke natuur vergoddelijkt had, omdat hij, God zijnde, de menschelijke

natuur in zijn goddelijke persoonlijkheid had aangenomen. Niet de zachtzinnige dreamer Jezus kon die levende geestdrift doen ontvlammen die b.v. de eerste Christenen tot dichters maakte van de roerende Jezuslegenden. Nieuwe mensen waren zij geworden, omdat hun ziel gelooven kon: Jezus is onze God, onze God, in wien een menselijk hart als het onze heeft van menselijke vreugde en krimpt van menselijke droefenis.

Het diep-emotioneele besef van de oneindige waarde van iedere menschenziel — dat is het wezen van iedere levende religie. Dat besef wordt in de religieuze mensen op zeer verschillende wijze geboren. Bij den ouden Christen ontstond het uit het geloofde feit van den God en den Mensch in één persoon: Jezus. Bij de nieuwe mensen van onzen tijd, die niet meer aan de godmenschelijkheid van Jezus gelooven kunnen ontstaat dat besef uit een ander feit — maar in ieder geval uit een feit-buiten-hen, dat al hun zinnen en heel hun wezen zoo beïnvloedt, dat iedere koude „redeneering” daartegen machteloos is. Zulk alles overweldigend feit alleen kan de Priester zijn, die den devoten mensch de handen oplegt en hem wijdt tot levend-geloovige.

Zeker, tot die wijding is eigen voorbereiding noodzakelijk. Het eerste en laatste gebod dier voorbereiding luidt: Ontgin u zelve. Want de ziel kan niet gewijd worden zonder ontvankelijk te zijn voor het Mysterie, dat in de wijding tot haar komt. En die ontvankelijkheid is in haar diepste zelf, dat zij opdelven moet met eigen kracht.

Maar, hand op 't hart lezer! Hebt gij aan die zelfontginning genoeg? Kunt gij zeggen, als gij een ziel zijt, die leven wil: mijn hart is zichzelf voldoende? Neen, niet waar? De ziel, die vol ijver haar schoonste schatten tracht op te diepen uit zich zelve wordt deemoedig, en wacht, wacht geknield op de zegening van háár Feit.

Welk feit?

Vraag dat voorloopig nog niet.

Wèl kan ik u nu reeds zeggen, wie *mijn* Priester geweest is, en ik zal 't u zeggen, omdat 't altijd heilzaam is, te spreken van ziel tot ziel.

Lang had ik bij de katholieke Kerk geleefd, en haar theologen zeiden mij, dat ik rechtzinnig was van geloof en daden. Maar de katholieke Religie-zelf had ik nog niet gezien. Ik was geblinddoekt door dichte banden van gezag, en die mij de oogen hadden dichtgebonden verzekerden mij, dat ik zelf de katholieke Maagd nooit zou kunnen zien — *zij* wilden mij wel van haar vertellen. Ik geloofde hen en luisterde aandachtig en oprecht. Maar toen gebeurde het, dat mijn hart ook begon te spreken van de Kerk wier zoon ik was en ik ontgloeide in onweerstaanbaar verlangen zelf te zien. Ik rukte de oogbanden af en langzaam léérde ik zien. Eindelijk zag ik haar in kuische naaktheid: de katholieke Maagd. En *zij* heeft mij gewijd tot nieuw mensch. Haar heilig Leven zag ik bidden in de vroomste en eenvoudigste geloovigen, wier hart vrij blijft van alle dorre godgeleerdheid, en die nog meer devotie voelen tot de „soete, lieve Vrouwe” dan tot den gekruisten Heiland. Toen ik zelf geheel bevrijd was van alle theologen-verblindings en deemoedig meeleefde wat de katholieke Religie leeft in haar kinderlijkste kinderen, toen mocht ik zeggen dat ik de katholieke Religie meer minde dan ooit, en alle theologen der wereld zullen mij niet beletten haar toe te fluisteren: „Moeder.”

Godgeleerden zullen dit niet begrijpen. In hun boeken staat niet geschreven, dat de Zielemacht der Kerk, haar hoogste Realiteit, die ook nu nog geluk scheidt in vele menschen niets anders is dan datgene, wat juist de allereenvoudigste geloovige voelt als hij innig bidt: „onze *Moeder* de heilige Kerk.” Dan denkt hij aan geen leerstuk, maar aan die vrouwelijke Macht, aan die kuische, praalooze, natuurlijk-deemoedige Mystiek, die de kloosteridealen baarde en den wijzen zieleinhoud der sacramenten, en die in zoo menig devote legende getuigde van dichtend-droomend menschengeluk. Godgeleerden begrijpen dit niet — anders zou de Kerk zelve hun harten moeten openen voor het „ewig Weibliche” waarvan het Katholicisme der Middeleeuwen zoo sterke incarnatie was.

Een wonderbaar ontsluitd-worden is de wijding tot nieuw mensch. Het Katholicisme was niet meer dan een mooie plicht voor me, toen de menschen zeiden, dat ik geloovig-katholiek was. En nu de menschen zeggen, dat ik een afvallig roomsch

priester ben, kan ik geen katholiek kerkgebouw binnengaan, zonder met innig-devote piëteit te blikken naar het altaar, dat ik niet meer bedienen mag — omdat ik niet meer gelòòf. Ik zeide u wel, dat eigen voorbereiding zoo noodzakelijk is voor de wijding tot nieuw mensch. Vroeger zag ik niet, omdat ik niet voorbereid was, nu zie ik, omdat ik voorbereid ben.

De katholieke Kerk zal niet licht meer voor vele menschen worden, wat ze voor mij is geweest. 't Is ondenkbaar, dat het roomsche priesterdom zijn heerschzucht aflegt om religieus Leven zichtbaar te laten voor allen, die kunnen zien. Alleen benijdenswaardige naïeve naturen, die de dogma's laten voor wat ze zijn en alleen aangedaan worden door kleuren en klanken en geuren en stemmingen, kunnen nog in de katholieke Kerk hun „heilsfeit" vinden — èn de zeer weinigen, die, zooals ik, alle bitterheid der dogmatiek uit plicht hebben gesmaakt en hersmaakt, zoodat hun ziel eindelijk den smaak voor die bitterheid verloren heeft en het zoete van oorspronkelijken ziele-inhoud proeft.

Het zou daarom bespottelijk zijn, als ik de menschen van onzen tijd zeide: mijn Priesteresse zal ook de uwe zijn.

Neen, het Feit, dat hedendaagsche menschen herschept tot levensvolheid en levensblijheid, zal, in de meeste gevallen iets anders zijn dan het Katholicisme. Maar over dat Feit zullen we later spreken. De inwijding-zelf is altijd de openbaring van *het* Leven, de openbaring van *het* Mysterie. De ééne verzuchting van allen, die zich voorbereiden op die inwijding is: „Kom, o kom, [mijn lief Leven! Ik zal u nooit begrijpen, want gij zijt het ééne Mysterie. Maar toch wil mijn ziel u smaken, u liefhebben met al haar krachten." — De inwijding tot nieuw mensch is, in wezen, niets anders dan de geboorte der mystiek in de menschelijke ziel.

Hoe dan moeten wij ons voorbereiden op de openbaring van het Mysterie, op de geboorte der mystiek in onze zielen?

Ik hoop, dat ik deze vraag zóó kan beantwoorden, dat gij door mijn antwoord aangespoord wordt zèlf over de vraag na te denken. Dan kunt gij uit uw eigen geest eenige steenen houwen voor den gedachtentempel, waarvan ik in 't vorige hoofdstuk sprak.

Drie soorten steenen zal ik u noemen voor dien gedachtentempel: begrippen van deemoed, twijfelmoed, en heiligheid.

III

DEEMOED

't Lijkt wèl gewaagd, iets over mijzelfen te zeggen, nu ik over deemoed spreken wil. Is deemoed dan niet „zichzelf vergeten,” „de gemeenschap dienen meer dan zichzelfen?” enz. Zeker, dat kàn allemaal deemoed zijn maar evengoed verkapte ijdelheid. . . .

Dien dag was ik zeker heel deemoedig en heel gelukkig.

Een kalme herfstmorgen was 't, en ik wandelde alleen in een eenzaam bosch. Toen zag ik, hoe een nauw merkbaar windje een verdord boomblaadje losmaakte. Het goudgele dingetje zweefde langzaam naar beneden. Al dalende ontmoette het een bundel zonnestralen. Even lichtte het slechts, en wiegde dan langzaam door in 't droomerig schemer. Eindelijk raakte het den schaduw op den weg en bleef daar rustig liggen. Terwijl ik dit alles zag, voelde ik de Waarheid in mij, dat de eeuwige Kracht van het eeuwige Leven werkte in dat simpele blaadje. En het zweven en lichten en wiegelen en rusten van dat onooglijke wezentje waren grootsche daden voor mijn eerbiedige ziel. De Waarheid, die mij ontroerde begreep ik niet, maar zij maakte mij onzegbaar gelukkig.

„Niets bizonders. . . .”

Neen, niets bizonders. Maar juist omdat ik het Grootsche voelde in het niets-bizondere, dat iedereen is gegund, was ik toen zoo deemoedig — en zoo gelukkig. Zoo deemoedig en zoo gelukkig moeten onze nieuwe schilders wel zijn, als zij een eenvoudig landschapje droomen of een simpel binnenhuisje, waaruit zoo diep leven spreekt en zoo weinig „bizonders.”

Ik wandelde terug naar de stad, en de bedrijvigheid der breede straten zeide mij, hoe gejaagd de menschen hier naar „bizonders” zochten, hoe gewichtig zij deden, hoe de een zijn dogma preekte en de ander zijn politick, hoe de een zich druk maakte alleen om zijn zaken en de ander alleen om zijn

partij. Nameloos gelukkig was ik in 't stille woud. Nameloos ongelukkig zou ik mij gevoeld hebben in 't geraas der ongelukkige menschen, als ook hier de stilte van het woud niet bij me gebleven was. Want mijn ziel is geboren om eerbiedig te zijn — en zoo klein vindt zij de „gewichtige” daden der menschen. En 't werd mij héél duidelijk, dat er maar één Werkelijkheid is, waarvoor mijn ziel op den duur eerbiedig knielen kan: het ééne Zijn, het ééne ondoorgrondelijke Leven, het ééne Mysterie.

Waarom verhaal ik u een gebeuren uit mijn eigen gemoed? Omdat uwe ziel in haar diepste innigheid niet anders is dan de mijne. Gij, evengoed als ik en alle levende menschen, kunt uw geluk slechts putten uit ééne bron: eerbied voor het ééne mysterieuze Leven. Vermaak u in alle genot, dat niet eerbiedig en stil is — en gij zult ondervinden, dat op den duur uw schoonst verlangen ledig blijft. Verrijk uw rede met alle begrijpelijke waarheden — en diep in u zal iets blijven klagen, een ziel, edeler dan de scherpste rede. Uw innigste menselijkheid vraagt iets anders dan begrepen waarheid, iets anders dan druk genot — uw innigste menselijkheid kan alleen zalig zijn in devoten eerbied voor stil Mysterie. Vraag maar aan gelukkigen: aan minnenden, kunstenaars, denkers, mystieken, vraag hun of een *begrepen* werkelijkheid hen zalig maakt. Zij zullen allen ontkennend moeten antwoorden. Of begrijpt de minnende de Liefde, die hem ontroert? Begrijpt de kunstenaar de Inspiratie, die hem tot schepper maakt? Waar is de denker, die gelukkig werd door werkelijkheid, die hij verstandelijk begreep? Als de denker gelukkig is, dan is hij 't niet door de kortstondige „bevrediging” van zijn geest, die iets begrepen heeft. Men moet geen denker zijn om te meenen, dat een mensch gelukkig kan zijn door de kleine begrensde werkelijkheid, die hij begrijpt. Als de denker gelukkig is, dan is hij gelukkig door het levende, eindelooze *streven* naar wijsheid. Vanwaar echter dat rustelooze streven? Wat is die zaligmakende drang naar weten? De wijste wijze begrijpt het niet. Het Onbegrijpelijke alleen voedt ons menschelijk geluk.

„Maar ik streef niet naar geluk! Ik wil Waarheid! Waarheid bovenal!”

Gebruik toch niet lichtvaardig dat woord „Waarheid.” Zoo-velen hebben dat woord verkwanseld om een bewering te mogen vasthouden, die zij niet durfden loslaten, omdat zij sleurwezens waren, die niet durfden leven.

Wilt gij Waarheid? Uitstekend! Maar dan toch *levende* Waarheid, niet waar? *Levende* Werkelijkheid wilt ge! En waar is dan het krachtigst de levende Werkelijkheid? Waar *ziet* gij het Leven 't meest bloeien?

Daar, waar geloovig wordt gehoorzaamd aan de inspiratie van het volstrekt-Onbegrijpelijke.

Waar een denker niet rust bij 't begrepene, maar steeds gedreven wordt tot verder zoeken, gedreven door den wetensdrang, waarop hij vertrouwt, maar dien hij niet begrijpt, daar is Leven, daar is Werkelijkheid, daar is Waarheid.

Waar een kunstenaar zich bespelen laat als een niet-begrijpende viool door de Inspiratie, die komt en gaat, onbegrepen, daar is Leven, daar is Waarheid.

Waar een minnende zich door de Liefde voelt beziel en weent en lacht om wat hij niet begrijpt en nooit begrijpen zal, daar is Leven, daar is Waarheid.

Is ook dit niet Waarheid, dat alléén de Liefde ons leven doet? Dat zij alléén ons levende werkelijkheid geeft? En dit is nu eenmaal de aard van menschenlijke Liefde: zij wil eeuwigheid — en wie begrijpt wat dit beteekent: zoeken naar eeuwigheid? Wie begrijpt onze hoogste werkelijkheid: de Liefde?

Dit leert de ervaring aan ieder mensch die leeft: Alleen het Mysterie geeft ons geluk en leven. En daarom is de levenservaring, de werkelijkheid, die doorlééfd is, de beste school van den deemoed. Zij leert, dat niet ons begrensdpersoonlijk weten, niet onze persoonlijke overtuiging, waarop wij zoo gaarne prat gaan, ons gelukkig maken kan. Zij leert, dat de bron van menschenlijk geluk, van menschenlijk leven, van menschenlijke werkelijkheid, van menschenlijke waarheid, welt uit datgene, dat niets bijzonders is, dat gemeengoed is van alle menschen, onverschillig van wat stand, rasse, kleur, nationaliteit of . . . overtuiging: het ééne Mysterie.

Zoo is 't dan tòch waar, dat deemoed is „zichzelf vergeten,” „de gemeenschap dienen meer dan zichzelf.”

Maar niet zoo, dat mijn begrensde persoonlijkheid moet knielen voor een andere begrensde persoonlijkheid, niet zoo, dat ik mij de overtuiging moet laten opdringen van een ander — dit ware alleen het eene ik verloochenen ter wille van een ander ik — maar in dien zin, dat de deemoedige levendig voelt het nietige van alle „persoonlijkheid”, alle „overtuiging” alle „bizonders” tegenover dat Eéne, dat niemand begrijpen kan, maar dat iedere levende menschelijke ziel kan voelen: het ééne Leven, het ééne Mysterie. Wie uit dat mystieke gevoel spreekt, spreekt uit en van zichzelf — niet uit en van zijn begrensde ikheidje, maar uit de diepste diepte van zijn ziel, waar alle menschen één wezen, één levende menschelijkheid, één grootsch Zelf zijn.

De deemoedige mensch spreekt daarom onbeschroomd en gaarne van en uit zichzelf. Hij zegt altijd levende woorden als hij uit zichzelf spreekt. Maar hij zegt van zichzelf niets „bizonders”.

Bepeins dit eens goed. Dan is 't niet onwaarschijnlijk, dat ge al goede gedachtesteenen zult houwen voor uw tempel van heiligen ernst. Uit het besef, dat alleen het volstrekt-Onbegrijpelijke ons geluk en werkelijkheid geven kan, worden de hechtste steenen voor dien tempel gemaakt. Zij moeten dienen om den grondslag te leggen, dien vaak vergeten en vaak miskenden grondslag: het juiste begrip van deemoed.

Ik weet 't wel, het begrip van deemoed, al is 't ook een meer of minder emotioneel begrip, is nog niet de deemoed zelf. Maar ik zeide u toch ook, dat onze gedachtentempel nog niet de wijding zelve is. Hij moet alleen onze ziel beschutten tegen de koude lucht der wereld, opdat eens de Priester ons wijden kan.

IV

TWIJFELMOED

Geloof aan onbegrepenheid is een diep-menschelijke ziele-eigenschap, één met 's menschen wezenheid en daarom op-zich-zelf ongemaakt, natuurlijk, en altijd onuitroeibaar.

De heele menschengeschiedenis is één getuigen van 's men-

schen mystieke innerlijkheid. Alle oude godsdiensten belijden geloof aan onbegrepen werkelijkheid. En de allermooiste godsdienstige uitingen hebben dit ééne met de oudste gemeen, dat ook zij in 't onbegrepen de hoogste menschelijke waarheid zien. „Voor den modernen denker,” zegt Dr. A. Kalthoff, „is het juist dit, wat de ziel van al zijn doen en denken uitmaakt, dit overwinnen van het bekende, opdat het iets onbekends worde, dit verslaan van het iets, opdat er een niets uit voortkome! Het Onbekende, het Onkenbare is den moderne juist als de bezielende, levenwekkende macht van den mensch openbaar geworden, zonder welke het leven ondragelijk, onmogelijk, en slechts een heen en weer slingeren tusschen genot en verveling zou zijn. Een God, die door den mensch gekend werd, zou daarmee ophouden God te zijn.” 1)

Nu is de geschiedenis van den godsdienst de geschiedenis van 's menschen *geluks*leven. En het feit, dat *de* mensch altijd het geloof aan 't onbegrepen in zijn geluksleven heeft geduld en gewild en nog dult en wil, bewijst, dat het onbegrepen zijn hoogste werkelijkheid is. Daarom zeide ik: geloof aan onbegrepenheid is *op-sich-zelf* ongemaakt, natuurlijk, en *altijd* onuitroeibaar.

Ja, altijd onuitroeibaar, maar *niet* altijd ongemaakt, *niet* altijd natuurlijk. Geloof aan onbegrepenheid kan ontaarden, en is bij de meeste menschen van onzen tijd ontaard.

Daar is tweeërlei soort van onbegrepenheid: het echte, volstrekt Onbegrijpelijke, en gemaakte, gezochte geheimzinnigheid.

Het echt-Onbegrijpelijke is het Leven-zelf. Geen denker, die het Leven begrepen heeft; geen denker, die het Leven ooit begrijpen zal. Gezochte geheimzinnigheid echter is de heele massa van godsdienstige en godsdienstig-getinte leerstukken, die de mensch maakte omdat hij het ééne echte Mysterie, het Leven, vreesde. Zijn mystieken drang naar 't onbegrepen kon hij niet verloochenen, het echte Mysterie vreesde hij en daarom maakte hij zich mysteries, die zijn ontwakende rede vroeg of laat in al haar gemaaktheid ontmaskeren moet.

Voor ons, menschen van dezen tijd, zijn de voorbeelden van

1) Die Religion der Modernen. — Der neue Gott.

zulke gemaakte geheimzinnigheid voor 't grijpen. Gij weet 't even goed als ik: ieder kerkelijk geloof van onzen tijd belijdt een stelsel van meeningen, waaraan geen geloovige twifelen mag. Onverbiddeijk trekt iedere orthodoxie scherpe grenzen tusschen meeningen, die ik aan 't oordeel van mijne rede mag onderwerpen, en meeningen, die ik aan alle critiek van mijn rede onttrekken moet, meeningen, die ik als *de* geheimenissen Gods aanvaarden moet op straffe van eeuwige verdoemenis. Wat baat 't, dat mijn rede mij aanhoudend wijst op de grofste tegenstrijdigheid in de dogma's, — ik mag de traditioneele geloofsgrenzen niet overschrijden. Zoo máákt men onbegrepenheid, zoo máákt men geloofsgeheimen, maar gemaakte geheimen zijn het echte, volstrekt-ondoorgroendelijke Mysterie niet, het ongezochte Mysterie, dat het Leven is.

De gemaakte geheimen ontstonden, zei ik, uit gebrek aan durf in de menschen, hun hart geloovig over te geven aan het echte Mysterie, het Leven-zelf. Het Leven met zijn grootsche noodlottigheid, zijn onverbiddeijke wetten, zijn onwandelbaar dóórzetter van kracht ondanks bloed en tranen — dat Leven is alleen voor zeer moedige menschen goed en schoon. De vermoeide, de versletene, maken zich andere mysteriën, minder fataal — minder onrechtvaardig, zeggen ze.

De nieuwe menschen echter van alle tijden hebben het ééne Mysterie beleden, het Leven, en dáárop hebben zij vertrouwd. De nieuwe menschen van alle tijden, óók de eerste Christenen. Hun levensblijheid, hun stervensmoed had niets te maken met allerlei leerstukken, die moesten aangenomen worden op straffe van de hel. Alléén hun Jezuslegenden getuigen al van zoo mooie scheppingskracht, dat wij geen slaafsche vrees in hen mogen vermoeden. Hun „heilsfeit” was: *Jezus, God en Mensch*. Daarom juichte hun ziel: „Het almachtige, goddelijke Leven is ons geopenbaard als één wezenheid met ons menschelijk leven. Jezus is God, en Hij heeft ons zijn broeders genoemd, wier geloof bergen verzetten kan. Wij zijn van goddelijk geslacht, wij zijn één met het alvermogend Leven, wat kan ons schaden!” — En zij phantaseerden zich hun hemel zoo mooi mogelijk. Waarom ook niet? Waren zij zich niet bewust van hun goddelijke 'kracht? 't Is psychisch onaannemelijk, dat

„belooning” in den eigenlijken, kouden zin van 't woord, een drijfveer zou geweest zijn van hun scheppende geestdrift. Hun emotie, die de aarde heerlijk maakte en den hemel schiep, was levensgeloof. Zij waren naïeve menschen, maar niet minder: *nieuwe* menschen.

De nieuwe menschen van onzen tijd kunnen niet meer zoo naïef gelooven. Zij zijn belast met gemaakte, uit-vrees-gezochte geheimzinnigheden van eeuwen, en de wereld kan hen licht zoo moe maken, dat zij zich wéer vastklampen aan die geformuleerde leerstukken, die voor de „uitverkorenen” minder fataal — en minder onrechtvaardig zijn dan het Leven-zelf.

Daarom hebben de nieuwe menschen van onzen tijd noodig: twijfelmoed. Zij moeten durven dóórtwijfelen aan de echtheid van de traditioneele, mysterieuze dogma's. Dóórtwijfelen zeg ik, want een begin van twijfel komt wel vanzelf. Levend onverflauwd geloof in traditieleerstukken is zòò zeldzaam in onzen tijd, dat wij dit gerust onbesproken kunnen laten. Dóórtwijfelen zeg ik nog ééns: want hun twijfel moet niet alleen gelden de „kerkelijke” leerstukken, maar bijna alle idealen hunner jeugd.

Laat me duidelijk zijn. 't Is onloochenbaar, dat heftige ideeënstormen heel de moderne gedachtenwereld doorwoeden, héél de moderne gedachtenwereld, niet alleen het specifiek kerkelijk gebied. Eeuwenoude tradities, waardeeringen, geheiligd door gebruiken, ontstaan in onheugelijke tijden, idealen, die voor ons voorgeslacht onaantastbaar waren als de godsdienst zelf en die nu nog min of meer godsdienstig zijn getint; . . . alles is in angstige beweging, omdat de wind des twijfels huilt door heel onze gedachtensfeer, de wind des twijfels, die geen enkele moderne ziel geheel onberoerd kan laten. God, vaderland, familie, privaateigendom, onsterfelijkheid, recht, plicht — alles wat eens onzen vaderen heilig en werkelijk levend was, wordt door nieuwe ideeën geschokt. Durven we aan dat alles twijfelen als onze rede ons zegt, dat we twijfelen moeten? Durven we logisch dóórdenken als eens onze gedachte ontwaakt is door den ademtucht van een nieuw leven? Of verbieden wij onszelven te twijfelen, houden we misschien *kunstmatig* de kleine lichtjes van onze oude versleten idealen aan, omdat we te lichtschuw zijn om te durven

zien het eeuwig-nieuwe Leven, dat zoo machtig opglanst in vele zielen van onzen tijd? — Ik weet 't, „kerkelijke” leerstukken houden de gedachten van den modernen mensch niet meer tegen, maar zijn er geen andere wankelende meeningen, aan welker echtheid wij niet flink dóórtwijfelen durven?

Eén concreet voorbeeld.

Wij herinneren ons waarschijnlijk alle nog, dat het vaderland, het historisch gemaakte vaderland een onaantastbaar ideaal voor ons was: vaderlandsliefde, meenden we, is een noodzakelijke deugd van ieder goed mensch. Ik voor mij, ten minste, weet nog zeer goed, dat 't woord „vaderland” zoo sterken indruk maakte op mijn jeugdige gemoed, dat 't altijd een reeks heerlijke fantasiën in mij wakker riep. Sprak mij iemand van „het vaderland,” dan zag ik al de nationale driekleur wapperen, breedfier, ten groet en ten verderve; degens en bajonetten zag ik glinsteren in 't zonlicht, kanonnen bulderden strijd, fanfaren schetterden victorie. Ik zeg 't een beetje bombastisch maar 't was ook bombastisch. — Zoo is 't waarschijnlijk den meesten onzer gegaan in onze jeugd. Maar wie zal durven beweren, dat nu nog het vaderland, het historisch gemaakte vaderland, een *onaantastbaar* ideaal voor ons is! Wij kunnen nog aan de heiligheid van 't vaderland gelooven, of wij kunnen er niet meer aan gelooven, maar onaantastbaar is het vaderland zeker niet gebleven; de wind des twijfels heeft dat oude, eerbiedwaardige ideaal hevig geschokt. — Durven wij nu consequent daarover nadenken? Durven wij dat heerlijke ideaal onzer jeugd onderwerpen aan een doortastende, niets ontziende critiek onzer rede? — Ik vermoed, dat velen onzer, hoe vrij ook van ieder „kerkelijk” geloof, zullen moeten antwoorden: Neen, mijn nationaal geloof durf ik nog niet loslaten . . .

Een tijd geleden las ik in de *Figaro* een artikel getiteld: „Tolstoï en de Russisch-Japansche oorlog.” Dat artikel was interessant, niet om zijn bizondere degelijkheid, maar omdat 't uit het hart sprak van velen nog nationaal-geloovigen van onzen tijd. „Ik weet wel,” schreef de *Figaro*, „dat Tolstoï zich door de macht van zijn geest en zijn wil heeft vrijgemaakt van wat men noemt: de vooroordeelen der nationaliteit. Hij is en wil zijn een waar wereldburger, zijn broeders zijn de

menschen, *alle* menschen; hij heeft diep medelijden met den armen soldaat, die van zijn vruchtbare velden wordt weggejaagd om naar de slachting gedreven te worden, hij gloeit van heiligen toorn tegen de Russische juristen, diplomaten en journalisten, die den afschuwelijk-moordenden oorlog niet konden afweren. Een zoo volkomen en grootsche onafhankelijkheid is zeker te bewonderen — maar wij zijn maar eenvoudige menschen, die nog hechten aan de idee van vaderlandsliefde, die nog gelooven aan 't heilig symbool van de vaderlandsche vlag . . . dit is ons eenig passend en afdoend antwoord, hoe naïef het ook zijn moge." — Hoort ge 't? — Wij gelooven nog *naïef!* Dat is *gemaakte* naïeviteit, dat is *gemaakt* geloof. Zeker, ook ik geloof dat er een eeuwigware kern is in natuurlijke liefde tot eigen volk en eigen land, maar het historisch geworden vaderland, dat met list en geweld gemaakt is, kan niet meer „heilig” zijn voor een denkend mensch van onzen tijd.

Ik noemde „het vaderland” als één voorbeeld, en ik haalde een gedeelte van dat artikel aan als één sprekend staaltje van gemaakte onbegrepenheid. Een aandachtige blik om u heen geeft u andere voorbeelden ten overvloede. Bedroevend is 't te zien, hoe weinig menschen heele menschen durven zijn in hun niet-te-ontkomen twijfels aan oude waarden. Zeer ontwikkelde, zelfs hooggeleerde heeren, tuk op wetenschappelijkheid en objectiviteit, weigeren beslist over een of ander „gevaarlijk” onderwerp na te denken of te spreken — omdat een „fatsoenlijk” mensch zich met zulke kwesties niet bezighoudt; fatsoen moet immers onaantastbaar zijn. Veel van het verwarrend gekrakeel over „princiëpen,” dat zooveel kostbaren tijd en kostbare gedachtekracht verspilt, is te wijten aan de vrees, een oud, geliefd ideaaltje aan te tasten. Ja, 't komt mij voor, dat het rusteloos jagen naar luidruchtig vermaak, de zelfbedwelling van lawaaierige wuftheid, en zelfs het meelijwekkend angstgeploeter om geld, geld, altijd meer geld, kortom het heele wereldsche geraas, dat tegenwoordig zooveel zenuwlijders kweekt, een vertolking is van de vrees: ik wil de puinen niet zien van 's menschen oude levensidealen, ik wil vooral niet zien, hoe leeg en doodsch 't is in mijn eigen ziel. Meer nog die zieleleegte vreezen de

kleinmoedigen dan de ruïnen hunner idealen, zij willen vluchten voor de verveling meer nog dan voor de smart. Neen, de meeste moderne menschen hebben geen twijfelmoed. Kunstmatig willen ze in 't leven houden, wat ééns onbegrepen en spontaan geloofde werkelijkheid wàs, zij willen gemaákte onbegrepenheid — maar gemaákte geheimen zijn het ééne echt-ondoorgroendelijke *Mysterie* niet.

Nu weet ik wel, dat consequente twijfelmoed zeer hooge moed is. Veel meer moed is er noodig, een twijfel te durven dóórtwijfelen tot in zijn laatste gevolgen, dan een handeling te durven doorzetten tot 't einde toe. Veel moediger is 't, innerlijk de waarheid getrouw te blijven, ook als zij ons dreigt te toonen de leegheid van ons eigen hart, dan uiterlijk met doodsverachting voor de waarheid te strijden. Uiterlijke consequentie is dikwijls niets dan domme koppigheid. Innerlijke consequentie, d. i. volmaakte oprechtheid tegenover zichzelf, is altijd hooge moed, en bijna altijd miskende moed.

Toch zij u alle nieuwe menschen tot *dien* heldenmoed ge-roepen. In de kleine wereld van hun eigen hart moeten ze helden wezen, willen ze gelukkig zijn. Want alleen als alle gemaakte geheimzinnigheid uit hun geloofsleven verdwenen is, kan het ééne echte *Mysterie* zich openbaren aan hun nieuw geloof. O, 't ééne, altijd-echte *Mysterie*, het Leven-zelf, zal zoo ruimschoots vergoeden wat zij verliezen aan alle gekunstelde idealen. Durven twijfelen aan de echtheid van alles, wat maar eenigszins naar gemaaktheid zweemt, durven gelooven aan het ongemaákte ééne Leven — dat is de heele inhoud van 't overrijke, nieuwe levensgeloof.

Ik hoop, dat ik u geholpen heb in 't bepalen van 't ware begrip van twijfelmoed. Dan zult ge weer goede steenen houwen voor dien tempel...

V

HEILIGHEID

Ten allen tijde zijn er zeker wel nieuwe menschen geweest, in wier harten het Leven opbloede met de frissche blijheid van de lente. Maar soms bloede dat Leven zoo krachtig, dat

't menschelijk hart uit allernatuurlijkste, allerreinste Levens-
 emotie schepper werd. Dan dichtte het — geen passiekunst,
 geen poëzie vol mooien gloeienden hartstocht — maar mooier
 dan dat: heel sublieme, in-eenvoud-grootsche levenswijsheid.
 Die scheppingen zijn geschapen voor de eeuwigheid. Onsterfe-
 lijk is de schoonheid, die erin spreken blijft tot alle waarlijk
 levende menschen van alle tijden.

Zulk een schepping is het Paradijsverhaal uit ons oude Tes-
 tament. Dag en uur herinner ik mij nog, dat die legende van
 Adam en Eva eindelijk tot mijn ziel spreken kon. Na veel
 smart en strijd had ik durven twijfelen aan alles, wat ik eens
 meende noodig te hebben om te kunnen gelukkig zijn. En
 toen de scheidingspijn geleden was, voelde ik die lente in mij
 van nieuw-mensch- worden. Toen doorvoelde ik 't aloude Para-
 dijsverhaal als altijd nieuwe wijsheidspoëzie. Geen ander „stand-
 punt” had ik ontdekt voor bijbelverklaring, nòg moderner dan
 al het moderne — o neen, 't was iets heel nieuws: een nieuwe
 kracht-van-zien was gekomen in mijn ziel. De dichter, die
 Adam en Eva schiep, groette mij als een zielverwant, en ik kon
 mij inleven in zijn dichting als ware zij mijn eigen zielewerk.

Noem mij gerust verwaand, boekengeleerden. Mijn eigen
 zieleleed heb ik geleden om zoo verwaand te mogen en te
 kunnen zijn.

Gij kent de legende van Adam en Eva. Men heeft u gezegd,
 dat zij de schilderachtige voorstelling is van Gods vloek over
 de aarde, of (moderner) dat zij een poëtische voorstelling is
 van 's menschen strijd met zijn zinnelijke natuur. Maar die u
 dat zeiden, kenden de Lente des Levens niet. Zij waren nooit
 geweest, vèr van alle gekunstelde idealen, in innig samenzijn
 alleen, heel alleen met het Leven-zelf.

Ik zal u niets „bewijzen”. Wie bewijst de echtheid van een
 schepping? Ik zal u alleen maar zoo eenvoudig zeggen, wat
 't aloude Paradijsverhaal mij zeide toen het heel nieuw voor
 mij werd, en hoe geheel anders het tot mij sprak dan tot de
 boekengeleerde bijbelverklaarders.

Adam en Eva, *de* man en *de* vrouw, waren gelukkig. Kin-
 derlijk genoten zij de weldaden der natuur en dachten er niet
 aan, iets anders te willen doen of te willen zijn dan waartoe

hun eigen spontane, natuurlijke menscheijkheid hen riep. Mooier en eenvoudiger dan de bijbel kan men dit niet zeggen: „En zij waren beiden naakt, Adam en zijne vrouw, en zij schaamden zich niet.” (Gen. 2 : 25) Adam en Eva waren onbewust Gods onschuldige schepselen. Zij waren *heilig*.

Maar zij bleven niet heilig. De zonde roofde hun waardigheid en hun geluk. Waarin bestond die zonde? — Zij aten van den boom van „kennis van goed en kwaad”. Zoo zegt 't de oude bijbel.

En wat zeggen nu onze theologen, ook meest moderne theologen? „De val van Adam en Eva was een bekoring en een overwinning der *zinnelijkheid*, der *geslachtsdrift*. De bijbel zegt dat niet zoo in ronde woorden. Hij drukt zich heel kuisch uit. En heel juist. De zonde is immers een leeren kennen van goed en kwaad. Alleen door het kwade te doen leert men het goede waardeeren . . .”

Armsalige kuischheid der schriftgeleerden, wat zijt ge weer anders dan gemaakte geheimzinnigheid! En armsalige juistheid, wat zijt ge weer anders dan gezochte diepzinnigheid!

Adam en Eva aten van den boom van „kennis van goed en kwaad”. Dát staat er. Zij wilden kennen het goed en het kwaad, dát was hun zonde. In de heele vertelling, in zoo verre zij spreekt van den zondeval der menschen, is geen sprake van geslachtsdrift. Eva begeert de vrucht, niet uit hartstochtelijke neiging tot haar man, maar omdat „de slang” haar weetgierigheid prikkelt. Dát staat er. „God weet,” bekoort de slang, „dat ten dage als gij daarvan eet, zoo zullen uwe oogen geopend worden en gij zult als God wezen, kennende het goed en het kwaad.” (Gen. 3 : 5.) De „listige slang” is niets anders dan het symbool van 's menschen vindingrijken geest, die buitengewoon listig wordt wanneer hij aangetast is door hoogmoed, wanneer hij wil „als God wezen.” De „zonde van Adam en Eva”, d. i. de oorspronkelijkste, diepste zonde van *den* mensch, de hoofdzonde van het menschedom, de bron van heel zijn ontaarding, is geen zonde van het vleesch, maar een zonde van den geest. De rede is 't, die, als zij hoogmoedig wordt, den mensch zijn specifiek menscheijkke waardigheid, zijn heiligheid, ontnemt en hem dan diep rampzalig maken moet.

De rede — gij kunt zoo vaak als ge wilt hooren beweren,

dat de rede eigenlijk de draagster is van 's menschen waardigheid. De rede, zegt men, verheft den mensch boven het dier. Misschien is 't dier ook wel 'n beetje redelijk, maar de mensch toch veel meer. — Welnu, 't is *niet* waar, dat juist de rede den mensch boven het dier verheft. De rede geeft den mensch *niet* zijn specifiek menschelijke waardigheid, zijn „heiligheid”; en daarom kan de rede *niet* kennen menschelijk goed en kwaad, daarom is 't zondig, als de rede wil eten van den boom van „kennis van goed en kwaad.” Zeker, daar is menschelijk goed en menschelijk kwaad, daar is heilig en onheilig. Maar de redeneerende geest is daarvan niet de drager en niet de kenner.

De rede — o, ik geef toe, dat de mensch óók door zijn rede van 't dier *verschilt*. Och ja, de mensch heeft meer rede dan het dier. Maar, in gemoede, *verheft* de rede den mensch boven 't dier? Waarachtig niet. De rede heeft den mensch veel macht gegeven, maar als geen *ziel* zijn rede beheert, is de mensch juist door de rede, het gemeenste, het meest ontaarde schepsel ter wereld. Al had de listige rede alleen maar de inquisitie-foltertuigen en den huichelenden diplomatenzwendel uitgevonden dan had ze daardoor reeds alle aanspraak verloren, de eigenlijke draagster te zijn van 's menschen waardigheid. De rede heeft den mensch machtiger gemaakt dan het dier. Ja! Maar zij zelf heeft die macht zoo gebruikt, dat haar uitvindingen menschonwaardig hongerlijden hebben gekweekt en dikbuikigen burgermanstrots. O, die rede! Als zij de bron was van 's menschen waardigheid, dan zouden fieltige maar knappe advocatenstreken heiliger zijn dan 't onbewust-geboren, geheel onberekende hartelied van een dichter.

Neen, de rede weet niets van heiligheid. De *ziel* alleen, die niet „redeneert,” die niet gemaakt kan zijn, de levende ziel, die zich deemoedig laat inspireeren door het Mysterie dat zij aanbidt, zij *voelt* 's menschen heiligheid en ontaarding. Maar als onze rede bloot-verstandelijk goed en kwaad wil kennen, dan is zij bevangen door ellendigen grootheidswaanzin; dan maakt zij den mensch gemeen en rampzalig, en dan is 't eenig radicale geneesmiddel voor zijn ontaarding: weer-oprechte deemoed, waardoor hij zich weer inspireeren laat tot spontanen eerbied voor 't Grootsche, dat zijn rede nooit begrijpen kan.

Ook over dit geneesmiddel spreekt het oude Paradijsverhaal. De godheid zegt aan den mensch, welke vreeselijke gevolgen zijn begeerte naar „kennis van goed en kwaad” zal na zich slepen. En aan 't einde van de gedetailleerde opsomming van 's menschen onheilen zegt de godheid: „... totdat gij tot de aarde wederkeert, dewijl gij daaruit genomen zijt: want gij zijt stof en zult tot stof wederkeeren.” (Gen. 3. 19).

Geheel willekeurig weer ziet de schooltheologie in dat „terugkeeren tot de stof” het sterven en begraven worden. „Terugkeeren tot de stof” heeft een diepe, toch voor-de-hand-liggende *zielkundige* beduidenis. Het „terugkeeren tot de stof” is niet de dood, die 's menschen lijden doet ophouden omdat hij diens bestaan als mensch uitdooft, het „terugkeeren tot de stof” is een menschenlijke *levensdaad*, die den levenden mensch geneest van zijn jammerlijke ontaarding.

„Gij zijt stof en gij *zult* tot stof terugkeeren” is geen voorspelling, geen vloek, maar een *zedelijk gebod*, evengoed als 't gebod: „Gij *zult* niet doodslaan.” En dit zedelijk gebod geeft 't natuurlijk geneesmiddel aan, het oorzakelijk einde van 's menschen zedelijke ziekte, en daaruit volgend ongeluk.

„Gij zijt stof en gij zult tot stof terugkeeren” beteekent: Zweer af die gewilde sublimitieit van uw rede, die bloot-verstandelijk wil redeneeren over goed en kwaad. Al 't zedelijk oordeelen van uw rede is niets dan gemaakte verwaandheid. Het ongezochte, spontane, natuurlijke leven van de stof, ook van uw stof, uw zinnen, uw lichaam, is heilig. De stof der aarde is *bezielde* stof, en daarom is zij goed, daarom moet gij haar eeren, daarom moet zij door haar bezieling u doen voelen wat goed en kwaad is.

„Gij zijt stof en gij zult tot stof terugkeeren” — 't is de klacht van alle ongemaakte Heiligheid:

„Gelukkig zijt ge, o mensch, zoolang ge naïef-lichtzinnig, of ernstig-deemoedig genieten kunt van wat uw oogen zien en uw ooren hooren.

Maar *te min* is u geworden de schoonheid der bloemen en vogelen, *te min* de schoonheid van uw eigen lichaam.

Uw rede wil begrijpen het goed en het kwaad, verheven boven alle stof, zooals zij boven alle stof verheven waant onzienlijke goden.

Maar stof zijt gij tòch.

Wilt ge verheven zijn, wees dan deemoedige stof, dat de godheid u kan kneeden en bezielen volgens haar verheven wil.

Verwaande mensch, gij zijt geworden als harpesnaren, die zelf spelen willen en versmaden de kunstenaarshand.

Zóó hebt gij de godheid versmaad en uzelf tot god willen maken.

Verwaande mensch, wat schaamt ge u mensch te zijn!

Diep-rampzalig zult gij blijven, zoolang uw hoogmoed de bezieling weert van het ééne Leven."

„Gij zijt stof en gij zult tot stof terugkeeren.” — 't Spreekt van zelf, dat wij hier geen „wetenschappelijke” beteekenis aan 't woord „stof” moeten hechten. De dichtingen der menschen trillen van menschelijkheid, zij denken niet aan „wetenschap.” Deze uitingen hebben dus niets uitstaande met wetenschappelijk materialisme maar alleen met het *menschelijk* waarnemen der stof, het doorvoelen van haar schoonheid, haar bezieling. Stof beteekent hier, wat iedereen er onder verstaat: alles, wat voor normale zintuigen direct waarneembaar is en vooral de menschelijke stof, het menschelijk lichaam.

Daar is veel kwaads gezegd door de moralisten over dat menschelijk lichaam. De „geest” is goddelijk, niet waar, maar het lichaam... de vijfblaadjes zijn nog altijd in eere. En toch is 't waar, wat de dichter van 't Paradijsverhaal voelde: dat 't lichaam veel bezielder is dan de geest. Vraag niet, wat „bezieling” is. Dat kan niemand u uitleggen. Maar vergelijk eens een geteekend *kunstportret* met een goed-gelukte fotografie. Dan kunt ge misschien voelen, wat bezieling is. Dan beseft ge misschien ook waarom ik den geest minder bezield noem dan het lichaam. O ja, de redeneeringen van onzen geest zijn dikwijls heel correct, correct en koud als een fotografie. Slechts heel weinig menschen hebben zielekracht genoeg om ook hun geest te bezielen, zoodat er warm-leven straalt door hun gedachten. Het menschelijk lichaam echter met zijn onbegrijpelijke en toch evident-goddelijke driften, die nooit heel en àl ontaarden kunnen, is bezield. Het menschelijk lichaam met zijn ongemaakte vormen, spontaan gegroeid naar goddelijk-noodlottige wetten, is bezield. Het menschelijk gelaat, het

eenige in de dierenwereld, dat lachen en weenen kan, is bezielde. 't Is waar, dat niet alle menschenlichamen „welgevormd” zijn — maar ook in 't misvormde lichaam leeft nog schoonheid: de tragedie van den gevallen natuurkoning, een tragedie, die ieder gevoelvol mensch tot in zijn binnenste ontroert — terwijl de geest van den grootsten wijsgeer, die niet meer dan redeneerend wijsgeer is, u met al zijn correctheid koud laat.

„Gij zijt stof en gij zult tot stof terugkeeren.” — Ja, eerherstel zijn wij schuldig aan de bezielde stof, vooral aan de bezielde stof van ons eigen lichaam, dat wij versmaad hebben in onzen hoogmoed. En eerst, als het verwaande schaamtegevoel over de naaktheid onzer lichamen zal verdwenen zijn, — langzaam, geleidelijk, natuurlijk, zonder gewilde brutaliteit — eerst dan zullen wij de volle kracht voelen van de menschelijke ziel, die ons lichaam boetseert, die ons boven het dier verheft, die onze menschelijke waardigheid, onze heiligheid, en draagt en kent.

Het Paradijsverhaal maakt een zielkundig onderscheid tusschen het ongeluk van *den* man en *de* vrouw ten gevolge van 's menschen miskennis der stof.

„En Ik (God) zal vijandschap zetten tusschen u (slang) en de vrouw, en tusschen uw zaad en haar zaad; datzelve zal u den kop vermorzelen en gij zult het de verzenen vermorzelen.

„Tot de vrouw zeide Hij (God): Ik zal zeer menigvuldigen uwe smart, namelijk uwer dragt; met smart zult gij kinderen baren; en tot uwen man zal uwe begeerte zijn, en hij zal over u heerschappij hebben.” (Gen. 3. 15, 16).

Dit is werkelijk het lot van *de* vrouw in onze ontarding: strijd, ontzettende strijd met den hoogmoed, de zonde des geestes. De vrouw voelt diep, dat de eerzucht aanhoudend haar geluk, haar liefdegeluk belaagt. Haar liefdebegeerte blijft verlangen, maar telkens voelt zij dat verlangen gesmoord door de eerzucht, die haar natuurlijk liefdewillen wondt en foltert. Onder allerlei vormen valt de eerzucht haar aan: schaamtegevoel, conventie, stand, enz. De vrouw wil zich tegen de eerzucht verzetten, maar de hoogmoed laat haar geen rust: zij wil den kop der slang verpletten, maar de slang vermorzelt

hare verzenen. Zoo is het liefdeleven, het geluksleven der vrouw, een onophoudelijke innerlijke strijd, een onophoudelijke foltering. En zij zal eerst dan overwinnen, als zij langzamerhand alle gemaakte eerbaarheid den kop indrukt.

Eerst dãn ook zal de onrechtvaardige heerschappij, die de man over de vrouw voert, ophouden. Tamelijk algemeen neemt men aan, dat de man gebieder der vrouw is geworden, doordat de vrouw van nature minder sterk in banalen zin, minder sterk van spieren is. Het oude Paradijsverhaal denkt er anders over. De dichter noemt de onderwerping der vrouw in éénen adem met haar ziek worden als vrouw, (vs. 16) en haar ziek worden als vrouw in éénen adem met haar aanhoudenden strijd met de eerezucht. (vs. 15). De eerezucht ontnam de vrouw veel van de bezielende macht die zij van nature op den man uitoefent, en daardoor werd het mogelijk, dat zij de mindere werd van den man, wiens gelijke gezellin zij behoorde te zijn. Al is de vrouw ook zwak van spieren, haar kracht als vrouw zal de man eerbiedigen, als de man niet ontaard is en de vrouw niet ontaard. Zoo meent het Paradijsverhaal. Zou 't niet werkelijk zoo zijn? Zouden de wanverhoudingen onder *menschen* niet in laatsten aanleg *menschelijke, psychische* oorzaken hebben? En zou daarom 't geneesmiddel niet een *psychisch* geneesmiddel moeten zijn?

Het lot van den man is, na 's menschen ontaarding, even treurig maar toch heel anders dan 't lot van de vrouw.

„En tot Adam zeide Hij (God): Dewijl gij geluisterd hebt naar de stem uwer vrouw en van dien boom gegeten, waarvan ik u gebod, zeggende: gij zult daarvan niet eten; zoo zij het aardrijk om uwentwille vervloekt; en met smart zult gij daarvan eten al de dagen uws levens.

Ook zal het u doornen en distelen voortbrengen: en gij zult het kruid des velds eten.

„In het zweet uws aanschijns zult gij brood eten....” (Gen. 3 : 17—19).

De man strijdt niet zoo hevig als de vrouw met den hoogmoed, de zonde des geestes. Hij voelt niet zoo diep als de vrouw het rampzalige van de eerezucht, omdat hij minder dan de vrouw een stuk spontane natuur gebleven is. De man

bestrijdt den hoogmoedigen geest niet, maar gebruikt hem als cultuurmacht. Het Paradijsverhaal spreekt, in zijn grijzen ouderdom en frissche oorspronkelijkheid alleen van de allerprimitiefste cultuur: de man zal niet meer tevreden zijn zich te voeden met de vruchten der aarde, de vruchten, welke de natuur hem van zelf aanbiedt; hij zal zich gaan voeden met kunstmatig gebakken brood, kruid des velds zal hij eten. Niet het „zweet des aanschijns” is de primaire ellende van den man. Ware dit zoo, dan moest in vers 18 reeds daarvan gesproken worden. Ware dit zoo, dan zou „Gods vloek” niet neergedaald zijn op menigen welgedanen poen, die dezen vloek meer verdiende dan de bezweete menschen. Neen, niet het „zweet des aanschijns” is de vloek waaronder de man en de heele aarde met hem gebukt gaat, maar de *kunstmatigheid, de verkeerd aangewende cultuur des geestes.*

Daarmee is volstrekt niet gezegd, dat we alle cultuur overboord moeten werpen en „naar de natuur teruggaan” in dien zin, dat we weer primitief moeten worden. Neen, neen, cultuur is op-zich-zelf heel iets anders dan kunstmatigheid of gemaaktheid. Ook de cultuur kan natuurlijk zijn, ook door de cultuur heen kan de man streven naar waren eenvoud. De waardigheid der stof, die de man in eere herstellen moet, ligt niet in haar primitief-zijn maar in hare bezieling. *Bezielen* moet de man de rede. Hij moet *schoonheid* scheppen in de cultuur van den kouden geest. Dat is zijn mannelijke wijze om terug te keeren naar de bezielde stof.

De vrouw verplettere de slang van den hoogmoed, dan is zij vanzelf bezielde.

De man beziele, door haar liefde gesterkt, de Gedachte.

Dan zullen beide menschen zijn, mooi in natuurlijkheid, natuurlijk in mooie beschaving.

Was eens de mensch naïef, hij moet ernstig-deemoedig, hoog-bezielde worden — heilig in vollen zin.

Drie soorten steenen noemde ik u voor uwen gedachten-tempel: begrippen van deemoed, twijfelmoed, en heiligheid.

(Wordt vervolgd.)

LIEDEREN

DOOR

GIZA RITSCHL.

I

Te ver ging ik van mijn moeders huis,
Te jong scheidde ik van haar.
Nimmer vond ik een lief tehuis,
Ik zocht 't hier, ik zocht 't daar.
Ook de liefde die ik in mij droeg
Die voel ik niet meer.
Alles verloor ik, doch veel te vroeg,
En nu begeer ik niets meer.
Langzaam en droevig gaat alles heen
Voor mij die vrij in 't leven ging.
Frisch, jong, zoo gansch alleen,
Als een stout en moedig ding.
Maar wat nu, waarheen met mij?
Ik heb geen wenschen, geen gedachten,
Doelloos lijkt het leven mij —
Waarom dan nog langer wachten? —

II

Vroolijk klinkt de muziek in het huis,
Ik hoor het bruidslid zingen.

Welk een feest, welk een gedruisch,
Overal bruiloftsdingen.

Verlichte zaal met glans en pracht
En ik sta er buiten te beven.

Ach, mijn lief, in deze nacht
Beroof ik mij van 't leven.

III

't Lampje brandt, de kachel brandt
En ik beef van de kou, hoe zou dit komen?
Allen slapen zacht, doch ik blijf waken vannacht,
Want anders dan komen er wilde droomen.
Vrome gebeden en liederen uit 't verleden
Wil ik zingen stil alleen voor me heen,
Dan gaat mijn gedachte zweven, verheven,
Hoog, heel hoog den hemel in, met ziel en zin.
Ik bemin 't vrome, ik streef naar 't schoone,
Ik zoek, ik wacht, dag en nacht. —
O, ik zie 't verschijnen, mijn pijnen verdwijnen,
Het zoete geheim kust mij nu met lust
En liefde o, net als een geliefde, zoo
Drukt 't mij innig vurig en blij.
Ik geef mij over aan dien mooien toover.
't Voert mij uit het duister met een zoet gefluister,
't Klinkt niet vreemd doch mijn ziele weent,
Ontroerd werd ook zij door de lieve melodij
Die vaak wonderen deed, wanneer het leed
Ons overviel: dan zongen ik en mijn ziel
Op een vrome wijs, in ons verdriet, 't zelfde lied.

Nu staan wij samen, de oogen vol vreugdetranen.
 O, wij zijn vervuld van geluk, van licht en schijn;
 Van uit de smart geboren, tot 't hooge verkoren,
 Gaan wij uit dit leven met een heiligen zegen.

IV

Het is stil om mij heen,
 Ik hoor niets, geen bewegen,
 Ik ben bang zoo alleen,
 Want donker zijn alle wegen.

Ik zoek, ik tast, ik luister,
 Ik huiver, ik schrei,
 Doch alles blijft duister,
 Duister en stil om mij.

Het is stil, angstwekkend stil,
 En een jagende onrust kwelt mij zeer.
 Doch gij mijn moed, gij mijn wil,
 Blijft trotsch, buigt niet ter neer.

V

Immer denk ik aan U,
 En aan mijn droomen,
 En aan de vergane prachten.

Immer roept mijn hart naar u,
 Doch gij wilt niet komen,
 En toch blijf ik wachten!

In de nachten als allen slapen,
 Dan zeggen de sterren mij :
 Toe, blijf maar wachten en waken,
 Want er ontwaken nieuwe prachten :
 Een nieuwe liefde en een nieuwe mei.

VI

De bloem die in mijn harte prijkt,
 Die wou ik aan mijn liefje geven,
 Maar ach, als hij in mijn oogen kijkt,
 Dan gaat het bloempje beven.
 Dan kan ik niet spreken, hem niets bien,
 En toch wou ik dat hij de bloem kon zien,
 De bloem, de bloern, van liefdeverlangen,
 Die in mij bloeit vurig en fel, —
 Hij nam haar uit mijn harte zonder bangen,
 Met een hartstochtelijk begeeren, wild en snel.

VII

Rozenblaadjes, zoet van geur!
 Ik druk U aan mijn lippen.
 Rozenblaadjes zacht van kleur,
 Laat ik even aan U nippen.
 Laat mij genieten, stil en fijn,
 Laat mij, laat mij gelukkig zijn.
 Met mijn bevende handen bij elkaar gebracht,
 Blaadje voor blaadje, lief en zacht!
 Grij lachende pracht, laat ik U innig kussen,
 En met Uw geur mijn liefde sussen.

VIII

Vreemde gedachten die mij plagen,
 Die mij roepen, die mij vragen,
 Die mij kwellen tot verwarrens toe,
 Ach ik ben moe, o zoo moe !

Graag wou ik rusten en slapen,
 Nooit en nimmer ontwaken,
 Ineens maar weg voor altijd,
 Weg uit den bitteren levensstrijd.

IX

Donker en vol nevel was de dag,
 Toen ik stond voor zijn deur.
 Net of alles in droomen lag
 Vol van stil getreur.

De bloemen die ik voor hem bracht
 Kwijnden in mijne handen,
 Maar mijn ziel met haar liefdepracht
 Voelde ik in mij branden.

Zoo stond ik aarzelend uren lang,
 Verlegen met mijn verlangen,
 Mijn harte, mijn harte klopte bang,
 Mijn ziel vol zachte zangen.

Maar ach, toen ik eindelijk binnen trad,
 Zag ik mijn liefde dood,
 Ik knielde neer, ik bad, ik bad,
 Mijn leed, mijn leed was groot.

X

Hartemijn, zing een vroolijk lied,
 Bewaar je verdriet, en klaag nu niet.
 Want ik wou graag dansen vandaag,
 Harte-mijn, toe! Vervul mijn vraag!
 Ik hoor je klagen, ik hoor je geweent,
 Toe, zing nu, zeg niet neen,
 Hartemijn, toe! laten wij samen zingen —
 Misschien vergeet je dan de droeve dingen.

XI

Nimmer wil ik vragen om liefde of goed,
 Niemand mag mij begraven, wanneer ik sterven moet,
 Zonder groet, zonder scheiden laat mij dan gaan,
 De sterren zullen zich verblijden die aan den hemel staan,
 De sterren, mijn lieven, o zij roepen om mij,
 De menschen kunnen alleen grieven en lachen erbij.

XII

Neen, ik slaap niet, ik sluimer maar.
 Ik hoor, ik luister, zing maar!
 Zing door, het streelt mijn oor.
 Zing, blijf zingen, ik hoor!
 Ik sluimer, Uw klanken wiegen mij.
 Ik droom van liefde, van melodij.
 Beide lokken mij, ik kan niet slapen,
 Ik lig sluimerend te waken.
 Te droomen, te genieten van Uw lied,
 Ik sluimer — doch slapen kan ik niet.

XIII

O wind, o storm, wat zijt gij wild,
gij jaagt maar door.

Ik had 't heel anders gewild,
doch ach, ik verloor.

Ik verloor mijn moed om verder te gaan
want gij houdt mij tegen,

Van angst moet ik blijven staan
en ach, heel ver leiden mijn wegen.

Wend ik mij om dan huiver ik,
voor dat, wat mij bedreigt.

Mijn hart staat stil van schrik
en mijn ziel, zij zwijgt.

XIV

Al lang reeds is de zon te ruste gegaan
Doch de sterren verschijnen niet,
Mijn lieve vriend, de bleeke maan,
Ook hij blijft in 't verschiet.

Het liefst laat ik mij leiden,
Door maan en sterreschijn:
Mijn ziel kan dan zich verblijden,
Wanneer wij in hooge sferen zijn.

XV

AAN MARTHA

Ik ging uit de stad heel ver,
Overal volgde mij een ster,
Feest, feest wou ik vieren hier,
Op mijn borst een geele en roode anjelier,
Onverschillig ging ik heen,
Ik ging met velen en toch alleen.
Peinzende keek ik, de wereld leek blij,
De schemer valt, ik zit nu alleen en schrei,
Een vogel hoor ik kweelen zacht,
En o de ster in hooge pracht.

XVI

Eindelijk zie ik een licht van verre schijnen,
't Werd tijd want mijn ziel begon te kwijnen,
Doch nu flikkert ook zij net als 't licht van ver,
Want mijn ziel is een schitterende ster.
Zacht en bleek, bijna ziekelijk teer,
Zie ik hare brandende stralen weer.
O ziel, o licht, blijf branden zacht,
Misschien haalt mij de Dood vannacht
Dan ging ik zwevend in Uw schijn
Met U tot U met mijn zijn.

XVII

De ramen staan open, de wind
waait zoel.

Ik wil stil hopen, dat er komt
wat ik voel.

Ik doel op 't geluk, dat
mij bedreigt.

Ik bedoel mijn ziel,
maar ach, zij zwijgt.

XVIII

Sombere dagen gaat heen, gaat —
ik lach nu weer.

En gij mijn ziel, gij verlaat
mij toch niet meer?

Want dan is mijn leven zwaar,
mijn zijn doodsch.

En nu hieft gij mij uit 't gevaar, —
trotsch en grootsch.

DE STORMFEE

DOOR

NINE VAN DER SCHAAF.

Langs den dijkrand van een rivier lagen eenige dorpen en gehuchten dicht bijeen, — vormend tezamen één uitgestrekt woonoord van lage, eensoortige boerenhuisjes, los verspreid in vruchtbaar land.

Er was in die streek maar één groot gebouw: de kerk, waarheen de menschen, uit al die huisjes, op bededagen gezamenlijk optrokken.

De menschen waren blauwoogige, blondharige menschen, die leefden van de opbrengst van hun land en van de rivier. Hun kleederen en gewoonten waren ruw en eenvoudig; ze hielden zich ver verwijderd van de overige wereld.

De rivier was breed en diep. Kinderen waren meest aan den heuveligen overkant nog nooit geweest. De dijk langs het water was hun heuvel, die ze beklommen en vanwaar ze terugrolden in hun lage land.

Een der kleine meisjes, met droomerige, donkere oogen vroeg, onder 't spelen daar, eens aan haar broertje, dat weinig ouder was: „— Weet je wat storm is?”

Hij wist 't niet en wilde van haar wegsnellen naar andere makkertjes, maar zij hield hem tegen en vertelde hem ernstig dat er storm zou komen dezen avond. . . .

Aan grootere kinderen gingen ze nu samen vragen wat storm was.

— Uit den mond van oude vaarlui had het kind dien morgen dat woord „storm” opgevangen; ongewoon van angstige verwachting waren toen de stemmen en gezichten dier menschen: zij kenden de teekenen van weer en wind en zeiden tot elkaar dat vanavond alles kwaads te duchten was.

't Was middag. Schuw naast wat kreupelhout stond, op kleinen afstand van de vele, in 't land spelende kinderen, een vreemde jongen, vreemd daar, met z'n bruine oogen, die hij wendde, gemelijk en verwonderd, dan naar de kinderen, dan naar het boomgewas, waarvan hij achteloos bladeren afplukte en twijgen brak.

Tegen den avond kwam de gevreesde storm. Ruim een uur had een stevige wind met steeds aanwinnende kracht gewaaid; — „storm” mompelden nu de menschen, bijeen gedrongen in hun woningen, luisterend naar 't razend geweld van den wind. De ruiten rinkelden; in de schoorsteenen huilten de tochtvlagen; stammen van zware boomen wiegden traag heen en weer, onder hun woeste koppen.

Stuwende, looden wolken toonde de hemel; in 't Westen waren nog gouden-roode vlammen van de zon, die, door zwiepend loof heen van boomen rondom, bestraalden de hooge ramen der kerk. Zoo was in die kerk het late daglicht vreemd en hel, en de wriemelende schaduw-figuren van gebladerte gleden er verbijsterend-wild heen en weer.

Van uit de dorpen en gehuchten drongen, klein en gebogen; de menschen zich naar het groote gebouw om er te bidden en er de komende onheilen af te wachten.

Nauw hoorbaar, werd hun massa grooter en grooter en 't gemurmel van hun stemmen nam toe met de hevigheid van den wind.

De angst dier menschen gold de rivier, die ze hoorden bruisen en die bij hevigen storm den dijk kon doorbreken en hun land overstroomen; — hun hoop was gericht op de heimzinnige: de stormfee Ada, die den storm beheerschte.

Aan háár dachten ze, wijl ze baden tot hun God.

In het gebouw kwam beving, — dat gaf fijne geluiden van voorwerpen die verschoven, — wel gering bij 't vreeselijk geloei buiten, — toch even hoorbaar, even angstwekkend als dit.

Het daglicht verflauwde, — 't was nu een wisselen van nachtelijk donker en vale schemer, wijl looden wolken nog steeds voortstuwden langs den hemel.

De fluisterende stemmen der menschen voerden gesprek met elkander, één gesprek nu, de heele kerk door. En háár naam werd nu genoemd....

Nog steeds meerderen trokken op naar de kerk en vulden de wijde hal, want daar was hun leven veilig, ook bij groote overstroming. Op een verhoogd vlak was de kerk daarvoor gebouwd. Eindelijk stak men de kaarsen aan, wier vlammetjes akelig beefden en flauw verlichtten . . .

— Aan het orgel boven zat de organist en speelde . . . Hij was oud en blind. Hij speelde een lied van erbarmen.

De oude speelde niet, omdat heden de kerk vol stroomde van angstige menschen, — hij zat 't grootste deel van z'n eentonig leven hier aan 't orgel. Doch hij speelde wel thans, omdat de storm woedde, dit lied van erbarmen.

Als immer was z'n muziek zacht, zachter nu dan de stemmen der menschen.

Men knielde niet meer tot bidden, men stond overeind, wachtend op geluiden, heviger dan die men tot nu hoorde en die den dijkbreuk zouden aanduiden.

Bange, starende oogen waren er vele.

Nog zeurde het eene algemeene stemgedruisch: — Ada wilde hun land vernielen, — of wilde ze daarvoor tòch hen nog behoeden, ondanks 't gevaar? Waarom bad men tot een God, dien niemand kende en niet tot háár? Priesters hadden hun den godsdienst geleerd en gezegd: bijgeloof was zondig! Maar zondig was het háár te miskennen, die den storm, het verderf beheerschte!

— In een hoek van de kerk stond gemelijk en nieuwsgierig, — niet bevreesd, — de vreemde jongen met de bruine oogen. Dicht bij hem was de vrouw, die hem verzorgde, sedert hij eenigen tijd geleden, zwerfend hier aankwam. Een verstooteling was hij en toch zoo trotsch, dat hij het medelijden, 't welk hem deed leven, haatte, en de vriendschap van andere kinderen, allen meer bevoorrecht dan hij, niet wilde zoeken. Z'n pleegmoeder, die hem met haar eigen jongen had meegeuomen hierheen, lette nu niet meer op hem en hield in haar hand alleen 't handje van haar eigen kind, dat huilde.

De knaap raakte achteloos een steenen beeldje aan, dat in zijn nabijheid op een zuil stond. Niemand merkte 't, doch 't geluid van een windruk, die hem verschrikte, deed hem het beeld met z'n hand wegstooten, zoodat het op den grond viel en brak.

De menschen hoorden, wendden zich om en bleven roerloos in stomme ontsteltenis. Het was een borstbeeldje van de stormfee, dat hij gebroken had!

„Ada,” prevelde langzamerhand de menschen in hevigste vrees. En weer: „Ada,” en weer en nog eens....

De vrouw, die den knaap verzorgd had, huiverde en drong zich met haar kind dichter tusschen haar buurtgenooten in.

Hijzelf raadde flauw den ernst van de ramp die hij had veroorzaakt en week zoover hij kon terug in z'n schemerige eenzame hoek. Vandaar uit blikte hij onverschillig naar de menschen die hem verstieten. Vreemde en koude menschen en z'n eigen kinderhart was ook vreemd en koud.

Nu kwam eensklaps een lange zwerm witte meeuwen aanvliegen, zóó wit dat ze de duisternis in hun nabijheid verlichtten. Ze kwamen van den kant waar de rivier bruiste, recht naar de kerk, en de menschen, het wondere licht van die meeuwen ziende, openden in verrassing de breede kerkdeur, kreten verward dooreen en traden aarzelend naar buiten in het geweld van den storm, waar hun kleeren fladderden en het gehuil hun ooren verdoofde.

Grooter werden de meeuwen in den zwerm die nog steeds zich verlengde voor de verbaasde blikken der menschen en de oogen van die meeuwen waren groot en blonken als schoone vrouwenoogen. En één meeuw spreidde wijd z'n vleugels uit, wijder en wijder en de oogen straalden donker en groot als schoone vrouwenoogen, — de vogel wèrd een vrouw, een zwevende, slanke vrouw en dat was zij, wier naam men zoo veel en zoo smeekend had gepreveld in groote angst: Ada de stormfee!

En de storm raasde om haar en haar lippen waren gekruld, doch haar oogen glimlachten de menschen tegen en de menschen staarden haar aan, huiverend van vrees en bewondering.

In haar oogen blonk goedheid, zij kwam tot redding.

Om haar heen hingen lange, golvende, blonde haren, die hevig wapperden in den wind en toen zij, toevend bij het kerkgebouw, het smeeken der menschen verhoorde, met haar machtige handen stilte wenkte en de wind zich met breed gegrom neerlei, wapperden even wild nog de golvende lokken.

Zoo zweefde ze de leege kerk binnen; de lange haren sloegen langs al de kaarslichtjes in de kerk, raakten de vlammetjes aan en verbrandden toch niet, — en toen ze daarna rustig waren neergegleden langs haar rug en kronkelden als een sleep achter haar wit vederkleed, brandden de lichtjes vaster en helderder dan voorheen. „— Zoolang die lichten branden zal geen storm u bedreigen,” sprak ze met klare stem, in de taal der menschen, die, schuw en vol verwachting buiten gebleven, toch haar woorden verstonden.

En zij kwam zwevend weer in hun midden, nog de lippen gekruld en de oogen glimlachend. Doch die oogen gingen speurend langs de menschen, vonden den vreemden, stuggen knaap en de fee uitte een kort lachje, dat klonk als een schrill vogelgeluidje. Daarna vatte ze liefkozend het gezicht van den jongen in haar handen, noemde zijn naam: Einar, zag hem diep in de oogen en toen de knaap van die wondere gebeurtenis sterk ontroerde, schonk ze hem een vriendelijken knik en liet hem los. Met haar klare stem sprak ze opnieuw en zei dat deze Einar, als hij groot was, hun aller meester zou zijn en wonen in een wit slot, dat zou verrijzen uit een verwaarloosde ruïne, hun welbekend, ginds bij kromming van de rivier.

Nu wiekte ze omhoog; de zwerm witte meeuwen met schoone vrouwenoogen, die in 't duister was weggeweken, omgaf haar opnieuw, — lichtend gingen ze alle terug naar de kant waar de rivier was en verdwenen spoedig. In duisternis en stilte zochten de menschen hun woningen op.

In de kerk brandden nu steeds de kaarsen voort, met onbewogen vlammetjes, zonder ooit kleiner te worden, en geen storm raasde meer door het land. De verschijning der stormfee bleef als een wonderbare zegen ieder's hart vervullen en de vreemde knaap, die door haar was begunstigd, werd met eerbiedige zorg in hun midden grootgebracht.

Aan de kinderen die met hem speelden werd geleerd, dat zij hem moesten ontzien en in alles zich naar zijn zin moesten voegen. Hijzelf was vaak heerschzuchtig, norsch en plaagziek; — niemand in z'n omgeving hield van hem, en als hij soms vroolijk was en gul met de anderen wenschte te spelen,

dan zagen z'n makkers hem toch wantrouwend aan en deden gedwongen met hem mee.

Toen hij grooter werd en in poozen, als hij alleen rondliep, bedacht, hoe niemand hem liefhad, werd hij soms bedroefd en schreide in z'n eenzaamheid. En dan herinnerde hij zich hoe eens die mooie oogen, de oogen van de stormfee, hem vriendelijk hadden toegelachen en dan verlangde hij, dat zij nog eens zou terugkomen en hem wéér zoo zou toelachen.

En hoe grooter Einar werd, hoe sterker die begeerte in hem groeide, en door het verdriet, dat hierin z'n wensch niet werd vervuld, vermeederde nog z'n plaagzucht tegenover z'n makkers en vermeederde ook z'n droefheid, als hij alleen was.

Graag ging hij in avonddonker naar het groote kerkgebouw, waarvan de deur nimmer gesloten was, opdat de blinde organist er zoo vaak hij wenschte z'n muziek zou kunnen spelen.

Daar keek hij dan door de ramen naar buiten en hoopte dat, als op dien stormavond, de zwerm witte meeuwen zouden verschijnen en naderen.

En peinzend bekeek hij dan de kaarslichten, de tooverlichten, die steeds voortbrandden omdat ze door haar, Ada, waren aangeraakt.

Eens, toen hij weer, mistroostig van verlangen, een van die kaarsen beschouwde, ontwaarde hij plotseling daarachter op den schemerigen vloer een ander schijnsel, een vreemd, wit licht, en toen hij verbaasd daarop bleef staren zag hij iets kronkelen en herkende met een kreet een goivende, blonde lok...

Doch onmiddellijk na die herkenning verdween het voorwerp, en het witte licht verflauwde en verdween spoedig daarna.

Wantrouwend keek Einar om zich heen: niemand was met hem in de kerkhal. Alleen boven bespeelde de oude man het orgel, doch dat hoorde hij nauwelijks. Hij lette dadelijk weer scherp op de plek waar het licht was ontstaan en wachtte geduldig, langen tijd, tot hij eindelijk, mistroostiger dan ooit, de kerk verliet.

Avond aan avond kwam hij nu echter daar terug, gretig zoekend langs den vloer, door het kaarslicht maar flauw beschenen, naar dien vreemden schijn van dat witte licht en naar die geheimzinnige, golvende lok.

Hij was er zeker van: dat was een haarlok van de storm-

fee, — maar waarom verscheen ze hem niet geheel, — in haar vederpracht en met haar heerlijke oogen?

Vele avonden kwam hij tevergeefs, doch eindelijk meende hij weer het licht te bespeuren, — minder helder nu dan de vorige keer en het vergeleed nu dadelijk na 't verschijnen, in het geelachtige kaarslicht.

Hij stond een poos stil, in hevige ontstemming, en booze gedachten gingen hem door 't hoofd. Eindelijk vestigde hij z'n donkere oogen, aarzelend nog, op de kaars, 't dichtst in z'n nabijheid; hij meende: als hij die uitdoofde en de omtrek dus verdonkerde, dan zou de witte gloed weer zichtbaar worden.

En vastbesloten volvoerde hij z'n vermetel plan en blies uit het lichtje, geheiligd door Ada zelf en ten zegen van de menschen, waarmidden hij leefde.

Onmiddelijk hoorde hij een windvlaag, doch tegelijk zag hij ook in de ontstane schemer werkelijk opnieuw het witte licht, helderder nu dan voorheen, en een witte meeuw rees daaruit omhoog en zag hem aan met schoone vrouwen-oogen. Niet het blonde haar, niet Ada zelf zag hij, maar het was wel een der meeuwen, die haar vergezeld hadden en achter de volgende kaars zag hij eenzelfde wit schijnsel ontstaan. Gretig en vol hoop sprong hij daarheen en doofde de tweede der tooverlichten. Waarschuwend klonk een tweede windvlaag, — weer zag hij het oprijzen van een meeuw met vrouwen-oogen, hij zag weer het witte licht ontstaan achter een volgende kaars, — achter al de kaarsen ontwaarde hij nu een wit gloeien van licht, opgewonden snelde hij langs die gele vlammetjes en blies de eene na de andere uit. Iedere keer ontstond een meeuw, die nog niet Ada zelf was, doch na elke teleurstelling, doofde hij vol hoop een volgend vlammetje. Bij het laatste gekomen, aarzelde hij een oogenblik: 't was het laatste tooverteeken dat het land voor storm bewaarde.

Vele witte meeuwen vlogen nu geruischloos in de kerk rond, — tooverig lichtten hun helwitte vederen, — maar buiten ruischte de wind hevig in de boomen.

„Ada,” fluisterde hij in woest verlangen en blies het overgebleven vlammetje uit.

Toen hoorde hij Ada's korte lach, die weer als een schel vogelgeluidje klonk, — maar zijzelf verscheen niet; — wel

verdwenen de meeuwen en het witte licht verdween en nog eens hoorde hij den korten lach, — buiten in 't geruisch van den wind, die gestadig aanwon in kracht. In duisternis, teleurstelling en angst, hevige angst werd hij achtergelaten! Beurtelings smeekte hij zacht: „Ada” en hief hij woedend zijn vuist op, doch zij kwam niet, het bleef duister en hij hoorde slechts de wind.

Hij begreep: dit was 't begin van den storm; — onheilen, zouden nu misschien gebeuren, — en hij had de tooverlichten gedooft!

Z'n makkers haatten hem al lang, — nu zouden de groote menschen, die hem toch geen van alle liefhadden, hem ook gaan haten. Zoo troosteloos verlaten en eenzaam als hij, was toch nog nimmer een knaap geweest!

Spoedig was het hem of hij even iets nieuws hoorde, — luisterend hoorde hij echter niets anders dan de wind. Doch z'n blik wendde zich naar boven, vanwaar hij de zachte geluiden van het orgel aldoor, bijna onbewust had vernomen en waar het nu pas geheel stil was geworden. Zou de oude man daarboven verwonderd luisteren naar den wind en daarom zijn spel afbreken?

Hij sloop de trap op en boven gekomen onderscheidde hij nauw den ouden man op z'n stoeltje voor het orgel. Hij naderde en nauw beseffend wat hij deed, verhaalde hij den man wat gebeurd was en omklemde, in z'n angst, diens oude handen.

De blinde hoorde hem kalm aan, daarna stond hij op en aarzelde nog wel even, doch op z'n vriendelijk gezicht, waarnaar de jongen in den donker vorschend de oogen wendde, bleek van die aarzeling niets.

Langzaam en troostend sprak hij toen en klom met den knaap langzaam de trap af, de duistere kerkhal binnen. Hier ontstak hij een lucifer, en, omzichtig tastend omdat hij blind was, — toch zoo kalm en zoo zeker in z'n bewegingen, bereikte hij daarmee de eerste kaars: het tooverlicht brandde opnieuw, even helder en onbewogen als voorheen!

Ademloos zag de jongen het aan, — en hoe daarna de eene na de andere kaars, langzaam en tastend, door den oude werd aangestoken, zoodat ze eindelijk alle brandden en verlichtten als vóór z'n roekeloos spel.

Onderwijl was de wind gestild en een dankbare vreugde doorstroomde den jongen. Verbaasd en bewonderend beschouwde hij den man: z'n hooge gestalte, z'n ernstig, vriendelijk gezicht, z'n houding, die hem drong tot plotseling diepen eerbied. Hij wenschte te knielen en te schreien aan z'n voeten en deed zoo, doch toen hij het deed, zag hij rondom zich op den vloer, weer witte schijnsels en ook weer 't verglijden van een blonde lok. Hij stond verschrikt op en onwillekeurig rondblikkend, vond hij geen plek in de wijde kerkhal, waar hem niet zulke witte schijnsels en zulke verglijdende haarlokken plagend voor oogen schemerden.

Hij keek weer naar den oude, die niets van die dingen zag of merkte, en glimlachend leek te staren.

„Heb je Ada nooit gezien?,” vroeg Einar zacht.

„Neen,” antwoordde de oude. De knaap hield onrustig diens hand in de zijne vast.

„Zie eens daar,” ontsnapte hem weldra, toen een van die haarlokken helderder te voorschijn kwam en langer bleef dan de vorige. En toen de oude goedig lachte om dien uitroep, verdroot Einar toch diens blindheid, die hem alleen deed zijn in dit wonderlijk omgeven. „Ik wou dat je kon zien”, sprak hij, — en daarop, dwingend, zooals hij altijd sprak met anderen, doch zachter van toon nu:

„Ik wil, dat je zult zien.”

De oude vermaande hem, dat hij niet zou zeggen: „ik wil,” waar hij geen macht had. Maar de knaap, meer en meer verbijsterd door de vreemde dingen in de kerkhal, herhaalde koppig, schoon met teederheid in z'n stem:

„Ik wil toch, dat je zult zien.”

Wel schudde de oude z'n hoofd, — doch een machtige hoorde den wensch van den knaap: Ada zelf, die nabij was en die hem had gezegend met meesterschap in de toekomst over de menschen om hem heen.

Nu zweefde ze, — men wist niet hoe gekomen, maar naast den blinde was ze plotseling, gansch omgeven van witte dons-vlokken, — en ze legde de hand op de oogleden van den man. — Stom van blijde ontroering stond Einar haar te aanschouwen.

Doch haar glimlachende oogen gleden langs de brandende

kaarsen, — zij zag hoe een mensch had gewaagd, de door haar geheiligde lichten aan te steken! Ze nam snel haar hand weg, verwijderde zich zwevend tot op een paar schreden afstands en sloeg met haar wilde, lange lekken de vlammetjes der kaarsen uit.

Opnieuw hilde de wind, — doch donker was het nu niet in de kerkhal: Ada's witte vederen lichtten er hel.

Zijzelf stond glanzende in dat licht, — haar blank, schoon feeëngelaat was naar Einar toegewend, en hij, nog steeds de oogen op haar gericht, herkende wel haar zoeten blik, waarnaar hij zoo lang en zoo vurig had verlangd.

Doch met woede in de oogen stond hij thans in haar nabijheid: hij hoorde de wreede windvlagen buiten, — z'n hart bonsde luid van angst en onrust, en met afkeer noemde hij haar fluisterend: „— slechte fee!”

Maar zij, glimlachend ook nu, nam hem in haar slanke, sterke armen, zweefde met hem de kerk uit en toen voort, met de gierende wind.

In het witte licht dat met hen ging, bleven de oogen van den knaap aldoor zien de oogen van de stormfee, die hem wou herwinnen in haar betoovering.

— De storm zwiepte gindsch de golven van de breede rivier omhoog, deed ze woest en geweldig, den te zwakken dijk teisteren, tot deze eindelijk bezweek, het water de streek, waar de huisjes der dorpen en gehuchten lagen, overstroomde en de menschen, bijeengepakt en weeklagend in de kerk, van have en goed beroofde. . . .

Doch Ada's beschermeling lachte eindelijk met zijn oogen naar de oogen van de stormfee, toen ze ver van de wilde rivier waren verwijderd en de wind hen met een zacht gesuisel omgaf. Al de dingen die geweest waren, vergleden langzamerhand uit z'n bewustzijn; — zoo sliep hij in, onbezorgd als een klein kind, en toen hij ontwaakte, door Ada in een onbekend land alleen gelaten, stond hij op en zwierf, onbewust nog van zichzelf en z'n verleden, langs den eersten den besten weg dien hij vond, in vage verwondering voort.

Hij kreeg honger en bedelde om wat eten bij een der boerenhuizen, die hij nu en dan voorbijkwam. En tegen den avond, toen hij vermoeid en opnieuw hongerig aan een lange

reeks kleine huisjes voorbij kwam, namen de menschen hem nieuwsgierig op, de kinderen liepen hem achterna en bespotten hem, omdat hij er heel anders uitzag dan zij en z'n brood bedelde.

Bedelend ook verkreeg hij 's nachts een armoedige slaapplaats. Doch den volgenden dag bereikte hij spoedig een mooi, groot huis, met een tuin er om heen, waarin een dame bezig was haar bloemen te begieten. Hij bleef schuw bij het hek staan kijken; zij echter kwam naar hem toelopen en noodde hem vriendelijk naar binnen. Zij vernam van hem, dat hij geen huis had en doelloos rondzwierf, — toen noodde ze hem om in haar huis te blijven wonen: er was hier ruimte genoeg en zij hield van hem. Daarbij keek ze hem glimlachend aan en 't was hem, of hij die oogen meer had gezien.

Het waren dan ook Ada's oogen, maar hij herinnerde zich de stormfee niet meer.

In huis trof hij een oude meid en knecht die stuursch hun werk deden. Meer menschen bewoonden het huis niet.

Den volgenden dag was de vriendelijke dame opeens verdwenen en zij kwam niet weer terug. Dit was vreemd en toch verwonderde het den jongen niet zoo zeer. Het was hem, alsof 't wel meer gebeurde, dat zulke oogen zoo plots verdwenen en hem in eenzaamheid achterlieten.

Met de twee oude dienstboden bewoonde hij nu voortaan het groote huis en den tuin. Zij spraken weinig met hem, doch voorzagen hem van al wat hij noodig had en dienden hem, strikt naar het bevel van de dame, die hem aan hun zorgen had toevertrouwd.

Zooals hij nu leefde, veel weelderiger dan de kinderen van het dorp in nabijheid, waar hij bedelend doorheen was getrokken, — veel beter gekleed nu dan zij, zouden die kinderen hem niet meer bespot hebben, als hij in hun midden was gekomen. Maar omdat ze hem dien eersten dag bespot hadden, wilde hij zich onder hen geen makkers zoeken en vermaakte zich alleen in z'n tuin.

Doch de kinderen, — toen ze bemerkten hoe hij meester was over al wat die tuin bevatte, al de vruchten en de bloemen, zochten zelf hem op, streefden naar z'n gunst, zoodat hij toch

spoedig een kring vriendjes om zich heen had, waarmee hij dagelijks speelde.

Einar hield echter niet van hen en zij hielden evenmin van den rijken jongen. Hij was nu niet meer plaagziek en heerschzuchtig als vroeger, doch hij was trotsch en stug en men was enkel vriendelijk tegen hem, terwille van de schatten van den tuin, dië hij met hen deelde.

Nu had een van z'n vriendjes een blind zusje, dat hij soms meenam naar Einar's tuin, om haar de geurige bloemen die daar bloeiden, te laten ruiken. Voorzichtig leidde hij haar dan van struik naar struik en soms bleef ze een heelen middag daar met de jongens, die dan om beurten hun spelletjes in den steek lieten om met haar bezig te zijn. Ieder ging met evenveel zachtheid en goedheid met haar om: ze was teer en lief en zoo hulpeloos in haar blindheid, dat allen medelijden met haar hadden en blij waren iets voor haar te kunnen doen.

Ook Einar nam haar soms aan de hand mee langs de bloemen en sprak dan met haar. Ook hij was zacht en goed jegens haar: zij had hem immers nooit gezien en nooit bespot en niet geveleid ook, om vruchten machtig te worden!

Eens stond hij met haar bij het hek dat z'n tuin van een weg scheidde, toen hij eensklaps witte donsveeren zag dwarrelen om hem heen. Met verbaasden uitroep keek hij op en de vederregen was nu niet meer om hem maar vóór hem op den weg, en verwijderde zich, dien weg langs.

Doch, nog aarzelend om het witte vallende goed na te loopen, vielen grootere, witte veeren om hem heen en nu riep hij opgegevonden: „Kijk, kijk!”

Dadelijk bedacht hij, dat het meisje blind was, doch tegelijk drong een vage herinnering zich aan hem op en hij mompelde droomerig: „Ik wil dat je zult zien.”

En niet beseffend wat het was, dat ontwaken ging in hem, herhaalde hij: „Ik wil dat je zult zien.”

Toen dacht het meisje, dat hij een spelletje bedoelde en ze riep: „Ik kàn zien!”

Verraast en verblijd vroeg hij: „Zie je dan dië witte veeren daar neervallen als groote sneeuwvlokken?”

„Veerén, witte veeren, net als sneeuwvlokken,” zei het meisje hem spelend na. En ze lachte om het spelletje.

Doch ook de tweede vederregen gleed den weg langs en Einar opende toen snel het hek, om deze te volgen en nabij te blijven. Onder aanmoedigende woorden trok hij het meisje met zich mee. Met veeren bestrooid was hun pad en voor en om hen, overal zweefden weldra de witte, tooverige dingen, die grooter en grooter werden. Doch de vreemde regen vergleed ook sneller en sneller, dwong hen om hard te loopen, en toen Einar weer het meisje vroeg, of ze de veeren zag, antwoordde ze hijgend: „Ja, ja,” en waarschuwde terstond daarop: „— Einar, ik ben zoo moe, loop niet zoo hard meer met me.”

Maar hij wilde niet langzamer loopen, hij wilde den vederregen nabij blijven, hoe snel die ook wegiilde. Hij was niet moe en vertelde het meisje van de mooie dingen, die ze voortaan zou zien, nu ze niet blind meer was. Hij wist niet waarom, maar over prachtige, lange, blonde haren sprak hij en over heerlijke, lieve oogen, oogen van een fee. . . .

Doch klagend, schreiend bleef het meisje eindelijk staan, — Einar liep alleen voort. De vluchtende regen werd dunner en dunner, — eindelijk zag hij enkel eenige meeuwen boven hem, zag hij de vrouwenoogen. . . .

„Ada”, fluisterde hij, en toen verdween al 't vreemde en stond hij op een stille plek, ver van huis.

Hij keerde terug, langzaam en peinzend, zich pogend te herinneren. Spoedig hoorde hij 't meisje schreien en hij vond haar, gewond en bloedend, daar ze, in angstige haast om den tuin terug te vinden, was gestruikeld en gevallen over een boomstronk.

Toen begreep hij, dat ze nòg blind was en enkel met hem gespeeld had; — ook de witte veeren hadden met hem gespeeld en bitter gestemd voerde hij het schreiende meisje met zich mee naar huis. Hij vermoedde wel, hoe allen het heel erg zouden vinden, dat hij 't meisje op een vreemd pad alleen had laten staan, doch hij gaf er niet om, al zouden ook z'n speelgenooten hem van nu af gaan haten, en om het verdriet van het meisje zelf gaf hij evenmin, want het was zijn schuld niet, dat ze hem bedrogen had, sprak hij tot zich zelf.

Doch toen hij midden z'n makkers kwam en werkelijk haat in hun oogen zag, die zich niet meer verborg terwille van

z'n rijkdom, toen herinnerde hij zich vaag andere, ook hatende, oogen van kinderen die hij vroeger kende, en in triest nadenken ging hij z'n huis binnen. Helderder en helderder werden hem daar die hatende oogen uit z'n verleden. Dienzelfden nacht, toen hij den slaap maar niet kon vatten, verliet hij stilletjes het huis en liep voort, uren lang één kant uit. 's Morgens was hij in een vreemde streek en na uitgerust te hebben, trok hij verder, weer in dezelfde richting. En zoo zwierf hij bedelend, eenige dagen en nachten lang.

Eindelijk kwam hij aan een zeestad en in 't midden daarvan was een tempel gebouwd, die aan den buitenkant geheel bestond uit kleurrijke schelpen. Prachtig schitterde die tempel als de zon scheen, en zelfs 's nachts was z'n schoonheid zichtbaar. 't Gebouw was de trots van de stedelingen en hoog verhief het zich te midden van plantsoen-aanleg, hooger dan de boomen, die daar groeiden en de fonteinstralen die daar koelte spreidden.

Einar liep eenigen tijd in dat plantsoen droomerig rond en beschouwde dien tempel; het zien van die kleurige schelpen maakte hem weemoedig. Dat kwam: hij herinnerde zich, hoe vroeger, als z'n makkers schelpen hadden gezocht langs de rivier waaraan ze woonden, hij hun vaak in z'n plaagzucht die schelpen had afgedwongen, om ze zelf te verzamelen of soms, om ze te vernielen.

Hij begaf zich peinzend de stadsstraten in, — ging traag voort, doch keek scherp en listig overal rond, tot hij zich eindelijk in een smederij, die open stond en op dat oogenblik door niemand werd bewaakt, eenig gereedschap wist te bemachtigen. Daarmee vijlde hij den eerstvolgenden nacht voorzichtig schelpen los van den tempelmuur, juist zooveel als hij dacht te kunnen verbergen in z'n kleederen, en toen deze, verzameld tot een kleinen stapel, naast hem lagen, was hij zeer moe en slaperig. Hij had ook vele nachten aaneen weinig geslapen en strekte zich nu uit op den grond, naast z'n buit, zoodat hij de schelpen voortdurend kon zien glinsteren, — want z'n oogen sloten zich niet spoedig, al had hij slaap. Hij kon niet slapen van weemoed, van droefheid. Want zooveel dingen had hij in z'n vroeger leven aan z'n makkers afgedwongen en al vond hij ook al die dingen en gaf ze hen alle terug, —

veel schooner dan hij ze had weggenomen, — zooals ook deze schelpen veel schooner waren dan die, welke de rivier gaf, dan bleven nog immer veel kwellingen, die hij hun had aangedaan en die hij niet kon herstellen. — Eindelijk viel hij toch in slaap. Toen hij wakker werd, — nog vroeg in den morgen, — wilde hij haastig de schelpen verbergen, maar reeds gingen eenige menschen den tempel voorbij en sloegen hem verbaasd gade, niet dadelijk begrijpend wat hij gedaan had. Wel waarschuwden ze de politie en gehelmde mannen kwamen hem met barsche stemmen gelasten om mee te gaan. Willoos en zonder tegenweer schikte Einar zich naar hun bevelen. Ze namen hem mee, brachten hem voor den rechter, — en de wetten waren streng in dat land, — bovendien, hij had den tempel geschonden!

Hij werd opgesloten in een triest, groot huis, gebouwd van grauwe steen; — daar deed men hem werken en armoedig leven, zoodat de eene dag langzaam verliep na de andere en geheel als de andere, altijd weer.

Enkele keeren mocht hij uitgaan, omdat hij wel een misdadiger, maar toch nog een knaap was, doch dan bewaakte men hem streng, en als het al de eerste keeren in hem opkwam om tenminste naar ontvluchten te streven, dan bedacht hij terstond, dat hij nergens vrienden had, en droevig, maar gelaten keerde hij naar het sombere, groote huis terug.

Vele menschen bewoonden het met hem, doch ze waren meest alle ouder dan hij en ze vroegen hem soms ruw-nieuwsgierig wie hij was en vanwaar hij kwam; — daarom ontweek hij hen zooveel mogelijk en leefde eenzaam.

Eenige jaren duurde het zoo voort; z'n geest werd dof en z'n leden werden loom en strak. Het was hem alsof hij veel langer tijd in de gevangenis had doorgebracht, dan werkelijk het geval was.

Toen brak de tijd aan die Ada had bestemd voor den aanvang van z'n meesterschap over de menschen van de rivierstreek en voor de verrijzing van het witte slot, waarin hij zou wonen. Zijzelf verlost hem uit de gevangenis, in den nacht, terwijl hij sliep, en zoo droeg ze hem mee naar z'n oude woonplaats.

Toen hij ontwaakte, aanschouwde hij zonder verrukking z'n

wondere woning, zonder aandoening zag hij daarop het oude land en de oude bekende menschen weer. In z'n ziel overheerschte de voorstelling van het sombere, grauwe gebouw, waarin hij zoolang geleefd had, al het andere.

En omdat hij volkomen meester was over het land en de menschen, gelastte hij dat men in z'n nabijheid een dergelijk gebouw zou maken, een reusachtige en sterke gevangenis.

In z'n hoofd spookte het plan, om, als dit gebouw gereed was, daarin te gaan wonen en al z'n makkers van vroeger, jonge mannen thans, met hem daarin te doen wonen, om zoo een leven te leiden en te doen leiden, even triest en eentonig als hij geleefd had, de laatste jaren.

Van ver moest men de steenen naar hier vervoeren, langzaam en moeilijk vorderde de arbeid en de dwang van dien arbeid, het zien groeien van die sombere steenmassa, drukte de menschen van de rivierstreek diep terneer.

Heviger nog dan door den zwaren storm, voelden ze zich nu beproefd door het meesterschap van Ada's beschermeling.

In trieste stemming trokken ze ook nu en vaak op naar de kerk om er te bidden en te luisteren naar de troostende stem van een priester.

Ook Einar begaf zich eens naar de kerk, ook hij was dof en triest, maar de troost van het gebed of van den priester zocht hij niet. Hij was zich zelfs niet bewust, dat hij troost zocht, doch hij klom de trap op en voegde zich boven bij den organist, die stil op z'n laag stoeltje zat, afgewend van het orgel. Z'n gelaat was gericht naar een nabijzijnd raam en dat raam bood uitzicht over wijde landerijen met de huisjes daarop, over de rivier naar de heuvels, tot aan het witte slot, waar Einar woonde. Dichterbij was de half voltooide gevangenis.

Doch de blinde oude zag deze dingen niet. Hij beantwoordde zacht Einar's groet en bleef in dezelfde houding zitten zonder verder iets te zeggen.

Einar wachtte en toen de oude bleef zwijgen, verdroot hem dit. Zinnend raakte hij z'n voorhoofd aan: hij herinnerde zich, hoe hij eens vroeger hier was gekomen, bang en bedroefd, en hoe de oude toen woorden van troost tot hem had gesproken. En hij besefte mee, dat hij om die troostwoorden weer te hooren, thans naar boven was geklommen.

Ook hij richtte zijn gelaat naar het venster en overzag het land, dat hem gegeven was om over te heerschen. Mèt hem heerschte er nu de lente: de velden zagen frisch-groen in hun nieuw graskleed en bloemen blonken er als sterretjes. Langs den glooienden graskant van den dijk draafden en rolden kinderen spelend op en af.

Einar herinnerde zich den verren tijd, dat hij daar als vreemde, kleine knaap midden spelende kinderen was. Stug en trotsch had hij hen toen bejegend en wilde hun vriendschap niet zoeken. Daarop was hem de vriendschap geschonken van Ada, van de machtige stormfee. — Hij begon eindelijk zelf een gesprek met den ouden man, en vroeg hem, of hij ooit het land had gezien, dat hij hier bewoonde.

De oude antwoordde: hij was niet altijd blind geweest, hij had in z'n jeugd kunnen zien en kende z'n land wel.

Of hij wist van het witte slot en het donkere huis, dat gindsch werd gebouwd?

De oude zei: men had er hem veel van verteld.

Toen kwamen de bekende meeuwen aanvliegen en Einar vroeg, als bij hun vorig gesprek, of hij de stormfee ooit gezien had . . .

Maar reeds legde zich een geheimzinnige, schoone, blanke hand over de oogleden van den oude, zooals eens vroeger gebeurd was: de man beefde en richtte zich dan met een kreet overeind. Einar week verbijsterd terug; — de hand was verdwenen en hij staarde als in droom naar den ouden man, die plotseling ziende was geworden en nu in verrukking aan 't venster stond om na zooveel jaren van blindheid, z'n land opnieuw te aanschouwen.

Vreugde doortrilde den man en z'n vreugde was zoo groot, dat die zich meedeelde aan Einar. Deze mompelde, terwijl hij mee naar buiten blikte: „— Is zij nu goed geworden? Gaat zij geluk brengen van nu af aan?”

Daar buiten gebeurden voor z'n oogen vreemde dingen. De vlucht meeuwen vlogen daar heen en weer over 't land en het witte slot vervaagde en verdween.

„— Nu ben je niet meer meester over het land en de menschen,” zei hem de oude. Daarna verdween ook het donkere gebouw en de oude zei jubelend: „— Nu ben je niet slecht meer, nu ben je vrij!”

En Einar ontroerde en vòelde hoe hij nu vrij werd, vrij van de dingen, die hem drukten, vrij, nu de lente alleen heerschte over het land! Doch als in een droom mompelde hij nog eens: „— Is zij nu goed geworden? Gaat zij geluk brengen van nu af aan?”

Daar zonk eensklaps de oude geschokt terug op het lage stoeltje en Einar begreep met ontsteltenis dat z'n blindheid was teruggekeerd.

Na korte pauze hoorde hij den man rustig zeggen: „— Daarvoor heeft ze mij een oogenblik ziende gemaakt, — dat ik mijn blindheid scherper voelen zou en meer er onder zou lijden. Maar ik heb immers kracht genoeg om te dragen en te berusten?”

Even woedde nu in Einar hevige, machteloze woede om de boosheid van de stormfee, — toen werd ook hij rustig. Hij opende het raam en lentewind omwoei hem. Witte meeuwen blonken hel tegen den blauwen hemel.

Einar's oogen flitsten een oogenblik, — toen verborgen ze, wat omging in hem. Hij fluisterde: „— Nu heb ik geen macht meer, — geen vrienden, — geen woning, en mijn taak is weggevallen. Ada, neem mij nu mee naar een wonderland waar enkel feeën wonen”

Toen kwam zij aanwijken en beschouwde hem met haar schoone oogen. Doch hij trotste die oogen met de zijne, die spottend blikten. Want hij had nu den moed en den wil, zich vrienden te veroveren, zich een taak te zoeken en al wat hij meer begeerde, zich te erwinnen. Hij wist wel dat hij was in de macht van de stormfee, maar z'n blik bespote haar, omdat ze z'n laatste, smeevende woorden had geloofd.

Hij wachtte, fier van houding. Doch haar betooverende oogen werden koel en flauw. Nu hij haar niet meer liefhad of vreesde, wenschte zij niet meer hem nabij te zijn met haar gunst of haar boosheid. Ze wickte snel weg, groette hem ten afscheid met slanke, loome hand, die zich dan verborg onder haar vleugels, en werd spoedig een meeuw, gelijk aan andere meeuwen, die daar in de verte hel wit blonken tegen den blauwen hemel en zich allengs verwijderden naar zee.

NIETZSCHE EN DIEPENBROCK

DOOR

T. J. DE BOER.

Und du fürchtest nicht, dass die Einsamkeit sich an dir rächen werde? Versuche es nur, ein Bildungseinsiedler zu sein — man muss einen überschüssigen Reichthum haben, um von sich aus für Alle leben zu können!

NIETZSCHE, *Werke IX*, 241.

Die gute Recension eines wissenschaftlichen Buches besteht darin, dass das aufgestellte Problem desselben besser gelöst wird..... alle gute Kritik heisst Bessermachen....

NIETZSCHE, *Werke XI*², 80.

Het is meer dan 15 jaar geleden, toen Nietzsche dus nog geen mode-filosoof was, dat ik zijn geschriften voor het eerst en met bewondering heb gelezen. Ik kan mij dus eenigszins voorstellen dat een vurig bewonderaar van zijn werk teleurgesteld is, omdat de in mijn Rede aan Nietzsche gegeven lof, dien hij gaarne in majeur zou hooren, in mineur is gezet. Met dien vurigen bewonderaar bedoel ik den heer Dr. A. Diepenbrock die, in de XXe Eeuw van deze maand, aan mijn Rede de eer eener bespreking gunt. Hoewel ik nu geloof dat de heer Diepenbrock beter over mij denkt dan hij over mij schrijft, zoo zie ik me toch genoodzaakt hem hier uitdrukkelijk te verzoeken, totdat hij zijn beleedigende insinuaties waarop ik niet inga, terugneemt, het volgende als niet aan hem maar alleen aan het belangstellend publiek gericht te beschouwen.

I

Daarvoor dat de heer Diepenbrock mij in de onder den drang der omstandigheden ietwat haastig gestelde Rede op enkele germanismen en min duidelijke of minder juiste uitdrukkingen wijst, kan ik hem slechts dankbaar zijn. Dankbaar ook, omdat hij me nu de gelegenheid biedt, sommige dingen wat uitvoeriger en naar ik hoop tevens duidelijker te zeggen. Maar veel dankbaarder nog zou ik zijn als hij, die in muzikale kultuur zeker ver boven mij staat en die, dat wil ik à priori aannemen, tegelijk in congeniaal begrijpen van Nietzsche mijn meerdere is, ons zijn eigen visie van den filosoof had gegeven. Diepenbrock vindt in mijn Rede niet „een eenigszins levend en geconcentreerd begrip” van Nietzsche’s figuur, hij vindt dat ik „een geheel scheef beeld van Nietzsche’s ontwikkelingsgang” geef. Ik wil het niet tegenspreken. Ik wenschte alleen maar dat de strenge recensent ons een ander beeld gaf. Wij zouden dan misschien door vergelijking van elkanders opvatting wat dichterbij de waarheid komen.

Diepenbrock’s grootste griet schijnt te zijn dat ik als een „weter”, als een „geleerde” over Nietzsche heb gesproken. Indien dat zoo is, dan heb ik niets anders gedaan dan mijn plicht. Ik ben aan de Universiteit, die de organisatie is van het wetenschappelijk onderzoek en onderwijs, geroepen om daar aan dit onderzoek deel te nemen en in een van de daar vertegenwoordigde wetenschappen onderricht te geven. Door die roeping op te volgen heb ik mij verbonden om b.v. ook over Nietzsche niet in de eerste plaats als vriend, als kunstenaar, als dichter — ik spreek onderstellender wijze en niet om me deze eigenschappen toe te schrijven — ook niet als lofredenaar, maar als wetenschappelijk onderzoeker te spreken. Ik begrijp niet wat voor stuitende heiligschennis hierin ligt. Stel, iemand bewondert de schilderkunst van Leonardo da Vinci en hoort een geleerde over het wiskundig genie van dien schilder spreken. Misschien laat hem dit koud, maar hij zal het toch eerder prijzen dan laken. Wie de dichtkunst van Goethe bewondert, zal het niet onaangenaam vinden dat een geleerd natuurkundige op de verdiensten en tegelijk dan ook op de tekortkomingen van den dichter in zijn wetenschappelijke

onderzoekingen wijst. Welnu, indien dan een „geleerde” op de verdiensten van Nietzsche wijst en zijn geschriften o. a. aan psychologen en geschiedschrijvers van de kultuur ter lezing aanbeveelt, dan heeft hij wel geen recht op de waardeering van hen, die in hem den stylist of den levenskunstenaar eeren, maar hij heeft toch ook geen reden om zich hun blaam te laten welgevalven.

Diepenbrocks geraaktheid berust op het groote misverstand dat ik „de wetenschap” heb gesteld als „Ding an sich”, waaraan de „Erscheinung” Nietzsche moest worden gemeten. Zoo iets is nooit door mij bedoeld en ook nergens gezegd. Wel het tegendeel. Uitdrukkelijk heb ik er op gewezen, dat ik éene zijde in het licht wilde stellen. 1) Ieder heeft het recht, en voor mannen als Diepenbrock schijnt het mij een plicht, om ons andere zijden van het zeer gecompliceerde wezen van den filosoof te laten zien. Ik heb de kentheorie van Nietzsche in haar psychologische ontwikkeling willen uiteenzetten, vooraf, voorzoover het mij tot beter begrip daarvan noodig scheen, een voorloopig beeld van zijn persoonlijkheid geschetst, en daarna enkele aanduidingen gegeven omtrent de beteekenis die hij m. i. voor de kultuur in het algemeen en meer bijzonder voor de wetenschap heeft. Alweer met de bescheiden opmerking dat ik hier veel aan anderen moet overlaten. Diepenbrock nu, mij hoorende spreken over de beteekenis van Nietzsche voor de wetenschap, heeft daaruit de gevolgtrekking gemaakt dat ik zijn geheele beteekenis in „de wetenschap” zoek en aan „de wetenschap” meet. Dit is wel het toppunt van verkeerd begrijpen. Als men mij vraagt wie hooger staat: een staatsman of een veldheer of een musicus of een dichter of een bouwkundige of een geleerde, dan zou ik misschien verlegen zijn met het antwoord, maar zeker niet toegeven aan de in de praktijk zeer gezonde en nuttige menselijke zwakheid, om zich zelf boven alle anderen te plaatsen. Ik heb er geen oogenblik aan gedacht de wetenschap te beschouwen als iets dat af is of het hoogste goed van de menschheid zou zijn. Het is mijn innige overtuiging dat de wetenschap een probleem is, een ideale taak waaraan wij, in den dienst der gemeenschap dagelijks nog hebben te werken.

1) B. v. Rede, blz. 22.

Of er dan buiten de wetenschap iets gevonden wordt, dat geen probleem is? Dit schijnt de overtuiging van den heer Diepenbrock te zijn, een overtuiging die ik eerbiedig. Voor hem is Nietzsche „de onvergelykelijke en eenig-competente rechter over de moderne cultuur geweest, en bovendien een man, die met heroïsme die wancultuur in zich zelf heeft overwonnen.” Waarin, zoo vraag ik, bestaat dit heroïsme, waarmee heeft hij die wancultuur overwonnen? Dat is toch niet zoo gemakkelijk. Diepenbrock stemt met mij in, als ik het negatieve van Nietzsche's leer (als zijn critiek van het Christendom) verwerp, en verklaart dat hij het positieve gedeelte der leer noch begrijpt noch gevoelt. Ik ben het volkomen met mijn recensent eens dat bij Nietzsche de leer niet de hoofdzaak is: hij is veelmeer een kunstenaar dan een denker. Nog eens, dat de kunstenaar Diepenbrock ons den kunstenaar Nietzsche late zien, ik zal er mij in verheugen. Maar hij had, bij deze beschouwing, allerminst reden om vuur te vatten, nu ik over den denker een en ander zeide dat hem niet vereenigbaar scheen met den eerbied dien wij den levenskunstenaar verschuldigd zijn. Wat ik met mijn Rede bedoelde was slechts een zwakke poging om te geven hetgeen Nietzsche zelf van Dr. Fuchs 1) verlangde: een karakterizeering, geen lof- of smaadrede. Als ik van Nietzsche bijzonderheden mededeelde, als dat hij een slecht gezicht had, niet teekenen kon, soms onzuivere beeldspraak neerschreef enz., dan bedoelde ik daarmee niet hem iets te verwijten, maar eenvoudig zijn eigenaardigheid te beschrijven. Diepenbrock mag die uiterlijkheden weinig belangrijk vinden. Het zou wel kunnen zijn dat het diepste van Nietzsche's ziel niet in woorden van den „geleerde” is uit te drukken, maar alleen in de tonen van den musicus of in het symbool van den dichter. Zelf heb ik daarom ten slotte naar Goethe's voorstelling van den dichter Byron als Euphorion-Ikaros gegrepen. Dit in aanmerking genomen, heeft de heer Diepenbrock al weer geen recht om zich over geleerde aanmatiging te beklagen en zich te ergeren aan het onvoldoende van mijn beelding.

1) Br. I. 389 v.

II

Hoewel Diepenbrock in Nietzsche oneindig veel meer ziet dan een „weter”, hij wil het toch ook tegen mij opnemen voor de wetenschappelijke eer van zijn held. Ik wensch in ridderlijkheid voor hem niet onder te doen en geef aan den man der wetenschap zooveel lof als mijn filologisch geweten mij toestaat. Ik erken in Nietzsche het buitengewone van zijn wetenschappelijken aanleg, het scherpzinnige van zijn kritiek, het vernuftige van zijn invallen. Ik erken dat hij zeer goede gedachten had over de antieke metriek, betere dan de gangbare meening van zijn tijd. Ik erken dat er in zijn „Geburt der Tragödie” nieuw leven was, een uit eigen levenservaring gewonnen diepere opvatting van de Grieksche kultuur dan die zijn mede-filologen hadden. Dat is, dunkt mij, geen geringe lof, indien het mij vergund is het woord lof te zijnen opzichte te gebruiken.

Volgens Diepenbrock heeft Nietzsche zijn wetenschappelijk vak als een „meester” beheerscht, anders „zou hij toch niet op zijn 24e jaar, alleen op grond van zijne philologische publicaties tot doctor honoris causa benoemd, en door bemiddeling van Ritschl, de opvolger van Kiessling aan de Baselsche Universiteit zijn geworden.” Het spijt me zeer, maar ik moet bekennen dat ik de kracht van dit bewijs niet gevoel. Voor den eeretitel van „meester” in de wetenschap is er dunkt mij nog iets meer noodig dan een doctoraat en professoraat: zoo hoog als de heer Diepenbrock doet kan ik deze waardigheden onmogelijk schatten.

Volgens Diepenbrock heb ik weinig begrepen van Nietzsche's positie als filoloog tegenover zijn leermeester Ritschl, wanneer ik beweer dat deze hem onderscheid heeft leeren maken tusschen wetenschap en filosofie. Ik houd deze bewering staande en hoop ze nog te steunen. Nietzsche verstond in zijn eersten tijd onder een filosofische behandeling van de wetenschap een weergeven alleen van het groote, belangrijke, wetenswaardige in tegenstelling tot de mikrologische wetenschap, die alles, groot en klein, met dezelfde zorg meent te moeten opnemen. In deze opvatting nu was hij niet alleen door Schopenhauer, maar ook door zijn leermeester Ritschl ingewijd of versterkt.

Hij bewonderde vooral de welsprekendheid van Ritschl, de wijze waarop Ritschl de wetenschap voor hem deed leven, wanneer hij in groote lijnen een overzicht gaf. In vriendschappelijke brieven aan zijn leermeester schreef hij over het gepeuter van vele filologen op een toon die, en terecht, bij Ritschl instemming veronderstelde. Ik weet heel goed wat deze over de „Geburt der Tragödie” heeft geschreven. Maar Diepenbrock weet ook wat Nietzsche zelf over het werk van zijn jeugd heeft geoordeeld: in 1886, 15 jaar na de eerste uitgaaf schreef hij in een voorrede: „Aber das Buch, in dem mein jugendlicher Muth und Argwohn sich damals ausliess — was für ein *unmögliches* Buch musste aus einer so jugendwidrigen Aufgabe erwachsen! Aufgebaut aus lauter vorzeitigen übergrünen Selbsterlebnissen, welche alle hart an der Schwelle des Mittheilbaren lagen, hingestellt auf den Boden der *Kunst* — denn das Problem der Wissenschaft kann nicht auf dem Boden der Wissenschaft erkannt werden —, ein Buch vielleicht für Künstler . . .” Op deze wijze en nog krasser gaat Nietzsche door met zijn „Selbstkritik.” Alleen dit nog: „Sie hätte *singen* sollen, diese „neue Seele” — und nicht reden! Wie schade, dass ich, was ich damals zu sagen hatte, es nicht als Dichter zu sagen wagte: ich hätte es vielleicht gekonnt! Oder mindestens als Philologe.” 1)

Ligt in het laatste niet de erkenning dat in 1872 het ongelijk niet geheel aan de zijde van den ouderen leermeester was? En weet Diepenbrock niet dat, na den eersten schok, de vriendschappelijke verhouding tusschen beiden is hersteld?

Ten onrechte beweert Diepenbrock verder dat ik in de tweede periode van Nietzsche's ontwikkeling te veel nadruk op „het weten” heb gelegd. Ik heb er juist op gewezen dat het verschil met vroeger als een verandering van perspektief is te beschouwen en dat er in deze periode een altijd sterker wordende onderstrooming is van verlangen om het weten in dienst te stellen van een nieuw kultuurideaal. Toch gaat het niet aan het verschil geheel te loochenen. Nadat Nietzsche wegens ziekte bijna een jaar lang verlof had gehad, schreef hij, 1 Juli 1877, aan zijn vriendin Malwina von Meysenbug

1) WW. I, 3—5.

het volgende, dat voor de kennis van zijn toestand nog al belangrijk is: „In Oktober bin ich entschlossen wieder nach Basel zu gehen... Ich halte es nicht aus ohne das Gefühl, *nützlich* zu sein; und die Baseler sind die einzigen Menschen, welche es mich merken lassen, dass ich es bin. Meine sehr problematische Nachdenkerei und Schriftstellerei hat mich bis jetzt immer krank gemacht; so lange ich wirklich *Gelehrter* war, war ich auch gesund; aber da kam die nervenzerrüttende Musik und die metaphysische Philosophie und die Sorge um tausend Dinge, die mich nichts angehen. Also ich will wieder Lehrer sein; — halte ich 's nicht aus, so will ich im Handwerk zu Grunde gehen.” 1)

Kort te voren had hij het volgende geschreven: „Wenn Schopenhauer dem Willen das Primat zuertheilt, und den Intellect hinzukommen lässt, so ist doch das ganze Gemüth so, wie es uns jetzt bekannt ist, nicht mehr zur Demonstration zu benutzen... Bei gewissen Stimmungen meinen wir wohl den Willen abgesondert vom Intellect zu haben, es ist eine Täuschung; sie sind ein Resultat. Jede Regung is intellectual geworden.” 2)

Zoo zou ik uit dezen tijd meer kunnen citeeren, maar ik voeg er dadelijk bij dat naast elk citaat waarin de wetenschap en het intellectueele of wetenschappelijke leven worden verheerlijkt, een ander te plaatsen is dat het tegendeel zegt. Dit is de reden waarom ik van een bovenstroom en een onderstrooming in Nietzsche's bewustzijn heb gesproken.

III

Van de wetenschap kom ik tot de kunst. Hier nu, met name tegenover de muziek, bekruipt mij een gevoel als dat van Diepenbrock tegenover de abstracties van kennisleer en metaphysica. Toch schijnt het mij dat wij beiden in ons oordeel niet zoo veel verschillen. De heer Diepenbrock stemt toe dat Nietzsche zich ten onrechte voor een componist hield, maar meent dat hij een buitengewoon fijn muziekgevoel had en dat

1) Br. III, 2, blz. 550.

2) W. W. XI¹, 38 v.

hij over de muzikale aandoeningen en de psychologie van den toonkunstenaar zeer goede dingen heeft gezegd. Daar ben ik het volkomen mee eens, al heb ik het misschien wat minder duidelijk en wat minder mooi uitgedrukt. Wat echter het duister konflikt tusschen Wagner en Nietzsche betreft, dan zie ik niet in dat Diepenbrock met de enkele bewering dat het „een kwestie van leven en dood” was, de zaak helderder heeft gemaakt. Mijn verwijzing naar de tragiek van Koning Saul duidt toch wel aan dat ik het konflikt niet beschouw „alsof het slechts over een theoretisch inzicht liep, waarmede alleen het verstand gemoeid was”.

Nietzsche is van de bewondering der muziek meer en meer tot vereering van de dichtkunst gekomen. Eerst hield hij met Schopenhauer en Wagner de muziek voor de hoogste kunst en voor de meest onmiddelijke uitdrukking van het leven. Volgens Schopenhauer zijn de andere kunsten afbeelding van de ideeën, maar is de muziek afbeelding van den wil, dus van het wezen der wereld zelf. Muziek is, evenals de ideeën, objektivatie van den wil. In de beeldende kunsten hebben we dus slechts schijn, in de muziek een uitdrukking van het wezen der dingen.

Eigenaardig is het te zien bij Nietzsche's congenialen vriend Erwin Rohde, hoe deze door eigen ervaring Schopenhauer's theorie overwint. Den 27 Sept. 1872 schrijft hij aan Nietzsche: „Namentlich habe ich mich an einer gründlichen Betrachtung der Dresdner Gallerie erquickt. Es ist ein sehr „nachdenkliches” Phänomen, dass eine Betrachtung solcher Bilder der Erscheinung uns solch reines tiefes Vergnügen gewähren kann; das ist freilich eine Lust, und eines der sichersten Zeichen, dass eine so reine Entbindung des Intellects vom Willen, wie Schopenhauer annimmt, eine *Einbildung* ist: woher sonst das bestimmte Gefühl einer reinen zwar, und unvergleichlichen, aber einer *Lust*? „Doch ich fange an zu philosophiren”. 1)

Het genot dat Rohde in de beeldende kunst vond was, wij begrijpen het zonder er hem een verwijt van te maken, aan Nietzsche ontzegd. Deze moest dus Schopenhauer op andere wijze overwinnen, als filosoof, als dichter. Reeds 29 Maart 1871

1) Br. II, 350 v.

schreef hij aan vriend Rohde: „Von der Philologie lebe ich in einer übermüthigen Entfremdung... So lebe ich mich allmählich in mein Philosophenthum hinein und glaube bereits an mich; ja wenn ich noch zum Dichter werden sollte, so bin ich selbst hierauf gefasst. Einen Kompass der Erkenntnis, wozu ich bestimmt sei, besitze ich ganz und gar nicht.” 1)

Nietzsche is woordkunstenaar geworden. Daarom heb ik in mijn Rede enkele opmerkingen over zijn proza-stijl ingevlochten, die ook al weer het misnoegen van den heer Diepenbrock hebben opgewekt. Om een voorbeeld te noemen, alleen voor de twee laatste jaren geeft hij me toe dat het tempo een presto is. Ik kan mij vergissen, maar ik meen het ook al te hooren op vele plaatsen in zijn Dagboek, in brieven, in de „Geburt der Tragödie” en elders. Niet overal. Ik heb reeds in mijn Rede *ouder andere* „Jenseits von Gut und Böse” uitgezonderd. Uit den aard der zaak vindt men het presto het minst in de aforistische werken van de middenperiode. Welk een voorliefde Nietzsche zelf voor het presto had, blijkt uit een plaats in een van zijn kalmste werken, niet uit de laatste twee jaar: „Was sich am schlechtesten aus einer Sprache in die andre übersetzen lässt, ist das *tempo* ihres Stils: als welches im Charakter der Rasse seinen Grund hat... Der Deutsche ist beinahe des Presto in seiner Sprache unfähig: also, wie man billig schliessen darf, auch vieler der ergötzlichsten und verwegensten *nuances* des freien, freigeisterischen Gedankens.” 2)

De heer Diepenbrock schijnt te willen toegeven dat Nietzsche in „biologischen” zin *décadent* was, zonder dat dit in zijn stijl te merken zou zijn. Ik geloof niet dat leven en stijl zoo onafhankelijk van elkaar kunnen gedacht worden. Maar dat daargelaten. Voor het stijlgevoel van den jongen Nietzsche is zeer karakteristiek het volgende uit een brief aan Mevrouw Ritschl, begin Juli 1868: „Böse Menschen könnten sagen, dass das Buch 3) aufgeregt und schlecht geschrieben sei, aber das Buch eines Musikers ist eben nicht das Buch eines Augenmenschen; im Grunde ist es Musik, die zufällig nicht mit Noten, sondern mit Worten geschrieben ist. Ein Maler muss

1) Br. II, 229. 2) WW. VII, 47. 3) Mevr. Ritschl had hem gezonden het werk van Louis Ehlert: Briefe über Musik an eine Freundin.

die peinlichste Empfinding bei diesem Bildertrödel haben, der ohne jede Methode zusammengeschleppt ist. Aber ich habe leider Neigung für das pariser Feuilleton, für Heines Reisebilder u. s. w. und esse ein Ragout lieber als ein Rinderbraten. Was hat es mich für Mühe gekostet, ein wissenschaftliches Gesicht zu machen, um nüchterne Gedankenfolgen mit der nöthigen Dezenz und alla breve niederzuschreiben. Davon weiss Ihr Herr Gemahl... Schliesslich ging es mir wie dem Seemann, der auf dem Lande sich unsicherer fühlt als im bewegten Schiff. Vielleicht finde ich aber einmal einen philologischen Stoff, der sich musikalisch behandeln lässt, und dann werde ich stammeln wie ein Säugling und Bilder häufen, wie ein Barbar, der vor einem antiken Venuskopfe einschläft, und trotz der „blühenden Eile“ der Darstellung — Recht haben“ 1).

Nietzsche heeft later veel, zeer veel beter dingen over stijl gezegd. Indien Diepenbrock op het vele voortreffelijke dat de filosoof over stijl en over de psychologie daarvan heeft geuit, de aandacht wenscht te vestigen, dan zal mij dit zeer aangenaam zijn. Ik erken bovendien dat Nietzsche ook in de praktijk inderdaad iets bereikt heeft, dat hij een eigen stijl met groote verdiensten bezit. Maar waar ik ook hier gaarne op wijs is dit: dat theorie en praktijk niet hetzelfde zijn. Iemand kan een goed begrip van stijl hebben zonder zelf een goeden stijl te schrijven. Nietzsche zegt „Ich bin so gut wie Wagner das Kind dieser Zeit, will sagen ein *décadent*: nur dass ich das begriff, nur dass ich mich dagegen wehrte. Der Philosoph in mir wehrte sich dagegen.“ 2) Ik heb allen eerbied voor dat filosofisch begrijpen en dat verzet. Zelfkennis kan de weg tot verbetering zijn, maar niemand zal ze met de beterschap vereenzelvigen. Daarom wensch ik naast dien eerbied voor het streven ook eenige gezonde waardeering van het bereiken. En daarmee doe ik Nietzsche geen onrecht, daar hij immers zelf nog in 1885 verklaart: Das *Maass* ist uns fremd, gestehen wir es uns; unser Kitzel ist gerade der Kitzel des Unendlichen, Ungemessenen.“ 1)

1) Br. III, 1, blz. 51 v.

2) W. W. VIII, 1.

3) W. W. VII, 179.

Tenzij daartoe gedwongen zal ik niet uitweiden over wat ik het *décadente* vind in den stijl van Nietzsche. In het voorbijgaan wijs ik slechts op de menigte woorden, die hij onderstreept, waardoor, in vele gevallen ten minste, de harmonische werking van het geheel wordt verbroken. En dan op zijn voorliefde voor sommige woorden, b.v. *vornehm*. Toen hij zelf, in 1887, nadacht over de vereischten van een goed boek, stelde hij o.a. dezen regel: „Vermeiden der Worte „*vornehm*“ und überhaupt aller Worte, worin eine Selbst-in-Szene-setzung liegen könnte.” 1) Hij had toen ingezien dat het niet voornaam is voornaam te doen.

Van meer beteekenis dan deze stijlkwestie is de vraag naar Nietzsche's verhouding tot de kunst in 't algemeen. Het is waar dat sommigen het aesthetisch karakter van zijn filosofie overschat hebben. Het is hem om een nieuwe kultuur als overwinning van de tegenwoordige *décadence* te doen, zooals ik op meer dan één plaats in mijn Rede heb gezegd. Maar dat ik de hoofdgedachte van de „Geburt der Tragödie” geheel verkeerd omschreven zou hebben, kan ik Diepenbrock niet toegeven. In den tijd van die „Geburt” leefde Nietzsche geheel in de kunst, en wel in de muziek van Wagner. Het „Vorwort an Richard Wagner” besluit hij aldus: „Diesen Ernsthaften diene zur Belehrung, dass ich von der Kunst als der höchsten Aufgabe und der eigentlich metaphysischen Thätigkeit dieses Lebens im Sinne des Mannes überzeugt bin, dem ich hier, als meinem erhabenen Vorkämpfer auf dieser Bahn, diese Schrift gewidmet haben will.” 2) En 15 jaar later, in zijn zelfkritiek, schrijft hij: „Bereits im Vorwort an Richard Wagner wird die Kunst — und *nicht* die Moral — als die eigentlich *metaphysische* Thätigkeit des Menschen hingestellt; im Buche selbst kehrt der anzügliche Satz mehrfach wieder, dass nur als aesthetisches Phänomen das Dasein der Welt *gerechtfertigt* ist. In der That, das ganze Buch kennt nur einen Künstler-Sinn und — Hintersinn hinter allem Geschehen, — einen „Gott”, wenn man will, aber gewiss nur einen gänzlich unbedenklichen und unmoralischen Künstler-Gott, der

1) W. W. XV, blz. XX.

2) W. W. I, 18.

im Bauen wie im Zerstören, im Guten wie im Schlimmen, seiner gleichen Lust und Selbstherrlichkeit inne werden will, der sich, Welten schaffend, von der *Noth* der Fülle und *Ueberfülle*, vom *Leiden* der in ihm gedrängten Gegensätze löst." 1)

Wat Nietzsche, in de jaren 1870/71 van de kunst verwachtte, ook als verlossing van alle waanwijsheid, blijkt uit verschillende plaatsen in zijn nagelaten werken, waarvan ik er enkele aanhaal. Kunst is hem de „einzige Existenzform . . . Einzige Möglichkeit des Lebens: in der Kunst. Sonst Abwendung vom Leben. Völlige Vernichtung der Illusion ist der Trieb der Wissenschaften: es würde Quietismus folgen, wäre nicht die Kunst." 2)

De kunst is, evenals de religie, een „Mittel gegen den von den Wissenschaften erkannten Wahnmechanismus." 3) In één woord: „Cultur: Herrschaft der *Kunst* über das *Leben*," dat is het grieksche ideaal. Daarom vooral „Heilighaltung von *Sprache* und *Musik*" 4)

Vijf jaar later dacht Nietzsche anders, toen hij schreef: „Eine Kunst, wie sie aus Homer, Sophokles, Theokrit, Calderon, Racine, Goethe *ausströmt*, als *Ueberschuss* einer weisen und harmonischen Lebensführung — das ist das Rechte, nach dem wir endlich greifen lernen, wenn wir selber weiser und harmonischer geworden sind: nicht jene barbarische, wenngleich noch so entzückende Aussprudlung hitziger und bunter Dinge aus einer ungebändigten chaotischen Seele, welche wir früher als Jünglinge unter Kunst verstanden." 5)

IV

Den lezer die mij tot hiertoe gevolgd is ben ik een waar-schuwing schuldig. Met enkele citaten, vooral uit Nietzsche, bewijst men alles en bewijst men niets. Het zijn woorden waarbij men voorzichtig moet bedenken of men geen „Worte über Worte" spreekt. Alleen gedwongen doe ik daaraan mee. Wie, per bladzijde berekend, de meeste vergissingen maakt, de heer Diepenbrock of ik, dat acht ik een vraag van onder-geslacht belang. Ik zal dus thans niet verder op bijzonderheden ingaan, zonder daarmee te willen zeggen dat ik alle hier niet

1) Versuch einer Selbstkritik (1886). 2) W. W. IX, 45v. 3) W.W. IX, 63.
4) W. W. IX, 335 vv. 5) W. W. III, 94.

genoemde aanmerkingen als gegrond erken. Ik wensch tot de hoofdzaak te komen. En dan verklaar ik dat de heer Diepenbrock, die zich voortdurend, more filologorum, aan mijn woorden ergert, den geest en de bedoeling van mijn Rede geheel miskent.

Nietzsche tegenover het lijden, tegenover den bitteren strijd van het leven, ja, dat is wel het hoofdprobleem van zijn geniale persoonlijkheid. Ik heb niet beloofd het te behandelen, maar het toch geen oogenblik uit het oog verloren. Het is een onderwerp van uiterst kieschen aard. Er zijn menschen die een wellust vinden in het met schrille kleuren weergeven van het schrikkelijkste leed. Er zijn anderen die er met een sober gebaar of een zacht woord uiting aan geven. De laatsten noemt men wel eens ongevoelig, maar het zou bij sommigen ook kunnen zijn dat zij dieper voelen en begrijpen dan die eersten.

Nietzsche heeft perioden gehad, waarin hij het lijden zocht, waarin lijden hem een behoefte, zelfkastijding hem een genot was. Hij heeft dan tijden gehad, waarin hij over eigen lijden nadacht en dingen zei die zelfs zijn beste vrienden niet anders dan als Galgenhumor wisten te verklaren. Als ik hem ergens waardeering van het gezonde aktieve en afkeer van het lijden toeschrijf, dan is daarmee vooral de laatste tijd bedoeld, waarin hij tot alle dingen (dus ook tot het lijden) ja zegt, maar waarin hij toch boven alles verheerlijkt wat gezond en krachtig en moedig, i. e. w. levensvol is, waarin hij het ideale tegenbeeld van eigen zwakheid en lijden in den Uebermensch heeft gezien. Daarmee nu geloof ik de tragiek van zijn leven niet te miskennen.

Wat wil de heer Diepenbrock?

Ziehier zijn woorden aan het slot van zijn artikel:

„... wanneer zich voor den spreker de moeilijke keus voordoed tusschen Nietzsche en den door dezen gebrandmerkten „Bildungsphilister” te kiezen, dan ware het zoo schoon geweest, indien hij den Bildungsphilister zijn compliment *niet* had gemaakt. Hiervoor was het reeds genoeg, indien de heer De Boer, al ware het ook slechts eenmaal met één enkel woord had gewaagd van de schoone tragiek in het leven van Nietzsche, wien de Satan der moderne wancultuur de schatten der aarde toonde als hij neerviel en hem aanbad, en die niet neer is gevallen en niet heeft aanbeden.”

Wat mij zelf betreft, zeg ik daarop alleen dit. Den Bil-

dungsphilister bewijs ik de burgerlijke beleefdheid en meer niets. Maar dezelfde Nietzsche die den „Bildungsphilister” karakteriseerde en met zijn genialen spot vervolgde, heeft ook het woord van den „Bildungseinsiedler” gevonden. Welnu, de eigenschap die de filosoof in dezen „Einsiedler” eischt, geloof ik niet in die mate te bezitten dat ik het recht zou hebben mij op een hoogte te plaatsen, waar men den dienst eener gemeenschap, welke dan ook, versmaadt.

En wat verder Nietzsche aangaat, dan vind ik de laatst aangehaalde plaats Diepenbrock onwaardig. In verband met andere uitdrukkingen is het mij onmogelijk die „schatten der aarde” symbolisch of in een anderen dan den eigenlijken zin te verstaan. Daarmee nu wordt aan Nietzsche een onrecht gedaan, dat ik zelfs bij vijanden van zijn persoon of leer niet heb durven onderstellen. Niet alleen is het mij een raadsel, wat hiermede in het leven van den filosoof bedoeld kan zijn, maar, wat alles afdoet, het afwijzen van de schatten der aarde zou hem geen tragischen zielestrijd hebben gekost. Nooit ofte nimmer heeft hij geld of een lucratief ambt of zingenot gezocht, maar zijn ideaal was het te leven in dienst van een hogere kultuur, van de nieuwe menschheid der toekomst. Hoe er in zijn leven, wat de verachting van aardse schatten betreft, een schoone tragiek kan liggen, is mij dus volstrekt onbegrijpelijk. In dit opzicht zijn de reinheid van zijn karakter en de zuiverheid van zijn bedoelingen hoog boven alle verdenking verheven.

Maar er is een veel dieper tragiek, een bittere zielestrijd in zijn leven, waarop ik niet nagelaten heb de aandacht te vestigen. Bitter is geweest zijn inwendige strijd met de geestelijke machten van het verleden, met de grootste geesten van zijn tijd, met eigen wil en hooge eerzucht; tragisch het konflikt tusschen zijn individualiteit en den trek naar gemeenschapsleven, tusschen de begeerte om elk oogenblik voluit te genieten en de behoefte aan een levensstijl van algemeen-menschelijke kultuur. Voor wie dezen strijd kent zijn al de door Satan aangeboden schatten geen vraag van leven en dood. Om leven en dood gaat het namelijk niet bij de verzoeking in de woestijn, maar wel bij de zieleworsteling in den somberen hof van Gethsemane.

EEN NACHTMERRIE IN ARTI

DOOR

ALEX. GUTTELING.

Dezer dagen, omstreeks elf uur 's morgens, kwam een student, die van een gerekte fuif naar huis ging, langs Arti en zag de blauw-en-witte vlag stilhangen in den winternevel. Door een dubbelen nevel zag hij het, want zijn tred was niet bepaald vast en zijn blik niet bepaald helder meer, en uit deze beide omstandigheden: dat hij student, en dat hij aangeschoten was, is het te verklaren dat hij plotseling meer behoefte gevoelde aan Deutsche schilderkunst dan aan gemarineerde haring — iets waaraan hij wel kort tevoren met innig begeeren gedacht had. Hij duwde de deur open en laveerde de trappen op, kocht een entree-biljet en liep de eerste zaal in. Links afslaand, kwam hij in een lange hooge ruimte, maar de warmte en de wilde warreling van affiches-achtige kleuren brachten hem van zijn stuk. Een geweldige slaaplust trok hem neer, niet op, maar onder een van de lange pluche zitbanken die in het midden stonden. Hij kon het onopgemerkt doen, want de zaal was leeg.

Bestond er een vaag bewustzijn bij hem, dat, indien hij óp de bank ging liggen, zijn rust van korten duur zou zijn? Wie bepaalt de gedachten van wie boven zijn wijn is! In elk geval was de plaats goed gekozen, want den geheelen dag sliep hij er, achter de laag-neerhangende franje-gordijnen, ongestoord, hetzij doordat niemand kwam kijken, afgeschrikt door de hooge entree, hetzij doordat de kijkers volkomen ge-absorbeerd werden door het schoone dat hun te zien werd gegeven, hetzij eindelijk doordat het zoo vol was, dat men

meer aandacht moest wijden aan schoenen en slapen dan aan mogelijke verdachte snurk-geluiden van uit de diepte. In elk geval, het werd middag en het publiek verdween of kon niet meer komen; het werd avond en de geruchten van jolige Arti-leden klonken op door de plafonds — tot alles stil werd en de portier zelf naar huis ging, na de voordeur te hebben afgedraaid.

Toen was de student de eenige levende ziel in het gebouw, en ontwaakte hij.

Door de franjes scheen een vreemd, valsch-blauwachtig licht en hij hoorde een paar beestachtig-grove mannenstemmen, die radder Keltisch praatten dan hij op college. Zijn nieuwsgierigheid: wat daar te doen zou wezen, overwon zijn verbazing om de eigenaardigheid van zijn bed. Hij gluurde en gluurde, en onderscheidde eindelijk in een donker rotsenlandschap drie gestalten: een witte vrouw, naakt, met roode haren en een mannegezicht, het magere lijf van een substantie die het midden scheen te houden tusschen marmer en kaarsvet; en twee schonkige mannen met aapachtige bakkessen, wier woordenwisseling juist overging in een gevecht op leven en dood — om de mooie vrouw zeker, die zich van de zaak weinig aantrok en kalm afwachtte wie den strijd en haar winnen zou.

De student, die niet bang was, sprong te voorschijn en riep in het Keltisch (zij het ook in een meer professoraal dialect): „Laat mij scheidsrechter zijn. Jullie vecht je dood om een wijf dat niks om je geeft, anders zou ze wel partij kiezen!” De mannen waren minder verbaasd dan men wellicht denken zou: aangekleede menschen hadden ze den laatsten tijd veel gezien. Zij vonden den raad verstandig, vooral toen zij in de zee, die niet ver was, plotseling allerlei dartele vrouwe-gedaanten door elkaar zagen duikelen: daar moest het vrijen meer vermaak brengen en was er keus genoeg om hersens-inslaan te vermijden. Zij holden er heen en leerden gauw op triton-horens te blazen. Maar de roodharige vrouw verkoos andere horens. Zij liep naar een rots waarop een faun met rossige bokspooten zat te fluiten, en bij een bron zat ze neer. De student keek door een boschje en zag, dat zij nu een rose-doorschijnig kleed droeg, dat spiegelde in het donkerblauwe water.

Zij smeekte den boschgod, die eindelijk zijn fluit wegborg, haar op den hals nam en met wilde sprongen de rotsen afrende, beken en watervallen over, zoodat het gewaad wegfladderde en de vrouw alleen haar vlamrende wild-waaiende haren behield. Zij verdwenen achter een klip.

Toen zwierf de student langen tijd door wonderlijke landschappen. Er waren stilstaande watervallen, breed en laag als omgekeerde schotels, vreemd-kleurige bergen en boomen, en hier en daar zat in het gras een heer of dame met een hond, weinig fantastisch, maar zoo stil en stijf dat hij ze voor opgezet hield. Hij hield nergens stil, voelende dat er nog groote dingen op komst waren. Weer naderde hij de zee, zeepsopgroen met gore schuimlijnen. Wat was dat nu? Zat daar niet boven het water, op een rotspunt, zijn roodharige vriendin, nu luchtig bedekt met een naar 't scheen uit gesponnen geronnen bloed geweven sluiertje? Maar naast haar... brrr, wat een spookgedierte! Was de Keltische Audromeda geworden, was dit de draak, en zou hij haar Perseus zijn? De draak was metaalblauw, met een staart als een kanonloop, of als een telegraafkabel die in de zee verdween, zijn lijf was zwaar gepantserd en de kop leek die van een reuzeninsect, met lange voelhorens en uitpuilende oogen.

„Je moet mij verlossen” zei de vrouw in zuiver Hollandsch, „ja, kijk maar verbaasd, ik kan jullie taaltje ook wel; ik ben hier in allerlei vormen aanwezig en de menschen verdringen zich om naar me te kijken. Dan hoor ik zooveel dat ik zoodom moest wezen als deze lobbes hier, die alleen maar Duitsch brabbelt, als ik het nog niet geleerd had. Die faun, je weet wel, was een smeerlap. hij heeft me verkocht aan dit lievertje. Maar als je nu recht tegenover hem gaat staan — en niet bang wezen voor zijn voelsprietten, die doen net zooveel kwaad als kattesnorren — en je twee vingers uitspreidt als een zwaluwstaart, en op zijn beide oogen mikt, dan wordt hij bang en verandert zich in den Minotaurus. Dan ben ik Ariadne, en jij Theseus. Je krijgt dan een klosje rood garen van me, dat hoort er zoo bij, en een koevoet, dan kun je hem doodslaan.”

Perseus deed alzoo. De draak werd een reusachtige stier met een mannenlijf en -kop, heel akelig, met een Assyrischen baard, een halsketting en horentjes, net als de faun. En alles

veranderde mee: Perseus werd een naakte Theseus, met klos en koevoet; het tooneel een ronde zaal, en Ariadne was niet alleen maar te midden van honderd jammerende meisjes, in kanten strooken: slachtoffers van het monsterdier.

Theseus duwde de twee vingers, die hij nog altijd uitgespreid hield, in de oogen van den stier, en gaf hem meteen een flinken slag op het hoofd. Daarmee was de betoovering verbroken; lijf en kop krompen samen tot een gewonen koeiensnuit, die zich vreedzaam naar den in een wei veranderenden marmervloer boog om te gaan grazen. De dames omfladderden in hun kanten Theseus die gelukkig ineens weer student was, d. w. z. zijn kleeren aan had. Er werden paarden gebracht en het heele gezelschap begon een *steeple-chase*: dat werd een gesprong en gegaloppeer met stijve pooten, dat er zeker weer wat tooverij in het spel was, anders hadden er enkelen den hals moeten breken.

Eensklaps holde de stoet een Russisch dorp binnen. Boeren met pelsmutsen vloeekten en zweepten de paarden voor hun hotsende wagens. „Nu wordt het ordinair” vonden de dames, en daarom steeg men af bij een Café. Daarbinnen was al de goedkoope pracht van houterig-geschilderde vogels, bloemen en vruchten, ook wel van hammen en bierpotten, die men in een restaurant verwachten kan — al was het voor een Russisch dorp heel mooi. De student had zin in wat eten, al was het maar de verkeerdelijk-versmadede haring, maar daar kwam niets van.

De dames schikten zich nu in een kring om den eenigen man, die haar afwisselende kleederdracht ging bestudeeren, want de eenvormige kanten japonnen waren vervangen op allerlei, fatsoenlijke en onfatsoenlijke, manieren. Er was een Spaansche schoone met gitzwart haar en smachtende oogen, een soort winkeljuffouw met paarsen rok, die met sierlijke gebaren een sigaret opstak, een interessant meisje met licht knevel-begin, die van het sigaretten-dóosje weggelopen leek, terwijl de ontbloote schouders en was-achtige boezems niet zeldzaam waren. De Keltische Andromeda-Ariadne evenwel was tot haar oorspronkelijk costuum teruggekeerd. Toen de student, duizelig van alles, frissche lucht ging zoeken, vergezelde zij hem, en door den van onder met rozenguirlanden versierden, door gordijnen in drieën verdeelden uitgang traden

zij op den groenen heuvel onder den blauw-wit-grijs-vlekkerigen hemel. Daar zat zij neer, de naakte schoone, en hij hurkte achter haar in zijn zwarten jas en in vervoering om zooveel gedeeld leed kuste hij haar op den schouder.

Rrrroef! — daar beschreven twee stukken van het idyllische landschap een boog en klaptten dicht over het derde. Het paar zat gevangen, en niet heel ruim! Het spijt mij, dat een gaping in het verhaal hier nu onvermijdelijk is, maar door een op die wijze samengestelde kooi kan ik evenmin heen-kijken als door een gesloten drieluik. Gelukkig, dat spoedig daarna de student en zijn schoone weer zichtbaar worden. Mevrouw ligt in zwierig avondtoilet op een sofa, maar de voorliefde voor het naakt is nog zichtbaar in de primitieve wijze waarop haar twee zootjes zijn aangekleed. Papa — stiefpapa waarschijnlijk, ofschoon ik niet weet of een der Kelten, de faun, de draak of de Minotaurus de heusche vader was — zien wij schimachtig in het verdonkerend spiegelglas opduiken, alsof hij er niet bij hoort. Zou de verhouding te wenschen overlaten? Geen wonder.

De student, zullen wij maar weer zeggen, nam zijn hoed en zocht wijzer gezelschap. Hij trad in een vergaderzaal waar op hooge leunstoelen langs de wanden allerlei beroemdheden troonden: Gladstone en Moltke herkende hij. Maar hoe ijzig star, kil en hard stonden die versteende of uit hout gesneden, in leer geperste trekken, onnatuurlijk geel en bruin, als verdorde eikeblaren.

Zij verroerden zich niet; het leken wel schilderijen, zij moesten levend zijn, maar het waren als opgezette lijken: een gezelschap honderdmaal griezeliqer dan een wassenbeeldenspel. En ginds, in dien hoek, was dat niet de vrouw, herrezen als vaal-kleurig spooksel met visschenoogen en een paddensnuit?

De student vluchtte, in doodsangst. Hij zag een deur, *de* deur, en geen schijnbeeld. Daar dicht bij stond een meisje, dat er niet al te afstootelijk uitzag, maar dat wanhopige pogingen deed om een groenen mantel aan te trekken. 't Was of zij daar al jaren gestaan had en nooit verder kwam. „Zal ik u even helpen,” vroeg hij, „maar ga dan wat voor me staan, dat ik ongemerkt uit de deur kan sluipen” want hij was bang dat Gladstone hem zou biologeeren of dat Moltke

een Pruisisch soldaat zou zenden om hem vast te houden.

En hij hielp de dame, zij ging voor hem staan en hij wipte naar buiten. Een rinkelende slag — en hij stond in een sehemerdonker portaal. Nog waren er omhoog vage gedaanten te zien, maar ze bleven in hun lijsten en dus holde de student de trappen af, vond de deur gesloten en zocht verlossing in de societeitszaal waar hij doodmoe op een stoel viel.

De morgen lichtte bleek door de hoge vensters en terwijl er een kajmte en koelte op hem viel begon hij de innigheid van dat echte licht te genieten.

Vlak voor hem hing een groot schilderij, en ofschoon de figuren zich niet bewogen en hij heel goed wist dat hij in een zaal op een stoel zat, drong de werkelijkheid van het daar afgebeelde diep in zijn ziel. Het was een gracht met oude huisjes aan den overkant, en een span paarden zeulde er een wagen door de vochtig-vuile dooisnieuw. Een rustige, vriendelijke droom, als van een wien in zijn slaap, ver van het vaderland, het liefelijke beeld van zijn geboortestad wordt voorgetooverd. En zijn lippen fluisterden in groote ontroering: „welk een zaligheid, uit die ziellooze spookwereld van monsterachtige fantasie in de zilvergrijze tinten en warme kleuren van ons lieve Holland te komen, waar de kunstenaars de Natuur zien en kennen, beminnen en verheerlijken.” Toen stond hij op, want hij hoorde een sleutel knarsen. Kalm ging hij naar de voordeur, en toen de portier binnentrad ging hij hem snel voorbij. De arme man schrok: daecht hij dat een portret uit de bovenzalen op den loop ging? Dat zou een schade zijn geweest voor de kunst en den schilder, voor Arti en den portier. Neen, de man was nuechter: hij vond het waarsehijnlijk, dat het een introducé was, den vorigen avond onder tafel gegleden en door het gezelschap vergeten.

Maar de student ging snel den hoek om en voelde met blijdschap den frissen wind op zijn wangen. Hij was als een, die een toren beklommen heeft: duistere spelonken door, langs tralies waar vleermuizen lijken te hangen en spinnen in hun webben gekraald zitten, en die op den top den hevigen wind moet weerstaan met de voeten wijd uit elkaar, maar die blij is om de frisehte en de wijd-opene wereld.

DE NEDERLAAG DER DUITSCHE SOCIAAL-DEMOKRATIE

DOOR

IS. P. DE VOOYS.

De sociaal-democratie heeft een nederlaag geleden. Dit is zoozeer het voornaamste der jongste Duitse verkiezingen, dat de kwestie waarvoor de Rijksdag ontbonden werd, alsook de overwinning van het centrum daarbij vergeten wordt. En terecht, want deze nederlaag der sociaal-democratie is een gebeurtenis van grooter beteekenis, dan de kredietweigering voor de West-Afrikaansche kolonie, of het machtsgekonkel der centrummannen. In plaats van tien zetels te winnen, zooals Singer en Bebel voorspeld hadden, verloor de sociaal-democratie er 35 van de 79. De periodieke, steeds onverwacht groote aangroei van het „roode” Duitse kiezerscorps, was een verschijnsel dat de aandacht van de geheele beschaafde wereld tot zich trok, en dat natuurlijk in het land zelf groote spanning veroorzaakte. Dit is nu het gewicht van den uitslag dezer jongste verkiezing, dat er duidelijk een kentering is gekomen.

Naar feiten en cijfers te oordeelen en in nuchtere beschouwing is de nederlaag zoo groot niet. Het aantal roode stemmen steeg vergeleken bij 1903 met 248.197, 1) en het percentage van het totaal der kiesgerechtigden steeg nog zelfs een kleinigheid.

Dat bijna een vierde deel van hen sociaal-demokratisch stemde wijst nog op een groote macht. En bij den weinigen invloed die hun Rijksdagleden op den gang van zaken konden

1) Van de 11.262.574 kiesgerechtigden stemden 3.258.968 sociaal-demokratisch.

uitoefenen, doet het er weinig toe of 44 dan wel 79 personen hun meening kunnen zeggen en hun kritiek aan 't woord brengen. Toch is er een nederlaag geleden, en een die zich lang zal doen gevoelen, en die ook voor de partij groote gevolgen moet hebben.

Dit blijkt het best uit den indruk, die zoowel bij de winners als bij de overwonnenen teweeggebracht werd. Onmiddellijk is gevoeld dat een zware en rake slag is gegeven en ontvangen. Dit psychologisch moment toont aan dat er groote onzekerheid in de geesten heerschte. Hoezeer ook door de z.g. „nationale” partijen met nadruk op de slechte kansen der sociaal-demokratie was geweest, hoezeer ook door de voormannen met schijnbare zelfbewustheid nieuwe overwinningen der sociaal-demokratie voorspeld zijn, in wezen was er weerzijds een gespannen verwachting. Wat zou het worden? Alle vorige verkiezingen hadden steeds weer een grooten sprong vooruit van den socialistischen geest onder het volk doen zien, zoodat ieder zich *moest* afvragen wat er gebeuren ging, als dit zoo bleef voortgaan. Booze reactionnaire plannen van kiesrecht-inkrimping en uitzonderingswetten gingen niet alleen hun stillen gang door de bezorgde hoofden der regeerders, maar hingen al in de lucht en brachten een drukkende atmosfeer. Daarentegen werden bij de „Umstürzler” fantasiën wakker van een eindelijke beslissing en werd gezonnen op doelmatige wapenen van verweer en aanval. Wat zou nu gebeuren? Vandaar groote spanning, toen de verkiezing plotseling ging geschieden, groote spanning, hoezeer ook verborgen achter opgewarmde belangstelling voor een zoo kleine kwestie als die der koloniën en voor betrekkelijk onbeduidend achterbaksch politiek gekonkel. Maar naast spanning ook onzekerheid. Niemand wist met eenige juistheid te zeggen wat de stemming onder het volk was.

De verkiezingsuitslag hief nu opeens en de onzekerheid en de spanning op. De sociaal-demokratie bleef ongeveer de macht die zij was, maar de geheimzinnige, de geesten spannende betoovering van haar werking op een naaste toekomst was weg. En weg was ook de noodzaak om te overleggen wat te doen stond, onderdrukking eenerzijds, opstand daartegenover. Het behoeft niet te verwonderen, indien dan ook na deze verkiezing de geesten zich eenige rust zullen geven.

Er valt voorloopig niet veel te bespiegelen of plannen te maken. Ten minste voor Duitschland.

Voor hen echter, die in de sociaal-demokratie niet uitsluitend de Duitse politiek zien, maar voor alles een maatschappelijk verschijnsel, komt noodzakelijk de vraag op, om welke redenen zoo'n nederlaag werd geleden. De Duitse sociaal-demokratie toch gold lang als een model. Haar leer was de zuiverste, haar taktiek het meest overlegd en principieel, en bewijs daarvoor was haar succes. Nu dat succes twijfelachtig geworden is, moet van zelf gevraagd worden of die leer en taktiek dan wel zoo goed zijn, en of deze ook mede schuld kunnen hebben aan de waargenomen kentering van haar invloed. Met die vragen wordt doorgedrongen tot in de kern, het wezen der sociaal-demokratie zelf. Daarom zijn zij belangrijk. Daarom ook is het goed ze onder den eersten indruk der gebeurtenis te bespreken.

* * *

De redenen die voor de nederlaag der sociaal-demokratie kunnen worden aangegeven zijn tweeerlei. Allereerst van tijdelijken politieken aard, en daarom van ondergeschikte beteekenis. Daarnaast echter van meer algemeen karakter, omdat het optreden der partij zelf oorzaak kan zijn van haar verzwakking.

De politieke oorzaken dienen eerst besproken. Was toch de invloed daarvan overwegend, zoo zou het overbodig zijn verder te onderzoeken.

Dat bij de jongste verkiezingen de van boven af geleide en met haat tegen het Centrum tot anti-clericalisme aangewakkerde agitatie, die tegelijkertijd met ongekende betuigingen van liefde het liberalisme volledig wakker schudde, een ongevoon groot aantal kiezers aan de stembus bracht, is ontegenzeggelijk de oorzaak voor het verlies van verschillende sociaal-demokratische zetels. Onverklaard laat het echter den afval van vele roode kiezers in tal van districten, b.v. in Saksen, Wurtemberg, Breslau enz. Onverklaard laat het den evenredig kleineren aanwas van stemmen elders.

Dat er ook op de kiezers, geneigd tot — en deels al ge-

woon aan — het stemmen op een sociaal-demokraat invloeden werkten die hen tot afval brachten, staat evenzeer buiten twijfel. Vooraan staat als negatieve agens de lust om het gehate Centrum een lesje te geven tot meer bescheidenheid, en het een nederlaag te bezorgen. Doordat de sociaal-demokraten de politieke gebeurtenissen niet beheerschten, zagen zij zich in een misschien onvrijwillig bondgenootschap met dat centrum gebracht. Rood stemmen beteekende in zekeren zin tegen den vijand van het centrum ingaan, dus den centrum-overmoed begunstigen. Daarnaast staat echter een positieve invloed om de kiezers te bewegen een regeeringscandidaat boven den rooden oppositieman te verkiezen. Centrum en sociaal-demokratie hadden steeds met groot succes koloniale schandalen onthuld. Met zooveel succes dat de regeering ten slotte genoodzaakt was door den „nieuwen man” Dernburg een groote schoonmaak te doen houden. Die was beloofd en op zoo'n wijze, met zooveel energie en zelfbewustheid, dat het publiek vertrouwen begon te krijgen. Dit vertrouwen werd nu door centrum en sociaaldemokratie ontzegd; door het eerste om redenen, die algemeen ontstemming wekten en Dernburg een heldenglorie verleenden. Door de sociaal-demokraten omdat zij *altijd* tegen koloniale uitgaven stemden. Daarbij verzuimden zij echter hunne oppositie te versterken, door tegenover den vagen goeden wil der regeering een vast plan van practische beteekenis te stellen. Zij konden dat niet, omdat zij tegenover koloniën slechts negatieve beginselen hebben.

Onder deze omstandigheden moest Dernburg populair zijn, als de „sterke man”, de Bismarcktype, terwijl de sociaal-demokraten daartegenover wel kritiek, maar geen geestdrift konden stellen.

Hiermede is de rij der politieke oorzaken voor de nederlaag afgelopen. Die oorzaken zijn gering van beteekenis en zeer tijdelijk. Dat zij op 25 Januari overwegend zouden geweest zijn, indien de sociaal-demokratie — zooals steeds haar kracht was — tegenover deze invloeden groote maatschappelijke vooruitzichten had kunnen openen, is niet aantenemen. Ook zouden die oorzaken niet overwegend hebben kunnen zijn, indien de kritiek der sociaal-demokraten de kiezers even sterk

als vroeger had doordrongen van de onhoudbaarheid der maatschappelijke en politieke verhoudingen. Want de belangen die hiermee gemoeid zijn leven veel directer in het volk, als de onpopulaire Herrero-oorlog of de relletjes van hooge heeren.

Te meer daar er reden tot kritiek te over was. De vleeschnood allereerst, de stilstand der sociale wetgeving, de bevoorrechtiging der agrariërs, de bij geluk afgeweerde Marokko-oorlog, het persoonlijk regiment, en zóoveel meer dat dit zelfs vóór de Rijksdagontbinding de liberalen aan hun verleden van 1848 had herinnerd.

Dat zulke kleine politieke invloeden als de genoemden, een groot aantal kiezers van de sociaal-demokratie deden afvallen of afhielden, is alleen verklaarbaar hierdoor, dat het vertrouwen op de kracht der sociaal-demokratie is afgenomen. Wat is daarvan de oorzaak?

* * *

Zou de onophoudelijke ruzie tusschen de partijleiders' het onheusche en op schandalen beluste gekrakeel der laatste twee jaar, de „verfkracht” der sociaal-demokratie verzwakt hebben? Zou alleen reeds de liberaler houding van den nieuwen Saksischen ministerpresident en een heele kleine kiesrecht-vrijzinnigheid in Wurtemberg den revolutionnairen gloed hebben doen slinken? Dat zijn de twee voornaamste verklaringen, die liberale tegenstanders wisten te ontdekken. Maar deze verklaringen zijn zoo geheel en al van den uiterlijken kant, dat ze geen antwoord op onze vragen geven. Want zij stellen de vraag niet eens goed. Nuchter bezien is de nederlaag der sociaal-demokraten zoo groot niet. In 't algemeen beschouwd is de partij niet verzwakt maar op haar oude kracht gebleven. De overwinning waarover zelfs de keizer en de Saksische koning zich openlijk verheugden, is dan ook volstrekt geen waarborg voor de toekomst, alsof nu voor goed de sociaal-demokratie van de baan was. De nederlaag die geleden werd is niet door cijfers van stemmen en zetels aan te duiden. Zij heeft deze groote beteekenis, dat gebleken is hoe de sociaal-demokratie iets verloren heeft dat zij tot nu toe op alle andere partijen voor had. Zij had n.l. niet alleen eigenschappen voor de po-

litiek van den dag, zij wekte de overtuiging dat zij de toekomst beheerschte. Daardoor werd zij in behoudende kringen zoo gevreesd. Maar daardoor ook was zij de steun voor alles wat naar groote verandering verlangde.

Die toekomstkracht heeft de sociaal-demokratie verloren. Zij is nu de gelijkwaardige geworden van andere politieke partijen. Zal zij een toekomst hebben, zal zij vertrouwen op die toekomst willen wekken dan kan zij dat niet langer doen door de geheimzinnige toekomst-suggestie, maar zal zij het moeten doen door haar daden.

Dat dit zoo is, bleek bij de jongste verkiezing en dat het bleek was de nederlaag. Maar om te kunnen blijken moest ook inderdaad de wondere bekoring van de sociaal-demokratie geweken zijn. De tegenstanders wisten niet dat het gebeurd was; zij hoopten het wel, maar dat hadden zij altijd al gedaan en gewoonlijk zonder resultaat. Maar bij de sociaal-democraten zelf moet het wel gevoeld zijn, vandaar hun onzekerheid, zoowel vóór de crisis, als tijdens de verkiezingen.

Dat de toekomstkracht der sociaal-demokratie weggeblazen zou zijn door het teere zuchtje der Saksische en Wurtemburgsche vrijzinnigheidsplannen, is geheel onaannemelijk. Wanneer dat zuchtje iets heeft gedaan, dan is het omdat de roode kracht weg was.

Ook kan het verdacht maken en twisten der sociaal-democraten niet de oorzaak zijn van het verlies hunner tooverkracht. Hier wordt een gevolg voor de oorzaak genomen. Juist door dat verlies, door de onzekerheid die het deed ontstaan, kwam er oneenigheid. De een gaf den ander de schuld van de malaise, van misgrepen, en spoedig knetterden overal de twistvuren, waarbij de „volkstoornis” zonder gevaar van majesteitschennis beoefend kon worden.

Neen, als het waar is, dat de sociaal-demokratie haar nimbus van toekomstkracht verloren heeft, — en het ophouden van den „jongen-reus-groei,” is er het sprekendst bewijs van — dan liggen de oorzaken dieper dan in de uiterlijke verschijnselen. Niet hoe de tegenstanders der sociaal-demokratie zich houden, liberaal of reactionnair, niet ook hoe zij zelf zich *gedraagt*, maar hoe zij in haar wezen *is*, vermag alleen de nederlaag te verklaren.

Evenmin als de „nationale” partijen het centrum konden verslaan, evenmin hadden zij het de sociaal-demokratie gekund, indien deze haar vroegere innerlijk zelf gelijk was gebleven. Zij was echter een andere. De nederlaag is niet veroorzaakt door de vijanden, maar door haar zelf.

Hoe toch verloor de sociaal-demokratie haar vermogen om het vertrouwen te wekken dat zij de toekomst beheerschte? Voor dat nagegaan kan worden moet duidelijk zijn, waarin dat vermogen bestond en hoe het ontstaan was.

* * *

De sterkte der Duitsche sociaal-demokratie was haar Marxistische leer. Dit is al te bekend om nog nader betoogd te worden. Die leer was niet van het heden maar van de toekomst, en dat niet door utopistische vooruitzichten, doch door wetenschappelijke voorspelling. De economische kennis der tegenwoordige maatschappelijke verhoudingen bewees hoe, en dat, het kapitalisme moest ondergaan in den strijd tegen de vereenigde arbeiders. De politiek was de ideële weerspiegeling van dit overgangsproces, zoodat achter die politiek steeds met wetenschappelijke stelligheid de onwrikbaar economische natuurmacht haar werk verrichtte.

Dit Marxisme vond in Deutschland ingang; van daar dat de sociaal-demokratie zich zelf bij haar politiek optreden gesteund dacht door die machtige, alles beheerschende economische tendenzen, die tegelijkertijd haar tegenstanders den grond onder de voeten weggroeven, zoodat deze of moesten zweven in leege ideologiën, als de liberalen, of zich handhaven door brute verouderde machten als de conservatieven.

Zoolang dit vertrouwen ongeschokt bleef, voelde zich de sociaal-demokratie de eenige macht, die groeien kon en groeien moest. En dat geloof in zichzelf imponeerde ook tegenstanders, zoolang de verkiezingsfeiten de leer schenen te bevestigen.

Deze bevestiging ontstond langzamerhand. Niet een enkele verkiezing, maar de achtereenvolgende reeks stemmingen leverden pas het volledige bewijsmateriaal. En dit werd verkregen door een vaste politieke tactiek; de „oude beproefde” zou die spoedig heeten.

Die tactiek had haar gronden in de Marxistische leer. De wetenschappelijk economische overtuiging van den kapitalistischen ondergang deed inzien dat de geweldadige revolutie doelloos was, zoolang niet de productie-verhoudingen een ontwikkeling hadden gekregen, die den overgang tot het socialisme mogelijk en noodig maakten. Als het zoover was moest de vereenigde macht der arbeiders den slag slaan. En om dit te doen moesten zij den staat veroveren. Het stembiljet was daartoe, en ook voornamelijk daartoe, het middel. Den staat veroveren was allereerst in het parlement doordringen en dit beheerschen. Op die wijze werd de tactiek, als in hoofdzaak door dit pogen gekenmerkt: parlementair. Als gevolg moest een gedragslijn vastgesteld worden voor het optreden èn bij de verkiezingen, èn in 't parlement.

Die gedragslijn moest natuurlijk in haar verloop historisch zijn, d.w.z. voor verschillende tijden en tijdskwestie's kunnen gelden.

Daar nu de historische leer van 't Marxisme die van den klassenstrijd is, was de houding èn bij de verkiezingen èn in 't parlement aan te geven door dit eene woord: isolatie.

De sociaal-demokraten moesten steeds alleen staan en steeds tegenover alle anderen. Ook deze tot in overdreven exclusivisme strak volgehouden tactiek droeg er toe bij in hun politiek iets anders, iets principieelers en beters te doen zien dan in elke andere.

Daardoor toch kon steeds een scherpe en zuivere kritiek uitgeoefend worden op alles wat verkeerd was, hoe hoog ook de persoon die het betrof, hoe uitgebreid en ingeworteld het kwaad dat aangetast werd. Aan geen beloften of bondgenootschap vastgeklonken, waren de sociaal-demokraten de echte mannen van het vrije woord. En niet het minst door hun bevoorrechte positie van hoogrechterschap over alles en allen, meest met bekwaamheid, redenaarstalent en rechtschape belangeloosheid van den persoon uitgeoefend ten aanhoore van 't geheele volk, verwierven zij zich uitgebreide belangstelling en sympathie.

Dat zij deze voor hun doel wisten te gebruiken bewezen zij door hun partij-organisatie. Onder de socialistenwet waren de geheime maar hechte grondslagen daarvoor gelegd. De

dwang van boven dwong niet alleen tot geheime actie, maar ook tot onderling vertrouwen, toewijding en degelijk werk. De propaganda in de pers, in brochures, in boeken, in cursussen werkte vlijtig en grondig. Zoo was de sociaal-demokratische partij door haar wetenschappelijken zin, haar zelfbewuste kracht, haar eenvoudige tactiek, haar toewijding en geestdrift een voorbeeld van sterk innerlijk leven. Haar te zien werken, en daarna haar succes waartenemen, moest vertrouwen wekken. Hoe kon dit betrekkelijk vlug verloren gaan?

* * *

Ofschoon de Marxistische leer zuiver economisch, materialistisch economisch, was, mag niet voorbijgezien dat de sterkte der sociaal-democratie bestond in een toekomst-vertrouwen. Dit nu berustte niet op economische feiten, maar op conclusie's uit de generaliseering der feiten. Ook al noemt men die conclusie's wetenschap, ook al kent men die wetenschap naar de gewoonten van de eerste 19e eeuw-helft zekerheid toe, toch zijn die conclusie's denkbeelden. Door denkbeelden heeft de sociaal-demokratische politiek haar groote spankracht gekregen. Daardoor ook kon de tactiek zuiver en strak blijven. De idee van een revolutionnair parlementairen strijd ter verovering van 't socialisme; aldus zou men 't geheel der denkbeelden kunnen betitelen. Maar juist omdat een idee en wel een nieuwe veel belovende idee zooveel aanhang kreeg, daarom moest eens het oogenblik komen dat naar de verwezenlijking gevraagd zou worden. De kans daartoe is echter voor geruimen tijd verkeken. Dat het ernst moest worden, is in de laatste jaren begrepen, maar de pogingen om daartoe overtegaan zijn mislukt. Hoe is dat gebeurd?

In hoofdzaak geleidelijk en langzaam. Zoolang de sociaal-democratie slechts weinig zetels in de Rijksdag bezette, kon volstaan worden met kritiek. Toen echter haar macht meer en meer groeide leek het doelloos, zich door zooveel mannen te doen vertegenwoordigen, wanneer hun stemmen als aantal geen invloed uitoefenden. Daarvoor toch streeft elke politieke partij naar een zoo groot mogelijke atvaardiging. Nu bleek duidelijk dat hoe sterker de Rijksdagfractie uitkwam, hoe minder haar

invloed op den gang van zaken werd, zij kon tegenhouden, maar niet eens voor de arbeiders schadelijke wetten afweren, en tot stand brengen niets. Ja zelfs de angst voor het groote stemmencijfer dreef de regeeringen tot inperking van de volksrechten en versterking van absolute en aristokratische machten.

Konden de sociaal-demokraten vroeger beweren dat zij *direct* wel niets tot stand brachten, maar dat toch *indirect*, nl. door vrees voor hun macht sociale wetten aan hen te danken waren, in de latere jaren zouden zij zich met dezelfde redeneering het tot stand komen van Saksische en Hamburgsche kiesrechtbeperking moeten toeschrijven, en evenzoo het uitblijven der kiesrechtherziening voor den Pruisischen Landdag. De machtsuiting door het stembiljet waarvan in 1903 gemeend werd dat nog een paar aanloopjes voldoende zouden zijn om het eindpunt te bereiken, bleek meer en meer onvruchtbaar. En het was duidelijk dat de regeeringen in geen geval zich door dat stembiljet zouden laten overrompelen. Ze zouden stellig den strijd eerder aanvangen, voor het te laat was.

En zij konden dat, daar de isolatie-tactiek, aldoor exclusivistisch vinnig en afstootend doorgevoerd, alle andere partijen had „samengeworpen tot een compacte reactionnaire massa” in elk geval tot een combinatie die de regeering ten koste van alles in een strijd tegen de sociaal-democratie zou steunen.

Zoo liep de parlementaire isolatie-tactiek vast. Slechts één middel bleef over. Zou de regeering den strijd beginnen, dan zou de massa van het volk haar op andere wijze weerstaan. Voor dit weerstaan nu is slechts één woord, n.l. revolutie. Het baat niet daarvoor andere namen te zoeken als b.v. algemeene werkstaking. Er moest verwacht worden dat de Duitsche sociaal-democratie zich zou verdedigen als haar de parlementaire weg gebarricadeerd werd.

Dat echter het vertrouwen op de parlementaire Staatsverovering verdwenen was bleek vooral hieruit dat wat uiterste verdedigingsmiddel voor 't behoud der „oude beproefde” tactiek moest zijn, daarvoor in de plaats werd geschoven als aanvalsmiddel. Het werd wel niet gezegd, maar toch bedoeld. Dit gebeurde onder den invloed der Russische revolutie. Misleid door de verre gaande overdrijving en het gebrekkig inzicht van Marxisten in Rusland, die zich inbeeldden, dat zij de

revolutie dreven en beheerschten, kwam er in Duitschland een revolutionaire strooming op. Eerst al van anarchistische anti-parlementairen in Berlijn. Daarna in de partij zelf.

De bekende Jena'er-motie kwam tot stand, en de groote vergaderingen, in Pruisen tot verkrijging van beter kiesrecht, in Saksen tot afweer van 't slechter kiesrecht, begonnen dreigend te worden. Toen echter de troepenmacht klaar gehouden werd en in Saksen zelfs al er op los trok was de beweging uit. Mede door de weigering der vakvereenigingen was de algemeene werkstaking van de baan.

Op zichzelf waren deze gebeurtenissen van weinig betekenis. Maar voor de sociaal-democraten was hiermee de laatste steun voor het vertrouwen op staatsverovering „met nog een paar aanloopen” verdwenen,

Wat hierbij vooral van belang was, is de weigering der „Gewerkschaften” tot steun aan de organisatie van de algemeene werkstaking.

Hieruit toch bleek dat naast de sociaal-demokratie, en wel onder haar eigen leiding een macht was gegroeid, die de leiding afwierp en zich zelfstandig voelde. En die zelfstandigheid sprak zich daarin uit, dat met de algemeene werkstaking ook de idee van de parlementaire staatsverovering werd op zij geschoven. Niet omdat dit afgekeurd werd, maar omdat iets anders hooger werd gesteld.

Dat hoogere was de eigen vakorganisatie, die niet voor denkbeelden, maar voor directe belangen, en met groot succes, werkte.

Had de sociaal-demokratie uitsluitend voor de verwezenlijking van dat denkbeeld: verovering van den staat voor het socialisme door het stembiljet gestreden, zij zou door deze nederlaag voor lang gekortwiek zijn. Al strijdende is zij echter een macht geworden, die op zichzelf en door zichzelf betekenis heeft. Juist het besef daarvan, zoowel in de politieke partij, maar nog meer in de vakvereenigingen moest het onvoldaan gevoel wekken bij het zien van de onvruchtbaarheid der parlementaire bemoeiingen. Maar dat besef moet meer doen dan twijfel wekken aan de oude leer en tactiek. Dat besef moet een nieuwe sociaal-demokratische politiek scheppen. Waarop toch komt het aan? Die macht van 3¼

miljoen kiezers is niet alleen een leger aanhangers van de socialistische idee. Het zijn veel meer geschoolde soldaten in den klassenstrijd. Dit wil zeggen dat zij een belang, het belang der loonarbeiders, met alle kracht voorstaan. En omdat zij als hun grootste te verwerven winst, de socialisatie der productiemiddelen zien, zijn zij sociaal-demokraten. Dit zijn dingen die vast staan en blijven staan, al is ook het vooruitzicht om in een naaste toekomst en nog wel met dat eenvoudig en gemakkelijk middel van 't stembiljet dat doel te bereiken, weggenomen. De politiek der sociaal-demokratie moet en kan hieraan voldoende kracht ontleenen. Behartiging van het loonarbeidersbelang is tegelijkertijd bevordering van een algemeen belang en behoeft de geestelijke cultuur niet te schaden, integendeel kan ze daaraan nieuwe levenskracht geven. Het komt er slechts op aan dat de groote ten dienste staande politieke macht voor dat doel met beleid wordt aangewend.

Heeft de Deutsche sociaal-demokratie dit dan tot nu toe niet gedaan? Stellig wel, maar als bijzaak. De hoofdzaak was het loopen met sprongen en aanloopjes naar het einddoel. Daarvoor diende vooral de isolatie-tactiek. Daarom kon veel opbouwend werk verwaarloosd worden, indien slechts werd afgebroken. Nieuwbouw, die voorbarig met behulp van niet-sociaal-demokraten tot stand zou komen, werd afgewezen. En de bijzaak, het directe arbeidersbelang, leed daaronder.

Zoowel de arbeids-wetgeving als de ontwikkeling van het staatsleven in democratische richting stonden stil of gingen zelfs achteruit. Burgerlijke demokraten gaven den moed op, waar de socialisten niet wenschten samen te werken.

„Scharfmacher” waren er niet alleen in hooge kringen. De grootste „scharfmacher” was de isolatie-tactiek.

Nu het einddoel is achteruit geschoven, — wel te weten niet het socialistisch einddoel, maar dat der staatsverovering door verkiezingen — nu moet het directe belang der arbeiders tot meer invloed komen. In de vakvereniging hebben de arbeiders het op zijn allerduidelijkst uitgesproken door het verwerpen der algemeene werkstaking. Die was de laatste toevlucht voor het lang gekoesterde denkbeeld. Daardoor alleen kon het zich nog ophouden.

En dat wisten de „Gewerkschaftler” heel goed. Toch was

hun uitspraak beslist. Hebben de sociaal-demokraten in Mannheim 1906 des ondanks gepoogd hun *recht* van staakbevel te handhaven door dat bevel zelf in te trekken, de verkiezing moet hen leeren 't bevel der vakvereeniging op te volgen. Want haar uitspraak was een bevel, al werd zij niet in dien vorm opgesteld.

Hoe die nieuwe politiek zal moeten zijn? Wie zal 't zeggen? Dit is zeker, dat zij niet zoo zuiver, niet zoo rechtlijnig, en vooral niet zoo in de economische leerstelling zal kunnen zijn als tot nu toe. En wel om eenvoudige redenen. Een tactiek uit de leer afgeleid en ook niet door groote daden uit het spoor getrokken, kan niet anders dan zuiver zijn. Maar een tactiek die voortkomt uit het behartigen van een groot belang, en die dit wil doen volgens groote lijnen om een breede toekomst mogelijk te maken, is als een schip op zee, inplaats van als een telegram langs de seindraden. De golfslag van 't maatschappelijk leven, de winden der geestelijke stroomingen werken er op in. Die tactiek in de richting te houden eischt groote stuurmanskunst. Is daarom de leer-tacticus zooveel beter, die aan het Morse-toestel van zijn Marxisme tikkende, de economische (electriche) elementen langs de strakgespannen geïsoleerde koperdraden van zijn leerstellige organisatie telegrammen naar de toekomst doet sturen?

De ware politiek eischt staatsmansbeleid en in dit beleid historischen zin; met beide wordt uitgesproken dat de aandacht gevestigd is op dat wat de gevolgen zullen zijn van daden en gebeurtenissen, die op dit oogenblik den tijd doordringen. Dit ontbrak aan de Duitse sociaal-democratische politiek; kon en moest zelfs ontbreken.

Inplaats van staatsmansbeleid had zij de leer, in plaats van historischen zin, economisch inzicht. En zoeken wat de toekomst zou brengen, om daarop eigen daden te richten was overbodig: zij *had* de toekomst. Dit kon nooit ware toekomstpolitiek zijn. Het was en kon niet anders zijn dan kritische afbrekende politiek. Want om op te bouwen, om te *willen* bouwen zelfs, ontbrak haar de werkelijkheid.

De Duitse sociaal-democratische politiek was economisch, niet historisch, d. w. z. zij richtte zich naar de abstractie die de economie moet zijn en verwaarloosde den veelvormigen

stroom der werkelijkheid, die de geschiedenis vormt. Ook hier was het de leer die toch niet den historiestroom doet aanzwellen met economische werkelijkheden, doch dien stroom wil kanaliseeren in de steenen bedding der economische abstractie; ook hier was het de leer, die de strakke sterkte gaf. Want sterk was die economische politiek, n.l. in haar kritiek. Maar die sterkte had een maat. En de spankracht is beproefd, maar moest tenslotte wijken voor de macht die binnen haar dradennet van abstracties uitbarstte, n.l. de macht der arbeiders, die beseften dat zij sterk genoeg waren om voor hun belangen iets werkelijks tot stand te brengen.

Zal de Deutsche sociaal-democratie tot een minder economische en meer historische politiek overgaan? Wie vooral let op de overmoedige onverdraagzame Marxistentoon in Duitschland, die 't geestelijk leven aldaar verkilt, moet die kans niet hoog schatten. Doch er is een krachtige onderstroming onder de geestelijke leiders; er is vooral een ijzersterke vakbeweging. En er is nu ook een harde les, de nederlaag bij de jongste verkiezingen.

DE VERKIEZINGEN IN DUITSCHLAND

DOOR

J. J. DE ROODE.

Of de verkiezingen een nederlaag zijn geweest voor de sociaal-demokratie — dat is geen vraag meer. Het partijbestuur in Duitschland zelf noemt ze een nederlaag; daarmee is die kwestie uit. Wij zijn geslagen, niet verslagen, zegt het partijbestuur, en het heeft, als klinkend argument voor die stelling, de stijging van het stemmental van 3 op $3\frac{1}{4}$ millioen. Wil men de dingen zien zooals zij zijn, dan heeft men hier den maatstaf voor de hoegrootheid der nederlaag. Zij zou alleen een teleurstelling zijn, over een te geringe toename van het stemmental, als het kiezerscorps sedert 1903 niet van ruim 12.500.000 tot bijna 13.200.000 was vooruitgegaan, met ruim 660.000 stemmen, en als niet het aantal uitgebrachte geldige stemmen was aangegroeid van bijna $9\frac{1}{2}$ millioen, tot ruim $11\frac{1}{4}$ millioen. Van die $1\frac{3}{4}$ millioen toename heeft de sociaal-demokratie maar een zevende deel gekregen. In 1903 kreeg de partij 31.7 pct. der uitgebrachte stemmen, in 1907 29.4 pct. Bestond er in Duitschland evenredige vertegenwoordiging, dan zou de socialistische Rijksdagsfractie in 1903 126 leden hebben geteld, en thans 117.

En de katholieken? De campagne was immers op touw gezet tegen centrum en sociaaldemokratie samen. Hun stemmental is van een kleine 1900.000 op een kleine 2200.000 gestegen, met 300.000. Bovendien kregen de Polen 100.000 stemmen meer. De groote katholieke partij was 104 man sterk bij de ontbinding, nu 108; de Polen kwamen van 16 op 20.

Het resultaat van den slag zou dus voor de regeering maar nauwelijks gunstig kunnen heeten, als men bij deze ver-

kiezingen niet met bijzondere verschijnselen had te doen. Een daarvan is het enorm verlies van zetels voor de sociaaldemocratie: 79 man was de partij in den vorigen Rijksdag sterk; met slechts 43 komt zij in den nieuwen terug. Dat dit mogelijk was, terwijl zij in het land zoo weinig van haar stelling prijs behoefde te geven, vindt zijn verklaring in het feit, dat in 1903 in een groot aantal distrikten de overwinning maar juist even was behaald. In 44 van de 81 veroverde of behouden distrikten bleef de meerderheid beneden 55 pct. van het aantal uitgebrachte stemmen; in 37 beneden 54 pct., in 31 beneden 53 pct., in 23 beneden 52 pct., in 10 beneden 51 pct. Uit de stijgende golven der sociaaldemocratie was een voorlooper onverwacht ver het strand opgeschoten; de vloed kwam niet snel genoeg na, om het bestreken gebied te behouden.

Het gevolg van deze verzwakking van de sociaaldemocratie in den Rijksdag is, dat de keizer thans nog zekerder is dan vroeger van de toestemming van al wat hij aan de volksvertegenwoordiging vraagt. Van volksinvloed zal nog minder sprake zijn dan voorheen, tenzij men met volk het deel der natie bedoelt, dat van democratische aanvechtingen geen last heeft. Meer dan ooit een bewilligingsmachine voor de eischen van leger en vloot, van grondbezitters en groot-industrieelen, zal de Rijksdag van zijn beteekenis nog meer inboeten, zal het parlementaire stelsel nog meer een schijnbestaan voeren, zal niet de volksvertegenwoordiger, maar de ambtenaar het symbool der politieke macht zijn in Duitschland: de man van de wet, in de koninklijk-keizerlijke uniform, die de bevelen van hoogerhand uitvoert blindelings, of naar de eerbiedwaardige besluiten zijner onnaspeurlijke Pickelhaubenwijsheid.

De achteruitgang van het aantal socialistische stemmen in den Rijksdag is een nadeel voor de democratie; een nadeel dat niet wordt goed gemaakt door de stijging van het totaal der drie soorten van vrijzinnigen van 36 op 49 stemmen. Ook hierom dus heeft de sociaaldemocratie reden tot bezorgheid. Het getal der zetels dat zij inneemt, is voor haar een zaak van gewicht; voorloopig voor haar nog meer, dan voor een der andere partijen.

Zonder de bijkomstige omstandigheid van het aanzienlijk

verlies van zetels door de sociaaldemokratie, bij een slechts betrekkelijk verlies van stemmen, zouden Bülow en Wilhelm niet met de Berlijnsche jongelui van de Rijksverzekeringsbank de nachtrust der burgerij hebben verstoord. Dat de regeering er op hoopte, is niet onmogelijk; de verkiezingsstatistiek van 1903 zal haar wel niet verborgen zijn gebleven. Maar Wilhelm verklaarde aan zijn aanhankelijke onderdanen, dat hij ontzaglijk had geboft, en dat was een waar woord. Hij is nu verlost van de lastige pretenties der katholieken, en bovendien van het drukkend gevoel der ondanks alles stijgende macht van de vaderlandslose Gesellen.

Er is nog een andere reden, waarom de regeering zich over de verkiezingen kan verheugen, niettegenstaande de grootste oppositiepartij in den Rijksdag er nog versterkt terugkomt. Het is de blindheid, waarmee de vrijzinnigen in den strik zijn gelopen, hen gespannen. De logika van het konflikt, ontstaan door de verwerping der aanvullingsbegrooting van Zuidwest-Afrika, liep uit op een aktie tegen de katholieken, en voor het imperialisme, den modernen vorm van kolonisatie. Voor beide leuzen is het liberalisme, heel de wereld over, uiterst ontvankelijk. Hoe de erfgenamen van Kant en Goethe aan hun anti-klerikalisme zijn gekomen, heeft geen uitleg noodig, en een rijk dat zijn plaats wil handhaven onder de groote mogendheden, is gedwongen, zich afzetgebieden te veroveren in vreemde werelddeelen, op volkeren van een lagere beschaving. Socialisten en klerikalen toonden beiden, deze laatste overweging te stellen beneden andere, voor hen van meer gewicht. De eersten staan in theorie tegenover kolonisatie niet afwijzend, maar in de praktijk steeds lijnrecht tegenover de gewelddadige onderwerping van half-barbaarsche volken die voor het ontvangen van den zegen der nieuwste beschaving zijn uitverkoren. Zij staan op het recht van ieder volk, om over zijn eigen lot te beslissen, en terwijl zij erkennen, dat het niet aangaat, de schatten van geheele werelddeelen aan de menschheid te onthouden, hebben zij in alle europeesche parlementen steeds een scherp verzet gevoerd tegen de taktiek van inbraak met diefstal en moord, die door de christelijke natiën van onzen tijd in het groot op Hottentotten, Maleiers, Hindoe's en Papoea's wordt toegepast,

en die een levensvoorwaarde is voor „den vooruitgang”, voor de ontwikkeling van handel en nijverheid.

De socialistische taktiek in de koloniale kwestie wordt tot-nogtoe niet door overwegingen van economischen, maar louter door humanitaire opvattingen beheerscht.

Anders is het met de katholieken. Een afzonderlijke katholieke opvatting van de groote politieke en economische vraagstukken van onzen tijd bestaat niet, en kan niet bestaan. De pogingen, ze te konstrueeren, hebben geen grootere waarde dan de kommentaren der midden-eeuwsche monniken voor de bijbelverklaring. Het eenige wat de leden eener katholieke staatspartij bindt, is het belang van de wereldheerschappij der roomsche priesterschap. Het imperialisme gaat in haast ieder land met die heerschappij samen, want de missionaris en de leekenpionier zijn in het verre barbarenland op elkanders huip aangewezen. Geschillen rijzen eerst, als de twee het niet met elkander kunnen vinden: als heerschezucht hun verhouding bederft, of al te woest fanatisme, al te hevige Tropenkoller beider bestaan in gevaar brengt. In Zuidwest-Afrika was het tot botsing gekomen tusschen de katholieke zending en de dragers van het wereldlijk gezag, die in versch-bekeerde, van broek en strooheid voorziene negers Hottentotten bleven zien. Terwijl het centrum voor Zuidwest-Afrika anderhalf milliard had toegestaan, weigerde het thans de laatste 20 millioen te geven die nog voor de onderwerping van de Bondelzwarts noodig heetten, omdat te Berlijn het Rijksdagslid Roeren bij zijn betoogen voor den verongelijkten christenneger Wistuba tegen bureaokratendeuren het hoofd had gestooten. Hij was de achtertrap afgegooid; zijn val was een beleediging, aan het geestelijk imperialisme van Rome aangedaan, en riep om wraak.

Met een fijnen neus voor de liberale ziel heeft Bülow tegen die frontmakerij van het centrum de vrijzinnigen in het ge-weer geroepen. Geestdriftig heeft het intellect in de burgerrij, hebben de jonge liberalen zich geschaard om Dernburg, den Uebermensch, Rijksdagbraveerder, optimist en man van de daad, die niet alleen stemmen wierf voor de koloniale politiek, maar ook geld voor koloniale ondernemingen: die de trots van den Duitscher streefde; die aan het nationalisme lang verloren zelfvertrouwen hergaf.

Waarschuwend heeft Barth, de zonderlingste leider die ooit een partij had: het steeds onverhoorde geweten der vrijzinnigen, hen voorgehouden, dat zij bezig waren hun ziel te verkoopen voor klatergoud. Dernburg had hun een nieuw ideaal gegeven: Groot Duitschland; Duitschland in Afrika, Duitschland in Azië, Duitschland in Australië. Daarvoor streden zij, en daar tegen het centrum niet veel viel uit te richten, streden zij des te dapperder tegen de sociaal-demokratie, de partij van de negatie. De ouderen, minder vatbaar voor idealisme, waagden bescheiden te vragen, of er ook loon zou worden uitgekeerd voor het verrichten dezer hand- en spandiensten. Bülow antwoordde genadig, dat adel en clerus, geldvorsten en industriebaronnen, voorloopig met hun positie tevreden waren, en dat misschien, als de partij een schitterende verkiezingscampagne maakte, een paar hooge regeeringsposten voor haar waren weggelegd. Eerst echter moest zij laten zien, wat zij kon.

Maar van een nieuwen koers, op eenig gebied, kon geen sprake zijn. Regeeringspartij mocht het liberalisme worden, niet hervormingspartij.

De heele wereld is op het oogenblik vervuld van de nederlaag der sociaal-demokratie. Zij is een feit van beteekenis, al is de nederlaag op zichzelf in de verte geen onherstelbare ramp, en al is er voor verslagenheid geen reden, waar het partijbestuur zoo koel de oorzaken vaststelt. Maar is het roekeloos prijsgeven van eigen standpunt, door de heele vrijzinnige wereld, niet een verschijnsel, dat veel langer beteekenis zal houden, dan het stuiten, voor een oogenblik maar wellicht, van den ontzagwekkenden groei der sociaal-demokratie? De toestand is in Duitschland zoo: een rijk, waar een moderne beschaving, een moderne maatschappij, een moderne staat, zich hebben gevestigd te midden van een verleden, dat hier en daar geheel tot ruïne vervallen, elders tot fundament dient van het nieuwe leven, en weer elders met het moderne vergroeit tot een monsterachtig geheel. Een agglomeratie van deels uiteengevallen staten, van zeer nauw verwante rijken, die zijn samengevoegd tot, maar niet volkomen opgelost in een groot wereldrijk. De organisatie daarvan: leger, bestuursambtenaren, wetgeving, justitie, in een woord: de staat, is terwille van de rijks-eenheid een zwaar gebouwd

apparaat geworden, reikt met zijn ontzagwekkende polypenarmen in volle zwaarte van Oost tot West, van Noord tot Zuid. Zijn hoofkenmerk is dat hij zijn doel zoekt in zichzelf. Niet voor de onderdanen is het leger, maar voor den keizer. Niet voor de onderdanen worden de provincies bestuurd, maar voor den keizer. Niet voor de onderdanen wordt recht gesproken, maar voor de instandhouding van de monarchie, van den staat. Feodaal, militair, is zijn bouw. De soldaat is een burger van hooger orde, van den ondergeschikte wordt geëischt, dat hij denkt naar de bevelen van den meerdere. De volksvertegenwoordiging, oorspronkelijk democratisch gedacht, is allengs, door de beweging der bevolking, de samentrekking van menschen in de hoofdsteden en industrieplaatsen, de ontvolking van het platteland, een optisch instrument geworden, dat van de machts- en meeningsverhoudingen in het land een zonderling karikatuurbeeld geeft. Achter iederen sociaaldemokraat die in den nieuwen Rijksdag zit, staan 75790 kiezers; achter iederen liberaal 25416; achter iederen konservatief 23500, en achter iederen katholiek 20794. Berlijn I, het distrikt dat den vrijzinnige Kämpf afvaardigt, heeft nauwelijks 13000 kiezers; Berlijn IV, Liebknecht's oude distrikt, thans door Ledebour vertegenwoordigd, heeft er een 140.000, Teltow-Beeskow, dat den *Vorwärts*-expediteur Zubeil afvaardigt, 200.000. Een keuterboer, een ministerslakei, heeft in het land van het algemeene en gelijke kiesrecht drietot tien- en meermalen zooveel invloed op de wetgevende macht, als een industrie-arbeider.

Er moet dus al een geweldige stroom van democratie door het land gaan, zal de Rijksdag onder den invloed ervan geraken. Maar ook dan nog is het land niet overgeleverd aan den volkswaan van een dag. Naast en tegenover den Rijksdag staat de Bondsraad, het konvent der verbonden regeeringen, samengesteld uit de regenten der oorspronkelijke vorstendommen van het Duitse rijk. Het koninkrijk Pruisen is er nummer een. De Rijksdag kan veel besluiten, maar in den Bondsraad kan haast evenveel weer te niet worden gedaan. Mochten de landskinderen in jeugdige onbezonnenheid eens over de schreef dansen, de landsvaders kunnen ze binnen de perken van de eerbaarheid terugbrengen. De Bondsraad is het die de wetsontwerpen maakt, de Bondsraad die de wetten invoert, — of niet invoert.

Alleen het begrootingsrecht geeft aan den Rijksdag macht; maar ook dat wordt menigmaal vrijdeld, door het beruchte systeem der nevenregeering. Oppositie tegen vlootplannen, wordt ondervangen door voorafgaanden handel. De oppositiepartij die den doorslag geeft, verkoopt haar stemmen tegen de een of andere concessie.

Om aan dit vernederende stelsel een eind te maken, heeft de regeering een beroep gedaan op de vrijzinnigen, die totnogtoe buiten de zedelijke gemeenschap der staatserhaltende partijen waren gesloten. Als Bülow erover sprak, trilde zijn stem van verontwaardiging. En het hart der vrijzinnigen trilde mee. Ook zij, verlichte Duitschers, gevoelden het als een vernedering, dat hun regeering geregeld bij de partij van Rome moest aanbellen om voor haar plannen den zegen der zwartrokken af te pingelen. Trilde er ook naijver in hun hart, als zij vernamen, hoe Roeren aanmatigend de regeeringsbureaux binnendrong en aan de koninklijk-keizerlijke ambtenaren zijn wetten wilde stellen? Of hoop, dat het eindelijk hun beurt zou worden, om in die bureaux geëerde, ontzienne persoonlijkheden te worden? Is het alleen heilige toorn geweest, die hen ontroerde, en hebben zij in het geheel niet bemerkt, dat Bülow's beroep, om hem van de roomsche nevenregeering te verlossen, een beroep was om hem de handen geheel vrij te geven?

Dr. Barth heeft zijn tijdschrift opgedoekt, en zijn pen neergelegd. Hij wanhoopt aan de toekomst van het bestaan van het liberalisme in Duitschland. Van den staat hebben twee groote maatschappelijke groepen zich meester gemaakt: de grondbezitters en de groot-industrie. Onderscheiden in wezen, en in vroeger jaren met scherp tegen elkander indruischende levensvoorwaarden, hebben zij bij de voortgaande ontwikkeling der maatschappij allengs meer gemeenschappelijke belangen gekregen. Oorspronkelijk heeft Bismarck hen bijeengebracht met het schrikbeeld der sociaaldemocratie; het schrikbeeld heeft vleesch en been gekregen; de driehonderd duizend socialistische stemmen zijn drie millioen geworden, en zoowel de landjonker, die het Gesinde naar de steden zag trekken, omdat zelfs het recht van coalitie aan den landarbeider is onthouden, als de textielfabrikant van Krimmit-

schau, de scheepsbouwer van de moderne zeekasteelen, en de leider van het steenkool-syndikaat, die de vakvereniging vervolgen met stelselmatige grimmigheid, beschouwen den staat als hun werkzaamste verdedigingsmiddel tegen de deinende massa's van het arbeidersvolk, waarin het verzet vaste vormen aanneemt; dat de breede grondslagen legt van een toekomstmaatschappij, waarin afkomst noch bezit meer aanspraak zullen hebben op macht.

Reaktionair hechten de machten van land-, industrie- en geldadel. Zij zijn het ook, voor zoover zij de oude leuzen van het liberalisme, de gelijkheid, de vrijheid, de broederschap, honend verloochenen. Maar tegelijk zijn zij op-en-top modern, geboren uit ongekeerde maatschappelijke verhoudingen. Een nieuwe moraal, een nicuwe afgodendienst, nieuwe politieke gedachten zijn met hen ontstaan. De markt is hun shibboleth, het grootboek hun bijbel. De nationale eenheid bestaat voor hen als een markt, die moet worden afgesloten voor den vijand. Het verbond met een andere natie beteekent voor hen, dat deze haar markt opent voor hun producten; kolonisatie, dat met zachten of harden dwang een minder sterk volk afnemer wordt van hun waar. Het vaderland is de nationale industrie, de nationale landbouw geworden. De landgenooten hebben geen andere roeping, dan deze groot te maken; de arbeider met de hand, de minderwaardige, heeft zijn begeerten op peil te houden, en zich te voegen naar de eischen van het bedrijf. Lange arbeidstijden, lage loonen, werkloosheid van korteren of langeren duur, hij heeft zich eraan aan te passen, op straffe van de vaderlandsliefde te verraden. De godsdienst verliest haar recht van bestaan, waar zij niet aan de massa gedweë onderworpenheid wect te prediken, met den troost van het hiernamaals. De wetenschap wordt gehoond, als haar uitkomsten voor de moderne tyrannen gevaarlijk schijnen, de kunst vervolgd, als zij zich afkeert van het tyrannendom, en bij de zwoegende massa weerklank zoekt voor haar zangen van heldenmoed en vrijheid. De keizer stelt den kunstnorm vast, wat daarvan afwijkt, gebeeld of geschreven, moet den druk van zijn ongenade dragen.

Wat aan middeneeuwsch feodalisme in Duitschland overleefde, heeft zich met dit moderne feodalisme nauw verbonden. De

alles omvattende ambtenaarswereld heeft zich in zijn dienst gesteld; politie, justitie kussen zijn hand. En onder zijn almachtige en drukkende heerschappij leeft de ontelbare massa der bezitloozen, rechtloozen, hopeloozen haast, als er geen sociaaldemokratie was, die aan het nieuwe roofridderdom den dood voorspelt, door de organisatie in staat en maatschappij, van de democratie. Democratie in het landsbestuur, maar ook: democratie in de mijn, in de fabriek. Het oude liberalisme, het idealisme van de wereldindustrie, van den wereldhandel, in zijn vlegeljaren, vindt geen voedingsbodem meer. Vrijheid is niet bestaanbaar met bescherming van de nationale welvaart tegen den buitenlandschen uitzuiger. Gelijkheid niet met den bloei van het industriele koningschap. Waar het economische vrijheidsideaal is vergaan, kan ook het politieke maar armelijk voortleven, als een eerbiedwaardige traditie, of als bruikbare verkiezingsleus.

Een nieuw liberalisme is mogelijk, zal komen. Het zal het verzet zijn van de intellektuele arbeidskrachten, van de economische tusschengroepen, die, niet direkt het lot van den handarbeider deelend, toch leven in volslagen afhankelijkheid van den modernen Moloch, en den druk van zijn tyrannie als een belediging van hun menschentrots gevoelen. Groepen, in wie òf de hoop leeft, van miniatuur en karikatuur van den grootkapitalist, nog eenmaal tot een werkelijk industriekoning omhoog te worstelen; groepen die prat op hun geestelijk bezit, zich liever in de schijnbeschaving der grooten zonnen, dan hun aristokratie verslingeren in de vunzige en afzichtelijke arbeiderswoning.

In deze groepen zal het besef ontwaken, dat zij bij het heerschend maatschappelijk stelsel niets hebben te winnen, de zekerheid, dat zij datgene wat hun trots uitmaakt, hun economisch, hun wetenschappelijk, hun zedelijk, hun artistiek bestaan, onvermijdelijk verliezen. Dit zal het nieuwe liberalisme zijn, de bondgenoot der arbeidersklasse.

Wanneer zal het komen?

Het zal niet in den nacht worden geboren, en plotseling in zijn vollen glans voor de verbaasde wereld verschijnen. Het groeit uit, en het groeit in de oude partijen. Het is ook in Duitschland reeds aanwezig. Maar het treffende in den nu

afgeloopen verkiezingsstrijd is, dat het heeft gezwegen, dat het zich op den achtergrond heeft laten dringen door het anti-klerikalisme, en door het nationaal-koloniaal krijgsgescheeu van het geldmacht-idealisme.

Van de nieuwe burgerlijke democratie, die sterker of zwakker in alle moderne landen aanwezig is, valt geen afgerond politiek stelsel te verwachten. Een getemperd kapitalisme zal haar ideaal zijn, een toestand, die ook al kon hij precies worden omschreven, toch geen der twee worstelende reuzenmachten, kapitaal noch arbeid, zou kunnen bevredigen. Even vaag als haar leuze, zal de beweging zelf zijn in haar wezen. Het stellen van zeer bepaalde eischen, als algemeen kiesrecht, den tienurendag e. d. is daarom niet uitgesloten. Zij zal voortdurend haar grenzen zich zien verplaatsen: overloopers naar de sociaal-demokratie, en renegaten naar konservatisme en reaktie zullen als drijfzand uit haar gelederen wegvloeien; maar de voortgaande ontwikkeling der maatschappij zal haar steeds nieuwe elementen toevoeren.

Het is de taak der sociaal-demokratie, door de onhoudbaarheid, door de minderwaardigheid in het geestelijk leven niet het minst, van het tegenwoordig heerschende stelsel, voor ieder aan te toonen, de tusschen-elementen uit de burgerlijke wereld van den ban van het kapitalistische denken en gevoelen te bevrijden, opdat zij, of onmiddellijk de rijen van het socialisme komen versterken, of de arbeidersbeweging de hand reiken tot het tot stand brengen van de hervormingen, die zij als noodzakelijk of rechtvaardig hebben leeren beschouwen.

En het is een levensvoorwaarde voor het oude en het nieuwe feodalisme, met alle middelen hen in het harnas te jagen tegen de politieke vertegenwoordiging der arbeidersklasse. De nu gehouden verkiezingen hebben bewezen, dat de moderne reactionairen beter zijn geslaagd dan de sociaal-demokratie. In 1903 was het andersom. De inwendige crisis in de arbeiderspartij heeft haar niet belet, de organisatie der arbeiders, vooral door middel van de vakbeweging, krachtig te voeren. Zij heeft haar ook niet belet, uit de katholieke arbeidersmassa opnieuw aanzienlijke scharen tot zich te trekken. Maar zij heeft in de burgerlijke wereld het ongeloof ge- en bevestigd in haar hervormende kracht. Het liberalisme is teruggekeerd

tot zijn kapitalistisch instinkt, en heeft zich zonder een enkele voorwaarde, van politieken of ethischen aard te stellen, in de armen geworpen van een regeering, die ook door de liberalen zelf zoo vaak voor reaktionair is gescholden. De vrijzinnigen droomen nu van een herleving. Als eerst de drie partijen, waarin zij gescheiden leven, maar eens tot een organisch geheel zijn vereenigd — het program komt er minder op aan! — dan zal ook de vrijzinnigheid zelf wel weer trotsch het hoofd oprichten in Pruisen-Duitschland. Sommigen betrekken zelfs de nationaal-liberalen in hun al-vrijzinnige omhelzing, de partij die, dat is waar, reeds een kwart-eeuw geleden het voorbeeld heeft gegeven van het overboord werpen van alle burgerdeugd, op de onderdanigheid na.

Toch is de herleving van de democratie in Duitschland niet onmogelijk. Zij kan door de regeering, door de ondernemers, worden gewekt, wanneer de overwinningroes de machthebbers in staat en maatschappij naar het hoofd slaat, en nieuwe aanslagen plaats hebben op de arbeidersorganisaties. Zij kan ook worden gewekt door de sociaaldemokratie, wanneer deze, voortgaande op den ouden, beproefden weg, de mogelijkheid, de nuttigheid en de noodzakelijkheid blijft bepleiten van de politieke hervormingen, wier invoering de voorwaarde is, om eenmaal ook in de maatschappij, ook in het produktiestelsel, de democratie te vestigen.

Voor de toekomst der sociaaldemokratie kan het niet onverschillig zijn, of dat nieuwe liberalisme alleen is geboren uit reaktie tegen de uitspattingen van het kapitalisme, dan of het, opgestuwd door de arbeidersklasse, voor de nieuwe levensvormen die in haar ontluiken, verstand en waardeering heeft.

BOEKBEOORDEELINGEN

NIEUW NEDERLANDS PROZA

III

Nico v. Suchtelen.
Quia Absurdum.

Het verhaal *Quia Absurdum*, dat de vorm heeft van een brief die iemand over een vriend aan zijn meisje schrijft, een vriend van wie in die brief niet verteld wordt alleen, maar van wie ook dagboekbladen en brief-fragmenten worden meê-gedeeld, bevat in hoofdzaak niets anders dan het leven van dien vriend — Odo geheten — in die dagboekbladen door zichzelf geschetst en afgetekend tegen zijn omgeving, tegen de gestalten die hem omringen.

De bekoring van een dagboek is de bekoring der direktheid. De hoofdpersoon vertelt over eigen innerlik en uiterlik leven, en wij horen, reeds in de eenvoudige beschrijving daarvan, zijn oordeel over dit leven en over zijn omgeving. De wijze waarop hij zich tegenover de mensen stelt in wier samenleving hij zich bevindt, tekent geheel zijn levenshouding — waaruit zich weer laat sluiten op zijn karakter. Wordt in een andere verhaalvorm verteld óver de figuren en over hunne verhoudingen, hier vertelt de hoofdfiguur zelf en stelt die verhoudingen uit eigen gedachten vast, onmiddelik en begrijpelijk. De vele lijnen die in een ander verhaal kruisende en snijdende lopen, verward, trekken zich hier tenslotte samen op één centraalpunt, de figuur van den dagboekschrijver die, zijn eigen wezen tekenend, daarmee het karakter der andere figuren, het karakter der maatschappelijke verhouding waarin zij leven óók, omtrekt.

Zien wij in een ander verhaal tegen de figuren en hunne houdingen, hun handelingen aan, hier vinden deze handelingen direkt hunne verklaring, en zien wij dus direkt ín de karakters. Dit is de betekenis van de bekoring; hierdoor boeit dit soort werk lichter.

En *Quia Absurdum* is dus wel al hierdoor een scherpe tegenstelling tot *Warhold* van v. Oordt, dat ons juist dwingt tegen de houdingen der figuren áán te zien, en daaruit op hun innerlike zijns-grond te sonden.

Dit wat het vóórkomen betreft van *Quia Absurdum*. De mens die zich doet kennen uit de meêgedeelde dagboekbladen, de moderne mens, is een wereldfiguur. Wij kennen hem reeds uit Chateaubriands *Réné*, uit Goethe's *Werther* — in fijnere gedaante ook reeds uit Shelley's *Alastor*. Hij is de zoekende en zwervende, de lang aarzelende en plots doortastende en tóch weer weifelende speurder naar de oplossing van het Wereld-geheim — die, dit niet vermogend te ontdekken, geheel de wereld smártelik voelt. Het zoeken naar de eindelike openbaring van een Wereldziel, werd weer de Wereldsmart die neertrekt en vernietigt wie haar lijdt. —

* * *

Onze kultuur heeft geleid tot een scherpe menselijke zelfbe-zinning die in de massa zeker zuiverend werkdadig, den geest van menig enkelling versplintert en heenleidt naar een verwarrende zelf-beschouwing, dodend vaak, derend altijd en zelden meer ontkoombaar voor de rustige geneugten van een kinderlik wereldgezicht.

De menselike geest de ónbewuste en bewúste organiese geest tevens, die, in de eerste plaats, het verstand richt op de omstandigheden, om daaruit te zoeken díe dingen die het leven weldadig, en daarin, ter ontwijking, te speuren naar al die krachten die het leven schadelik zijn, heeft, in grotere volmaking, ook tot objekt van waarneming zichzelfe genomen en aldus zich waarnemend niet als tot nu toe een zuiver waarnemer van een buiten-leven maar ook, en vooral, déél van dit buiten-leven — dat nu, daar dit gezegde buitenleven ook binnen waarneembaar werd ook binnen-leven geheten kan zijn — de

menselijke geest heeft dat deel van zijn wezen dat verstand heet gericht op een onderzoek waarvoor het geenszins berekend blijkt, en heeft getracht ook buiten het onderzoek van het naastliggende te gaan en te komen tot een begrip van het gehele Leven, dat nochtans raadsel gebleven is.

Wanneer tot mijn bezinning zich de vraag opent, naar doel en oorzaak, naar de aard, in een woord, van het leven, het verschijnende zozeer als dat wat achter die schijnbaarheid ligt als ongeweten drijvende macht in-enen, dan bewijst dit de gesteldheid van een taak die de geest zichzelf ter vervulling stelt en ik dien aan deze vervulling te werken.

Zó kan men spreken en daarbij dus aan de mogelijkheid geloven dat deze taak door de middelen ons gegeven, vervuld kan zijn.

Het doet er niet toe hoe men, wat men tenslotte te vinden meent, noemt en of men spreekt van de Wereldziel, de Substantie, God, het Onbewuste, het Absolute, de Wil, het doet er wél toe dat wat men tenslotte vindt, hoe ook benoemd, onbevredigend blijkt en geen oplossing geeft.

En tot de erkenning van een volslagen machteloosheid, door zwakheid en onzeggelijke geringheid-van-betekenis van onzen persoonlijke menseliken geest — ik zeg niet geest zonder meer — komt men niet algemeen. Maar wel soms.

De hoofdfiguur uit *Quia Absurdum* komt er toe, maar voor hém na een te heftig zoeken dan dat dit negatief resultaat bevredigen kan.

Naast het jachtende van het, door economiese verwarring verzwaarde leven, is het de te scherpe bezinning van den persoonlijke geest, die de ziekte onzer cultuur heten mag. En het komt mij voor dat in de hoofdpersoon van dit boek — Odo — zo een, tot oplossing van het ter oplossing gestelde, onmachtige en daardoor zich versplinterende geest getekend werd. Niet bewust niettemin door den schrijver te tonen gewild als afschrikwekkend vóór te houden beeld, of als ziektefantoom merkwaardig, maar slechts getekend als het beeld van een leven, dat de schrijver ook wel zelf heeft doorleefd, en wenste te uiten zonder meer.

De spontáne uiting die dit boek deed worden, heeft de deugd

dat — hoe ook een weinig sentimenteel hier en daar — voor velen gezegd werd wat velen voelen; voor velen verklaard werd wat in velen een chaöties aandoeningen-complex is, waarin zij zich gevangen weten en zuchten, vergeefs, naar bevrijding.

Dit boek beweegt diep het gemoed van den tijdgenoot.

En dit is de deugd die *Warhold* mist, niet omdat dit werk daardoor opzichzelf groter kunstwerk zou zijn dan *Warhold* — voorzeker niet — maar omdat, dóórdat de schrijver blij geeft zozeer ontvankelijk te zijn voor wat rondom hem leeft, ons de mogelijkheid geopend is dit leven te zien en — onze verhouding tot dit leven te begrijpen uit de ervaring van den schrijver. Wat niet gezegd kan worden van v. Oordt die, schepper van een min of meer verbloefde kunst, tot een vereenzaming zich dwingt, waar hem de prikkels van geest en gemoed, die den leven-beelder wekken, niet bereiken meer.

* * *

Quia Absurdum is niet zo aktueel omdat het verhaalt van een kolonielevens waarin wij Walden — liever Monte Verita — zouden kunnen herkennen, want dit kolonielevens was wel voor enigen tijd aktueel toen de niet scherp dóórdenkende, meende dat zijn belangstelling zich hier hechten mocht aan een belófte; maar heeft, geen lichtvaardige verwachting bevredigend, belangstelling en daarin aktualiteit, verlóren.

Het is ook niet aktueel door de beschrijvingen van menselijke samenleving, en door de karakteristieke toon der conversatieën die, zeer realistisch en voortreffelijk hier, evenwel ook in menig ánder verhaal te vinden zijn van een schone voortreffelijkheid.

Maar het is aktueel, geheel alleen door het gemoedsleven van de hoofdfiguur — Odo — en ook weer niet door de bewegingen van dit gemoedsleven waar het zich op een gebroken, liever: zich langzaam brekende, liefde betreft, maar door de bewegingen van dit gemoedsleven waar het zich vernietigt in een gestadig zelfverkeer.

Gelijk de wijn, boven de bekerrand gestegen, stort, zó stort ook de menselijke geest die zich verruimend, vergrotend, zijn beperkende lijn overstijgt.

Wij vinden hier het leven van Odo — geen levensgáng hier zozeer als wel een levensverwording, liever: levensverwoesting — getekend. Een jeugd in een, voor een gevoelig en bizonder kind lelike, dorre, doodse, benepen en vooral liefdeloze omgeving. Dan een studietijd zonder vastheid van levensbeginsel — zoals dit bij ieder is — maar waar hier in de imitatie van grote beginsel-stelsels geen bevrediging wordt gevonden, juist omdat dit slechts imitatie blijft. En Odo weet zich, studerende, werkzaam in een door hem verfoeide maatschappij, de eigen krachten aldus doelloos verspild of, wat erger, ermee steunend de heersende klasse tot meerdere onderdrukking der lijdende. En dan, ik zei het reeds, een scherp verstand dat zich, geen oplossing vindend van de opdringende vraagstukken omtrent doel en toekomst van leven, op zich zelve richt, analyserend, splitsend, tenslotte splinterend. Een liefde voor een meisje dat hem niet lief heeft voldoende; een vriend die hij acht, een vriendin die hij vereert; een ander vriend weer die de mededinger in zijn liefde voor zijn liefde wordt -- dit, de verhouding van hem tot deze figuren, hun verhoudingen onderling: bijkomstigheden die slechts een zeer betrekkelijke wijziging in zijn leven zijn. Dit leven bepaalt zich tot een denk-leven voornamelijk, waarin enig en eeuwig resultaat de erkende Absurditeit blijft zijn.

Daarmeê is vrijwel alles gezegd, en het is, erken ik, niet veel.

Want al komt tenslotte na Odo's dood in anderen de erkenning ook van de absurditeit van dit speuren naar absurditeit, een erkenning neergelegd in de woorden: „Ik heb iets begrepen van het leven. Dat het anders is, veel geweldiger en veel schooner dan ons kinderlijk verdriet het wenscht” — ja en dan ons kinderlik verstand bevatten kan. — toch blijft het, niet veel.

Ware het niet dat de schrijver in de uitbeelding van Odo's leven een merkwaardige waarheid van gevoel gegeven heeft die het gehele verhaal — het is iets te lang, ik geef het toe, daardoor herhaling die verslapt — belangrijk maakt en boeiend doet zijn.

Deze waarheid van gevoel is zo sterk dat wij, gaven de dagboekbladen daartoe niet te volledig het be-leefde weer, te volledig en te veel in samenhang, menen zouden een waar dagboek openbaar gemaakt te zien.

Het verhaal is doorlopend belangrijk gehouden, de schakering tussen de verscheidene overdenkingen van Odo die toch alle op 't zelfde, de absurditeit van het overdachte — of óndoordachte — uitlopen ten slotte, is nooit zó fijn dat zij eentonig wordt — of vervelend — maar is altijd verrassend en opwekkend. Veerkrachtig is de geest van dezen schrijver, en gezien de lengte en vooral het afmattende gehalte van het beschrevene, van een niet gering te schatten veerkrachtigheid.

MAURITS UYLDERT.

KLEIN-INDUSTRIE OF HUIS-INDUSTRIE?

Klein-industrieën ten platten Lande.
Uitgaven van het Centraal Bureau
voor Sociale Adviezen I bewerkt door
Mr. E. M. MEYERS.

Het vervaardigen van rolmatten in
het Noorden van Overijssel.

Het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen is een belangrijk onderzoek begonnen. Dit blijkt ten minste uit het boekje hierboven genoemd.

Met een aantal goedgelukte fotografiën wordt daarin een uitvoerige beschrijving gegeven van toestanden in een beklagenswaardig oud hoekje van Nederland. Om den IJsselmond, waardoor reeds in 8ste en 9e eeuw de groote handelsweg van de Rijnvaart liep, liggen verschillende oude, grootendeels vervallen plaatsen, waar biezen rolmatten vervaardigd worden. De loonen die er mee verdiend worden zijn ongelooflijk laag. De gezondheidstoestand der matters 'en vooral der vrouwen is treurig. En helaas is er bitter weinig kans om in de huisjes waar die matten in staande ramen geweven worden wat meer loon en gezondheid te brengen. Dat dit beeld duidelijk en sprekend voor een groot publiek is opgezet, verdient stellig lof. Ook de wijze waarop het onderzoek is geschied, en de gegevens verwerkt zijn, eischt waardeering. Toch is ook

kritiek hier niet misplaatst. Allereerst omdat door algemeene belangstelling voor het bestaan der treurige toestanden, die zoo weinig bekend waren en die zoo onverwacht in helder licht komen te staan, uit het oog verloren wordt wat met deze uitgave is bedoeld. Het kan toch het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen niet te doen zijn om een sensatieboekje uit te geven. Het heeft een andere en verdere bedoeling. En juist daar het hier een instelling als het Bureau geldt, dat met deze uitgave voor het eerst een geheel nieuw werkterrein betreedt, mag kritische bespreking daarvan niet achterwege blijven, alleen omdat het zoo verdienstelijk was de Noord-Overijsselsche toestanden bekend te maken.

Wat nu bedoelt het Centraal Bureau met hare uitgaven? Het „Voorwoord” geeft een duidelijk antwoord n.l. „een reeks van studiën aan de klein-industriën ten plattenlande gewijd.” Waar terecht opgemerkt wordt, dat „Nederland bij de meeste West-Europeesche volkeren verre ten achter staat bij de beschrijving der verschillende bestaansmiddelen van ons volk”, in 't kort in kennis der economische structuur van ons land, is dit een uitstekend plan.

De wetenschappelijke beteekenis van zoo'n onderzoek reikt veel verder dan het bekend maken van treurige toestanden, hoe nuttig dit op zich zelf moge zijn. Het is dit uitgebreidere onderzoek, waarover deze bespreking gaat, en wel deze kritische bespreking. Want wij meenen, dat naar de breedere bedoeling beoordeeld, deze eersteling der reeks uitgaven iets te veel en te gelijk iets te weinig bevat. De beschrijving der rolmattenindustrie wordt n.l. voorafgegaan door een Inleiding. Wat staat hier nu in? „Men verwachtte niet een gecondenseerd overzicht der verschillende klein-industriën in Nederland” zegt het voorwoord eenigszins raadselachtig. Hoe toch is een overzicht te condenseeren zonder op te houden overzicht te blijven? Het zijn, zegt het voorwoord verder, „algemeene beschouwingen” wier kennisname wenschelijk geoordeeld werd „voor een juiste waardeering van iedere klein-industrie”.

Die algemeene beschouwingen zijn geworden tot een theorie van het onderwerp, een theorie van zeer persoonlijken aard en waartegen gegronde bezwaren zijn in te brengen. Ons schijnt zoo'n theorie, voorafgaande aan de studie, alles behalve

wenschelijk, overbodig, ja zelfs schadelijk voor een „juiste waardeering” der later te beschrijven toestanden en verhoudingen. Dat is er dus te veel in de uitgave.

Wat was er van een goede Inleiding tot een onderzoek te verwachten? Zou die niet van zelfsprekend moeten bevatten een overzicht, niet gecondenseerd, maar uitgespreid van wat te onderzoeken was; van de wijze waarop dit zou geschieden, en van de publicatie-resultaten die verder verwacht mogen worden. Van dit alles is er echter niets. Wel is er medegedeeld, dat door het Bureau voor eenigen tijd een enquête is gehouden naar de industriele nevenverdiensten van den Boerenstand.

Daarop volgt echter deze weer raadselachtige verklaring: „het verkregen materiaal leende zich niet tot een zelfstandige bewerking, maar bevatte zeer belangrijke gegevens voor de klein-industriën ten platten lande.” Het is duidelijk dat op die „belangrijke gegevens” het verder onderzoek gebaseerd is. Hoe is dat in zijn werk gegaan? Welk plan is door het Bureau ontworpen? Dit zijn de vragen die in de Inleiding beantwoord hadden moeten worden. Allereerst omdat dit wetenschappelijke plicht kan heeten, daar de geleerde in tegenstelling met den kok niet zijn gerechten naar eigen smaak voorzet, maar ieder belangstellend medeonderzoeker in de keuken toelaat en over de wijze van vervaardiging inlicht. Dan ook omdat de belangstelling voor het onderwerp, ook in ons land in opkomst is. Geen concurrentie maar samenwerking bij 't onderzoek te bevorderen mag vooral van 't „Centraal”-Bureau verwacht worden. Daarvoor is het zeer gewenscht dat medegedeeld wordt wat nog onderzocht zal worden, hoe, en waarmede men nog bezig is.

Dit is dus het te weinig, waarover natuurlijk verder niets meer te zeggen valt. Over het te veel, n.l. over de theoretiseerende Inleiding volgen hier eenige bezwaren, die in 't kort samen te vatten zijn in de vraag: Waarom Klein-industrie en niet Huis-industrie?

* * *

Doet het er iets toe of men die plattelandsche industriën, het matten weven, klompen maken, hoepels maken enz., de een

of de andere naam geeft? De vraag dient van twee kanten be-
zien te worden. Allereerst van een praktische kant n.l. met
het oog op de wetgeving. Daarnaast wetenschappelijk.

In de inleiding geschiedt alleen het laatste. Dit is mijn
eerste bezwaar. De wetgeving op de huisindustrie is overal
in studie en voorbereiding. Het is bekend dat een der
grootste moeilijkheden voor die wetgeving is om een aan-
grijpingspunt te krijgen. Er is bijna geen definitie te ver-
zinnen, of de huisindustriële, patroon of arbeider kan trachten
tusschen de mazen der redactie doortesluipen. De verhou-
ding tusschen werkgever en werknemer is zoo vaag dat elke
greep die de wetgever daarnaar doet, is als een greep in
de lucht. Daarom ligt het voor de hand het begrip huisin-
dustrie aantenemen als iets dat een vaststaande beteekenis
heeft, en dus de wet zonder meer te doen spreken van huis-
industrie, en aan de rechter overtelaten naar 't spraakgebruik
te oordeelen.

Nu komt echter de Inleiding en de uitgave van het Centraal
Bureau geheele bedrijfstakken die vrij algemeen voor huisin-
dustriële golden, tot klein industrie verklaren en nog wel
met het gezag van dat „Centraal” en met dat der wetenschap.
Kon nu de wetgever ook met evenveel gemak over klein-in-
dustrie spreken dan was de zaak eenvoudig. Dit is echter
totaal onmogelijk. Het woord kleinindustrie omvat in het
spraakgebruik zoovelerlei, dat de grens niet dan door een
definitie is vaststellen. En die definitie zou juist ontgaan
moeten worden. Inderdaad is dan ook de jongste herdooping
in de Bureau-uitgave een belemmering voor een goede wette-
lijke regeling van huisindustriële toestanden. Dit is de prac-
tische kant.

Wanneer nu inderdaad wetenschappelijk gezien de Inleiding
onaanstootbaar gelijk heeft, dan zou het zwakheid zijn te wijken.
Het tegendeel is echter waar. De zwakte zou niet in het wijken
maar in het volhouden bestaan. Het geheele betoog der Inleiding
komt hierop neer dat voor de huisindustrie een definitie gekozen
wordt die niet past voor de plattelandsche industriën, waarover
het onderzoek gaat. Die definitie neemt aan dat in de huisindu-
strie een tusschenpersoon (sweater) behoort voortekomen, of dat
het een „gedecentraliseerd grootbedrijf” is. Het één noch het

ander klopt — zoomin in de publieke opinie, als in de geheele buitenlandsche beschrijvende litteratuur der huisindustrie — met de algemeen gangbare begrippen over wat de huisindustrie is. Op dezen lichtvaardigen grond wordt de naam huisindustrie verworpen, waarschijnlijk omdat de Inleider slechts oppervlakkig kennis genomen heeft van den strijd om Sombart's huisindustrie-definitie, die de *aard* en het *karakter* niet de *begrenzing* van dat begrip betrof.

Nog lichtvaardiger dan de naam huisindustrie verworpen werd, is die van klein-industrie opgenomen.

Dit woord toch mist inzichzelf een juiste kenmerkende beteekenis. Het is eigenlijk niet anders dan een verzamelnaam van die bedrijven welke nòch ambacht, nòch groot-industrie genoemd kunnen worden, en die daartusschen zweven. Een eigen economisch karakter is er niet aan toetekennen.

Het economisch karakter der plattelandsche industriën staat danook veel dichter bij dat der huisindustrie in den Sombart'schen zin, dan bij wat onder klein-industrie wordt verstaan. Er is n.l. geen enkele werkelijke huisindustrie die niet zonder eenige moeite het kenmerk door de Inleiding voor klein-industrie gegeven kan aannemen: n.l. „kleine werkplaatsen, inplaats van huiswerk” en „het niet noodzakelijk zijn van een arbeids-overeenkomst of een verhouding van aanneming van werk” „het mogelijk zijn der verhouding van koop en verkoop”. In de eigenlijke kleinindustrie is er daarentegen van dit alles geen sprake. De kleine patroon, die met eenige knechts tegelijk voor klanten en voor grossiers werkt, dat is het type van den klein-industrieel. Zoo is dus de wetenschappelijke zijde.

Geheel lichtvaardig is hier de „ontdekking” der „klein-industriën” gedaan. De herdoop is hinderlijk, verwarrend en geheel overbodig, indien slechts het begrip huisindustrie wat wijder en wat meer in overeenstemming met de opvatting van alle West-Europeesche huisindustrie-beschrijvers wordt genomen, dan deze Inleiding deed.

* * *

De besproken naam-kwestie is niet het eenig bezwaar wat tegen de theoretiseerende Inleiding aangebracht kan worden.

Het geheel daarvan is oppervlakkig en eigengerechtigd. Stippen wij hier slechts aan deze merkwaardige geheel onbevozen „noot”. „De invloed, die in Duitschland de huisindustrie zoozeer bevordert, het niet van toepassing zijn der arbeidswetten op de huisindustrie is in ons land niet waarneembaar.” Deze wijze van oordeelen is kenmerkend. Het is jammer, dat de Inleider blijkbaar meende door zijn wezenlijk verdienstelijk onderzoek van de mattenindustrie een man van gezag te zijn geworden, en nu autoriteits oordeelen gaf, waar ze niet gegrond waren, of niet pasten.

J. MOLENMAKER.

ARBEIDERSPENSIOEN.

Over sociale verzekering, door Mr. M. W. F. TREUB.
Staatspensioeneering, door F. M. WIBAUT.

Het arbeiderspensioen is een der grootste beloften, die de sociale politiek van allerlei partijen aan de arbeiderskiezers heeft gedaan. En begrijpelijk. Want zoo er iets is wat de onhoudbare toestand der arbeiders scherp doet gevoelen, dan is het wel het lot der invaliden en ouden van dagen. Wat dat lot wezenlijk is heeft de heer Wibaut nog eens uitvoerig en duidelijk in zijn brochure uit eengezet. Voor verreweg de grootste meerderheid is het armoe en onderwerping aan een grievende armenzorg. Waar de ingestelde onderzoekingen dit zoo klaar openleggen, moet ieder direct inzien, dat het voor de arbeiders zelve van een bekendheid is, die over hun geheele leven een schaduw werpt. Of zij al trachten met groote inspanning en zuinigheid dat leed van den ouderdom te ontgaan, zij mogen zich niet voorspiegelen dat daarvoor goede kans bestaat. Daarom houdt het woord arbeiderspensioen een groote belofte voor hen in. Oud geworden zouden zij zeker zijn van een rustig bestaan zonder te bedelen, en zonder dankbaar te moeten zijn voor bedillende maar toch schamele hulp.

Voor korten tijd scheen het vrijwel uitgemaakt hoe er voor

dat arbeiderspensioen gezorgd zou worden. Duitschland had door zijn invaliditeits- en ouderdomsverzekering een voorbeeld gegeven, dat men slechts had natevolgen. En het scheen dat een wetsontwerp in dien zin goede kans had. Een Staatscommissie beval het aan. Eerst Lely, daarna Dr. Kuyper maakte een plan, dat op het Duitsche stelsel berustte. Voordat een dezer beide ontwerpen in ernstige bespreking kon komen, is er nu een kentering te bespeuren. Weliswaar had de S. D. A. P. steeds den eisch van staatspensioen gesteld, doch zonder dat hierop in andere partijen eenige weerklank kwam, zoodat bij de gegeven machtsverhoudingen, de kans op belichaming van dien eisch in de wet uiterst gering was.

Van de kentering in de meeningen over het arbeiderspensioen was de vergadering der Vereeniging voor Staathuiskunde en Statistiek in 't vorig jaar het bewijs en de twee te bespreken brochures geven daarvan blijk. Een ongevraagd praeadvies voor die vergadering is het boekje van Mr. Treub genoemd. En Wibaut's brochure is een verder uitgewerkte uitgave van het praeadvies door hem ingediend en verdedigd. In elk geval brengen zij het onderwerp onder oogen van een grooter publiek en stellen beide duidelijk deze vraag: Zal de Nederlandsche arbeiderspensioneering een kopie van de Duitsche zijn, of zullen wij een eigen weg kiezen? Want hoe zeer de twee geschriften aan elkaar vijandig zijn, op dit punt stemmen zij overeen, dat zij het „Duitsche model” bestrijden. De vraag verdient alle aandacht, en zelfs nog meer dan er door beide schrijvers aan is besteed. Meer, omdat Mr. Treub, ondanks dat hij de geheele sociale verzekering in den kring zijner beschouwing trekt, zich minder los maakte van dat bestreden „model” dan uit zijn woorden wel schijnt, en daarop eigenlijk slechts een variant leverde, dat zelfs in het gevarieerde deel niet diep op de Duitsche fouten ingaat. En meer wat betreft Wibaut's brochure, omdat die ondanks de degelijke behandiing van het ouderdomspensioen te weinig rekening houdt met andere deelen der arbeidersverzekering, siechts vaag met die voor invaliditeit. Op zichzelf zijn dit geen fouten van beide geschriften. Die behooren slechts getoetst te worden aan de bedoelingen der schrijvers.

Juist echter die bedoelingen zijn te zien als merkwaardige

kenteringsverschijnselen in de publieke opinie over de arbeidersverzekering. Wat wij er *meer* in wenschen, richt zich slechts naar het scherper en duidelijker stellen van de vragen, die zich bij regeling der arbeidersverzekering voordoen. Er is een afkeer van het Duitsche stelsel in wording. Wanneer die afkeer toeneemt zal ook aantewijzen zijn, wat voor organisatie dan wel gewenscht is. En om dit te doen moet onvermijdelijk gevraagd worden, wat de eigenlijke onveranderbare kern dier regeling is.

Wat ook voor kwaads er gezegd moge worden over de „dwangverzekering”, zooals Wibaut met groote scherpste doet, het Duitsche stelsel, dat volgens Treub „op zijn voetstuk zou wankelen”, was en is nog steeds een grootsch werk van organisatie. Het getuigt niet van kracht, integendeel van zwakte, dit te ontkennen. Trouwens het zou ook weinig succes hebben. Want hoezeer Frankrijk en Engeland trachten tot een andere organisatie te geraken, zij gaan daarbij uit van de erkenning, dat in Deutschland het terrein hunner studie ligt. En wat betreft al de plannen, — bergen papier — over de hervorming en unificatie der verzekerings-organisaties, het zou een groote dwaling zijn te meenen dat daarin een veroordeeling lag opgesloten. Het tegendeel is waar.

De groote economische en organisatorische beteekenis der Duitsche arbeiders-verzekering, die ook door de sociaal-demokraten ten volle wordt erkend, dwingt allen tot belangstelling en tot pogingen om dit werk zoo goed en nuttig mogelijk te maken door verschillende gebleken fouten te verbeteren.

Neen, de beteekenis der Duitsche verzekering staat nog even vast als vroeger, toen ieder geloofde dat dit voorbeeld slechts overal elders behoefde te worden toegepast. Mits daaronder verstaan worde niet de papieren wet en de cijfers en verhoudingen maar het geheele maatschappelijk wezen.

Wat niet vast staat is daarom, dat ieder land vertalingen der Duitsche wet moet maken.

In zoover is juist dat, zooals Wibaut zegt: „de naaktheid van koning (dwang)verzekering, wiens prachtige kleeding door omstanders en voorbijgangers als om strijd werd geroemd” eindelijk is ingezien. Doch ook in zijn naaktheid blijft het een koning. Niet de kleedij, maar het wezen worde opgezocht.

Dat hier in Nederland de vroegere, o zoo gemakkelijke houding, om zich een kopie der Duitsche verzekering te willen maken, niet meer is voltehouden, wordt bijna geheel door buitenlandsche gebeurtenissen verklaard. Vooraan komt de steeds sterker wordende beweging in Duitschland en Oostenrijk ter „versicherungsreform.” Toen dat hier bemerkte werd, nam het aan de vaderlandsche kopie-sociaalhervormers den grond onder de voeten weg. Dit moet wel de oorzaak zijn voor Mr. Treub's vergissing, dat door die reformbeweging het Duitsche model op zijn voetstuk wankelt. Een vergissing, want het verschijnsel beteekent duidelijk dat het teere wetsplantje uit den bureaukratischen broeikas, wortels schoot in het volksbestaan en nu naar nieuwgroei streeft.

Maar er wankelde wel iets, n.l. hier in Nederland. Het vraagstuk was toch al zoo moeilijk om voor toepassing van het Duitsche stelsel uit te rekenen hoeveel het zou kosten, n.l. om het zóó uit te rekenen, dat het geld te vinden was. En nu wordt de zaak nog veel moeilijker, nu wegvalt wat achter die berekening stond.

Daarbij komt dat de lust tot navolging meer en meer bij andere volken verging. Frankrijk maakte in 1904 een wet ter verzorging van oude arbeiders op gelijke wijze als Denemarken in 1891 reeds had gedaan, en bracht voor zijn verzekeringsorganisatie het denkbeeld der vrijstelling van premiebetaling voor lage loonen naar voren. En in Engeland blijkt het staatspensioen als eisch der vakverenigingen bij de liberale regering weerklank te vinden.

Dergelijke verschijnselen moesten wel op de Nederlandsche sociaalpolitiek een wakkerschuddenden invloed uitoefenen. De grootste pret hadden daarbij de conservatieven, die de kopie-sociaal-hervormers al zoo lang hadden zien dommelen, en wel genegen waren daarbij een instemmingsslaapdeuntje te zingen. Zóo hervormen, wilden zij ook wel, n.l. met staatscommissie's en opduikende niet al te dure, toch weer verdwijnende, lijvige en onleesbare wetsontwerpen. Doch pret hadden ze toen dat spelletje werd onderbroken. Tegen de wakkergeschrikten lieten ze nu hard hun afkeer van de „dwang”verzekering in de ooren tuiten.

Aan de ongerustheid die daardoor ontstond, is blijkbaar Mr. Treub's brochure te danken.

Met den practischen zin hem eigen, en met zijn gemakkelijk assimilatievermogen om nieuwe denkbeelden en nieuwe toestanden op te nemen zag hij een oplossing.

In hoofdzaak behield hij het oude plan, n.l. het Duitsche stelsel natevolgen. Dwangverzekering bleef grondslag. Er moest echter gewijzigd worden, en daartoe nam hij twee nieuwe buitenlandsche voorstellen over, n.l. dat der unificatieplannen van Dr. Freund en het in de Fransche Kamer aangenomen stelsel van 't amendement Jaurès, om lage loonen van premiebetaling vrijstellen. Bij het eerste vergat hij echter te bespreken de kernvraag der reformplannen, n.l. wie de baas zou zijn over de plaatselijke kassen. Volgens Mr. Treub gaat het daarbij slechts om het zoeken van „geschikte” personen. In wezen moet echter beslist worden, of de arbeiders, de patroons, of de ambtenaren het heft in handen zullen hebben. Het tweede voorstel neutraliseerde hij, door de eerste twintig jaar geen pensioen uittebetalen. Want naast het opnemen der nieuwigheden, bleef dit behouden, dat er „gerekend” moest worden, gerekend naar goedkoopte. De grootste moeilijkheid was echter om dit plan aannemelijk te maken. Twee middelen zijn daartoe aangewend. Allereerst wordt er de schijn van een gloednieuwe glans aan gegeven, door ... het Duitsche stelsel zwart te maken. Het tweede middel is een principieele verdediging van de dwangverzekering. Deze verdediging is echter meer juridisch dan economisch principieel. Niet omdat zonder dien dwang de groote sociale beteekenis in gevaar komt, maar omdat het onderwerp publiek- inplaats van privaatrechtelijke regeling eischt, acht Mr. Treub dien dwang gerechtvaardigd. Dat die juridische onderscheiding van publiek- en privaatrecht voor het nieuw opkomende arbeidsrecht meer naam geeft dan wezenlijk splitst en meer verwacht dan opheldert, heb ik reeds vroeger in dit tijdschrift betoogd 1). Voor den schrijver is het echter een gemakkelijk middel om zich aftemaken van de moeilijkheid om evenwicht tusschen bijdragen en uitkeeringen te „verzekeren”.

In hoofdzaak geldt echter dit laatste middel zijn mede-

1) De toekomst der Nederlandse Arbeidswetgeving, Arbeidswet en Arbeidscontract, 1e jaargang.

juristen van conservatiever gezindheid, die de vrijheid tegenover den dwang hoog hielden. En dat Mr. Treub zich naar deze zijde richtende met warmte strijdt voor arbeidersverzekering, maakt zijn brochure tot een uitstekende propaganda, die haar doel niet missen zal.

Tegenover de taak om aan die arbeidersverzekering een goeden en doelmatigen vorm te geven is echter zijn poging te veel tegenstribbelend tegen de opkomende kritiek dan dat zij de helderheid van inzicht zou brengen, die nu niet langer gemist kan worden.

De heer Wibaut stond heel wat vrijer. Zijn partij had nooit meegedaan aan de kopiërlust der verzekerings-wetten. Met haar eisch van staatspensioneering was zij wel geïsoleerd maar toch vrij origineel. Geen wonder dat de wankel-kentering in de pensioenopinie hem evenveel pret bezorgde als aan de oud-liberalen. Meer pret dan misschien goed voor hem was, want in gezelligheid is 't aangenaam vereenigd te zijn, zoodat Mr. Treub hem niet ten onrechte op sympathie voor oud-liberale loontheorien betrapte. In elk geval kon hij in de verwarring zijn staatspensioen met élan ten tooneele brengen. Nooit waren de omstandigheden zoo gunstig. En inderdaad maakt dat zijn verdediging bijzonder sterk. Er is bijna overmoed. Waar dat voor den dag komt breekt het betoog. Zoo komt hij ertoe het staatspensioen voortstellen als aannemelijk voor den kapitalistischen staat „die lustig voortgaat de belangen der ondernemersklasse te dienen, hare rijkwording willens en wetens te bevorderen,” terwijl het tegelijk voor de arbeidersklasse is: „een *welberaamde* aanval op deze maatschappelijke orde” die „*rechtstreeks* ingaat tegen de voortbrengingswijze zelve, deze aantast in hare grondslagen” „Het is” zegt hij dan echter weer verder „geen eisch voor alle tijden. Enkel voor dezen overgangstijd.”

Met dergelijke theoriesprongen, die in zijn brochure slechts een paar opborrelingen van overmoed zijn, is echter tegelijk gekenmerkt wat de wezenlijk opbouwende beteekenis van zijn geschrift beperkt. Dat de directe omkeering der als gunst verleende ondersteuning aan oude arbeiders tot een rechtens verleend pensioen, zooals Denemarken en Frankrijk invoerden ook voor ons land wenschelijk is, verdedigt

Wibaut door de dwangverzekering te bestrijden. De arbeiders kunnen en mogen geen premie voor hun pensioen betalen. Zelfs gaat hij zoover te betoogen dat het ook onrechtmatig is daarvoor een bijdrage van de werkgevers te vergen. Niet ten onrechte en met goede argumenten neemt Mr. Treub hem hierover onderhanden. En waar Wibaut voor een regeling, die van de arbeiders premie eischt het „onaanmemelijk” decreeteert en een kras verzet oproept, heeft hij een consequentie bereikt, die uiterst gevaarlijk is. In zijn betoog voor het staatspensioen gaat dat nog op, omdat het Deensche en Fransche stelsel, door hem aangeprezen, op zichzelf redelijk en practisch is. Het gevaar blijkt echter reeds wanneer hij de invaliditeitsverzekering gaat bespreken, maar zou evident geworden zijn indien hij de geheele arbeidersverzekering had moeten doorgaan. En al deed hij het in zijn brochure niet, de arbeiders kunnen het niet ontgaan daarbij een eenvoudig en duidelijk program te formuleeren. Dan zal pas blijken, waartoe de krasse kritiek op de dwangverzekering leidt; wat die theoretisch principieele weigering van arbeiderspremie beteekent, hoe in de oud-liberale leer van de aansprakelijkheid der werkgevers de voetangels en klemmen werkten, en wat er van een scherp arbeidersverzet tegen dwangverzekering terecht kon komen.

Nergens blijkt dit beter dan door de geneigdheid van Wibaut aan het slot zijner brochure om het Belgische stelsel van vrijwillige verzekering naast de Deensche omgezette armenzorg te aanvaarden. Daarmee toch is feitelijk overboord gezet, wat alleen in staat is om een grootsche nationale arbeidersverzekering tot stand te brengen. Afgezien van de bedragen der uitkeeringen is dit een combinatie die voor de conservatieven het aannemelijkst is.

Ondanks en ten deele juist door deze theoretische consequentie's is Wibaut's pleidooi voor staatspensioneering van een indringende sterkte, waardoor stellig de eisch der S. D. A. P. een veel grooter practische beteekenis krijgt, dan zij nog ooit heeft gehad.

Maar dat daarvoor zooveel sterk geschut in 't vuur gebracht is, zonder aftevragen of dit voor de zaak der arbeidersverzekering in zijn geheel wel juist gesteld en gericht was, noopt tot voorzichtigheid bij het aanvaarden der verdediging,

waar zij een algemeen karakter aanneemt. Dat algemeen karakter, dus theoretische juistheid, komt aan Wibaut's betoog niet toe.

* * *

Nu de Ongevallenwet langzamerhand in haar werking bestudeerd kan worden, een ontwerp ziekteverzekering aangepast aan een wijziging dier ongevallenwet in behandeling komt, nu verder de regeering de ouderdoms-verzekering van de invaliditeits-verzekering gesplitst wil houden, en aan de eerste voorrang geven, nu ten slotte in allerlei groote gemeenten de werklozen-verzekering wordt georganiseerd, is het onvermijdelijk het onderwerp der arbeiders-verzekering als een grootsch geheel van nieuw arbeidsrecht te beschouwen, en nategaan wat het wezenlijk verband tusschen de onderdeelen is en moet zijn.

Dit is juist de groote en voornaamste les van het Deutsche stelsel, dat al de verzekeringen voortdurend in elkaar grijpen en dat zonder eenigen twijfel in de toekomst dit alles tot één groote organisatie moet samengroeien. Deze les is niet anders te leeren dan door zorgvuldige studie, en Duitschland is daarvoor het terrein. De verzekering daar moge van pronkgewaden ontdaan zijn, des te beter, maar levend is zij en vol beloften van nog grooter en krachtiger groei. Zich van haar afkeeren om haar fouten, is begrijpelijk voor strenge individualisten als de oud-liberalen zijn. Wie echter meent dat de toekomst van de maatschappij alleen mogelijk is door organisatie en wel door organisatie, waarin de arbeiders aan de samenleving nieuwe vormen zullen geven, dwaalt indien hij om de fouten niet de groote verdienste ziet van één groote organisatie, waardoor niet alleen de nooden in het arbeidersleven bij loonderving worden gelenigd, maar tevens krachtig wordt gestreefd om die nooden te beperken tot het minst mogelijke. Vooral dat laatste is uitsluitend door gemeenschappelijke, georganiseerde arbeidersverzekering, onder toezicht en beheer der arbeiders zelf tot stand te brengen.

En wie dat inzien mag niet verzuimen om bij de regeling van elk onderdeel der verzekering te letten op het groote belang dat daarachter staat. Premiebetaling der arbeiders af-

tewijzen en daarmee ook het recht der arbeiders om over hunne eigen belangen te beschikken, kan daarbij een groote fout zijn. Wat door de arbeiders betaald zal worden en kan worden is een vraag, die in verschillende tijden, telkens anders beantwoord zal worden. 't Bedrag van premien en uitkeeringen is niet principieel, maar veranderlijk. Wat wel principieel is, dat is het bevorderen van een individualistische, van den staat geheel uitgaande regeling, die verbrokkeld is en blijft, óf het leggen van de grondslagen voor een organisatie vóór en dóór de arbeiders, die hun materiëel belang in velerlei opzichten kan ten goede komen.

Het streven naar die principieele tegenstelling was het meerdere dat de brochures van Mr. Treub en Wibaut niet gaven, maar wat mogelijk geworden is door de kentering in de meeningen, waarvan die geschriften merkwaardige uitingen zijn.

J. MOLENMAKER.

Den Heer CARL SMULDERS, schrijver van
Les Feuilles d'Or, Bruxelles, 1906.

Geachte Heer,

Ik las in de krant de wonderbaarlijke ontdekking die Theodore M. Davis gedaan heeft: het graf van de egyptische koningin Teje. Haar gouden kroon in den vorm van een gier met in elken klauw een zegelring. Haar portretten van albast met wenkbrauwen van lazuursteen en oogen van obsidiaan als stoppen op de „canopische” vazen. Haar eigen gebalsemde lichaam in bladgoud, maar al aangetast door het water dat zijn bedding over het graf gegraven had, en uiteenvallend toen het onderzocht werd. De trekken van haar gezicht zijn niet zuiver egyptisch, maar eer europeesch, — staat er, en door schedelmeeting hoopt men te vinden van welk ras zij was.

Ge verbaast u zeker niet dat ik bij de lezing aan *Les Feuilles d'Or* dacht, dat ge zoo vriendelijk waart mij toe te zenden. Ook gij beschrijft daar een wonderbaarlijke ontdekking: een grot in de Ardennen, die eveneens het graf van eeuwenoude koninklijke menschen blijkt. Ook gij vindt daar die gouden

kunstvoorwerpen, die u die menschen kennen doen. Ook gij leert, terwijl hun gestalte tot stof ineen stort, hun afkomst. En, evenaals door menig merkteeken de ontdekker in Egypte de geschiedenis van de hervonden koningin voor zijn oogen herrijzen ziet, zoo, maar nog veel zichtbaarder, aanschouwt ge in de tafreelen die zij etsten, het heele verhaal van die geheimzinnige bewoners van Atlantis, die, hun heldere en palmenrijke land verlatend, naar het nevelige westen stevenden en daar stierven in de grotten van het Barbarenland.

Maar ik vergeet dat ik niet noodig heb u aan de gedaanten van uw eigen vinding te herinneren. Ik bedoel ook niet ze te beoordeelen. De vraag of de ethnologische verbeelding zich met de zeer-verschillend-soortige andere motieven tot een geheel van evenwichtige plans vereenigd heeft, zou dan door mij moeten worden beantwoord, en niet enkel gesteld. Ik bedoel uitsluitend u te danken voor de lezing, die mij genoeg deed, die door menigen fijnen trek, en door een niet-vermoeiend en wel-verheugend spel van verbeelding, aan een paar avonduren haar droom en lichtschijn gaf.

ALBERT VERWEY.

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00695 7696

